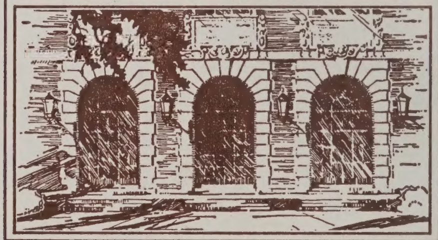

# Американський Просвітянин

ч. II.

Львів 1926
Накладом Товариства „Просвіта“

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН У ЖОВКВІ

## Десять заповідей Просвітянина.

I. Я є »Просвіта«, що вивела Тебе і виводить инших з нетрів темряви і неволі духа. Поможи доброму ділу!

II. Заклику душі, яка виходу з темряви шукає, »Просвіта« ніколи не оставила без відгомону.

III. Памятай, що день 8. грудня є днем уродин »Просвіти«. День цей згадай дарунком для неї.

IV. Освіта і знання позваляють Тобі краще жити. Памятай, що є ще міліони Українців, які також того бажають і чекають на Твою поміч. Вступай в члени »Просвіти«!

V. Не вбивай духа Народа своєго байдужістю! Приложи руку до розбудження його, а зробиш це як член »Просвіти«.

VI. Не будь паразитом на тілі Народа, який Тебе виховав. Коли вже маєш, дай другим. Будь членом »Просвіти«!

VII. Бери від других народів і культур все, що добре і гарне і давай свойому Народови. Роби просвітне діло!

VIII. »Просвіта« — це найкращий вартовий українського духа. І Ти, як член, стань в її рядах!

IX. »Просвіта« — це армія велика. Хто не є в її рядах — цей дезертир!

X. Нехай не буде ніодного Українця, який не бувби членом »Просвіти«.

## До Української Громади в Америці.

День 8. грудня — день »Просвіти недалекий. Недалекий вже час, щоби день народин »Просвіти« — 58 роковини стрінути гідно й величаво.

І по давньому звичаю і з нашого обовязку, котрий накладає на нас історична відповідальність і сього року звертаємося до всіх з пригадкою і закликом.

Але перший раз, що йно цього року, звертаємося безпосередно до наших Земляків в Америці.

Робимо се під дуже важку хвилю, бо просто катастрофального зубожіння. Наші сподівання казали розвинути живу організаційну діяльність, помножити видання і поробити конечні вклади у віднову дому. Ми сподівались... і розвинули крила до вищого лету. А ту перед нами зловіща хмара. І коли положення народу є дуже тяжке, то далеко тяжче є положення »Просвіти«.

І саме тому кличемо до Вас, Громадо! Бо знаємо, що Ви розумієте вагу »Просвіти«, дорожите нею і розумієте її положення. Віримо, що від уст собі відіймете, а на »Просвіту« дасьте.

Нехай слово »Просвіта« голосно відізветься у Ваших серцях! Нехай воно веде Вас великою громадою на »Свято Просвіти«! Нехай воно нагадує Вам святий обовязок не поскупитися лептою на »Дар Просвіті«!

Святкуйте величаво своє культурне всенародне свято!

Уладжуйте живо та енерґійно збірки дару!

Не минайте нікого ні в селі, ні в місті, не минайте фарм розлогих, ні пропасних глибин копалень, не минайте ні му щин, ні жінок, ні дітей малих, щоб на наш поклик щиро не відізвалися!

Що зробите, зробите для себе і для нас, для своїх та наших дітей, для будучих поколінь, для нашої спільної кращої долі.

Байдужим до освіти не сміє бути ніхто, навіть неграмотний. Инакше думати може ворог або короткозорий самолюб.

Таких у нас не сміє бути.

Звертаємося до української громади в Америці безпосередно зі закликом та зазивом. Звертаємося в річницю Народнього Зриву та кличемо до боротьби з темнотою та неволею духа!

У Львові, дня 1. листопада 1926 р.

За Головний Виділ Т-ва »Просвіта« у Львові

*Михайло Галущинський*
*голова*

*Василь Мудрий*
*секретар*

---

**Ставай в ряди членів »Просвіти« і других взивай.**

## Інструкція до відозви.

1. Звичаєм старокраєвим Свято »Просвіти« має подвійний характер: моральний і матеріяльний.

2. Морально-духове значіння Свята полягає у поширюванні ваги й завдань Т-ва »Просвіта«: *а*) концертами, *б*) аматорськими виставами, *в*) спеціяльними мітінґами. У кождому випадку мусить бути реферат про Т-во »Просвіта«, його історія і сучасний стан.

3. Матеріяльний бік свята полягає у збірці Почесного Дару для »Просвіти«.

4. Задля переведення Свята й збірки Дару орґанізуються осібні Комітети. Вони можуть обєднувати істнуючі в даній місцевости товариства. Але може бути й таке, що поодинокі Товариства покликують до життя окремі Комітети і серед своїх членів переведуть свято і збірку.

5. Головне завдання святочних Комітетів, щоби збірка була загальна й нікого не минула.

6. Зібраний дар пересилають Комітети в цілости до Головного Т-ва »Просвіти« у Львові.

## Члени з Америки.

Випускаємо цьогорічну брошуру з прикрим учуттям. Ніде правди діти. Членство сього року не дописало. В хвилі, коли пишемо цю брошуру нема навіть половини минулорічних членів. Так відповіла дійсність на наші сподівання.

Чому так сталося? Нехай на те відповідять самі собі ті, які цю брошуру читатимуть.

Ми бачимо, попри инші, одну головну причину: брак освідомлення, брак зрозуміння завдань »Просвіти«, її мети, брак зрозуміння загального обовязку членства »Просвіти«.

Силою примусити когось до нашої ідеї — годі. З нами можуть піти і підуть лиш ті, які розуміють ці завдання і обопільні обовязки.

Спокійно можемо сказати, що минулорічна кількість членів (майже 1000) була випливом аґітації і »моди«. Значить не було зрозуміння, не війшло воно в кров і кости кождого.

Нічого більше »Просвіта« зробити не може.

Брак того року великих минулорічних збірок, коли то одно товариство потрафило зголосити більше як 150 членів. За те є більше членів, які зголошувалися безпосередно. Прибуло багато нових місцевостей, країв-держав, навіть Китай відізвався. Досягає ідея »Просвіти« навіть у забуті закутини світа. І в тому наша сила. Не в кількості, а в якості. Для нас, для справи важні такі члени, які без примусу, без намови, самі що року відновлюють свою вкладку, такі члени, як читальня Т-ва »Боян« і Теодозій Каськів з Нюарку, Н. Дж., котрі, як свідомі члени, розуміючи гаразд свій обовязок вирівняли вкладки від 1913 р.!

А вже такий член, як Михайло Яросевич повинен бути приміром для всіх.

Часто ріжні Комітети з Америки звертаються до нас в справі будови читальняних домівок, чи урухомлення читалень. Два такі приміри це: »Комітет помочі селу Бахів« з Iselin, N. J. та член Михайло Луцишин з Olean, N. Y.

В першім випадку працює цілий гурт людей, в другім один чоловік рушив, через нас, просвітне діло у свойому селі. Свої гроші прислав на закупно книжок і передплату часописів.

Коли хтось хоче шось робити, або вже працює для свойого села, то повинен в кождому разі нас про це повідомити. Нам це потрібно, бо можемо зі свойого боку також допильнувати справи, по друге, можемо від такого села, яке має запевнену поміч від наших еміґрантів, більше жадати.

Сьогодня не можна надзвичайного від села вимагати, бо на перешкоді стоїть брак матеріяльних средств. Але коли ці засоби запевнені, хочаби лиш з частині, то рещту повинно і мусить село зробити, бо робить для себе самого. Багато навіть нечленів звертаються до нас у ріжних справах, які вимагають нераз великого накладу часу і праці. Ніякий запит не остав без відповіди.

Краще, чим минулого року стояла справа закупна книжок з Америки. Купували поодинокі члени, присилаючи нераз доволі поважні замовлення, замовляли книгарні, школи.

Про рух в американському відділі Т-ва »Просвіта« свідчать такі числа: В січні вислано для членів 1339 книжкових посилок і полагоджено 33 письм; в лютому пакетів 80, письм

53; в березні пакетів 191, письм 77; в квітні пакетів 80, письм 50; в травні пакетів 268, письм 23; в червні пакетів 42, письм 21; в липні пакетів 65, письм 22; у вересні пакетів 124, письм 28. На деякі письма, а таких було немало, йшли по 2—3 а навіть по 5 відповідей.

Не забувають за нас члени, які приїздять до краю у відвідини. Заходять і в »Просвіту« а такий живий звязок, безпосередна розмова не остає без впливу на обопільні змагання. Дальше подаємо назвиска тих членів, які нас відвідали. Не всі є вичислені, бо не всі вписалися в книгу гостей і не всіх назвиска є занотовані. Тому нехай вибачуть.

Тут подаємо знимку п. Осипа Кочана з Joliet, Ill. одного з наших найкрасших членів і прихильників.

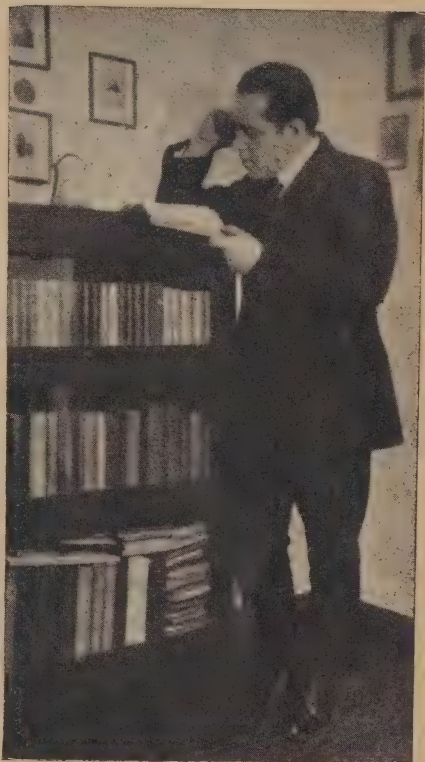

Осип Кочан — Joliet, Ill. U. S. A.
Член »Просвіти«.

Часто пересилають через »Просвіту« гроші для инших установ. Присилають разом при нагоді висилки грошей для нас (членські вкладки або жертви), або присилають звичайно дар для якоїсь установи, з проханням доручити, прим. »Чорноморська Січ« 1-а сотня з Ню Йорку, Н. Й. прислала 235 долярів для Інвалідів і Політичних вязнів. Всі такі справи є негайно полагоджувані і кождому з жертводавців пересилаємо окрему посвідку від нас і від дотичної установи, яка дар отримала.

Мимо того, що в минулорічній брошурі вказали ми вичерпуючо на недомагання при зголошуванню членів і пересилці грошей, справа ще не стоїть так, як треба.

Хто висилає гроші через банк, повинен вислати нам рівночасно лист, в якому необхідно подати висоту пересланих грошей, фірму банку та назвиска і адреси членів, або назвати призначення тих грошей, коли не є це членські вкладки.

Тимчасом ми ще сьогодня маємо кілька посилок що до яких ніяк не можна довідатися від кого походять і на що призначені. На коверті одної посилки було зазначене назвиско висилаючого п. Григорія Брагара, члена з Аніокс, Бі. Сі, На наш запит в цій справі, висланий ще в травні, не маємо до сьогодня ніякої відповіди. (Низше подаємо виказ грошевих посилок, про які незвісно від кого походять і на що призначені).

На дар »Просвіти« прислав Край за час від грудня 1925 року около 36.000 злотих т. є. около 4.000 долярів. Америка прислала до сьогодня на дар »Просвіти« 185 долярів т. є. около 1665 злотих а на віднову дому 94·50 дол. т. є. около 850 золотих, разом 279·50 долярів, що рівнається поверх 2500 золотим.

Одним словом: не дописали ні членські вкладки, ні дар.

## Невияснені грошеві посилки.

Низше містимо виказ грошевих посилок з Америки, які вплинули до нашої каси через банки і щодо котрих до сьогодня не можна було довідатися, від кого вони походять, та на що призначені.

Банки дістали від нас посвідки, що ми гроші одержали і повідомили мабуть про це також того, хто гроші вислав. Але ми не дістали письма від посилаючого дану квоту і тому ці посилки стоять у нас далі як »невияснені«. Є тут або вина того, хто гроші висилав, що може не вислав письма, або лист вислано, а він пропав по дорозі.

---

**На культурно-освітному полі можуть і повинні всі працювати. Чи Ви вже стали бодай членом »Просвіти«?**

Припускаємо, що є це членські вкладки, але хто є ці члени, ми не знаємо. Тому ці члени не дістали до сьогодня нічого і в списку їх також нема.

Оголошуємо цей виказ в надії, що власники тих грошей відізвуться, або ці, хто складав вкладку на другі руки, значить, не висилав своєї вкладки сам, не одержавши до того часу ні календаря, ні книжочок, постарається справу перевірити і пояснити нам призначення цих грошей.

Мусимо повторити тут те, про що ми писали вже в минулорічній брошурі: Хто висилає до нас гроші з Америки, повинен жадати від банку, аби подав нам його назвиско і адресу. Колиб ми до кількох днів не дістали відповідного письма, тоді можемо звернутися під поданою адресою і в короткім часі справа вияснить ся і полагодиться. Цього треба рішуче від банків домагатися, щоби оминути непорозуміння.

1. Anglo-Austrian Bank Ltd. — Wien — 8. V. 1926 — 12 дол. (Грицько Брагар. Аніокс, Бі. Сі. Канада, є власником грошей і хотяй ми писали до нього в цій справі лист дня 25. V. 1926, не одержали ніякої відповіди).

2. Wiener Bank Verein — Wien — 16. VIII. 1926. — 7 дол. (прислало Т-во св. Йосафата, звідкіля, невідомо).

## Спис членів з 1925 р. яких пакети повернули.

| | |
|---|---|
| Harry Baran . . . . . . | Mc. Kees Rocks, Pa. |
| Michael Kaminskyj . . . | Boston, Mass. |
| Dmytro Shwez . . . . . | Brooklyn, N. Y. |
| Joseph Slobodzian . . . | Butler, Pa. |
| Michael Dolishnyj . . . | Clifton, N. J. |
| John Yowik . . . . . . | » » |
| Danylo Tryhuk . . . . . | Detroit, Mich. |
| Joseph Nyznykewycz . . | Bronx, N. Y. |
| Wasyl Swernyk . . . . . | New York, N. Y. |
| Semko Gawrada . . . . | » » |
| Nicholas Krawczuk . . . | » » |
| Peter Romanowycz . . . | » » |
| Rev. Nicholas Pidhoreckyi | » » |
| John Pryimak . . . . . . | » » |

Harry Tarnopilskyi . . . New York, N. Y.
John Prytka . . . . . . . » »
Eugine Draginda . . . . . » »
Stephen Zehaylo . . . . . » »
John Korbylo . . . . . . . » »
Semen Gyla . . . . . . . Youngstown, Ohio
Rosalia Ferents . . . . Roxbury, Mass. (грамота)
Dmytro Kuz . . . . . . . Boston Mass.
Volodymyr Maslak . . . New York, N. Y.
John Onuferko . . . . . Pittsburgh Pa.
M. Babushka . . . . . . Mc. Kees Rooks, Pa.
A. Cherneczuk . . . . . Detroit, Mich.
Harry Yuleus . . . . . . Anyox, B. C.
John Konkin . . . . . . Vancouver, B. C.
S. Okal . . . . . . . . . . Ford City, Pa.
Paul Zygmont . . . . . Anyox, B. C.
Nick Pudyk . . . . . . . » »
Andrew Dmuchowsky . . » »
John Lechman . . . . . . Eddington, Pa.

Хто цих членів знає, просимо сказати їм, аби прислали свої нові адреси а ми вишлемо їм ще раз їх книжки з 1925 р.

## Кілько виносить вкладка до „Просвіти“?

В краю є два роди вкладок: 2 зол. (для нових членів 2·50 зол., коли хотять грамоту) і 2 амер. доляри, які можна платити в золотих по курсі дня, для члена-передплатника.

Для країв поза границями Польщі виносить вкладка на цілий рік **2 амер. доляри**. Таку вкладку платить кождий член, старий і новий (який ще членом не був і мусить дістати грамоту).

Кождий член, який платить 2 доляри річної вкладки дістає: калєндар і 4—6 книжочок в рік. Новий крім того грамоту. Цього року дістали члени по 8—13 книжочок.

---

**Висока освіта і культура дає народови силу. Чим Ви помогли українському народови до осягнення цеї мети?**

Менше, як 2 дол. не можна платити. Ще і того року були з деяких місцевостей члени, які платили по 1 дол. і 50 цт. Сталося це через ошибочне оголошення членської вкладки з 1924 р. Член, який не платить повної вкладки (2 доляри), не дістане всіх книжочок. Відтягнеться йому 1—2 книжочки до висоти бракуючої квоти.

Якщо комусь трудно заплатити вкладку в американській валюті, то може платити і в місцевій, але рівновартність 2-ох амер. долярів.

Малі квоти можна посилати в реджістрованих листах, більші через банк, але заразом треба нам написати письмо, в якому конче треба подати через кого, кілько грошей і на що висилається. Коли є це членські вкладки треба подати точний список членів.

Вистерігатися треба посилки грошей через почту, бо на місці виплачують нам в золотих, по дуже низькому курсі. Зміну адреси треба негайно подати, аби ми могли ще раз вислати пакети, коли почта їх поверне.

## Українські часописи в Америці про „Просвіту“.

На цьому місці подаємо українські часописи в Америці, які писали про »Просвіту« у Львові.

Ми переконані, що про »Просвіту«, справу членства писало вже більше наших часописів і писали частіше. Але ціла справа в тому, що ми одержуємо українські часописи з Америки дуже рідко і то лиш декотрі, мимо того, що ми вислали два рази до кождої редакції наших часописів в Америці письма, в яких просили о обмін, висилаючи зі свойого боку наші офіційні видання як »Народня Просвіта«, брошури, звіти і т. д.:

»Праця« — Prudentopolis, Parana, Brasil ч. 36 з вересня 1925. стаття: »Чи потрібна нам освіта?«

»Січ« — Chicago, Ill. ч. 23 з 1. XII. 1925 — стор. 1. згадка за 8. грудня (дар »Просвіті«).

»Народне Слово« — Pittsburgh, Pa. — ч. 49. з 3. XII. 1925. стор. 2. стаття »Велика Армія« (зазив за вступленням в члени).

»Канадійський Українець« — Winnipeg, Man. — ч. 48 з 9. XII. 1925. стор. 4. »До української Громади в Америці« — зазив в справі дару 8. грудня.

»Праця« — Prudentopolis, Brasil — ч. 52 з 25. XII. 1925. стор. 1. — відозва в справі »дару Просвіті«.

»Народна Воля« — Scranton, Pa. — ч. 16 з 11. II. 1926. »Під розвагу краєвій »Просвіті«.

»Український Голос« — Winnipeg, Man., ч. 41 з 13. X. 1926. »Свято Книжки« — обіжник.

»Народне Слово« — Pittsburgh, Pa., ч. 40 з 14. X. 1926. »Щоби мозок не пожовк« — стаття в звязку зі »святом книжки«.

»Канадійський Українець« — Winnipeg, Man., ч. 42 з 20. X. 1926. Комунікат в справі »свята книжки«.

## Що пишуть члени з Америки до „Просвіти"?

Василь Чучман — Амстердам, Н. Й.:

... »В залученню присилаю 10 дол. членської вкладки... Дуже добре булоби, колиби ми могли отримати календарі »Просвіти«. Це дуже важна книжка на цілий рік, бо має також оголошення ріжних торговельних підприємств в краю, як також фахових заведень«.

Волошинович Григорій — Арнольд, Па.:

»...Посилаю 2 дол. членської вкладки... Буду старатися приєднати більше членів до »Просвіти«.

Дмитро Филипович — Бедфорд, Інд.:

... »За Ваше більше письмо з дати 11. I. б. р. дуже красно дякую і засилаю 7 дол. Календаря і книжочок прошу мені не висилати, бо маю вже календар У. Н. Союза. Замість книжочок пішліть в тій вартости яку гарну книжку синови в роді »біблії - Кобзар« або »Гайдамаки« Т. Шевченка, нехай гартується до »Просвіти« як молодий і новий член... При кінці року прошу вислати мені лиш такий звіт, як цей »Американський Просвітянин«. Я думаю, що Ви певне забули в ньому

---

**Памятайте і подавайте другим адресу »Просвіти«: Association »Prosvita«, Lvov, Rynok 10. East Galicia, Poland, Europe.**

написати, яка є хиба Українців в Америці, що вони такі ледащі до просвіти..

Укр. аматорський кружок — Бінґгемтон, Н. Й.:

»З днем розвязання Т-ва »Укр. амат. кружок« в Бінґгемтон, Н. Й. члени його ухвалили вислати для Т-ва »Просвіта« у Львові квоту 15 дол., щоби бодай частинно піддержати її в тяжких змаганнях. Не велика це поміч, але щира, так прийміть як за найбільшу«. (Підписаний Теодор Миник, писар).

М. Гавриш — Босвелс, Саск.:

»Посилаю Вам 2 дол., бо хочу бути членом »Просвіти« і прошу прислати мені календар на 1926 р. і книжочки«...

Дмитро Євчук — Кемпбел, Огайо:

... »Сердечно дякую за календар і книжочки, котрими я не міг налюбуватися, також перечитав Ваше письмо, що Ви одержали 5 дол... Через мене вписуються 2 члени, в яких не вигасла ще любов до Рідного Краю... Бажаю як найкращих успіхів у Вашій праці«.

Іванка Подола — Шикаґо, Ілл.:

»Спішу поділитися з Вами радісною новиною, а саме: вписала члена, котрий буде платити річну вкладку 25 дол. Є ним громад. Михайло Солтис. 10 дол. вже зложив на мої руки, а решту до двох місяців. Крім цих грошей зібрала я ще вкладки на 1926 р в квоті 24 дол. Признаюся Вам, що моїм бажанням булоби бачити в списі членів бодай по одній особі з кождої української родини в Злучених Державах. В цій цілі веду зі знайомими широку переписку. Тут на місці зачну працювати, як лиш потепліє і діти будуть здорові«.

»Січ« ім. Б. Хмельницького, сотня 15 в Шикаґо, Іл.:

»Повідомляється Хв. Інституцію »Просвіти«, що ми, сотня 15-а Січи ім. Б. Хмельницького, вислали членську вкладку на рік 1926 в сумі 25 дол«. (Підписані: Іван Шкраба — сотник, Тимко Кривовяз — писар, Іван Ґабро касієр)

---

**Коли Ви не будете читати книжок, накладчик не буде їх друкувати і продавати, учені і письменники не будуть писати, а нарід буде пропадати в безпросвітній темноті. Що Ви зробили, аби до того не допустити?**

Василь Лис — Дітройт, Міш.:

»Засилаю Вам подяку за таку прегарну книжочку, яку Ви мені надіслали т. є. »Американський Просвітянин«. Рівнож дякую за Ваш труд, що Ви вислали календаря до моєї рідні...«

Запорожська Січ, від 75 У. Н. С., Дітройт, Міш.:

»Товариство »Запорожська Січ« від 75 У. Н. Союза засилає для Т-ва »Просвіта« 15 дол. на розвиток Просвіти«. (Підписаний: Стефан Франків).

Андрій Блащук — Дітройт, Міш.:

»Сим маю честь сповістити Світлий Голов. Виділ, що цінні Ваші письма разом з членськими книжечками і календарями я дістав, за що Вам дуже дякую. На будуче прошу висилати книжки на мою адресу, в одному пакеті, бо доручування книжок згаданим членам не буде справляти мені ніяких трудностей«.

Е. Лисак — Дітройт, Міш.:

»Простіть, що припізнився з висилкою членських вкладок за себе та Заблоцьких.. В залученню пересилаю 15 дол. З того 9 дол. від мене як даток на »Просвіту«.

Карло Ємчук — Дітройт, Міш.:

»В тому листі пересилаю 6 дол, а то: від себе вкладку на біжучий рік, один член мій рідний батько літ 65, а другий мій товариш. Покищо ділюся з Вами тим, що міг зробити...«

Павло Стоколоса — Урієн, Арґентина:

»Надумався хоч трохи пізно, але хочу стати членом »Просвіти« і не знаю кілько післати на членську вкладку звідси, з Арґентини. В далекій чужині роблю з самими Еспанцями тай дуже вже мені навкучило, бо нема з ким поговорити. Прочитавби деяку книжку або календар... дуже прошу прислати мені календар. Хочу стати членом »Просвіти« вже на завше«.

Семен Олійник властитель книгарні у Форт Уіллем, Онт.:

»В залученню посилаю чек на 16 дол. як вкладка за 9 членів за 1926 р.«

Василь Шиба — Гейт, Альта:

»Повідомляю Вас, що на заклик о. Н. Крижановського, ми в околиці Гейт, Альта. в Канаді зложили як члени »Просвіти« суму 22 дол. за слідуючих членів...«

В другому листі пише: Члени »Просвіти« з Гейт, Альта є дуже вдоволені Вашою посилкою календарів і брошурою

»Американський Просвітянин«. Календарі і брошури доручено кождому членови... Сподіюся, що на другий раз вдасться подвоїти число членів з Гейт...

»Січ« — сотня 2, округ IV — Гемтремк, Міш.:

»Отсим повідомляється, що касієр 2-ої сотні Йосиф Білобривка вислав через »Davison Ave Bank« суму 35 дол. з того 25 дол. членської вкладки від 2-ої сотні а 10 дол. від поодиноких членів, котрих зібрав Іван Мельник в Дітройті...« (підписаний Ф. Т. Литвин, секр.).

Семен Лазечко — Гемтремк, Міш.:

»Я низше підписаний засилаю 2 дол. як вступ на членство до »Просвіти«. Жалую, що не став членом »Просвіти« раньше. За те буду старатися на будуче не тільки бути членом, але членів приєднувати«...

Український Базар — Дітройт, Міш.:

»Отсим повідомляємо, що ми вислали 150 дол. до Т-ва »Просвіта«. З цих грошей має »Просвіта« виплатити для Укр. інвалідів 25 дол. і для Рідної Школи 25 дол. Ці гроші жертвував »Укр. Політичний Клюб м. Гемтремк«. Рівночасно Укр. Політ. Клюб вступає в члени »Просвіти« і складає членську вкладку 25 дол. Решту грошей, в сумі 78 дол. зібрали ми від старих і нових членів »Просвіти«. Аби заощадити Вам коштів, то грамоти, календарі і книжки вишліть в одному пакунку з виразним розрахунком що кому належиться, на низше подану адресу... Збіркою членів для »Просвіти« занялися: Іван Мельник, Іван Шеремета і Микола Мамалиґа... Думаємо, що вдасться завербувати більше членів а старі члени обіцюють в цьому місяці зложити свою вкладку«. (Підписані: Іван Мельник і М. Броватий)

»Січ« — сотня 1, округ IV. — Гемтремк, Міш.:

»З розпорядження Січової орґанізації IV. Округа, ми 1-а сотня, висилаємо 25 дол. членської вкладки до Т-ва »Просвіта«. При тій нагоді просимо дарувати нам, що ми припізнилися з вкладкою на перший поклик нашої Головної Централі в Шикаґо, Іл...« (Підписані: Гр. Василюк, сот., підпис нечиткий, писар, Петро Вербицький, скарбник.)

Іван Мельник — Гацельтон, Бі. Сі.:

... »Мені просто стидно, що до цеї пори не був членом Т-ва »Просвіта«, одначе Ваша брошурка »Американський Про-

світянин«, котра зовсім случайно попала мені в руки, заставила мене вписатися в члени. Бажаю вам як найкращих успіхів на просвітній ниві і сто тисячів членів з Канади«.

»Комітет помочі селу Бахів«. — Іселін, Н. Й.:

»Ми Українці зі села Бахова, пов. Перемишль, в Америці, удаємося до Т-ва »Просвіта« зі запитом, чи »Просвіта« знає що про читальню в с. Бахів. Ми односельчани Бахова в Америці маємо Комітет, що збирає гроші на будову дому читальні в Бахові і просимо наших в Бахові, щоби бралися до просвіти і науки, а ми їм поможемо. Вони нам це приобіцяли, але вже минає три роки і нічого з того нема. Тому просимо Головну Управу »Просвіти«, аби звернула більше уваги на західну сторону українських земель, щоби той нарід видерти з темноти і просимо зайнятися читальнею в Бахові та довести до бажаної нами цїли...« (Підписаний За Комітет: ЯківЛенчик.)

Другий лист:

»Доносимо Вам, що наш Комітет отримав Ваше цінне письмо, котре зробило на нас дуже добре враження за те, що прирікаєте подбати за наше село без огляду на те, чи ми дамо поміч, чи ні. Ми бачимо і розуміємо, що тут йде лиш о просвіту, а не о гроші. Ми вислали зараз 100 дол. на руки »Просвіти«. Ми багато дати не можемо, бо не маємо. Ми заявили нашим в Бахові, аби не здавалися цілком на нашу поміч, бо ми всего дати не можемо. Ми приобіцяли помогти по змозі і тоді, як вони будуть щось робити... Ви роботу зачинайте, а ми зі свого боку подбаємо, аби довести все до бажаного кінця... Ми дістали листа від філії з Перемишля, що вже закупили площу, а це нас ще більше гартує до роботи. Маємо надію, що при Вашій старанности і нашій помочі, зробимо те, що задумали. Дякуємо »Просвіті« за дар, який Ви нам дали, а який викликав велику охоту до просвіти між нашими людьми з Бахова«... (Підписані: За »Комітет помочі селу Бахів« — Іван Стадник — голова, Яків Ленчик — секретар, К. Бакаш — касієр).

---

**Памятайте і подавайте другим адресу »Просвіти«: Association »Prosvita«, Lvov, Rynok 10. East Galicia, Poland. Europe.**

Осип Кочан — Джолієт, Іл.:

»Як минулого року, так і сього я не забув за мій обовязок, аби приєднати декількох членів. До цього часу маю 6 членів... Дотепер приєднав я 10 членів на суму 25 дол...

... Повідомляю Вас, що я на цей рік приєднав »Просвіті« 12 членів і зібрав 31 дол.

Перш всего складаю подяку Т-ву »Просвіті« за так цінний дар, як календар і другі книжочки. Отримавши цей цінний дар з мого рідного краю, я забув за всі горя і журби... По перечитанню »Американського Просвітянина« жаль мені стало, що наші люде так мало інтересуються »Просвітою«. Колиби я міг передати їм тої любови, що я маю до »Просвіти«, то »Просвіта« справді моглаби вибудувати хмародер, як подарунок від американських Українців... На закінчення бажаю »Просвіті« успіху в так тяжкій праці і прирікаю Вам, що все, при кождій нагоді буду старатися вписати когось в члени так цінного Т-ва як »Просвіта«.

Василь Гуцул — Джолієт, Іл.:

»Я отримав Ваш календар, він мені дуже сподобався, всі ті статті і краєві новинки, словом він вартує більше, як його ціна. Коли я його прочитав, так я мавби велику охоту довідатися дещо більше про свій Рідний Край.. Маю охоту вернути до краю і братися до якоїсь пожиточної роботи.. Желаю як найліпшого успіху в народній роботі«...

Петро Ковальчик — Линден, Н. Дж.:

»Вступивши в члени »Просвіти« минувшого року, бажаю й на дальше остатися членом і на 1926 р.«...

»Українська Громада« — Мехіко, Д. Ф.

»Просимо прислати нам ціну календаря на слідуючий рік, а також подати, кілько виносить річна передплата. Будемо потребувати около 10 календарів на слідуючий рік і зараз по стягненню вкладок хочемо переслати належитість«. (Підписані: Теодор Мичко — голова, Іван Кравців — секретар.)

О. Н. Крижановський — Мондаре, Альта.:

... »доручать »Просвіті« 26 дол. як вкладки для нових членів »Просвіти« а 4 дол. на відновлення членства оо. Василіян в Мондаре, Альта., і з Едмонтон, Альта... Прошу мені прислати більшу кількість відозв«...

Гринько Кошіль — Нефс, Огайо.:

»Подаю Вам до відома, що Ваш календар і книжочки я отримав. Дуже гарний календар видали ви на 1926 р. З календаря і книжочок я вповні вдоволений і прошу такий календар видати і на 1927 рік«.

Теодозій Каськів — Нюарк, Н. Дж.

»Відсилаю через банк 30 дол. ам. на Ваші руки і прошу їх розділити як слідує: Від читальні »Просвіти« Т-во »Боян« вкладка 10 дол., Т. Каськіва вкладка 10 дол. для »Літ. Н. Вістника« і »Нового Часу« передплата по 5 дол,.. Так Читальня »Просвіти« Т-ва »Боян« як й я вступили в члени дня 25. V. 1912 р. Через війну не платили вкладки аж досі. Висилаємо по 10 дол. на членські вкладки, а що буде треба доплатити до 1926 р. то просимо написати, а ми гроші зараз вишлемо«.

Іван Солтис — Ню Йорк, Н. Й.:

»Посилаю Вам 8 дол. як членську вкладку слідуючих членів... Я дуже жалую, що так мало посилаю, але трудно, я не є тепер головою Брацтва св. Володимира, бо мусів це, з причини слабости залишити... Думаю, що на будучий рік буду здоровіший, то думаю, що вдасться більше членів приєднати до »Просвіти«... Здоровлю всіх щирих робітників на полі »Просвіти«.

Павло Космій — Ню Йорк, Н. Й.:

»В день свята 8. грудня, 57 ліття найславнішої нашої інституції засилаю найкращі бажання. Тож від згаданого святочного дня, я надалі остаю членом »Просвіти«... При цій нагоді кличу і прошу Брата Українця, всіх, цілу нашу міліонову армію, яка є в Америці, аби вступили в члени Т-ва »Просвіта«. Хай живе наша українська Просвіта«!..

Михайло Яросевич (Ярош) — Welfare Island, N. Y.:

»В залученню посилаю 5 дол. за що прошу мене поквітувати, яко члена »Просвіти«, а решту прошу приняти, яко

---

**В жовтні обходять Українці »Свято книжки«. Чи Ви купили бодай кілька книжок для себе, або до бібліотеки свойого Товариства? (книжки купуйте через »Просвіту«).**

дар уродин Т-ва... Я є Богом та людьми забутий Українець. Спаралїжований каліка ще від 1910 р. а в шпиталі караюся ще від 1914 р... Параліжує обі ноги до колін, а відтак посувається далі, доки цілого тіла не знищить. Руки мої відмовляють послуху.. Прошу приняти тих кілька центів, яко дарунок, бо не знаю, чи дожию до грудня, а коли доживу, то не знаю, в якому стані... Називаюся Михайло Яросевич, а тут до половини обтяв, бо ніхто не міг вимовити«...

Такого листа не приходилося нам ще читати а вже жертва, зложена через немічного чоловіка, стільки літ вже прикованого до ліжка мусить кождого зворушити. Ми мали адресу п. Михайла Яроша і на цю адресу вислали брошуру »Американський Просвітянин«. Відповідь на брошуру — лист і жертва. Це для »Просвіти« великий тріюмф, як також ця свідомість і переконання, що її ідеї дійшли аж до білих саль шпиталю, казали рукам, які послуху відмовляють, взяти перо та згадати день уродин Товариства.

Дальші письма п. М. Яроша:

»Маю честь повідомити Т-во, що книжки та залучений лист я дістав, за що вам дуже дякую, та складаю козацьке спасибіг! Жаль мені, що не можу для нашої батьківщини нічого зробити, а можу за нашу замучену Україну лиш молитися. І я молюся...

...Вибачте, що пишу доперва сьогодня, але я є невільником природи. Я вам вже писав, що я нервово хорий і при зміні повітря мої нерви стають цілковито розстроєні так, що я нічого не можу утримати в руках... Нині нерви трохи успокоїлися і я з тяжкою бідою можу перо в руці тримати... Тут другого Українця нема, тому мушу чекати з писанням листа відповідного часу. Ще о одно прошу. Як до канцелярії »Просвіти« прийде лист в анґлійській мові, то прошу під тим розуміти, що мене вже в живих нема. Кінчу і бажаю Товариству успіхів«...

---

**Коли Ваш знайомий обходить свої уродини, Ви даєте йому дарунок. Чи Ви дали »Просвіті« який дар в дні 8. грудня?**

До цих письм не даємо більше ніяких коментарів. Вони говорять самі за себе.

Олекса Плескун — Ню Йорк, Н. Й.:

»Я низше підписаний посилаю вам членський звіт: котрі члени нові і старі вписалися до »Просвіти«...

Зголосив 15 членів на 26 долярів.

Т-во »Вільність« в Америці — Ню Йорк, Н. Й.

»Засилаємо сьогорічну вкладку, яко члени Т-ва »Просвіта« у Львові. По одержанню цього листа з грішми, просимо зараз вислати на подані адреси, календарі і книжочки... (Підписаний Петро Бойко — секр.)

Зголосили 14 членів на 36 дол.

Прот. В. А. Каськів — Нортгемптон, Па:

»Підписаний вислав дня 30. березня ср. збірку в сумі 30 дол. на адресу Т-ва »Просвіта« у Львові. Ця збірка вплинула зі святковання 65-их роковин смерти Т. Г. Шевченка. Ухвалою святочного Комітету, просимо цю збірку розділити як слідує: 15 дол. Т-ву »Просвіта« і 15 дол. »Рідна Школа«. Рівнож просимо ласкаво помістити згадку про це свято на сторінках Вашого орґану »Народня Просвіта«. Опис з цего свята залучаємо разом з листом«.

Михайло Луцишин — Олієн, Н. Й.:

»Сим маю честь повідомити Вас, що я отримав від Вас книжочки і грамоту. Я переглянув книжочки, та моє серце обняла радість, що мене ті книжочки за океаном надибали... Бідний наш нарід мучиться, але однако не дбає про просвіту... Бажаю кращого успіху для »Просвіти« в 1926 р., не так, як було минулого року. Я би рад, щоби кождий Українець і Українка в Зєдинених Державах та Канаді став членом »Просвіти«... Хотяй та криниця далеко від нас, але жилами пливе чиста вода, здорова, добре її напитися. Тут в Америці часу не брак, по праці є час читати й писати...

Отсим повідомляю, що я одержав від Вас радісне письмо з 3. IV. разом з долученими відписами протоколів зі Загальних Зборів в мойому родинному селі Сернках середніх... Посилаю до Вас 10 дол. на книжки та часописи для читальні в мойому селі«...

Колиби кожде українське село мало бодай одного такого патрона-добродія, тоді й Матірне Товариство у Львові стоя-

лоби добре, бо опиралосяби на кріпких підставах. Не можна маловажити й морального впливу, який має така поміч для краєвої читальні... Що є десь далеко за морями хтось, хто не забуває за рідне село і якому залежить на культурному подвигненні своїх односельчан.

Т-во »Запорожська Січ« від 363 У. Н. С. — Олієн, Н. Й.:

»Отцим доношу, що Т-во »Запорожська Січ« відновлює свою вкладку на 1926 р. сумою 5 дол.« (Підписано: Е. Підскальний, секретар.)

»Обєднання« — Філядельфія, Па.:

»Пересилаємо амер. експр. чек на 25 дол. на поправу дому, в цьому 5 дол. від укр. просв. Т-ва »Запороже« в Нюарк, Н. Дж...

В залученню чек на 25 дол. на потреби Товариства...

В залученню пересилаємо чек на 50 дол. В тій сумі містяться: членські вкладки на 18 дол., на поправу дому »Просвіти« 29 дол. і 3 дол. на передплату часописи »Свобода« для 2 ох членів в краю«...

Яків Головецький — Філяделфія, Па.:

... »Я хочу вписатися до Т-ва »Просвіта« у Львові і тепер дещо опишу вам як я довідався про це товариство. Я тут у сиротинці роблю і тут дала мені сестра Меланія пару книжочок, котрі ви прислали до сиротинця і в одній книжочці я найшов уступ щодо »Просвіти«. Називається ця книжочка »Американський Просвітянин«.. Я вписуюся, обіцюю бути членом і засилаю вам як вкладку 5 дол... Я є простий робітник, який працює десятьма пальцями... моя совість не може на те позволити, аби нікому не помогти«...

Товариство »Просвіта« — Престон, Онт.:

»Отцим заявляється, що наше Т-во вписується в члени Матірного Т-ва у Львові. В залученню перисилаємо вкладку в квоті 2 дол«. (Підписано: Д. Почерева — голова, В. Адамик — секретар.)

---

**Памятайте і подавайте другим адресу »Просвіти«: Association »Prosvita«, Lvov, Rynok 10. East Galicia, Poland, Europe.**

о. Евстахій Турковид — Прудентопіль, Парана в Бразилії:

»Т-во »Україна« в Прудентополі, на засіданню дня 26. III. б. р. ухвалило одноголосно приступити в члени нашого найбільшого і найстаршого Т-ва »Просвіта«... При цій нагоді прошу вписати в члени »Монастир оо. Василіян в Прудентополі«...

Григорій Недобій — Розаріо де Санта Фе., Арґентина:

»Прошу не одмовити мені вислати: 1) »Аматорський Театр«, трьохмісячник за біжучий рік і 2) »Народня Просвіта« 3 перші числа також за цей рік.. Повідомляю Т-во »Просвіта«, що у нас 28. серпня відбудеться вистава »Невольник« Тобілевича. Це перший крок у цім місті. Готується також »Наталка Полтавка« Котляревського«...

Брацтво св. Йосафата — Рочестер, Н. Й.:

»Повідомляю, що висилаємо вам 10 дол.« (Підписано: А. Іванів — секрет.)

Гриць Дмитрук — Розаріо де Санта Фе, Арґентина:

»Я перебуваю в далекій чужині і у вільних хвилях хотівби я довідатися дещо о Ріднім Краю... Українських видавництв в Арґентині нема, тому звертаюся до вас вислати мені катальоґ, аби я міг вибрати собі кілька книжок«...

Др. Григорий Данис — Сан Франціско, Каль:

»Через Вас пересилаємо 19 дол., які просимо розділити на слідуючі цілі: 9·50 дол. на У. П. Т. на фонд »Рідної Школи«, 3·50 дол. на українських інвалідів, а 6 дол. як вкладки за 3-ох членів«...

Степан Кадайський — Сао Павльо — Бразилія:

... »Чи не можнаби для членів з полудневої Америки змінити дещо в справі вкладки іменно, аби вкладку платити не в долярах, бо тут трудно дістати через те, що наші кольоністи живуть по лісах?

Укр. Просв. Т-во ім. Т. Шевченка — Смоки Лейк. Альта:

»Почтовим переказом посилаю 2 дол. на вкладку від нашого Т-ва«. (Підписано: А. Бойчук — фін. секр.)

Читальня »Просвіти« ім. Т. Шевченка — Стемфорд, Конн.:

»Висилаємо 4 дол., з того 2 дол. на часопис »Сільський Господар« а 2 дол. як членська вкладка до »Просвіти« на біжучий рік«... (Підписано: С. Лисобей.)

Михайло Свидницький — Страткона, Альта.:

»Книжочки і календар я отримав, як рівнож і посвідку на висланих мною 2 дол. За отримані книжочки і календар щира дяка від мене для Т-ва »Просвіта«. В залученню посилаю 2 дол. яко дар...«

Т во »Просвіти« ім. М. Шашкевича — Штюартберн, Ман.;

»Отцим маю честь просити Вас, як ласка, вишліть мені Ваш найновіший книжковий цінник. Наше Т-во не велике а бібліотека ще менша і ми хотілиби побільшити її... А також ми хотілиби купити »Історію України« М. Грушевського, всі томи. Коли Ви її в катальоґу не маєте, то прошу подати, кілько всі томи будуть коштувати«... (Підписано: А. Евдокія Максимчук — фін. секр.)

Андрій і Василь Пухалики — Сторджеонвіл, Альта.:

»Ми низше підписані, оба рільники зі Сторджеонвіл, Альта, пересилаємо сьогодня через Кунард Ляйн у Вінніпеґу квоту 36 дол. з котрих просимо обтягнути 4 дол. як членську вкладку за нас обох а решту поділити, як дар, по половині між Т-во »Просвіта« і »Рідну Школу«. Дар цей є з коляди...«

Тома Коляр — Терривіл, Конн.:

»Цим повідомляю, що я одержав від вас книжочку »Американський Просвітянин«. По перечитанню тої книжочки я переконався, що добра то річ вписатися до »Просвіти«, бо без книжок, без просвіти, ніколи ніякий нарід не прийде до добробуту. Наш український народ, на жаль, мало інтересується книжками і через те дається баламутити будь якому пройдисвітови. Посилаю від себе 2 дол. і прошу записати мене в члени »Просвіти«. На дальше буду старатися приєднати більше членів... Пришліть також »Аматорський Театр«...

Іван Бартош — Торонто 9, Онт.:

»Посилаю Вам 27 дол. і 20 цт. яко членські вкладки до »Просвіти« на 1926 р. від членів, котрих спис рівночасно засилаю. Дуже жалую, що не можна більше членів зібрати, але тепер дуже тяжкі часи в Канаді«...

---

**Знай і памятай, що книжка і тільки книжка допоможе нам добути і закріпити кращу будучність!**

Теодор Гуменюк — Торонто 2, Онт.:

»В залученню посилаю 2 дол. як членську вкладку за 1925 р. Прошу вислати поквітовання на одержані гроші та заразом переслати календар за біжучий рік«...

Адам Касіянчук — Транскона, Ман.:

»Посилаю свою вкладку в сумі 2 дол. і також добр. К. Шандрук 1 дол. Як отримаєте ті гроші, то просимо нам прислати як найскорше календарі«.

М. Кадинюк — Вайта, Ман.:

»Ваш відклик »До Української Громади в Канаді« спонукав мене написати до вас пару слів і при тім хочу вписатися в члени »Просвіти« на 1926 р. Залучую 2 дол. і прошу вислати мені грамоту, календар і кілька книжочок, за що Вам буду дуже вдячний. Засилаю Вам сердечне бажання і щирий привіт на Батьківщину«...

Микола Підгайний — Вест Істон, Па.:

»Повідомляю Вас, що книжки для чотирьох членів я отримав і розділив. Через »Обєднання« висилаю вкладки на 1926 рік. За книжки я і члени складаємо сердечну подяку.

Василь Дроботій — Вест Істон, Па.:

»Маю честь повідомити Шановну Управу »Просвіти«, що грамоту і книжки за 1925 р. я одержав. Заразом повідомляю, що я вислав через »Обєданння« жертву для »Просвіти« в сумі 8 дол. Також вислав я за себе вкладку на цей рік в квоті 2 дол... Бажаю »Просвіті« як найбільших успіхів, щоби поборола темноту в народі«...

Микола Шемердяк — Вест Пулмен, Іл.:

»Посилаю вкладки за членів »Просвіти« за 1926 рік в квоті 35 дол. Дня 25 І. 1926 зійшлися українські жінки в домі п. Татяни Порійчук, в день її імянин і зібрали на »Дар Просвіті« 9 дол... Всі передплатники а заразом члени желають »Просвіті« як найкращого розвою«...

Сестрицтво Пресв. Богородиці, від. 216 У. Н. С. — Вест Пулмен, Іл.:

»Засилаю Вам чек на 7 дол. т. є. 5 дол. від Сестрицтва а 2 дол. від Іллі Гавришкова. Подаю до відома. що наші жінки тут доперва орґанізуються до »Просвіти«, але на будуче, думаю, кожда стане членом »Просвіти«... (Підписано: Олена Шпорлюк — фін. секр.)

Петро Подола — Вілінґ, В. В.:

»Засилаю Вам 28 дол. за 14 нових членів... Здоровлю щиро і желаю великих успіхів в народній праці... Засилаю на Ваші руки спис ще кількох членів... Листа Вашого я одержав — сердечно дякую. Всі члени з першої пересилки одержали вже грамоти і календарі... Засилаю Вам ще двох нових членів«. .

Григорий І. Блок — Вінніпеґ, Ман.:

»В прилозі найдете 2 дол., мою членську вкладку на 1926 р. Прошу вислати грамоту. Бажаю Вам як найбільшого числа членів«...

В. Пастух — Вінніпеґ, Ман.:

»Отсим засилаю 2 дол. як членську вкладку на 1926 р... Зістаюся щирим прихильником Т-ва »Просвіта«...

Др. В. Ю. Кисілевський — Вінніпеґ, Ман.:

»Пересилаю 4 дол., які я одержав як членські вкладки на 1926 р. за двох членів (з тих один з Харбіна в Китаю)«.

Лука Самборський — Вунсокет, Р. І.:

»За одержані книжки складаю щиру подяку. Рівночасно долучую 6 дол. за себе і двох других членів. Із сею посилкою прийміть від нас щирі бажання як найкращого розвою »Просвіти« а з тим просвічення та освідомлення нашого нещасного народа«...

## Плян члена Дмитра Филиповича з Бедфорд, Інд.

...«У виданій Вами книжочці »Американський Просвітянин« жалієте, що дім »Просвіти« за тісний і невідповідний. Це власне приневолило мене подумати і застановитися, чи не вдалосяби нам збудувати величавий будинок. Я не мав нагоди бачити в Старому Краю спосіб будовання великих будівель, а також тревалих і гарних будинків. Тому прошу відповісти мені на питання: кілько може коштувати такий будинок на чотири поверхи, дім обширний і відповідний достоїнству 40-міліонового народа.

---

**Гріш обернений на закупно книжки, поверне у свій час стократно побільшений.**

Я думаю так: Український Народний Союз має 28.000 членів. Колиби кождий член дав 4 доляри примусового датку, то це далоби 112.000 долярів, а колиби ще кождий член з гори зложив за 3 роки 6 долярів, як членську вкладку і зрікся всяких книжочок, крім календаря що року, то булоби знова 168.000 долярів, разом 280.000 долярів. Крім цього, думаю, зложилиби й такі, які до У. Н. Союза не належать, багато булоби таких, котрі зложилиби від разу більшу жертву. Я сам можу дати 20 долярів та заплатити за одного такого, який не може цеї жертви зложити.

Початок трудний, але при добрій волі справа може і повинна удатися«...

В якому стані находиться будинок »Просвіти«, про те можна було цілком докладно довідатися з минулорічної брошури. Зрештою можна поспитати тих, які були у Львові і бачили цей будинок. Відповідно до цього письма виготовив інжинір шкіц, як цей будинок має виглядати, та обрахував приблизно кошти будови самого будинку.

Проєкт передбачує 3-поверховий будинок, в якому поміщалисяби: друкарня, переплетня, книгарня, читальня, бібліотека, комнати для урядовання і управи »Просвіти«, народня гостинниця і т. д.

Приблизні кошти будови виносилиби около 1 міліона золотих т. є. около 115.000 долярів. Сума ця не обіймає собою ціни купна потрібної будівельної парцелі та внутрішнього урядження. В кождому разі 150.000 долярів, т. зн. менше чим по 50 центів від кождого Українця з Америки, вистарчилоби вповні на вибудовання і уладження нового будинку для »Просвіти«.

У великих галях можна помістити на марморних таблицях назвиська всіх жертводавців і висоту зложеної квоти.

До цього пляну п. Д. Филиповича не додаємо ніяких коментарів. Плян ясний і легкий до переведення. Треба лиш доброї волі, а та може чудес доказати.

---

**Памятайте і подавайте другим адресу Просвіти«: Association »Prosvita«, Lvov, Rynok 10. East Galicia, Poland, Europe.**

## Члени з Америки, які відвідали „Просвіту“.

Могила Степан — New York, N. Y., . . . . . . . . . 2 рази
Карпа Іван — Chicago, Ill.
Тарновий Григорий — Chicago, Ill.
Лисий Йосиф з жінкою, сестрою і синком — Fort William, Ont. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . »
Баран Андрій — Hamilton, Ont.

## Спис збірщиків.

| | | | | дол. |
|---|---|---|---|---|
| Чучман Василь, Amsterdam, N. Y. | 5 | членів | на | 10·— |
| о. Захарко Іван, Bayonne, N. J. | 10 | » | » | 20·— |
| Филипович Дмитро, Bedford, Ind. | 2 | » | » | 4·— |
| Дроздик Михайло, Bronx, N. Y. | 6 | » | » | 9·— |
| Євчук Дмитро, Campbell, O. | 2 | » | » | 4·— |
| Чопак Іван, Canonsburg, Pa. | 8 | » | » | 12·50 |
| Подола Іванка, Chicago, Ill. | 8 | » | » | 25·— |
| Малиґловка Теодор, Cohoes, N. Y. | 7 | » | » | 17·— |
| Марковський Антін, Colonsay, Sask. | 2 | » | » | 4·— |
| Білоус Павло, Detroit, Mich. | 3 | » | » | 6— |
| Блащук Андрій, Detroit, Mich. | 10 | » | » | 20·— |
| Ємчук Карло, » » | 3 | » | » | 6·— |
| Олійник Семен, Fort William, Ont. | 14 | » | » | 26·— |
| Др. Кисілевський, В. Ю., Winnipeg, Man. | 3 | » | » | 6·— |
| Шиба Василь, Haight, Alta. | 11 | » | » | 22·— |
| Мельник Іван, Detroit, Mich. | 5 | » | » | 10·— |
| Мельник Іван, Шеремета Іван і Мамалиґа Микола, Detroit, Mich. | 40 | » | » | 78·— |
| Кочан Осип, Joliet, Ill. | 12 | » | » | 31·— |
| о. Крижановський Н., Mundare, Alta. | 2 | » | » | 4·— |
| Лацік Михайло, New York, N. Y. | 3 | » | » | 6·— |
| Плескун Олекса, New York, N. Y. | 15 | » | » | 26·— |
| Т-во »Просвіта« » » | 14 | » | » | 28·— |
| Т-во »Вільність в Америці«, New York, N. Y. | 14 | » | » | 36·— |
| Солтис Михайло, New York, N. Y. | 6 | » | » | 8·— |
| Рибак Петро, Ottawa, Ont. | 3 | » | » | 4·50 |
| Коцюбинський Дмитро, Palmerton, Pa. | 2 | » | » | 4·— |

| | | | | | дол. |
|---|---|---|---|---|---|
| Грабар Яцко, » » . . . | 2 | членів на | | | 4·— |
| »Обєднання«, Philadelphia, Pa. . . . . . . . . | 92 | » | | » | 232·50 |
| Лацік Дмитро, Plainsboro, N. Y. . . . . . . . | 5 | » | | » | 10·— |
| Луцишин Василь, Rochester, N. Y. . . . . | 9 | » | | » | 22·— |
| Др. Данис Григорий, San Francisco, Cal. . | 3 | » | | » | 6·— |
| Фарина Григорий, Smoky Lake, Alta. . . . | 4 | » | | » | 8·— |
| Когут Йосиф, Stuartburn, Man. . . . . . . . | 2 | » | | » | 4·— |
| Маґун Григорій, Tams, W. Va. . . . . . . . | 12 | » | | » | 22·— |
| Бартош Іван, Toronto 9. Ont. . . . . . . . | 16 | » | | » | 27·20 |
| Касіянчук Адам, Transcona, Man. . . . . . . | 2 | » | | » | 3·— |
| Підгайний Микола, W. Easton, Pa. . . . . . | 7 | » | | » | 13·50 |
| Шемердяк Микола, W. Pullman, Ill. . . . | 13 | » | | » | 35·— |
| Шпорлюк Олена, » » . . . | 2 | » | | » | 7·— |
| Подола Петро, Wheeling, W. Va. . . . . . . | 22 | » | | » | 45·— |
| Самборський Лука, Woonsocket, R. I. . . . . | 3 | » | | » | 6·— |
| Стецьків Дмитро, Campbell, O. . . . | 3 | » | | » | 6·— |
| Т-во »Жеребецька Любов«, New York, N. Y. | 8 | » | | » | 16.— |
| Бардачевський Степан і Швець Андрій, Woonsocket, R. I. . . . . . . . . . . . . . | 4 | » | | » | 8·— |
| Балабан Михайло, Houston, Tex. . . . . . | 4 | » | | » | 8·— |
| »Обєднання«, Philadelphia, Pa. . . . . . . . | 3 | » | | » | 20·— |
| o. Евстахій Турковид, Prudentopolis, Paranà | 7 | » | | » | |
| »Жіноча Громада«, New York, N. Y. . . . | 4 | » | | » | 8·— |
| **Збірщики за 1925 рік.** | | | | | |
| Сидорович I, Buffalo, N. Y. . . . . . . . . . | 8 | » | | » | 16.— |

## Додатковий спис членів за 1925 р.,

які не війшли в спис до »Американського Просвітянина« за 1925 р. тому, що зголосилися вже по надрукованню брошури.

| | | |
|---|---|---|
| Волотка Павло, Buffalo, N. Y. . . . . . . . . . . . | дол. | 2·— |
| Ґура Юрій » » . . . . . . . . . . . . | » | 2·— |
| Купчак Микола, » » . . . . . . . . . . . | » | 2·— |
| Пришлівський Михайло, Buffalo, N. Y. . . . . . . . | » | 2·— |
| Пришлівський Степан, » » . . . . . . . . . | » | 2·— |
| Семків Василь, » » . . . . . . . . . | » | 2·— |

Сидорович Іван, » » . . . . . . . . дол. 2·—
Стефанович Дмитро, » » . . . . . . . . » 2·—
Королишин Теодор, Detroit, Mich. . . . . . . . . . » 2·—
Павлюк Іван, Gary, Ind. . . . . . . . . . . . . . » 2·—
Каськів Теодозій, Newark, N. J. (за роки 1913—1925) » 8·—
Чит. »Просвіти« Т-ва »Боян«, Newark, N. J. (за роки 1913-1925) . . . . . . . . . . . . . . . . » 8·—
»Жіноча Громада«, New York, N. Y. . . . . . . . » 2·—
Федорчак Мирон, Phillipsburg, N. Y. . . . . . . . » 2·—
Дроботій Василь, W. Easton, Pa. . . . . . . . . . « 2·
Підгайний Микола, » » . . . . . . . . . » 2·—
Саґатій Филимон, » » . . . . . . . . . . » 2·

## Жертви на віднову дому.

Брацтво св. Михайла, від. 187 УРС., Scranton, Pa. . дол. 5·—
»Обєднання«, Philadelphia, Pa. (в тому »Запороже« з Newark, N. J. дол. 5) . . . . . . . . . . . . » 25·—
»Обєднання«, Philadelphia. Pa. . . . . . . . . . » 29·—
» » . . . . . . . . . . . . . » 16·—
» » . . . . . . . . . . . . . » 19 50

Разом долярів 94·50

## Виказ „Дару Просвіті“.

Укр. амат. Кружок, Binghamtom, N. Y. . . . . . . . дол. 15·—
»Обєднання«, Philadelphia, Pa. . . . . . . . . . . . » 25·—
Через Миколу Шемердяка, West Pullman, Ill.
Катерина Руда, West Pullman, Ill. . . . . . . . . » 1·—
Марія Карпюк, » » . . . . . . . . . . » 1·—
Анна Бутоська, » » . . . . . . . . » 1·—
Евген Парійчук, » » . . . . . . . . . . » 1·—
Емілія Грабинська, » » . . . . . . . . » 0·50
Татяна Парійчук, » » . . . . . . . . . » 0·50
Анна Олещук, » » . . . . . . . . . . » 0·50
Татяна Янсевич, » » . . . . . . . . . . » 1·—
Марія Креденс, » » . . . . . . . . . » 0·50
Пухалик Андрій і Василь, Sturgeonville, Alta (збірка) » 16·—

| | | |
|---|---|---|
| о. Володимир А. Каськів, Northampton, Pa. (збірка на святі Шевченка) | » | 15·— |
| »Обєднання«, Philadelphia, Pa. | » | 57·— |
| » « » | » | 30·— |
| » » » | » | 10·— |
| Іван Крочак, W. Easton, Pa. | » | 1·— |
| Олекса Питляр, » » | » | 1·— |
| Василь Дроботій, » » | » | 1·— |
| Филимон Саґатій, » » | » | 1·— |
| Микола Підгайний, » » | » | 1·— |
| Михайло Колодруб, » » | » | 1·— |
| Іван Крочак, » » | » | 1·— |
| Степан Терлецький, » » | » | 1·— |
| Олекса Питляр, » » | » | 1·— |
| Дмитро Крочовий, » » | » | 1·— |
| | Разом долярів | 185·— |

## Члени-добродії.

| | | |
|---|---|---|
| Українсько-Американський Клюб, Allentown, Pa. | дол. | 25.— |
| »Січ« — сотня 1, Hamtramck, Mich. | » | 25.— |
| »Січ« — сотня 2, » » | » | 25·— |
| Український Політичний Клюб, Hamtramck, Mich. | » | 25·— |
| »Січ« — сотня 15, Chicago, Ill. | » | 25·— |
| Солтис Михайло, » » | » | 26·— |

## Члени спомагаючі.

| | | |
|---|---|---|
| Брацтво Василія Великого, Cleveland. Ohio. | дол. | 10·— |
| Запорожська Січ, Detroit, Mich. | » | 15·— |
| Лисак Е. » » | » | 11·— |
| Український хор ім. М. Лисенка, Jersey City, N. J. | » | 10·— |
| Т-во »Вільність в Америці«, New York, N. Y. | » | 10·— |
| Брацтво св. Йосафата, Rochester, N. Y. | » | 10·— |

**Книжка це найкращий піонір українського відродження і носій цінностей так нам потрібних.**

# Спис членів.

## ЗЄДИНЕНІ ДЕРЖАВИ.

### Ambridge, Pa.

| | дол. |
|---|---|
| о. Ортинський Іван . . . . | 2·— |

### Amsterdam, N. Y.

| | |
|---|---|
| Ґнип Константин . . . . | 2·— |
| Куницький Степан . . . | 2·— |
| Мельничук Михайло . . . | 2·— |
| Чучман Василь . . . . . | 2·— |

### Ansonia, Conn.

| | |
|---|---|
| Домарецька Йосифіна . . | 2·50 |

### Arnold, Pa.

| | |
|---|---|
| Волошинович Григорій . | 2·— |

### Bayonne, N. J.

| | |
|---|---|
| Бирич Андрій . . . . . . . | 2·— |
| Борис Петро . . . . . . . | 2·— |
| о. Захарко Іван . . . . | 2·— |
| Лабай Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Липа Степан . . . . . . . | 2·— |
| Маньків Олекса . . . . | 2·— |
| Райтар Андрій . . . . . | 2·— |
| Сеник Микола . . . . | 2·— |
| Стахів Ілля . . . . . . | 2·— |
| Щомак Остап . . . . . | 2·— |

### Bedford, Ing.

| | |
|---|---|
| Филипович Дмитро . . . . | 2·— |

### Blackstone, Mass.

| | дол. |
|---|---|
| Швець Андрій . . . . . . | 3·— |

### E. Blackstone, Mass.

| | |
|---|---|
| Свинарчук Василь . . . . . | 2·— |

### Bronx, N. Y.

| | |
|---|---|
| Бобецький Іван . . . . . | 2·— |
| Боднар Матвій . . . . . | 1·50 |
| Велитко Василь . . . . | 1·50 |
| Дроздик Катерина . . . | 1·50 |
| Гроздик Михайло . . . . | 1·50 |
| Сидор Йосиф . . . . . . | 1·50 |
| Чоспик Степан . . . . . | 2·— |
| Дембицька Палагія . . . | 2·— |

### Brooklyn, N. Y.

| | |
|---|---|
| Український Демократичний Клюб . . . . . . | 2·50 |

### Butler, Pa.

| | |
|---|---|
| Пельц Степан . . . . . . | 2·— |

### Campbell, Ohio.

| | |
|---|---|
| Вітишин Константин . . | 2·— |
| Кузенко Теодор . . . . | 2·— |
| Маляр Гриць . . . . . . | 2·— |
| Стецьків Дмитро . . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Тарановський Олекса . . | 2·— |
| Євчук Дмитро . . . . . | 6·— |

**Canonsburg, Pa.**

| | |
|---|---|
| Дунда Андрій . . . . . . . | 1·50 |
| Зубенко Степан . . . . | 2·— |
| Свідерський Данило . . . | 1·50 |
| Хруник Іван . . . . . . | 1·50 |
| Чопак Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Чопак Петро . . . . . . . | 2·— |

**Carnegie, Pa.**

| | |
|---|---|
| Судяк Захар . . . . . . | 2·— |
| Хома Іван . . . . . . . . | 2·— |

**Cohoes, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Апостол Лев . . . . . . . | 2·— |
| Афінович Антін . . . . . | 2·— |
| Говикович Михайло . . . | 2·— |
| Ґуреш Петро . . . . . . . | 2·— |
| Малигловка Теодор . . . | 2·— |
| Михаляк Михайло . . | 2·— |
| Ukr. Amer. Citizens Club . | 5·— |

**Detroit, Mich.**

| | |
|---|---|
| Бабій Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Барладин Семен . . . . | 2·— |
| Білик Василь . . . . . . | 2·— |
| Білобривка Йосиф . . . . | 2·— |
| Біловус Павло . . . . . | 2·— |
| Блащук Андрій . . . . . | 3·— |
| Броватий Михайло . . . | 2·— |
| Войтович Павло . . . . | 2·— |
| Гарматюк Максим . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Глухий Василь . . . . . . | 2·— |
| Грибик Іван . . . . . . . | 2·— |
| Ґрозовський Василь . . . . | 2·— |
| Деркач Антін . . . . . | 2·— |
| Довганик Федір . . . . . | 2·— |
| Заблоцький Лев . . . . | 2·— |
| Заблоцький Михайло . . | 2·— |
| о. Зацерковний Василь . | 2·— |
| Жмудовський Микола . . | 2·— |
| Ерос Пилип . . . . . . . | 2·— |
| Ємчук Карло . . . . . . | 2·— |
| Іваночко Франц . . . . . | 2·— |
| Колос Павло . . . . . . . | 2·— |
| Королишин Теодор . . . | 2·— |
| Крупка Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Крупка Остап . . . . . . | 2·— |
| Ліщук Юрій . . . . . . . | 2·— |
| Лис Василь . . . . . . . . | 2·— |
| Мамалиґа Микола . . . . | 2·— |
| Мельник Іван . . . . . . . | 2·— |
| Мельничук Петро . . . . | 2·— |
| Микитюк Антін . . . . . | 3·— |
| Микитюк Варвара . . . . | 2·— |
| Микитюк Омелян . . . . | 3·— |
| Миськів Григорій . . . . | 2·— |
| Мицюк Микола . . . . . | 2·— |
| Мохорук Андрій . . . . | 2·— |
| Никорук Михайло . . . | 2·— |
| Попятишин Петро . . . | 2·— |
| Простий Степан . . . . | 2·— |
| Сенів Олекса . . . . . . . | 2·— |
| Татарин Василь . . . . | 2·— |
| Татарин Іван . . . . . . . | 2·— |
| Тимочко Яків . . . . . . . | 2·— |

---

| | дол. |
|---|---|
| Федорів Іван | 2·— |
| Філяс Йосафат | 2·— |
| Хомечко Йосиф | 2·— |
| Цебринський Юліян | 2·— |
| Цимбалюк Каролина | 2·— |
| Чабан Микола | 2·— |
| Чемний Михайло | 2·— |
| Шеремета Іван | 2·— |
| Юркевич Дмитро | 2·— |
| Явний Олекса | 2·— |

**W. Easton, Pa.**

| | |
|---|---|
| Допілка Андрій | 1·— |
| Дроботій Василь | 2·— |
| Колодруб Михайло | 2·— |
| Крочак Іван | 2·— |
| Підгайний Микола | 2·— |
| Питляр Олекса | 2·50 |
| Саґатій Филимон | 2·— |

**Elmora, Pa.**

| | |
|---|---|
| о. Велигорський Іван | 2·— |

**Gary, Ind.**

| | |
|---|---|
| Павлюк Іван | 2·— |
| Стахняк Гнат | 3·— |

**Girard, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Кравець Іван | 2·— |
| Крушельницький Ілярій | 2·— |
| Луцик Петро | 1·— |
| Мош Степан | 2·— |

**Hamtramck, Mich.**

| | |
|---|---|
| Гищук Петро | 2·— |
| Курчак Іван | 2·— |
| Качмар Степан | 2·— |
| Лазечко Семен | 2·— |

| | дол |
|---|---|
| Романюк Петро | 2·— |
| Сідляр Василь | 2· |
| Триндовський Григорій | 2·— |

**Harrison, N. J.**

| | |
|---|---|
| Смолій Данило | 2·— |

**Houston, Tex.**

| | |
|---|---|
| Балабан Михайло | 2·— |
| Куріца Т. | 2·— |

**Chester, Pa.**

| | |
|---|---|
| Кіцак Іван | 2·— |

**Chicago, Ill.**

| | |
|---|---|
| Ґенсьорський Степан | 2·— |
| Івахнюк Андрій | 2·— |
| Карпа Іван | 2·— |
| Королишин Анастазія | 2·— |
| Мельникович Михайло | 2·— |
| Небор Юрій | 3·— |
| Подола Тома | 2·— |
| Сальдат Михайло | 2·— |
| Тарновий Григорій | 2·— |
| Чуба Михайло | 2·— |
| Чуба Степан | 2·— |
| Яворський Михайло | 2·— |
| Роса Григорій | 2·— |
| Фільварків Михайло | 2·— |

**Jersey City, N. J.**

| | |
|---|---|
| Брацтво св. Івана Хрест. | 5·— |
| Піддубчишин Кирило | 2·— |
| Шемлій Григорій | 2·— |

**Joliet, Ill.**

| | |
|---|---|
| Болехівський Михайло | 3·— |
| Борис Панько | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Віщун Микола | 2·— |
| Гільтай Микита | 2·— |
| Гуцул Василь | 3·— |
| Гуцул Іван | 2·— |
| Гуцул Микола | 3·— |
| Кочан Осип | 5·75 |
| Павчак Яків | 3·— |
| Чорняк Ілько | 1·— |

### Lackawanna, N. Y.

| | |
|---|---|
| Строґуш Филип | 2·— |

### Linden, N. J.

| | |
|---|---|
| Ізаюк Петро | 2·— |
| Ковальчик Петро | 2·— |
| Т-во ім. І. Франка | 2·— |

### Mc. Kees Rocks, Pa.

| | |
|---|---|
| Кіналь Іван | 2·— |
| о. Пик Александер | 2·— |

### Mc Mechen, W. Va.

| | |
|---|---|
| Сололинчний Дмитро | 2·— |

### Minersville, Pa.

| | |
|---|---|
| о. Невицький Еміліян | 2·— |
| Сухан Юрій | 2·— |

### Neffs, Ohio.

| | |
|---|---|
| Кошіль Гринько | 2·— |

### Newark, N. J.

| | |
|---|---|
| Каськів Теодозій за рр. 1912—1926 | 10·— |
| Пасічник Михайло | 3·— |
| о. Чаплинський Йосиф | 2·— |
| Чит. Просвіти Т-ва »Боян« за рр. 1912—1926 | 10·— |

### E. Newark, N. J.

| | дол. |
|---|---|
| Мороз Павло | 1·50 |

### New Castle, Pa.

| | |
|---|---|
| Лазута Микола | 2·— |
| Мельник Осип | 2·— |

### New York, N. Y.

| | |
|---|---|
| Абрамчук Павло | 2·— |
| Бабинець Іван | 2·— |
| Беднарчук Микола | 1·50 |
| Близняк Микола | 2·— |
| Бобик Михайло | 1·50 |
| Богулевич Василь | 2·— |
| Боднар Михайло | 2·— |
| Бойко Олекса | 2·— |
| Бойко Петро | 2·— |
| Боньчук Василь | 2·— |
| Др. Борак Андрій | 2·— |
| Босий Василь | 2·— |
| Брицький Антін | 1·50 |
| Вишньовецький Евстахій | 2·— |
| Гаврилович Михайло | 1·50 |
| Городецький Іван | 1·50 |
| Гузар Ілля | 2·— |
| Ґаврада Семко | 2·— |
| Ґораль Анна | 2·— |
| Дембицький Степан | 2·— |
| Демчук Василь | 2·— |
| Демчук Ізидор | 2·— |
| Дмитрів Іван | 1·50 |
| Дусаненко Іван | 2·— |
| Дяків Йосиф | 2·— |
| Жегайло Степан | 2·— |
| Єдинак Іван | 2·— |
| Кальба Олекса | 2·— |
| Квасницький Михайло | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Климишин Антін | 2·— |
| Ковбасник Микола | 1·50 |
| Кондрацький Олекса | 2·— |
| Косьмій Павло | 4·— |
| Кривець Евстахій | 2· |
| Крупник Гриць | 1·50 |
| Кука Григорій | 1·50 |
| Кука Степан | 1·50 |
| Купчак Яків | 2·— |
| Лацік Михайло | 2·— |
| Ляхович Михайло | 3·— |
| Медвідь Олекса | 1·50 |
| Мельник Ігнатій | 2.— |
| Мельничук Павло | 2·— |
| Миронюк Лев | 2·— |
| Михальчук Денис | 2·— |
| Могила Степан | 2·— |
| Назаревич Степан | 2·— |
| Осідач Олекса | 2·— |
| Петрів Павло | 2·— |
| Плескун Олекса | 1·50 |
| Редчук Петро | 2 |
| Римар Петро | 2·— |
| Ружак Павло | 2·— |
| »Січ« ім. Б. Хмельницького | 2·— |
| Сокеч Іван | 2·— |
| Солтис Іван | 1·50 |
| Стефанів Федь | 2·— |
| Сурмач Мирон | 2·— |
| Т-во »Жіноча Громада« | 2·— |
| Томишак Іван | 2·— |
| »Український Базар« | 2·— |
| Фатюк Григорій | 2·— |
| Феник Михайло | 1·50 |
| Хомів Йосиф | 2·— |
| Чернецький Панько | 2·— |
| Шевців Микола | 2·— |
| Яворський Данило | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Яловеґа Степан | 2·— |
| Яцишин Михайло | 5·— |
| Абрагамовська Стефа | 2·— |
| Возняк Маруся | 2·— |
| Муращуківна Юлія | 2·— |
| Бих Віктор | 2·— |
| Жуковський Михайло | 2·— |
| Ковалів Дмитро | 2·— |
| Марусевич Іван | 2·— |
| Соловський Ілько | 2·— |
| Соловський Осип | 2·— |
| Федун Дмитро | 2·— |
| Чайка Дмитро | 2·— |

**Oelwein, Jowa.**

| | |
|---|---|
| Лукеник Григорій | 2·— |

**Olean, N. Y.**

| | |
|---|---|
| »Запорожська Січ« | 5·— |
| Іванців Олекса | 2·— |
| Луцишин Михайло | 2·— |
| Підскальний Гавриїл | 2·— |

**Olyphant, Pa.**

| | |
|---|---|
| о. Ґурянський Михайло | 5·— |

**Orange, Conn.**

| | |
|---|---|
| Зборівська Анна | 2·50 |

**Palmerton, Pa.**

| | |
|---|---|
| Грабар Яків | 2·— |
| Коцюбинський Дмитро | 2·— |
| Крепич Павло | 2·— |

**Philadelphia, Pa.**

| | |
|---|---|
| Богачевський Володимир | 2·— |
| Братство св. Володимира | 5·— |

| | дол. |
|---|---|
| Головецький Яків . . . . | 5·— |
| Др. Мишуґа Лука . . . . | 5·— |

**Phillipsburg, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Федорчак Мирон . . . . | 2·— |

**Plainsboro, N. J.**

| | |
|---|---|
| Лацік Дмитро . . . . . | 2·— |
| Лацік Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Костів Степан . . . . . | 2·— |
| Круцьковський Михайло . | 2·— |
| Сеник Матвій . . . . . | 2·— |

**W. Pullman, Ill.**

| | |
|---|---|
| Вишньовський Павло . . | 2·— |
| Гавришків Василь . . . . | 2·— |
| Гавришків Ілько . . . . | 2·— |
| Грабинська Анна . . . . | 3·— |
| Грабинський Дмитро . | 2·— |
| Міськевич Василь . . | 2·— |
| Романюк Ілько . . . . | 2·— |
| Сестрицтво Пресв. Богородиці . . . . . . . . | 5·— |
| »Січ« — сотня 9 . . . . . | 2·— |
| Синицький Ілля . . . . . | 2·— |
| Синчишин Катерина . . | 3·— |
| Шемердяк Катерина . . . | 3·— |
| Шемердяк Микола . . . | 2·— |
| Шпорлюк Олена . . . . | 2·— |

**Rochester, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Грушецький Пилип . . . | 1·50 |
| Дмитрук Ілля . . . . . . . | 1·50 |
| Луцишин Василь . . . . | 1·50 |
| Мацковський Дмитро . . | 1·50 |
| Новак Сенько . . . . . | 1·50 |
| Соколик Олекса . . . . | 2·— |
| о. Турула Василь . . . . | 1·50 |

| | дол. |
|---|---|

**Ruttland, Vt.**

| | |
|---|---|
| Кінах Іван . . . . . . . . | 2·— |

**San Francisco, Cal.**

| | |
|---|---|
| Др. Данис Григорій . . . | 2·— |
| Степаненко Микита . . . | 2·— |
| Шона Йосиф . . . . . . . | 2·— |

**Shamokin, Pa.**

| | |
|---|---|
| о. Олексів Михайло . . . | 2·— |

**Stamford, Conn.**

| | |
|---|---|
| Читальня ім. Т. Шевченка | 2·— |

**Syracuse, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Яворський Антін . . . . | 2·— |

**Tams, W. V.**

| | |
|---|---|
| Бусько Василь . . . . . | 2·— |
| Дрогомирецький Василь . | 2·— |
| Дрогомирецький Юрій . . | |
| Маґун Гриць . . . . . . . | 2·— |
| Маґун Іван . . . . . . . . | 2·— |
| Маґун Михайло . . . . . | 2·— |
| Озарчук Микола . . . . | 2·— |
| Паркалаб Іван . . . . . . | 2·— |
| Піпа Василь . . . . . . . | 2·— |
| Піпа Михайло . . . . . . | 2·— |
| Шкарбенко Микола . . . | 2·— |

**Terryville, Conn.**

| | |
|---|---|
| Коляр Тома . . . . . . . | 2·— |

**Welfare Island, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Яросевич Михайло . . . | 5·— |

**Wheeling, W. Va.**

| | |
|---|---|
| Вітенко Петро . . . . . . | 2·— |
| Вітенко Яким . . . . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Габак Олекса | 2·— |
| Горечко Михайло | 2·— |
| Грушкевич Степан | 2·— |
| Драґан Іван | 2·— |
| Дуткевич Михайло | 2·— |
| Зєнь Михайло | 2·— |
| Канюк Дмитро | 2·— |
| Когут Андрій | 2·— |
| Когут Василь | 2·— |
| Козак Василь | 2·— |
| Пастарнак Ілько | 2·— |
| Пацкан Василь | 2·— |
| Писарчик Іван | 2·— |
| Подола Петро | 2·— |
| Рафа Ілько | 3·— |
| Салик Олекса | 2·— |
| Шелева Іван | 2·— |

**N. Woodside, L. I. N. Y.**

Максимович Микола . . . 2·—

**Woonsocket, R. I.**

Бардачевський Стефан . 2·—

| | дол |
|---|---|
| Затонський Іван | 2·— |
| Куриляк Йосиф | 2·— |
| Самборський Лука | 2·— |
| Самборський Юрій | 2·— |
| Сулима Карло | 2·— |

**Yonkers, N. Y.**

Дулиба Дмитро . . . . . 2·—

**Youngstown, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Адамовський Михайло | 2·— |
| Баґан Іван | 2·— |
| Білик Йосиф | 2·— |
| Гобак н. | 2·— |
| Григорчук Іван | 2·— |
| о. Довгович В. | 2·— |
| Когут Антін | 2·— |
| Маринич Дамян | 2·— |
| Мороз Дмитро | 2·— |
| Нівінський Григорій | 2·— |
| Пущак Семен | 2·— |
| Савчак Григорій | 2·— |
| Сенчишак Степан | 2·— |

## CANADA.

**Arborg, Man.**

Романець Григорій . . . 2.—

**St. Boswells, Sask.**

Гавриш Михайло . . . . 2·—

**Colonsay, Sask.**

Марковський Антін . . . 2·—

**Chipman, Alta.**

Котик Іван . . . . . . . 2·—

**Edmonton, Alta.**

оо. Василіяне . . . . . . . 2·—

**Fisher Branch, Man.**

Пригроцький Микола . . 2·—

**Fort William, Ont.**

| | |
|---|---|
| Алексевич Михайло | 2·— |
| Бойко Іван | 2·— |
| Веньґер Михайло | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Ґайовський Михайло . . | 2·— |
| Левицький Степан . . . | 2·— |
| Лисий Йосиф . . . . . | 2·— |
| Любий Петро . . . . . . . | 2·— |
| Мандзюк Михайло . . . | 2·— |
| Олійник Михайло . . . . | 2·— |
| Олійник Семен . . . . . | 2·— |
| Семотюк Олекса . . . . | 2·— |
| Солтис Павло . . . . . | 2·— |
| Сторожук Степан . . . . | 2·— |
| Цибульський Степан . . | 2·— |
| Чеховий Кирило . . . . | 2·— |

**Govan, Sask.**

Сліпченко Іван . . . . . 2·—

**Haigth, Alta.**

| | |
|---|---|
| Баранюк Вавро . . . . . | 2·— |
| Грабець Іван . . . . . | 2·— |
| Грабець Михайло . . . . | 2·— |
| Депутат Степан . . . . | 2·— |
| Колодійчук Євдокія . . . | 2·— |
| Михалиця Микола . . . | 2·— |
| Плішка Андрій . . . . . | 2·— |
| Починок Михайло . . . . | 2·— |
| Сацьків Іван . . . . . . | 2·— |
| Сливка Іван . . . . . . | 2·— |
| Шиба Василь . . . . . . | 2·— |

**Hamilton, Ont.**

| | |
|---|---|
| Баран Андрій . . . . . . | 2·— |
| Стасишин Теодор . . . . | 2·— |

**Hazelton, B. C.**

Мельник Іван . . . . . . . 2·—

**Innisfree, Alta.**

| | |
|---|---|
| Глушак Василь . . . . . | 2·— |
| Григорович Олекса . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|

**Meacham, Sask.**

Читальня ім. Др. Т. Окуневського . . . . . . . 2·—

**Montreal, Que.**

Біловус Іван . . . . . . . 2·—

**Mundare, Alta.**

оо. Василіяне . . . . . . . 2·—

**Ottawa, Ont.**

| | |
|---|---|
| Любінський Володимир . | 1·50 |
| Рибак Петро . . . . . . | 1·50 |
| Токар Василь . . . . . | 1·50 |

**Plain Lake, Alta.**

Борщик Семен . . . . . 2·—

**Preston, Ont.**

Тов. »Просвіта« ім. Шевченка . . . . . . . . . 2·—

**Regina, Sask.**

Волохатюк Тарас . . . . 2·—

**Smoky Lake, Alta.**

| | |
|---|---|
| Войтків Іван . . . . . . . | 2·— |
| Ґавінчук Микола В. . . . | 2·— |
| Кінасевич Іван . . . . . | 2·— |
| Попович Семен . . . . . | 2·— |
| Укр. просв. Т-во ім. Т. Шевченка . . . . . . | 4·— |
| Фарина Григорій . . . . | 2·— |

**Strathcona, Alta.**

Свидницький Михайло . . 4·—

дол.

**Stry, Alta.**

Пелех Степан . . . . . 1·—

**Stuartburn, Man.**

Когут І. Б. . . . . . . . . 2·—
Когут Йосиф . . . . . . . 2·—

**Sturgeonville, Alta.**

Пухалик Андрій . . . . 2·—
Пухалик Василь . . . . . 2·—

**Toronto 2, Ont.**

Гуменюк Теодор . . . . 2·—
Сеник Семко . . . . . . . 2·—

**Toronto 9, Ont.**

Бартош Іван, . . . . . . 2·—
Боднар Василь . . . . . 2·—
Василик Павло . . . . . 2·—
Гнідий Гнат . . . . . . . 2·—
Капуста Василь . . . . . . 2·—
Мецан Ілько . . . . . . 2·—
Пилат Семко . . . . . . 0·40
Притула Теодор . . . 2·—
Прихода Василь . . . . 2·—

дол.

Пуколь Дмитро . . . . . 2·—
о. Сарматюк Андрій . . . 2·—
Січовий Курінь . . . . 2·—
Сорочинський Карло . . 0·40
Сукмановський Василь . . 0·40
Юречків Микола . . . . 2·—

**Transcona, Man.**

Касіянчук Адам . . . . . . 2·—
Шандрук Кіндрат . . . . 1·—

**Verigin, Sask.**

Киба Антін . . . . . . . 2·—

**Vita, Man.**

Каданюк М. . . . . . . . 2·—

**Winnipeg, Man.**

Блок Григорій І. . . . . 2·—
Грабинський Петро . . . 2·—
Гункевич Дмитро . . . . 2·—
Казанівський В. . . . . 2·—
Др. Кисілевський Волод. . 2·—
Пастух Вартоломей . . . 2·—
Сироїдів Микола . . . . 1·—
Шпур Андрій . . . . . . . 2·—

## MEXICO.

**México, D. F.**

Мичко Теодор . . . . . . 1·—

## ARGENTINA.

**Apostoles — (Miss.)**

Вареница Йосиф . . . . 2·—

**Berisso, F. C. S.**

Укр. Т-во »Просвіта« . . 2·—

| | дол. |
|---|---|
| **Buenos Aires.** | |
| Т-во »Просвіта« . . . . | 2·— |
| **Enrique Urien.** | |
| Стоколоса Павло . . . . | |
| **Rosario de Santa Fe!** | |
| Недобій Григорій . . . . | 2·— |
| Олійник Лука . . . . . | 2·— |

## BRASIL.

| | |
|---|---|
| **Prudentopolis.** | |
| Т-во »Україна« . . . . . | |
| Монастир оо. Василіян . . | |
| Войтович Василь . . . . | |
| Мартинець Александер . . | |
| Опушкевич Михайло . . . | |
| Пурець Василь . . . . . . | |
| Саламаха Михайло . . . . | |
| **Sao Paulo.** | |
| Кадайський Степан . . . | 1·— |

## PARAGUAY.

**Fuerte Olimpo.**

Падучак Ілля . . . . . . . 2·—

## CHINA.

**Harbin.**

Гордзієвська Маріяна . . 2·—

---

**Дім, в якому нема книжки, подібний до чоловіка, який не має душі.**

# АМЕРИКАНСЬКИЙ ПРОСВІТЯНИН

ЛЬВІВ 1925
НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

## Товариство „Просвіта“ у Львові.

Товариство „Просвіта“ у Львові основано 8. XII. 1868 р. Найстарше культурне товариство на всіх українських землях є централею 81 діяльних філій та 1913 читалень. Звязок з Матірним Товариством піддержують також „Просвіти“, які повстали між численною еміґрацією по ріжних краях.

Головну увагу звертає „Просвіта“ на землі під польською владою, спрямовуючи туди максімум сил, енерґії та праці. Праця закроєна на дуже широку міру, статут не ставить вузьких меж, але зреалізувати всі пляни, всі наміри та ідеї — не легко. Причини ріжні та відомі.

Перед війною були краєві та державні допомоги. Члени тоді могли діставати книжочки даром. Гарно закроєній та веденій праці завдала тяжкий удар світова війна. Принесла зі собою знищення багатьох читальняних домівок, поробила неповернені втрати та щерби в лавах просвітних працьовників. Завмерло життя.

Утихомирилася згодом світова хуртовина.

В змінених обставинах не було легко вести цю працю далі, Перепон було багато й всюди, є вони ще й сьогодня. Але енергії остало ще дуже багато і ця енерґія живого народу вилилися в руслі, яке йому остало.

До війни „Просвіта“ нараховувало 76 філій. Цього року є їх 81 діяльних та 4 в стадії орґанізації. Не є це паперові числа, за якими не чути життя. Життя є, живчик бє сильно й рівномірно. Але цей живий орґанізм треба постійно підсилювати, не вільно дати йому вигоріти, не вільно

*

дати йому станути на одному місці, бо це вже бувби поворот.

Культура та освіта инших народів йде все вперед, а ми по заді; треба їх здоганяти, в ніякому разі цофатися.

Вже з читальнями стоїть справа гірше. Філія, яка дуже часто покривається зі судовим повітом, може для своєї канцелярії, для виділу і т. д. легко найти приміщення, тим більше, що находиться все в місті, де о приміщення легше.

На селі читальня — це хата. Нема хати-домівки, нема читальні, нема читальняного життя, нема руху, праця не йде. І це зрозуміле. Бо трудно вести роботу, коли людям, які цю роботу мають вести, нема навіть де зійтися, поговорити, порадити. Як в кождім селі є дім Божий, так повинна бути й читальняна домівка.

Війна змела з поверхні землі не то домівки, а цілі села. Сліду по них не остало. І коли жителі повертали на згарища, то ясно, що першою їх думкою було дах над головою собі побудувати. Читальня, читальняна хата була люксусом в часах, коли люде роками мешкали у воєнних землянках. Власними силами мусів відбудовуватися селянин, який на війні все стратив, з підірваним здоровлям, калікою вертав.

Тому на 2.944 читалень перед війною, маємо цього року лиш 1913 (майже о 600 більше ніж минулого року) а в цьому числі є 123 новозаложених читалень. Тих 600 відновлених та новозаложених читалень це також чи малий успіх на протязі одного року.

Головами читалень по селах є переважно самі селяне. І це є раціональне, аби читальня призначена для селян, мала своїм головою таки селянина. Сьогодня в кождому селі найдеться бодай один чоловік, який зможе повести просвітню роботу не гірше інтеліґента. Звичайно вибирають інтеліґентів до виділу, в заступники, чи до провірочної ко-

місії. Там порадами, помічю та вказівками можуть багато зробити.

Не брак у читальняних виділах і жінок. Переважають дівчата, що є зрозуміле, бо не мають тільки обовязків, що замужні жінки. Що раз частіше відкриваються по селах при читальнях курси крою, шиття, домашного господарства. Вже й сільська жінка виходить з давніщих вузеньких рамців. Менше засібні села творять спілку та спільним коштом уладжують курси, удержують учительку.

В цьому році уладжено по читальнях 975 відчитів.

При багатьох читальнях є аматорські гуртки та хори.

В цьому році було по читальнях 760 аматорських та 263 хорових гуртків і 10 орхестр. Аматорські гуртки проявляють дуже живу діяльність. Вага їх та значіння для села великі. Театральна сцена, вистави виконані місцевими силами розбуджують життя, відтягають від давних так частих піятик та пустих танців по коршмах, які звичайно кінчилися кровавими бійками.

Не рідкі й діточі вистави, в які малі школярики вкладають ціле своє завзяття, свою душу. Деякі аматорські гуртки мають вже свою вироблену славу так, що з успіхом повторюють свої вистави по сусідних селах й місточках.

Не маловажний є також матеріяльний бік цеї справи.

Аматорський гурток приходить згодом до власного майна (декорації, костюми і т. д.) підпомагає й саму читальню нпр. при будові власної домівки. Сьогодня стараються будувати читальняні доми більші, в яких звичайно повинна поміститися сама читальня, театральна саля та кооператива. Ясно, що побудувати такий більший і тревалий дім відразу не всі села можуть. Тут дуже часто стає в пригоді аматорський гурток. Як що він є рухливий і має меткий провід, то може для читальні дуже багато зробити.

При Головному Товаристві є окрема „Театральна Ко-

місія“, яка видає спеціяльний тримісячник: „Аматорський Театр“. В ньому можуть аматорські гуртки знайти все, що їм необхідне в їх праці. „Театральна кооператива“ у Львові доставляє всі потрібні реквізити, штуки, ноти і т. д.

Не маловажним чинником в життю села є хори. Співучий наш народ, як мало котрий, наших народніх пісень може нам позавидувати кожда нація. Але мало у нас орґанізованих хорів. Все це робиться принагідно й доривочно. Тимчасом тут, як і всюди треба орґанізації, постійних вправ, треба проводу-діріґента.

263 хори та 10 орхестр, число гарне і є надія, що з року на рік і на цьому полі справа буде кращати.

Аматорські гуртки та хори дали в цьому році 1.600 вистав та 239 концертів.

Трудно представити собі читальню без бібліотеки.

Читальня, обовязком якої є розбуджувати й розвивати просвітне життя на селі, яка повинна будити і удержувати охоту до читання, мусить мати відповідну і потрібну бібліотеку. Читальня повинна вести — там де треба — курс неграмотних, ввести у себе грімке читання. До всього треба книжок, тричі книжок. Відчити та реферати не завсігди можуть відбуватися та не все можуть сказати. Книжка є дешева та говорить про все вичерпуючо. І кождий може її читати.

Орґанізаційний звіт „Просвіти“ поміщений в цьогорічному календарі, виказує 920 бібліотек при читальнях. Число рішучо за мале. Читальня, яка не має бібліотеки, не багато варта, в ній не може життя йти належитим ходом.

Правда, сьогодня часи тяжкі: є читальні такі вбогі, що члени не можуть зложитися на передплату бодай одного часопису. З цього важкого положення треба найти вихід.

Звіт виказує на цих 920 бібліотек, 87.340 книжок, значиться, пересічно по 90 книжок. 90 книжок на село не ба-

гато, але коли кождий член читальні перечитає цих 90 книжок, то може дуже багато скористати. Це моральний хосен з бібліотеки.

Зручний і совісний бібліотекар може зі звичайної сільської бібліотеки зробити щось направду гарного. Бібліотека повинна постійно збільшуватися. На добір книжок треба звертати велику увагу. Катальог „Просвіти“ повинен бути в кождій читальні провідником, бож Т-во „Просвіта“ мусить, зрозуміла річ, подавати в своїм катальозі спис таких книжок, які для читалень є найбільше хосенні та відповідні. Спеціяльно для читалень, які не мають своєї бібліотеки, є призначені т. зв. „Мандрівні бібліотеки“, В скринках, готових до висилки, лежить по кількадесять книжок, ріжних змістом. На замовлення читальні або філії висилається таку мандрівну бібліотеку на протяг трьох місяців. Дорогу до читальні оплачує Гол. Т-во, поворотну читальня сама. Таких мандрівних бібліотек є 30.

Значіння їх є велике. Читальня не має бібліотеки, або не може купити собі нових книжок. Замовляє таку бібліотеку і на протязі 3-ох місяців (час цей можна продовжити) всі члени читальні можуть цілу таку бібліотеку перечитати. Опісля можуть замовити другу таку бібліотеку, трету і т. д. (кожда мандрівна бібліотека має инші книжки) й в цей спосіб можуть члени читальні дешевим коштом познайомитися з багатьма книжками з ріжних царин людського знання.

Для бібліотек виходить при Головному Товаристві спеціяльний тримісячник т. зв. „Бібліотечний Порадник“. В ньому поміщується статті з бібліотекознавства, дається поради й вказівки що й як читати, як закладати та вести бібліотеки — взагалі сповнює він відносно читальняних бібліотек такі завдання, як у відношенні до аматорських гуртків „Аматорський Театр“.

До цього розпоряджає „Просвіта“ багатими складами та маґазинами своїх та чужих видавництв. Найбільший маґазин містить в собі 5 ваґонів книжок з Берліна і Лайпціґа на суму 80.000 долярів, яких сам транспорт та цло коштували 5.000 долярів. Кількість цих книжок виносить 178.114 примірників.

З днем 1. VII. 1924 р. було у всіх маґазинах „Просвіти“ 257.727 примірників книжок. З цеї суми продано протягом року (від 1. VII. 1924 — 1. VII. 1925) з видань „Просвіти“ 29.189 книжок (це є около 12% цілого запасу), з чужих закуплених видань продано 24.285 примірників. Разом продано 53.474 примірників книжок.

В цій сумі містяться вже й книжки продані до Америки. Скількість книжок проданих до Америки є дуже мала. З чужих видань продано, в цьому часі, раптом 23 прим. за 88·99 золотих (около 18 долярів), а з видань „Просвіти“ 1.686 прим. за квоту 4.677·26 золотих (поверх 400 долярів). В цьому числі містяться 700 календарів „Просвіти“ так, що число книжок закуплених в „Просвіті“ Америкою є дуже мізерне. Більшу кількість з цих книжок, бо около 250 примірників з „Української письменности“ закупила книгарня Доячека у Вінніпеґу, Ман. Зрештою майже всі відбірці це книгарні.

Коли порівнати число населення з кількістю проданих „Просвітою“ книжок, то виходить прикра чудасія. І так:

Коли означимо число Українців під Польщею на 7,000.000, то виходить, що на одну книжку складалося 132 людей. За те з 1,200.000 наших, будьщобудь заможніщих, іміґрантів в північній та полудневій Америці складалося на закупно одної книжки аж 706 людей!

Членів ділимо на дві катеґорії: на членів Матірного Товариства (централі) та на членів читалень. Член М-рного Т-ва т. зв. член-передплатник платить в краю 10 золотих

а за кордоном 2 доляри. За це дістає грамоту, календар та 5—6 книжочок. Коли платить лиш 2 золоті або 2·50 злот. (дістає грамоту), тоді є він членом Матірного Т-ва, але не дістає за те нішо.

Ясно, що для Т-ва з матеріяльного боку краще мати таких 2-золотових членів, бо вони нічого від Т-ва не дістають.

Члени читалень є лиш членами читальні, до якої належать (на селі чи в місті), але з Матірним Т-вом не мають нічого спільного. Платять в своїй читальні вкладку ухвалену Загальними Зборами; з цих грошей оплачує читальня свою вкладку до М-рного Т-ва (кожда читальня, як правна особа, мусить бути членом-передплатником Матірного Товариства), передплачує часописи і т. д. Ніщо не стоїть на перешкоді цьому, аби член читальні став членом Матірного Т-ва, і то членом-передплатником, або звичайним, 2-золотовим членом.

Членів своїх (по 2 доляри згл. 10 злотих і по 2 та 2·50 злт.) нараховує Матірне Т-во 11.094. До цеї суми дала: Західна Галичина 43 членів, Великопольща 26, Волинь 16, Чехословаччина, Буковина та Сербо-Хорватія 9, та Америка 981.

Членів читалень є 121.651; всі, розуміється в краю.

На 8,000.000 Українців під Польщею та в Америці має Матірне Т-во раптом 11.094 членів; значиться на одного члена складається аж 818 Українців.

Сумно!

Звіт виказує за цей рік ще недвижиме майно читалень, а властиво кількість й стан читальняних домівок. Є отже 395 домівок в доброму стані, 74 будується, 68 приготовлює матеріял до будови а 31 читалень має власні площі. Отже на 1913 читалень є раптом 568 читалень, які мають, або,

в недалекій майбутности, будуть мати власні домівки. 1345 читалень поміщаються по чужих хатах.

З Америки, хотяй там є читальні, не маємо щодо цього ніяких відомостей. А це булоби цікаве знати, як під цим оглядом стоїть там справа. Це хиба не трудно написати короткий звіт. Вказівки, як це робити, поміщені в календарі.

## Члени з Америки.

Писати про „Просвіту“, про її цили й завдання, про її обовязки та права (бо й права вона має до цілого Народу) — річ зайва.

Вже тільки на цю тему писано та говорено, тільки було відозв і статтей в найріжніщих брошурах, часописях, журналах і т. д. тільки разів порушувано справу „Просвіти“ на зборах, зїздах та мітінгах а для Америки видано минулого року осібну брошуру, що навіть трудно подумати, аби був бодай один Українець, який про це Товариство не чув, не знав, що воно істнує і де воно є, що воно робить. Кождий знає, що воно обіймає своїми завданнями цілий нарід, для народа створене, для нього працює.

Коли це Товариство має бути для всіх, то всі повинні до нього належати. До даного Товариства записуються люде, вступають в його члени, коли це товариство дає їм матеріяльну а бодай моральну користь.

Що „Просвіта“ дає членам одну й другу користь — цього ніхто не заперечить. Але вона не може обмежитися лиш до членів — вона є для всіх, а в першу чергу для тих, які не можуть власним коштом чи трудом здобути собі цього, що їм в життю необхідне, не можуть добути освіти, знання.

Їм треба дати це джерело, з якого вони моглиби повними пригорщами черпати, пити ту цілющу воду.

Само Товариство не може цього зробити. Ця ціль

може й мусить бути збірним вислідом праці цілого народа а принаймні поважноі його більшости.

Наколиби „Просвіта“ розпоряджала власними капіталами, або мала державні субвенції — тоді вона булаби в легкому положенні, щоби здійснювати пляни та замисли.

Але сьогодня, коли вона не може навіть думати про якусь постійну потрібну поміч, коли істнують перепони, аби знищити всі, навіть найменші висліди цеї безупинної та надлюдської праці, — повторюємо сьогодня, повинен кождий член нації станути в ряди.

Бій це безкровний — правда — але коли ми на просвітному полю не поставимо сильних, здисциплінованих лав, то висліди будуть багато гірші, ніж найбільше кровавої і завзятої війни. Бо душа, українська душа буде знищена а принаймні попсована. Молоде покоління не найде потрібного виховання. За його долю відвічальні будуть всі.

Звичайна природна засада самооборони для збереження себе як нації, яка має право стати в ряді инших культурних народів, вимагає від нас повного напруження сил. Не вільно нам бути погноєм для чужих культур. Але, аби жити, треба працювати. А в робітничих рядах повинні станути всі. Не може бути тут перешкодою ні вік, ні пол, ні соціяльне становище даної одиниці

Як сьогодня живе наше село мабуть всім відомо. Не краще живе і в місті робітник, не світло ведеться інтеліґентам в місті чи на селі.

Тому треба в кождому селі, на кождім передмістю побудувати читальню. Треба, аби селянин і робітник йшов до читальні а не до шинку. Аби мав домівку, де знає, що може з другими поговорити, порадитися, про що довідатися. Треба всюди створити центр, де кождому бувби вільний доступ, де всі гуртувалибися, де можнаби перечитати кождому книжку чи часопис. В кождій читальні повинна

бути бібліотека. Виходять в світ нові книжки, якими належить читальняні бібліотеки поповнювати. Сьогодня не то одиниця, але навіть ціла читальня не може купити собі таких і тільки потрібних книжок, як цього може бажалаби. Грошей нема.

А такі книжки по дешевій ціні моглаби дати „Просвіта".

Тут вона виконує своє завдання, попри ріжні инші.

Хто не може сам працювати на просвітному полі, повинен дати другому змогу зробити це за нього. А дасть він цю змогу через те, що вступить в члени „Просвіти". Під цим оглядом кождий повинен поспішити з помічю, яка полягає на членстві.

Кождий, хто почувається членом українського народу повинен вступити в члени „Просвіти" та зложити на рік 2 доляри вкладки. Це не є ніяка жертва ні пропавші гроші. Всім відомо, що за цих два доляри дістає кождий член: грамоту, калєндар та 5—6 книжочок в рік. Це все з дво — або триразовою почтовою оплатою, опакуванням та кореспонденцією (не вчислюючи адміністрації) виносить 1·60—1·70 доляра. Таксамо, якби хтось купував в книгарні, де за куплені книжки треба заплатити гроші.

Лишається 30—40 центів, які остають в Товаристві.

Нащо вони призначені? А якраз на це що сказано в горі.

Колиби хтось на цілий рік попросту дарував Товариству цих кількадесять центів, то всеж таки не збіднівби. Напевно видає кождий денно більше на непотрібні річи. Тимчасом навіть цих кількадесять центів ніхто Товариству не дарує, бо за ці гроші, які творять оборотовий капітал, може Товариство друкувати й випускати книжки.

Кождий Українець виконує свій народній обовязок, дає змогу друкувати книжки, Товариство може ці книжки дешево продавати (бо воно не є спекуляційним Товариством, якому ходить о зиски) а біднішим читальням може

давати книжки даром; завдяки цим центам можна працю орґанізувати, закладати читальні, нарід просвічувати.

А кілько то книжок вислано, вже хочби цього року, таки до Америки й то даром.

Розпука бере читаючи кровю писані слова з чужини.

... Що є наші Земляки, Богом й людьми забуті, безпорадні й затуркані, самі серед чужого людського моря. Ще добре, коли їм не дошкулюють. А трапляється таке, що їх, молоденьке, слабе товариство стараються за всяку ціну розбити, знищити. Є й такі сусіди і також на чужині. Вони звертаються о поміч до нас і ми мусимо їх ратувати, помагати...

І знова цей самий круговорот.

Товариство саме дуже мало може зробити. Це є просто неможливе, та вимагати від Товариства надзвичайностей не можна. Тут мусять взяти участь всі, а зроблять це, коли станеть членами „Просвіти“.

Загально-Народне Товариство має право жадати від цілого народу, аби всі були його членами, коли праця, якої висліди мають йти в користь цілого народу, має бути як слід виконана. А кождого коштує це в рік 30—40 центів. Квота смішно мала і хиба є право домагатися її.

Ясно, що 100 чи 1.000 членів нічого не зробить. 1.000 чи 2.000 долярів на таке великанське діло, це капля води в морі.

Але каже статистика, що в Америці й Канаді є наших іміґрантів поверх 1 міліон. В полудневій Америці рахують їх на 200.000, разом 1,200.000 Українців.

Обовязок вимагає, щоби членом „Просвіти“ був кождий Українець, чоловік і жінка, діти та внуки і т. д. Так, як зробив наш член п. Михайло Заблоцький з Дітройт, Міш. який записав в члени свого 9-літного сина Льва, або п. Павло Зіґмонт з Аніокс, Бі. Сі. Канада, котрий вписав

в члени свойого 9-місячного синка Станислава. Малу дитину охрестили а зараз потім записали до „Просвіти“.

Це вже рекорд.

Це наука для всіх. Такий рекорд повинен бути всенародний, загальний.

Колиби всі наші іміґранти вступили в члени „Просвіти“, то з тих кількадесять центів малоби Товариство 360—480.000 долярів в рік. Гарна сума, правда? А що можнаби зробити, маючи такі фонди до диспозиції?

Але ми рахуємося з ріжними обставинами і причинами: брак грошей, клопоти, байдужність, недбалість і т. д. і т. д. Ми Українці, славний народ; говорити вміємо багато, а до роботи нас мало. Ми не маємо признання для гуртків чи навіть одиниць, які роблять роботу, яка повинна бути розложена на всіх.

Хочемо бути тому скромніщі та рахуємо, що в члени зголосилася лиш одна десята частина всеї американської іміґрації, иншими словами, що „Просвіта“ дістала 120.000 членів. Чи цеї суми можна сподіватися, можна домагатися, чи це не є якесь фантастичне число — нехай над тим подумають наші земляки в Америці. Але передтим нехай добре подумають над цим, що в горі сказано.

Цих 120.000 членів дасть „Просвіті“ в рік 36—48.000 долярів (а один член дає 30—40 центів).

А як справа представляється сьогодня?

Аж соромно про це говорити.

В моменті, коли це пишемо вписалося в члени „Просвіти“ 981 членів з Америки. Сміх й сором. На 1,200.000 Українців в Америці аж тільки членів. У чому лежить причина? Писали про „Просвіту“ часописи та пригадували, порушувано цю справу на конвенціях і мітінґах, обговорювано в товариствах, на союзах. „Січовий Базар“ в Ню Йорку, Н. Й. зробив чисто американський „драйв“; Випустив

своїм коштом 100.000 блянкетів, розіслав всюди, де лиш мав адреси, маса колєкторів занялася цим. Подібно зробив Союз Укр. Нар. Товариств м. Ню Йорку, докладали всіх зусиль: „Обєднання“ „Провидіння“, та багато инших Товариств. — І такий вислід.

Просто сором — тричі сором!

Невжеж доляр став всесильним володарем та в погоні за ним закаменіли душі, ніяк не хочуть відгукнутися на пекучі потреби краю? Невжеж чужою стала доля краю, ціле майбутнє?

А читаючи листи наших членів з Америки так бадьоро стає на душі, серце росте, прибуває охота до праці, кріпшають сили. Але це лиш одиниці, малий, зникаючий відсоток. Ціла маса мовчить, мовчить, наче води в рот набрала.

Лиш деякі статистичні дані можемо подати — для инших брак матеріялу, але й ці доволі цікаві.

І так: на 981 членів є:
женщин 38
дітей 2
священиків 25
інтелігентів вільних фахів 49
правних осіб (Товариства і т. д.) 46
громадян, які є членами від 3-ох літ 36
„ „ „ „ від 2-ох літ 177.

В вічі кидається застрашаючо мала кількість женщин-членів. Відчисливши правні особи й діти в сумі 48 дістаємо на 933 членів тільки 38 жінок, значить ледви 4%. А деж решта замужних жінок, а де ця маса дівчат, де наші Українки, які творять навіть „Січові жіночі сотні“, як у Філядельфії, Па, або „Жіночі Громади“, як в Неварк, Н. Дж., чи в Ню Йорку, Н. Й.?

Де вони є?

Як ці українські жінки, які сьогодня є матірями, або ними будуть, мають виховувати свої діти, мають дати свойому народові добрих свідомих, освічених патріотів-працівників? Як ця дитина має бути кращою і пожиточніщою для свого народу від своєї мами чи навіть обоїх батьків? Хто виїхав до Нового Світа, не повинен забувати, де його Батьківщина, не повинен забувати за свої обовязки супроти Неї.

Лиш завдяки своїй американській еміґрації віднесли Ірляндці такі великанські успіхи — а боролися з титаном. Американські Поляки дали армію Галлєра.

А наша іміґрація дала 981 членів, а в цьому числі 38 жінок.

Чи таких жінок, як Агафія Бундзяк з Нев Гавен, Конн. та Іванка Подола з Шікаґо, Іл. нема більше в цілій Америці?

В старому краю жінки також тяжко працюють, мають по горло ріжних обовязків, але в читальні їх не брак, багато є членами Головного Т-ва, у виділах працюють і т. д.

Чижби наші жінки і дівчата в Америці мали бути иншими?

І лиш двоє дітей записаних в члени, один 9-літний, другий 9-місячний хлопчина.

І знова питання насувається: чи то вже всі наші діти в Америці?

Правда, яке це смішне? А яке при тім сумне?!

Чи не думаєте, як не про що инше, то бодай про це, що для дитини також може бути приємне й пожиточне, коли вона знає, вона уроджена на чужій землі, що є членом Т-ва десь там далеко, в Старому Краю, звідки колись її батьки мусіли виїхати. Коли вона знає, що там її корінь, що властиво там її все! Чи не буде це миле для неї, коли до такого малого члена з цього далекого краю, про який нераз батьки розповідали, про це горе й нужду, які їх звід-

там вигнали та куди всеж таки тягне — прийдуть книжочки та коли по важкій денній роботі сяде батько з дитиною біля стола та зачне її вчити своєї, рідної азбуки... І відозветься в душі дитини приспане чувство, чувство любови до цього Невідомого а всеж таки Рідного.

Українська книжка повинна стати першою, з якої українська дитина зачне вчитися грамоти. Її не вільно забути української мови, рідного слова бо як сказав поет:

„Хто вас забуває
Той у грудях не серденько
А лиш камінь має...“

Тимбільше треба ни них уважати, що вони живуть дуже часто серед чужого окруження та легко можуть пропасти для свого народа.

Завданням еміґрації не повинно бути: осісти на стало, там де спокійно і гаразд, але придбати капітал матеріяльний і духовий і його в цій чи иншій формі віддати свойому народови. Не на це покидаємо рідне село, аби в чужому осередку натуралізуватися і пропадати для свойого народа, чужі культури підпомагати. Вони й так більше багаті від нас. Від них брати треба це, що є загально доступне, що уважаємо здобутком цілої людскости, брати все що потрібне та хосенне та давати Народови.

Здоровий національний еґоїзм повинен кермувати нашими людьми, які живуть серед висококультурних осередків та окруження, мають легкий та свобідний доступ до всіляких надбань культури, науки та знання. Від наших еміґрантів можна вимагати більше, ніж від нас тут, які не то, що нічого дістати не можуть, але для яких замкнені часто дороги до здобуття знання та науки.

Тимчасом край, як ніс весь тягар праці на своїх плечах, так несе й далі...

Ще сумніще представляється справа зі священиками.

На таку масу українських громад, більших чи менших центрів, ледви 25 членів. Рахуємо скромно, що одни священик припадає на 1.200 парохіян, а навіть ще більше, що один священник виконує духовні функції для 2.500 парохіян. Значитьтя повинно бути в Америці бодай 500 священиків. А ледви 25 членів.

З інтеліґентів нарахували ми ледви 49 членів.

Здавалосяби, що коли можна до звичайного простолюдина ставити ріжні вимоги й домагання, то можна в більшій мірі вимагати цього від інтеліґентного чоловіка. Від людини, яка нераз коштом других, які мусіли остати на ріллі та гірко працювати, одержала освіту й знання, яка тому инакше в світі почувається, инакше живе.

Це квіт нації.

Інтеліґенція, без огляду на те, чи вона світська чи духовна, має також свої обовязки, й то більші, ніж селянин-хлібороб або робітник.

Не улягає сумніву, що священство і світська інтеліґенція, а в головній мірі перші, можуть дуже багато зробити. Ще сьогодня і навіть в Америці цей звязок, який панував на селі між народом а парохом, не стратив багато на значінню. Безперечно, що в Америці, країні релігійних сект, відносини й життя під цим оглядом дещо відмінні. Але чиж поза тим не можна вимагати, аби священик, який є членом цього народа, дав йому це, що він повинен дати? Чи цього самого запиту не можна поставити до світської інтеліґенції?

Місто Вінніпеґ в Канаді має 16 українських часописів та журналів. Вінніпеґ — один з найсильніщих центрів. А дав раптом 13 членів. Кождий часопис та журнал має бодай одного редактора — отже повинно бути бодай 16 членів, а їх нема. А друкарні, книгарні і т. д.? А решта інтеліґенції, а решта нашої кольонії у Вінніпеґу?...

Є в Америці багато учителів, дякоучителів, мабуть

є досить студентів, які студіюють по ріжних американських університетах та коледжах. Де вони є? Чому їх нема між членами „Просвіти“? Не думаємо, щоби їм жалко було цих двох долярів, або, щоби вони не знали про істновання „Просвіти“. По просту байдужість є причиною, що вони не вступили в члени цього Товариства. А це зле, погано. Подвійно зле! Бо коли простолюдина, або фармера в степах Канади чи робітника в майнах або по фабриках можна ще зрозуміти з цих, чи инших причин — то зрозуміти в цьому випадкові інтеліґента — трудно.

Від наших інтеліґентів в Америці має край право вимагати, аби звязок, який так конче є потрібний, не рвався та аби остаточно ці нитки, які нас вяжуть, не порвалися цілковито. Аби ціла наша іміґрація не пропала для Краю та Народу.

Що нове покоління, ці котрі в Америці родилися, в багатьох випадках американізуються — це звісна річ. А чейже наші еміґранти не виїхали за океан на те, аби там пропасти, пропасти для українського народа.

Кожда нація, не лиш европейська, але зі всіх частин земної кулі має в Америці своїх еміґрантів. Є між ними одиниці, які відчужилися від свого народа, пропали для нього.

Але це не є ще оправданням для наших еміґрантів і не можна за ніяку ціну допустити до цього, аби та дезерція з наших рядів прибирала аж такі розміри. Не вільно нам бути погноєм для других, своїми соками засилювати чужі — в деяких напрямах — знесилені орґанізми. Ми на це не можемо й не повинні собі позволити. А не можемо тому, бо ми нація бідна, слаба. Нам треба від других брати що можна, вчитися, а не себе цілого давати на пропаще.

Правда, наші еміґранти, обертаючися часто-густо в оседку культурно вищім, матеріяльно засібніщім, з цих, чи инших причин переходять в чужий табор. Переходять та

поривають всі звязки, які їх ще недавно вязали з родимцями.

Це називається попросту хрунівством і то завиненим.

Але не можна цею самою назвою назвати десятків тисячів українських дітей в Америці роджених, які змалку зачали говорити чужою мовою, змалку оберталися в чужому осередкові, які може ще в діточих літах чули цю рідну мову в устах батьків, але пізніще вже не мали нагоди ні спромоги її чути. ні нею говорити.

Може вони ще не є для народа пропащі — але їх діти певно.

І не можна на них пальцем показати й кинути їм в лице слово: винен!

Вони пропадають і то пропадають для народа, для якого кожда одиниця є потрібна, який не є в положенні народа-богача, якому страта одного чи десятка людей не робить ріжниці.

Не пропадають для свойого народа ні Французи, ні Німці, не пропадають Поляки. Заморська еміґрація з Европи показала себе в часі світової війни. Де ці еміґранти не могли активно виступити в рядах воюючих братів, там старалися всіми силами й на кождому кроці нанести свойому ворогови удар бодай на американській землі.

А що зробила наша еміґрація? А є її в Америці поверх міліон.

Хиба кождому ще в свіжій тямці борба Ірляндців за самостійність. Нечисленний бідний народець, яким недавно до війни зачали дещо інтересуватися як „бунтівниками“ через їх борбу в анґлійськім парляменті за „homerule“. Нарід, який навіть свою мову затратив, бо над їх рідною кельтійською мовою ведуть учені студії та досліди, балакають нею лиш нечисленні інтеліґентні Ірляндці, щось як Жиди гебрейською мовою; нарід, який складався майже виключно

з бідних селянських комірників, які кусника власної землі не мали, а мусіли віднаймати її від анґлійських дуків — лендльордів.

І троха інтеліґенції. Але ця інтеліґенція, яка народу свойого не зрадила, остала при ньому на долю й недолю, вела перед в цій нерівній борбі і довела її до успішного висліду.

Майже половина Ірляндців мусіла виеміґрувати до Америки через утиск та нужду. Але вони йшли на чужину з думкою добути якнайбільше матеріяльних та духових засобів, аби віддати ці всі надбання своїй над усе укоханій батьківщині.

Нераз складалася ціла рідня на це, аби одному купити корабельну карту та дати змогу виїхати на другу півкулю на заробітки, І цей щасливець не забував за цю жертву. Дівчата виїзджали до Америки по віно для себе і своїх сестер.

А всім в памяти світила, як ясна зоря, думка про вільну Ірляндію.

Завдання нашої іміґрації не повинно лежати в цьому, аби вирватися з Краю, вести спокійне життя, в кращих обставинах, аби не мати иншої жури крім придбання якнайбільше долярів, та аби там на завше остати.

Безперечно найважніщою річю є придбання якнайбільше капіталу. Але заразом не треба забувати, на що цей капітал повинен бути призначений й ужитий. Вже добре є, коли хтось призбирані гроші присилає рідні або й сам по якімсь часі вертає, купує землю, а через те росте народний стан посідання. Не можна заперечити факту, що завдяки лиш нашій еміґрації вдалося в тій чи иншій місцевости побудувати церкву, читальню, народний дім, американській жертвенности мають дуже багато до вдяки ріжні наші інституції, установи, товариства тощо.

Це все одначе обяви спорадичні чи льокальні. Не обіймають вони цілости й не є розложені на довший простір часу, якого сьогодня не в силі зачеркнути. Еміґрація повинна бути матеріяльною й моральною піддержкою Старого Краю в його змаганнях а у великій мірі повинна підтримати Т-во „Просвіта" в її праці.

Чому і як, про це сказано в горі.

Тут є дуже вдячне поле до попису і праці для нашої інтеліґенції. Вона повинна подбати за це, аби наша еміґрація дала „Просвіті" максімум членів. Повинна розяснити значіння і завдання „Просвіти", представити обовязок кождого, бути членом того Товариства й в ефекті довести до цього, аби виказ членів обіймав не девятьдесять кілька десятків назвиск, але девядесять кілька тисячів. Але, аби це зробити, треба в першій мірі, самому сповнити свій обовязок, треба самому стати членом. А кождий інтеліґент повинен це зробити, бо він є обовязаний до того.

На жаль підсумки цьогорічної праці в усіх названих напрямках, які можна і повинно вязатися разом — не дали вдоволяючих вислідів. З прикрістю приходиться це ствердити, але годі правду ховати.

Попри поважнішу акцію „Січового Базару" і „Союзу У. Н. Товариств" в Ню Йорку та „Обєднання" у Філядельфії й дійсно гарних вислідів праці деяких одиниць — не можна вказати на ніщо, що моглоби заімпонувати. А вже збірний вислід в числі 981 членів не може нікого захопити.

Не світло стоїть справа з українськими союзами, товариствами, клюбами тощо. Здається не буде пересадою, коли скажемо, що сам Ню Йорк, Н. Й. має мабуть стільки ріжних союзів, товариств, клюбів і т. д., кільки їх всіх зголосилося в члени „Просвіти". Число правних осіб (союзи з відділами, товариства і т. д.), які є членами „Просвіти" є рішуче за мале. Згадаємо бодай такий „Український На-

родний Союз“, якого відділи переходять, здається, число двох соток, згадаємо енерґійно ведену січову орґанізацію з її курінями і многочисленними сотнями. Не припускаємо навіть, що каса даного товариства, відділу, сотні тощо не є в спромозі заплатити 2 долярів членської вкладки. Попросту виділ даного Т-ва не впав на думку, що ціле товариство можна й належить вписати в члени. Не лиш члени даного товариства, але й ціле товариство повинно вступити в члени „Просвіти“; з другого боку невистарчає, коли дане товариство впишеться, а члени його думають, що тим самим й вони сповнили свій обовязок. У Краю кожда кооператива має обовязок — наложений ухвалою Загальних Зборів — бути членом „Просвіти“ і то членом-передплатником, мимо того, що може всі члени даної кооперативи вже є членами „Просвіти“. Одно друге цілком не виключає, ані не є зайве.

Так зробив прим. п. Михайло Ляхович, власник книгарні в Ню Йорку, Н. Й., який прислав членську вкладку за себе і за свою книгарню, зробили так деякі товариства, січові сотні.

Але це є лиш приклади, вийнятки, а загал стоїть осторонь. А повинно бути противно.

Звісне є, що є багато товариств, які обєднують в собі іміґрантів з даного повіту, чи навіть місцевости, та часто носять навіть відповідну назву. Ці товариства опікуються у великій мірі своїми „краянами“, про що часто можна читати в краєвих часописах сердечні подяки. Алеж не треба при цьому забувати, що є ще „Просвіта“ яка не є Т-вом льокальним а всенародним, що „Просвіти“ істнують також на Волині, Підляшу і т. д., а також на Наддніпрянщині. Це вказує на характер товариства обмеженого, але обмеженого на цілий нарід, значиться членами, як каже статут, може бути кождий Українець, без огляду на пол, а в сьогоднішних часах не лиш може, але й повинен кождий тим членом стати.

Тому Товариства такі не повинні оправдуватися цим, що вони мають вже під своєю опікою свій повіт чи місцевість, але повинні виконати також свій народний обовязок.

Богато залежить від виділу товариства, що він може й схоче зробити між своїми членами для „Просвіти". Чи не моглиби союзи та товариства до своїх відділів, а товариства, установи та клюби до своїх членів поставити вже не обовязок, бо може декому й справді трудно булоби зложити навіть ці 2 доляри вкладки — але домагання, аби кождий в міру своєї матеріяльної спроможности вступив в члени „Просвіти"? Чи не моглиби такі товариства, які гуртують в собі односельчан, чи бувших мешканців якогось повіту, дати свойому повітови поміч в просвітній роботі?

Матірне Товариство саме богато зробити не може. Про це сказано вже в кількох місцях. Є села, а навіть повіти, де є охота до праці, є люде, які радо занялисяби просвітною роботою, але з порожнього не налляє.

Нпр. радехівський повіт. Для економічного подвигнення повіту, аби дати заняття й заробіток молодим людям, аби вивчити якогось хосенного ремесла наші діти, які марнуються — задумали добрі люде устроїти ремісничі варстати, в першу чергу слюсарські. Потрібного капіталу дістати годі. Тож звернулися до своїх „краянів" в Америці. А є їх там доволі, бо навіть мають своє окреме товариство „Українське запомогове Товариство Радехівського округа" в Northampton, Pa., — яке має свій відділ в Newark, N. Y.

Таке ділове відношення не остало без відгомону, бо в короткому часі надійшло від цих Товариств на цю ціль 200 долярів з запевненням скорої висилки дальших підмог. Рівночасно вислало згадане Товариство на адресу „Просвіти" 50 долярів з проханням занятися окремо просвітною працею в Радехівщині.

А з цими 50 долярами, які після інтенції пересилаючих

мали бути чимсь в роді жертви чи винагороди за спеціяльні труди біля Радехівщини, зроблено так:

Вибрано 10 найбільше потребуючих громад, де є читальні, та для кождої вислано на суму 5 долярів книжок та запренумеровано часописи. Котра читальня не передплачувала часописів, для цеї заплачено передплату за один а то й за два часописи та з видавництв „Просвіти“ вислано комплєт відповідних книжок.

Може це декому з наших еміґрантів, між якими мабуть нема такого, який не читавби щодня ґазети а час до часу книжки, видається дивне, що читальня, яка гуртує в собі таку кількість членів, не може спромогтися на передплату одного часопису? На жаль, сьогодня це не відірване зявище. Не треба забувати за голодний рік, в якому довгі часи цілі смуги краю хліба не бачили, коли на Великдень на місци паски лежала на столі капуста та фасоля, що цього року в багатьох місцях повени та град знищили все до тла, та навіть нема паші для худоби, бо вода сіна забрала.

Якжеж тут думати про книжку або часопис?

Коли людина голодує, тоді писане слово являється люксусом, на який вона — річ ясна — позволити собі не може. Але чи такий люксус є потрібний, конечний, це ви на еміґрації мабуть найкраще розумієте.

Тому Товариства Радехівчан з Америки можна поставити всім як приклад.

Як вже згадано, ніщо не стоїть на перепоні, аби наші товариства за Океаном вступали в члени „Просвіти“. Товариства не мають инших ні більших обовязків, як инші члени. Платять 2 доляри річної вкладки, за що одержують грамоту, календар та 5—6 книжочок в рік.

Не слід також забувати, що „Просвіта“ має на складі багатий вибір книжок. Є книжки власного видання і на цих члени дістають 25% опусту, а є також книжки, закуплені

Т-вом, від яких одначе опусту не дається. Ціни не високі, тому кожде Т-во може невеличким коштом заложити, або поповнити свою бібліотеку. (Катальоґ на жадання висилається оплатно). Книжковий відділ „Просвіти“ може на пальцях обох рук почислити своїх клієнтів-книгарні, котрі в ряди годи пришлють замовлення. Не рахуються тут члени, які кажуть собі прислати 1—2 книжки. Одинокий член Михайло Дроздик з Бронкс Н. Й. замовив в „Просвіті“ більшу кількість книжок для своєї бібліотеки.

Майже цілий книжковий рух „Просвіти“ обмежується до Галичини і Волині, слабше до инших земель на північ від Буга.

З чого отже складаються бібліотеки (бо хиба такі є) наших Товариств в Америці, що читають їх члени?

Сумні-невеселі думки насуваються пишучи це. Вбого — страшно вбого представляється справа членства з Америки. Правда! В порівнанні з минулим роком число членів зросло майже в двоє. Але це не є ніякий здобуток, ніяка потіха. Колиби кождий слідуючий рік дав „Просвіті“ в двоє більше членів, ніж їх було кождого минулого року, то починаючи від 1926 р. мусілаби „Просвіта“ ждати цілих 11 літ, аби мати цілу американську іміґрацію своїми членами. Так говорить рахунок, але дійсність каже, що мабуть скорше роса очи виїсть, заки це станеться. Бо коли цього року, при такім освідомлюванню, при такій великій праці, при такому вкладі енерґії, та навіть приватної ініціятиви, Америка дала неповних 1.000 членів — то мабуть треба буде бути вдоволеним, коли 1926 р. дасть стількиж.

Можливо, що це хибна думка, надто чорні сподівання. Дай Боже, аби слідуючий рік дав кращі висліди. Поживемо — побачимо!

## З листів прихильників „Просвіти“ в Америці.

Про те як наші члени в Америці розуміють значіння й доцільність „Просвіти“, її потребу та необхідність, як оцінюють її працю та потребу масового членства — найкраще показують їх письма.

Письмо часто звичайненьке, папір кривульками вкритий, букви незручні. Видно непривична рука тряслася при писанню, бо вона — звикла до иншої роботи, а не хрупке перо в руці держати. Й слова невчені, прості, зі серця пливучі. І ясні та тверді. — Нема в них зайвих слів, непотрібної фразеольоґії, слів, якими можна цілі сторони вкрити — а які в суті й остаточно нічого путнього не кажуть.

Наводимо тут деякі місця з цих листів:

„... Я почав роботу і вписав до Вашого Товариства 40 членів. Хотяй ця робота забрала мені немало дорогоцінного часу, однако просвітне діло, коли хтось робить, то тільки за його заплатою і повинен обовязково взятися до діла. Що я й зробив.“

Наводимо виривок так, як автор писав. А пише це п. Іван А. Кузик з Аніокс Бі. Сі. в Канаді. Приєднав 40 членів на 133 долярів. Не знаємо його маєткових відносин, але мабуть з готівки не живе, аби з браку заняття братися до роботи, яка забрала йому не мало часу й коштувала мабудь багато труду. Тай ніщо він за це не має. Одна вдяка народу, що найшовся в даній місцевости чоловік, який розуміє що це є просвіта й наука, який знає що народови треба. Заплати ніякої не жадає, бо „заплата є його“, внутрішне вдоволення й переконання, що зробив добре діло, що доміг до будови народньої Сили.

Просто називає це, що зробив, своїм обовязком.

О. Василь Гривнак з Белфілд, Н. Дак. пише:

„Посилаю в залученню 22 дол. за 11 членів, які до

Товириства вписалися. Сподіюся, що в короткім часі зберу і приєднаю більше членів“.

Стиль телеґрами. Коротко — а скілько в цім змісту? Нікому про це не пишеться, кілько і яких засобів вжито при цьому, кілько це труду коштувало. „Я зробив тільки, сподіюся зробити ще більше“.

Член Андрій Швець з Блакстон, Масс.:

„... книжки я отримав, тай уже перечитав, Книжочки заслугують на пошану і треба, аби наш загал уже раз зрозумів та оцінив, вагу книжок, аби вона дісталася в найтемнійший куток, в руки нашого українського чорнороба. Та щоби він її з увагою перечитав, точка по точці розбирав. Тоді, я думаю, весь загал зрозумівби вагу „Просвіти“. Але на жаль досі цього нема“.

Січ — сотня 11 в Честер, Па. пише:

„... посилаю Вам 10 дол. дарунку на розвиток укр. „Просвіти“ аби вона в сто раз зміцнилася, бо нема то як своя рідна укр. „Просвіта“, своя рідна мова. Може ще Господь допоможе, що ми тут в Честер дочекаємося читальні „Просвіти“...

Член Іван Кіцак в Честер Па. пише:

„Вже рік минув, як я був змушений розпращатися з рідним краєм, вже рік минув, як я був змушений розпращатися з високими могилами своїх Товаришів. Вже рік не чують вуха мої..., очи не бачуть рідної землі, зораної ґранатами, покритої могилами. Все мусів покинути та пішов шукати долі в далекі заморські землі Вашінґтона. І тут, коли погляну по ріжних народах бачу, що вони мають якусь ціль; хотяй мають свої держави, але працюють і дбають про щось таке, що булоби корисне для їх держави й народа. А всі дбають про науку і просвіту. Тому і я хочу стати членом нашого найсильніщого і найбільшого укр. Т-ва „Просвіта“ та засилаю вкладку за себе та мого това-

риша Івана Чопика. Желаємо Т-ву найбільшого розвитку і успіху в роботі, щоби просвіта запанувала в кождій укр. громаді і кождій укр. хаті — і ми тут за морем будемо старатися приєднувати „Просвіті“ як найбільше членів, бо лиш через просвіту дійдемо до сили...“

Пишуть з Коннертон, Па.:

„... Повідомляємо Вас, що на заклик „Свободи“ в Америці, щоби ставати членами Т-ва „Просвіта“ у Львові, ми так й зробили. У нас тут нема ніякого життя, трудно думати про освіту, бо мешкаємо в дуже віддаленім місці від більших міст. Де є ріжнородні клюби і товариства там освітне життя лекше й приступніще а ми тут маленькі числом та живемо в лісах і горах, звичайно як копальняні робітники. Всеж таки бажаємо стати членами „Просвіти“...

Десь, в Богом та людьми забутих горах та лісових дебрах, тяжко заробляють на хліб насушний наші земляки. Цілий день тріває важка й небезпечна праця. Прийде неділя, відпочинок для тіла. Тоді в памяти стає рідний край, рідне село. Туга огортає цих бідних каторжників. Свої далеко, непроглядні океани ділять. Але десь там, недалеко від них є більші центри, більші міста, в яких наші земляки всеж таки лекше живуть. Гуртуються в товариствах і клюбах, часописи й книжки читають. Знають що в світі діється, думками обмінюються, мітінґи скликують.

А для цих бідаків нема нічого.

Тяжка, винищуюча робота і раз в тиждень відпочинок, який деколи більше змучить, чим цілотижнева робота. Бо душа мучиться. Її також поживи треба а цеї нема. Сірина, щоденна одноманітність.

І прийшов раз часопис. Рідна ґазета, своє, українське слово.

Посідали копальники довкола, люльки позакурювали та вуха насторожили. Один в голос читає. Читає поволи,

виразно. Кожде слово треба голосно вимавляти, аби кождий виразно чув та добре розумів.

Пише „Свобода“ про найстарше й найбільше укр. Товариство у Старім Краю, про „Просвіту“...

Згадується рідне село, читальню, сходини, вистави, просвітну роботу, якою не один з цих копальників в своюму часі займався.

„... Так. Там остали наші брати й сестри. Треба їм помогти, бодай посередно. Дати їм змогу жити краще, ніж ми тут живемо. І нам треба зі Старим Краєм звязок тримати. Кождий Українець повинен стати членом „Просвіти“.

І вибрали трьох збірщиків: А. Дишля, Г. Захарчука і Д. Томчука, які всіх списали, зібрали гроші та вислали до „Просвіти“. А за якийсь час читали вже письмо від цього Товариства, читали календарі та книжки.

Так зробили всіми забуті 13 копальників з Коннертон, Па.

Член В. Білик з Дітройт, Міш. пише:

„... Я збірки не замикаю, буду старатися приєднувати членів кілько зможу. Я тільки сповнюю свій обовязок зглядом мого рідного Краю та моїх рідних Братів і Сестер. Моїм бажанням є, щоби наші люде жили так щасливо як тутейші Американці. Я вірю, що наше Воскресення близьке...

Бажаю як найкращого успіху на полі просвіти. Бо кому як кому, а нам Українцям, в теперішню пору, треба як найбільше освіти бо далеко ми залишилися по заді від других народів“.

Приєднав 32 членів. Таких людей небагато. І ще називає свою працю скромно: сповненням обовязку.

Е. Шустикевич з Джерзи Сіти:

„... Я був членом минувшого року, дістав гарний календар, грамоту і 6 книжочок. Тепер буду кождого року членом „Просвіти“ та буду приєднувати нових членів“.

Член О. К. пише:

„... За минулий рік вислав я одного доляра „Просвіті“ яко членську вкладку і хочу Вам признатися, що стидно мені було, одержавши таку цінну грамоту, календар і пять дуже цінних книжочок. Щоби віддячитися за цей цінний дар за минулий рік, думав я піти поміж наших з надією, що назбираю багато членів. Але завівся, бо багато наших людей забуло за рідний край — доляр у них усе. У них серця закаменіли. Я носив зі собою тоті книжки і кажу: „Дивись, чоловіче, що тобі „Просвіта“ пришле за цих мізерних 2 дол. То декотрі і чути не хотіли... Всеж таки найшов кількох, в котрих палає вогонь любови до тої нашої милої Неньки України“.

Агафія Бундзяк з Нев Гавен, Конн:

„... Мені зійшло кілька вечерів по все таки призбирала 16 членів“.

Селянка зі с. Якубівка п. Городенка, до якої ніхто з нас не звертався, мабуть перечитала в однім з американських часописів заклик, аби вступати в члени „Просвіти“ — завдала собі труду та найшла час не лиш, аби письмо написати та вписати себе в члени, але ще придбала тільки членів. До цього простого а сердечного листа додала китицю засушених квітів. Жіноча, добра душа, в якій палко горить вогонь любови до рідного краю, старалася в міру сил та спроможности, причинитися чимсь хосенним для добра народу. Таку жінку треба поставити як приклад мущинам.

Іван Вовк, предсідник Укр. Шкільного Т-ва в Ню Йорку пише:

„З нагоди концерту, який відбувся тут в Ню Йорку 1. марта в укр. діточій Школі засилаю 13 дол. як прибуток з розпродажі дітьми українських відзнак в користь Т-ва „Просвіти“ у Львові... Не забудемо при всяких нагодах збирати дальше на Т-во „Просвіта“ у Львові та будемо

заохочувати родичів, котрі посилають дітей до укр. Діточої Школи, аби ставали членами „Просвіти“.

Український Демократичний Клюб з Ню Йорку Сіти:

„З нагоди першої річниці свого істнування, загальні Збори укр. Дем. Клюбу ухвалили виасиґнувати зі своєї каси суму двайцять дол. на ювилейний дар Т-ву „Просвіта“ у Львові, щоби бодай трохи причинитися до освідомлення українського робітника та селянина“...

Товариство ім. Т. Шевченка в Ню Йорку, Н. Й.:

„... На нашім місячнім зібранню порушено справу „Просвіти“ у Львові та рішено, щоби наше Т-во взяло участь в збиранню жертв на підмогу „Просвіті“. Тож трьох охочих товаришів взялися за діло, дістали посвідки від Товариства на збирання жертв та зібрали 36 дол. і 50 цт. Збірщики називаються: Михайло Кучма, Дмитро Помийчук та Дмитро Шеремета...“

Т-во „Запорожська Січ“ від. 117. УНС. в Ню Йорку:

„Маю честь повідомити Вас, що наше Товариство ухвалило на річних зборах дати на Т-во „Просвіта“ у Львові суму 25 дол...“

Т-во „Просвіта“ в Ню Йорку — голова Степан Чосник пише:

„Я нище підписаний повідомляю Хв. Т во „Просвіта“ у Львові, що наше Т-во поручило мені вислати до висше згаданого Т-ва дол. 73 як членські вкладки на біжучий рік за 36 членів“...

Т-во „Могильниця“ з Ню Йорку, Н. Й.:

„Як Т-во „Могильниця“ так і члени, котрі вступили в тім році до Т-ва „Просвіта“, просять, щоби книжки, які висилаєте членам, вислати до читальні „Просвіти“ в Могильниці старій“...

Дуже добрий помисл. Кождий член в Америці дістав грамоту й календар, а книжки їм належні мали бути вислані

до згаданої читальні в краю. Одно булоби тут незручне. Читальня малаби дістати 7 комплєтів цих самих книжочок. Тому „Просвіта“, повідомивши Т-во „Могильниця“ в Ню Йорку, післала цій читальні катальоґ з тим, що має право вибрати собі до вподоби книжок на суму 50 золотих. Вибрані книжки вислано, а крім цього дістала читальня ще окремо книжочки, як член. В цей спосіб односельчане на еміґрації, не забуваючи за рідне село придбали для них маленьку бібліотеку і самі на цьому скористали.

Михайло Паньків з Ню Йорк Сіти:

„Сим повідомляю Вас, що я вислав на „Просвіту“ дар в сумі 10 долярів, які зібрав в часі Різдвяних Свят поміж знакомими...“

Михайло Дроздик з Бронкс, Н. Й.:

„Так як попередного року, так і цего — приєднав я „Просвіті“ дещо членів, з цею однак ріжницею, що тим разом був я в силі приєднати дещо більше, а іменно в числі 16 осіб, котрі сейчас зложили свої річні членські вкладки... При цій нагоді прошу ласкаво подати мені ціну в доляровій валюті враз з коштами пересилки, книжок вимінених в залученому списі, котрі бажаю мати в своїй домашній бібліотеці...“

Павло Підгірний з Нортгемптон, Па.:

„... Я був приневолений виїхати на другі плейза, але не повідомив Світле Товариство про зміну адреси, бо не мав запевненої роботи і сталого місця побуту. Посилаю тимчасово одного доляра. На таку ціль, як наша укр. інституція ніколи гроша не жалую, при цім дякую Світл. Товариству за Ваші труди у просвітнім народнім життю“...

Василь Роздільський з Пасаік, Н. Й.:

„... Висилаю Вам сьогодня 46 дол., які я зібрав від новозорґанізованих членів Т-ва „Просвіта“ у Львові, аплікації яких Вам оце й пересилаю“...

А що не кождому і в Америці переливається, тому не міг сам вписатися в члени — бо так зложилося. Але за це сповнив свій обовязок через приєднання членів. Приєднав 21 членів. На одного чоловіка — гарна робота.

Марія Солонинка секр. „Січи“ — жіноча сотня 7. з Філядельфії, Па.:

„... Несміло пишу, бо не знаю як писати в таку далеку сторону, але пишу, бо знаю, що Ви мені скоро відпишете. Ми задумали цілу нашу сотню записати в члени „Просвіти“ у Львові та посилаємо 5 дол. на вкладку... Може на другий рік наша каса буде стояти краще, то пішлемо більше“.

Т-во „Любов“ з Філя, Па. пише:

„Отсим повідомляю Вас, що Т-во „Любов“ у Філя, Па. жертвує з каси для Т-ва „Просвіта“ суму 10 дол. Також бажаємо для Т-ва „Просвіта“ гарних успіхів в цім році...“

Іван Орлик зі Сан Франціско, Кал.:

„Отсим повідомляю, що слідуючі старі і нові члени зложили свої вкладки на 1925 рік. Цих 23 доляри залучую в цьому листі. Надіючися, що наша американсько-українська братія направить сего року свою безсоромну байдужність (500.000 українського населення в Америці ледви спромоглися на 500 членів для „Просвіти“) — остаю і т. д...“

Микола Когут, скарбник Читальні ім. Т. Шевченка в Стамфорд, Конн.:

„Отсим подаю Вам до відома, що наша читальня сповнюючи народний обовязок вислала 2 доляри як членську вкладку почтовим переказом...“

О. Андрій Сарматюк з В. Торонто, Онт. пише:

„В залученню присилаю лісту старих і нових членів Матірного Т-ва „Просвіта“, які заплатили свої членські вкладки на 1925 р. Гроші в сумі 65 долярів пересилаю почтою. Постараємося вкоротці устроїти ще який концерт

на дохід „Просвіти“. Тих 13 дол, це дар для „Просвіти“ — бідний — бо й ми під пору небагаті.

Володимир Г. Коман з Вінніпеґу, Ман.:

„... В справі членів я дещо зробив. Я підніс справу в нашім Т-ві Читальні „Просвіти“ у Вінніпеґу і по представленню ціли члени поодиноко зложили кілько могли. В будуччині сподіюся придбати ще много з наших членів“.

Лука Самборський з Вунсокет, Р. І.:

„Я нище підписамий пересилаю 2 доляри, як вступ на членство до „Просвіти“. Я свято розумію, що тільки в просвіті наша будучність — та на жаль — не міг станути членом „Просвіти“ раніще через те, що не вистарчало мені фондів. За те буду старатися на будуче не тільки бути членом, але й членів приєднувати...“

Комітет Несення Помочі Старому Краєви у Вунсокет Р. І.

„Ми нище підписані повідомляємо Хв. Т-во „Просвіта“, що ми вислали Вам підмогу в квоті 7 дол.“

Інститут ім. М. Грушевського в Едмонтон, Альта-Канада.

„В прилозі засилаємо Вам грошевий переказ на 80 дол. 55 цт. яку то суму зібрав заряд Інституту на користь Вашого Товариства ось якими акціями:

| | |
|---|---|
| І. Зазив до вписування в члени . . . . . | 25·50 дол. |
| II. Влаштування свят. концерту з рамени „Рідної Школи“ при Інституті . . . . | 28·55 „ |
| III. Розігравка . . . . . . . . . . . . . | 25·— „ |
| П. Іван Паснак з Голден, Альта на У. П. Т. у Львові. . . . . . . . . . | 1·50 „ |

Іванка Подола з Шикаґо, Ілл. пише:

„Рівночасно з отсим листом висилаю на Вашу адресу дол. 55·50 (пятьдесятьпять дол. і пятьдесять центів), які зібрала вписуючи в члени Товариства „Просвіти“, беручи по дол. 2. Гроші висилаю почтою“.

*

Приєднала 28 членів. Чи не гарний вислід праці одної жінки? Не знаємо хто вона є, замужна чи ні. А коли замужна, то її праця тим більше варта, бо попри свої обовязки найшла ще стільки вільного часу, аби занятися з таким гарним вислідом — приєднанням членів. Слава таким жінкам!

## Збірщики вкладок.

Низше подаємо спис збірщиків та симпатиків „Просвіти", які уважали своїм обовязком не лиш самим записатися, але — по можности — придбати ще можливо велику скількість членів.

Числа ріжні, є й дуже поважні.

Рекорд зробив „Січовий Базар" в Ню Йорку, Н. Й., якого співласниками є члени „Просвіти" Мирон Сурмач і Іван Корилюк. На їхні блянки зголосилося 243 членів на суму 546 дол. „Січовий Базар" випустив 100.000 блянків, розділених на 4.000 книжечок, з яких кожда містила в собі 25 блянків. Кождий блянк складався з трох частин. Член, який вписався одержував одну частину, як посвідку, друга з назвиском, адресою і зазначеною квотою, відходила до „Просвіти" а трета вертала до Січового Базару. Кошти цеї акції виносили 296 долярів і 50 центів.

Мимоволі насувається питання, чому таке приватне підприємство, яке не є ніяким філянтропійним Товариством, обраховане є на зиск, де ходить о бізнес, значиться, нема ніяких сентиментів ні ніжностей, бо таких інтерес не знає — могло позволити собі на такий гарний жест?

А инші не спромоглися навіть на це, аби звичайним листом зголоситися в члени та прислати вкладку.

Рекорд зпоміж всіх збірщиків на блянкети „Січового Базару" зробив п. Василь Білик з Detroit, Mich., який при-

єднав 41 членів, другим є п. Іван Кузик з Аніокс, Бі. Сі. в Канаді. Приєднав 40 членів на 133 дол.

І знова питання: чому ці люде могли аж тільки зробити, а другі ніщо?

На друге місце вибився „Союз Укр. Народніх Товариств" м. Ню Йорку, який випустив спеціяльні вписові картки з написом: Ювилей „Просвіти" у Львові, з рубриками; назвиско й адреса, членський внесок на 1925, вступний внесок, пожертви. Картки нумеровані. На оборотній стороні є печатка: Союз українських Народніх Товариств міста Ню Йорку — в українській та анґлійській мовах. „Союз" приєднав „Просвіті" 147 американських членів, 6 краєвих членів та 23 жертводавців. Деякі члени складали заразом певну квоту на „дар Просвіті", инші жертвували не вписуючися рівночасно в члени. Инші знова складали вкладку за когось з рідні або знакомого з краю. Всіх грошей зібрав „Союз" 385 долярів. Не входять тут в рахунок деякі Товариства — члени „Союзу", які зголосили себе й своїх членів безпосередно.

За „Союзом" слідує „Обєднання" зі 118 членами та 580 долярами, в яких містяться жертви „Обєднання" і членів. Товариство видало окрему відозву, в якій закликувало до складання пожертв на „дар Просвіті". На особливе признання заслуговує „Обєднання" через солідне і скоре надсилання членських зголошень, які напливали зі всіх усюдів.

Дуже гарні висліди дала праця деяких инших Товариств та одиниць.

Акція Союзу Укр. Нар. Т-в в Ню Йорку: разом членів і жертводавців 176, з того через

Т-во „Вільні козаки м. Львова . . . . . . . 62
Т-во „Вільність" в Америці . . . . . . . . . 22
Т-во „Зоря" . . . . . . . . . . . . . . . . . 13

Т-во „Тисьмениця“ . . . . . . . . . . . . . . . 15
Т-во „Жіноча Громада“ . . . . . . . . . . . . 10
Т-во „Запорожська Січ“ . . . . . . . . . . . 12
Василя Лазуту . . . . . . . . . . . . . . . . . 10
Др. Л. Цегельського . . . . . . . . . . . . . 8
Т-во „Теребовельська Поміч“ . . . . . . . . 7
Івана Мартинця . . . . . . . . . . . . . . . . 4
Івана Лищишака . . . . . . . . . . . . . . . . 2
Михайла Пораду . . . . . . . . . . . . . . . . 2
Т-во „Могильниця“ . . . . . . . . . . . . . . 9

Через „Обєднання“, Philadelphia, Pa, зголосилося 118, з того більшу кількість членів приєднали:

о. Володимир Сполітакевич, Yonkers, N. Y. . . 22
о. І. Захарко, Bayonne, N. J. . . . . . . . . . 11
Петро Кирилюк, Philadelphia, Pa. . . . . . . . 6
П. К., Philadelphia, Pa. . . . . . . . . . . . . 11
„Січ“ ім. Б. Хмельницького, New York, N. Y. 12
о. Йосиф Чаплинський, Perth Amboy, N. J. . 6
о. Василь Гривнак, Belfield, N. Dak. . . . . . 11
Андрій Швець, Blackston, Mass . . . . . . . . 10
Іван Мельник, Butler, Pa. . . . . . . . . . . . 16
Іван Чопак, Canonsburg, Pa. . . . . . . . . . . 11
Степан Прихода, Centralia, Pa. . . . . . . . . 12
Микола Шемердяк, Chicago, Ill. . . . . . . . . 10
Іван Мевкало, Clairton, Pa. . . . . . . . . . . 6
Теодор Маліґловка, Cohoes, N. Y. . . . . . . . 10
Андрій Дишель, Григорій Захарук та Дмитро Томчук, Connerton, Pa. . . . . . . . . . . . 12
Василь Білик, Detroit, Mich. . . . . . . . . . . 41
Андрій Блащук, Detroit, Mich. . . . . . . . . . 5
Інститут ім. Грушівського, Edmonton, Alta. . . 17
Степан Вишницький, Ethelbert, Man. . . . . . . 13
Семен Олійник, Fort William, Ont. . . . . . . . 12

Григорій Пасєчка, Hamilton, Ont. . . . . . . . 11
Осип Кочан. Joliet, Ill. . . . . . . . . . . . . . . 7
Микола Ґрубрин, Minneapolis, Minn. . . . . . 6
о. Еміль Невицький, Minersville, Pa. . . . . . 3
Микола Сукар, Montreal, Canada . . . . . . . 5
Олекса Григорович, (Mundare) Innisfree, Alta. 10
Осип Мельник, New Castle, Pa. . . . . . . . 5
Агафія Бундзяк, New Haven, Conn. . . . . . 16
Михайло Гандзюк, New York City . . . . . . 15
Брацтво св. Володимира, New York City . . . 26
Осип Когут, Stuartburn, Man. . . . . . . . . 12
Іван Корилюк, New York City . . . . . . . . 8
Мирон Сурмач, New York City . . . . . . . 4
Д. Лацік, Plainsboro, N. J. . . . . . . . . . . 4
В. Роздільський, Passaic, N. J. . . . . . . . . 21
Антін Когут, Youngstown, Ohio . . . . . . . 25
Іван Кузик, Anyox B. C. . . . . . . . . . . . . 40
Мих. Дроздик, Bronx, N. Y. . . . . . . . . . . 19
Т-во „Просвіта“, New York, N. Y. . . . . . . . 47
Т-во „Жеребецька Любов“, New York, N. Y. 24
Василь Шарабура, Pittsburgh, Pa. . . . . . . 8
Василь Луцишин, Rochester, Pa. . . . . . . . 11
Іван Орлик, San Frisco, Cal. . . . . . . . . . 10
Н. В. Ґавінчук, Smoky Lake, Alta. . . . . . . 5
Гриць Маґун, Tams, W. Va. . . . . . . . . . . 11
Т-во „Просвіта“, Toronto, Ont. . . . . . . . . 36
Андрій Зварич, Vegreville, Alta. . . . . . . . 16
Володимир Г. Коман, Winnipeg, Man. . . . . 5
Дмитро Стецьків, East Youngstown, O. . . . . 10
Іван Ґулька, Detroit, Mich. . . . . . . . . . . 7
о. Йосиф Пелехович, Boston, Mass. . . . . . 8
Іванка Подола, Chicago, Ill. . . . . . . . . . 28

## Як вступати в члени?

Подати спосіб, при помочі якого можнаби „Просвіті“ придбати найбільше число членів — неможливо.

Здається людська енерґія й дотеп ужили тут всего, аби цю справу поставити якнайкраще. Такий маркантний примір, це акція „Січового Базару“ з Ню Йорку, Н. Й. Мабуть й самі творці цього „драйву“ не думали, що ціла їхня робота дасть аж такий марний вислід. Розіслано 4.000 книжечок а в кождій було 25 блянків. Нехайби лиш кождий, хто дістав книжечку, відорвав перший блянк, виповнив своїм назвиском та переслав з вкладкою до „Просвіти“; нехайби зробив це бодай кождий четвертий збірщик-колєктор. Тоді сам „Січовий Базар“ давби 1000 членів. А є їх раптом 215.

Не згадуємо про статті по часописах — а було їх немало; робили заходи в цій справі ріжні товариства, обговорювано це на зборах, конвенціях і т. д. Всесторонно висвітлила минулорічна брошура ціль й завдання „Просвіти“. Здавалося, що почта буде мусіти возом доставляти посилки з Америки, а дотичний урядник „Просвіти“, який має діл „американських членів“, не дасть собі ради.

Тимчасом листар лиш в ряди-годи пригадував собі, що „є щось з Америки“ а дотичний урядник без помочі давав собі раду.

Що робити, аби приєднати членів?

Хиба одна й виключно одинока відповідь: освідомлювати.

Коли хтось зрозуміє, що це є „Просвіта“, який її характер, її ціли та завдання, кому та до чого вона служить і т. д., тоді не треба буде нічого робити, бо кожда така одиниця, розуміючи свій обовязок, сповнить його без аґітації й без намови. „Просвіта“ не є спекуляційне Товариство, тому ніяких премій, тощо, своїм членам давати не може;

не є це також Товариство конкуренційне, якому залежить на цьому, аби біля себе згуртувати як найбільше членів (в той чи инший спосіб) зі шкодою для иншого подібного товариства. Не є заразом товариством, якого істнування й діяльність залежне є виключно від жертвенности громадян. Ясне, що без членів не зможе для них працювати, бо їх не буде, а рівночасно не зможе так видатно працювати для нечленів, які не можуть ними стати. Громада, для котрої дане Товариство має працювати, мусить цьому Товариству дати змогу працювати, вона повинна хотіти, аби це Товариство могло працювати. Це ясне, як божий день.

Так само нарід, коли хоче, аби „Просвіта" могла виповняти гаразд свої завдання й обовязки зачеркнені статутом, мусить старатися, аби як найбільше число громадян стало її членами.

Як ми вже на иншому місці сказали, не є вкладка в „Просвіті" ніякою жертвою. Кождий член дістає відповідну рівновартість. Що вона не є обрахована аж до послідного цента — це правда, а чому так є, про це широко сказано в попередніх розділах.

Найпростійший спосіб вступити в члени, це — подати листовно імя й назвиско, точну адресу (число дому, вулицю, місцевість і стейт — все по анґлійськи) та долучити 2 доляри вкладки. Малі квоти можна сміло посилати в реджістрованих листах.

Неодин одначе, з цих чи инших причин, цього не робить. З другого боку легше й дешевше висилати збірне зголошення.

Тут треба вже збірщика-колєктора.

Можна це зробити всіляко. Трапляються громадяне, які попри свої денні турботи та працю на хліб насушний, находять ще на стільки вільного часу, що приєднують „Просвіті" членів. Цього року було таких збірщиків доволі по-

казне число. В листі подається назвиска зголошених, точні адреси та висоту зложеної квоти кождого з окрема. Гроші пересилається звичайно окремо через банк, чеком і т. д.

Були також случаї, що дане товариство, на своїх зборах припоручало 2—3 своїм членам занятися збіркою зголошень. Виготовлений список пересилано до „Просвіти“ за підписом голови товариства та секретара або скарбника.

Зрештою залежить це від місцевих відносин, від волі й охоти громадян самих, як вони схотять справу цю поладнати. Способів є багато.

Гроші можна пересилати всіляко.

Тут подаємо два случаї, яких належалоби вистерігатися:

Не є вказане пересилати гроші почтою, а то тому, що тут на місці перечислюючи їх в золоті дають по дуже низькому курсі. Одна посилка з Канади, зістала виплачена нам по курсі о 50 ґрошів менше чим був курс на офіціяльній біржі. Щойно внаслідок реклямації внесеної висилаючим в Канаді зістала ріжниця виплачена.

Є деякі банки, які пересилаючи гроші не подають ніколи від кого вони походять. До таких належить: „United Danzig Korporation“. Банки пересилають заразом формулярі, в яких просять потвердити їм одержання пересилки. Одну таку посвідку висилає банк тому, хто гроші переслав. В той спосіб Банк та висилаючий знають, що гроші дійшли на місце призначення. Але колй член не подав в листі, через кого гроші пересилає, а банк також не подав від кого гроші походять, то посилка може в „Просвіті“ лежати й пів року, заки вияснитьcя, хто та на що гроші переслав. З цього виходять непотрібні непорозуміння та задержка у висилці грамоти та книжок.

Тому треба в листі все подати кілько та через кого гроші пересилається, а від банку вимагати, аби подав назвиска й місцевість висилаючого.

При збірних посилках треба зазначити, чи грамоти, календарі і т. д. висилати на одну та на чию адресу, чи висилати кождому членови окремо. Для Т-ва не є це річ маловажна, бо легше й дешевше зробити та вислати один пакунок для 10 членів, чим 10 пакетів для кождого члена окремо й то оплачено.

Дуже важною річю є адреси.

Адреси треба все подавати в анґлійській мові. Дуже уважати треба на писарські знаки, як точка та протинка, які, як відомо, мають своє значіння при назві місцевости та стейту. З причини хибної адреси трапляються звороти посилок, а через це неоправданий жаль до Товариства.

Як вже в кількох місцях згадано, дістає кождий член календар та 5—6 книжечок, а нові крім цього ще грамоту.

Цього року цілий наклад календаря вичерпався так, що члени, які зголосилися в липні, не могли вже календаря дістати. Замість цього дістали вони три книжочки у рівній вартости. Тому повинні члени у власному інтересі голоситися вчасно.

Так звані членські книжочки належать до „Народної Бібліотеки“. Є при Матірнім Т-ві окрема комісія, яка має за завдання випускати що якийсь час одну таку книжочку. Не виходять вони відразу, але через цілий рік так, що може трапитися, що член дістане послідну книжочку аж з початком другого року. Мабуть про це много членів не знає, бо був случай, що навіть один видний громадянин з Америки підніс закид, що не одержав з „Просвіти“ книжочок. Факт цей мав місце в половині цього року. З другого боку треба мати на згляді це, що годі кожду книжочку, коли лиш вийде з друку, негайно висилати. Приміром член, який зголосився у січні дістає окремо календар та окремо грамоту. Обі посилки поручені, тому коштують більше як подвійно (всі американські посилки висилається рекомандовано, бо

були випадки, що вони не доходили до адресатів). Колиби хотілося ще кожду книжочку, як лиш вийде, сейчас вислати членови (а виходить їх 5—6 в рік, та кожду вислати поручено), то тоді на саму лиш почтову оплату пішлаби половина вкладки.

Тому, знаючи це, треба бути вирозумілим а заразом певним, що кождий член своє дістане.

Не слід забувати також про кождочасну зміну адреси. Повідомити про це хиба не тяжко, а можна заздалегідь оминути багато непотрібних коштів та неприємностей. Вертають посилки, бо під поданою адресою нема вже члена.

Часом голоситься член, якого імя та призвище є у нас занотоване, але адреса є цілком чужа. І тоді не знати, чи це є цей самий член, лиш адреса змінена, чи всеж таки цілком новий член. І знова треба питати та знова непотрібна задержка.

Цих декілька вказівок повинні члени придержуватися в інтересі товариства й власному.

## „Дар Просвіті“.

Одинокий раз в рік, 8. грудня, звертається Т-во „Просвіта“ до своїх членів з відозвою жертвувати щось на цілі „Просвіти“.

Цей день — то уродини Товариства.

Сумно вже це, що в цім дні „Просвіта“ мусить звертатися з відозвою. День уродин чи імянин наших близьких маємо все в памяти, й коли цей день приходить, то ми без чужої пригадки а вже рішучо без пригадки цього, хто обходить свої уродини, стараємося якимсь дарунком зазначити свою любов чи пошану до нього.

На жаль день уродин нашого найстаршого Товариства не вбився нам ще досі так сильно в память, аби ми без пригадки про цей день памятали.

І тому „Просвіта“ що року пригадує українському громадянству цей день.

Кому це Товариство рідне та близьке, той не повинен за цей день забути, не повинен зазиву лишити без відгомону, та в міру своєї спроможности заманіфестувати свою любов та симпатії якимсь датком.

Товариство звертається з проханням з конечности. Це стане зрозуміле, коли пригадаємо собі про ці всі завдання, які Товариство має до сповнення а які — майже всі — вимагають матеріяльних вкладів. Кілько нпр. приходить прохань о дарову висилку книжок. Майже зі всіх сторін, де є наші еміґранти, які не є в спромозі закупити собі якоїсь кількости українських книжок — а вони жаждуть свойого слова — приходять такі письма. Відмовити годі, бо на це є „Просвіта“, але з другого боку треба взяти під уваґу, що є це розхід без покриття, убуток, який треба в якийсь спосіб вирівнати.

Правда, має „Просвіта“ свої маєтности, фільварок в Милованю та троха землі в Грабівци, от якби ферма пересічного канадійського фермера. Але не треба забувати, що це все підчас війни зістало майже до тла знищене так, що при такому стані річи буде „Просвіта“ ще довгі літа мусіти докладати, заки до Т-ва буде напливати якийсь дохід. Інвестиції є конечні а потрібного капіталу нема.

Таких прикладів, де Товариство мусить щось видати без покриття можнаби навести безліч.

Тому для вирівнання цих убутків звертається „Просвіта“ раз в рік до громадян зі зазивом о дар.

Ніколи ще зазив цей не остав без відгомону.

Висліди жертвенности були ріжні. Цього року дав сам край поверх 25.000 золотих, отже кругло 5.000 долярів.

Це жертвував край в голодному році.

Американські Українці жертвували 674 долярів, що виносить яких 3.900 золотих.

Українців під Польщею рахують на 7 міліонів, в Америці поверх 1 міліон.

Процентово квоти булиби рівні, але не є вони рівні з огляду на матеріяльний стан. У нас навіть без голодного року, селянин чи робітник, а навіть робітник кваліфікований, не зможуть заробити стільки, кілько заробляє робітник в Америці.

Умовини й висота зарібку в Америці є багато кращі, цього ніхто й не думає заперечувати, тим самим можнаби сподіватися від наших заокеанських земляків більшої жертвенности. Колиби ми від цеї суми відняли ще жертви „Обєднання“, яке само дало поверх 150 долярів — то „Дар Просвіті“ з Америки виглядавби дуже мізерно.

Відповісти на питання, чому так мало жертводавців й так мало жертв — так само трудно, як відповісти на питання, чому Америка дала так мало членів? Хоч на перше питання відповісти легше, бо тут жертводавець не дістає вже нічого, хиба подяку на письмі.

Кажуть „знаючі“ люде, що Край принесе цього року „Просвіті“ в дарі 80—100.000 злотих т. зн. 16—20.000 дол. За Америку таких „пророків“ не чути. Але каже рахунок, й то дуже скромненький рахунок, що колиби кождий Українець з Америки жертвував „Просвіті“ одного цента, то далоби це суму 12.000 долярів.

Трудно знати — може буде 120.000 долярів?!

## „Віднова Дому“.

Трафиться найпоряднішому чоловікови чи установі, товариству якомусь, що погоріє, або инша біда причіпиться.

Найшла біда й на будинок „Просвіти“. На обгортці

минулорічної брошури можна було бачити будинок цей в цілій його обідраній величі. Будинок двоповерховий з трема фронтами. Старенький вже, підтоптався.

Сьогодня в одній частині другого поверха находиться серце й мозок культури й освіти українського народа.

В Америці для такої інституції, на цьому місці, побудованоби 20-поверховий хмародер з мармуровими колюмнадами, з ліфтами звичайними і експресовими, з вигідними та просторими апартаментами й численними салями для урядовців. Зараз ціла ця інституція дуситься в трьох маленьких і двох більших салях. Чи слово „дуситься" не є за ярке, можна переконатися бодай з того, що сам книжковий відділ має 7 маґазинів — а здалобся ще більше. А є чейже ще инші відділи, які повинні мати відповідну просторонь. Місця цього нема, так, що один другому мимохіть перешкаджає.

Від 8-ої години рано до пізного вечера, а нераз до пізної ночі, кипить праця, майже що дня відбуваються якісь засідання, збори, наради.

Заки до цих комнат хто зайде, мусить перейти покручені коридори й коридорчики, драпатися невигідними темними сходами. Трудно — так колись будували. Зайшов раз в червні цього року один член з Ню Йорку та таки добре накрутився по будинкові, заки до „Просвіти" потрапив.

Так цей будинок собі стояв, службу свою робив, ніхто його не ремонтував, а зуб часу, дощі, сніг, сонце робили своє. Облазила з нього чимраз більше зверхня поволока. До цього найшовся нелюд, який осінню 1923 р. вложив в елєктричний годинник бомбу. Експльозія зрушила частиною будинку від Ринку, та зробила чимало шкоди в сходовій клітці.

Цього року мусіла „Просвіта" приступити до віднови. Найкраше булоби будинку не відновлювати, а таки цілком

розібрати, а на цьому місці побудувати нову, модерну будівлю. Але — повторюємо — ми є Українці, та живемо не в Америці.

За всяку ціну мусілося відновити фасаду від Ринку, з якої опадав тинк, крім цього треба було уважати та оставити в дотеперішному виді ріжні штукатерії та емблєми, які з огляду на старовинність, як памятки, мусіли такими остати. До того треба було скріпити залізними шинами фронтові стіни від Ринку на другому поверсі (якраз там, де міститься „Просвіта"), та помалювати, для законсервування, дах.

Фронти від вулиці Руської та Бляхарської, та репарації в нутрі будинку, мусілося залишити — з браку фондів — на другий рік.

Кошти цих невеликих робіт обраховано на 16.000 золотих (троха більше, чим 3.000 долярів). Але вже підчас робіт показалося, що кошти переступлять висоту сподіваних видатків.

Акція за пожертвами на „віднову дому" була започаткована ще минулого року. З моментом, коли до віднови фактично приступлено, поплили датки обильніще, але все таки не в цій мірі, аби покрити всі зобовязання, які ремонт за собою потягає.

Робіт застановити не можна, фондів під рукою нема, тож затягається короткотермінові позички на великий процент. Всеї потрібної суми край дати не може, бо не в силі. Роботи, проєктовані на цей рік будуть доведені до кінця.

На цю пекучу потребу Товариства члени з Америки майже не відгукнулися. І трудно надіятися, аби вони змогли чи схотіли ще цього року дещо в цій справі помогти.

Датки на віднову дому „Просвіти" прислали лиш 2 наші члени а то: п. В. Казанівський власник книгарні і п. В. Довганик оба з Вінніпеґу, Ман. по одному долярови.

Але остаються ще два фронти та середина, на які мусить прийти черга в слідуючому році. Мусить прийти, бо хто сказав „а“ мусить сказати „б“, по друге навіть з естетичних оглядів не можна позволити на це, аби одна стіна була відновлена а дві инші аби аж били в очі кождого своєю мізерією. Зрештою львівський маґістрат подав до відома Товариству, що з оглядів будівляних, та з огляду на безпеку життя віднова мусить бути переведена, инакше переведе ремонт сам на кошт „Просвіти“. Кільки такий ремонт коштував би, можна собі представити.

Тому звертаємося з проханням до наших земляків в Америці, з огляду на ваґу справи та недалекий час, піти Товариству в цьому трудному ділі на стрічу. Головно звертаємося до цих наших симпатиків, які приєднуванням членів виказали тільки любови та прихильности для Товариства.

Найменша лепта буде з подякою прийнята.

## Одного цента денно для „Просвіти“!

В переїзді через Львів, зайшов якось літом цього року до „Просвіти“ один член з Америки. В балачці, в якій він цікавився головно американськими членами, та пізнав цілу незавидну мізерію в порівнанню з кількістю краєвих членів, на запит, яка може бути причина цього сумного явища та який спосіб можнаби запропонувати, аби більша кількість наших еміґрантів в Америці вступила в члени „Просвіти“ — сказав він таке:

„Американці, а тепер вже й наші еміґранти, це нарід практичний та ощадний. Попри це радо дає на ріжні краєві ціли та від цього обовязку рідко хто відтягається. Правда! Нераз трудно витягнути з кишені навіть 50 центів, але це може кождому трапитися. Крім цього маємо ріжні свої обовязки, які потягають за собою видатки. Але порадьте їм так: Нехай кождий справить собі глиняну скар-

бонку, або бляшане пуделко, напише на ньому „Просвіта“ тай нехай кождого дня кидає до середини одного цента. Одного цента денно заощадити легко, навіть найбільше потребуючому. Тут вже хиба трудно комунебудь сказати, що не може того зробити. По році має більше як три і пів доляра та з легким серцем, як одноцентові ощадности, може переслати до „Просвіти“. В цій квоті буде мати вже вкладку, дар „Просвіти“ та дар на „віднову“.

Кождий викидає денно більше як одного цента і то цілком непотрібно — но а хиба на культурно-освітні цілі для свойого народа й для себе самого можна денно цента жертвувати? Скарбонка коштує пару центів та може служити довгі літа а з кінцем року, коли прийде час відновити чи зложити свою вкладку, ніхто навіть не спостережеться, як буде мати готові гроші. Треба лиш хотіти“.

На нашу замітку, що в такому разі „Просвіта“ мусілаби слідуючого року остати без членів — відповів проєктодавець.

„Ця моя рада не є для всіх, бо хто хоче і почувається до обовязку, цей як й дотепер, у свій час вкладку перешле. Ще цих два доляри не буде йому так тяжко видати. На слідуючий рік кождий повинен, як звичайно, переслати 2 доляри й якийсь дар, а вже ці одноцентові ощадности буде мати готові на 1927 р. З кінцем 1926 р. відчинить скарбонку та ані не спостережеться, як дешевим коштом і трудом дійшов до потрібної квоти“.

Цей проєкт нашого американського члена подаємо під розвагу. Проєкт має за собою всі дані до реалізації. Зробити це не трудно. Треба лиш трошки доброї волі. Практичний це проєкт. Без труду можуть його перевести в діло навіть діти. А тоді будемо мати трохи більше молодих членів як двох. Можна цей проєкт ще инакше перевести. Можна на 1926 р. переслати до „Просвіти“ рівновартну

квоту — а з кінцем 1926 р. ці одноцентові ощадности взяти собі для вирівнання цього видатку з початком року. Так що вже в слідуючім році можуть бути такі „одноцентові“ члени.

Всіх таких членів, які перешлють тільки центів, кілько є днів в році оголосимо в слідуючій брошурі окремо. Лиш треба в листі виразно зазначити, що це голоситься член з „одноцентовими ощадностями“.

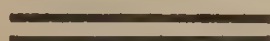



*

# Виказ „Дару Просвіті“.

| | дол. |
|---|---|
| о. Кінаш Максим, Philadelphia, Pa. | 5·— |
| „Українська Січ“, Clifton, N. J. | 10·— |
| Кумка Михайло, Winnipeg, Man. | 1·— |
| Харук М. Winnipeg, Man. | 10·— |
| Олінський Дмитро, Fulton, N. Y. | 1·— |
| Блащук Андрій, Detroit, Mich. | 1·— |
| о. Сембратович Лев, Detroit, Mich. | 1·— |
| „Обєднання“, Philadelphia, Pa. | 50·— |
| Збірка Гандзюка Михайла, New York City: | |
| Брацтво св. Андрія Перв. | 20·— |
| Дідоха Теодор | 3·— |
| Лазорчик Іван | 2·— |
| Павлик Даниїл | 2·— |
| Гандзюк Михайло | 2·— |
| Дубас Андрій | 1·— |
| Верескла Кирило | 1·— |
| Биндас Даниїл | 1·— |
| Бурак Олекса | 1·— |
| Стирка Михайло | 1·— |
| Буґера Басиль | 1·— |
| Цомпель Яків | 1·— |
| Зятик Павло | 1·— |
| Босий Василь | 1·— |
| Стефанів Федь | 1·— |
| Фединяк Микола | 1·— |
| Пиритко Теодор | 1·— |
| Наконечний Олекса | 1·— |
| Ґарко Михайло | 1·— |
| Данилик Микола | 1·— |
| Кріль Прокіп | 1·— |

| | |
|---|---|
| | дол. |
| Биндас Терентій . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Виткович Микола . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Цючуна Іван . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Гнатяк Іван . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Фединяк Дмитро . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Зборовський Іван . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Пийко Титус . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·50 |
| Павлик Даниїл . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Лазорчик Іван . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Вільховий Петро . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Глюд Василь . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Лешко Іван . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Биндас Даниїл . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Верескла Кирило . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Виткович Микола . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Малищак Пилип . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| „Жеребецька Любов“, New York, N. Y. . . . . . . . . | 25·— |
| „Український Демократичний Клюб“, New York City | 20·— |
| „Комітет несення помочі Стар. Краєви“, Woonsocket, R. I. за 1923 р. . . . . . . . . . . . . . . . . . | 10·— |
| Орлик Іван, San Francisco, Cal. . . . . . . . . . . . | 2·— |
| Степаненко Микита, San Francisko, Cal. . . . . . . . | 3·— |
| Бас Петро, Chicago Ill. . . . . . . . . . . . . . . . | 10·— |
| „Комітет несення помочі Стар. Краєви“, Woonsocket, R. I. | 7·— |
| Паньків Михайло, New York City, (збірка) . . . . . | 10·— |

Збірка Володимира Комана, Winnipeg, Man:

| | |
|---|---|
| Кавчук Михайло . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·25 |
| Блажкевич Юрій . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 1·— |
| Градовий Василь . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·25 |
| Господин Андрій . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·50 |
| Ґомуляк Дмитро . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·50 |
| Пасічний Степан . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·50 |

| | дол. |
|---|---|
| Кулинич Іван | 1·— |
| Коник Теодор | 0·50 |
| Кравчук Евген | 0·25 |
| Цвях Василь | 0·25 |
| Косаренко Степан | 0·25 |
| Бачинська Анна | 0·30 |
| Квасниця Степан | 0·50 |
| „Провидіння“, Philadelphia, Pa. | 23·— |
| Т-во „Любов“ „ „ | 10·— |
| „Аматорський Кружок“, East Youngstown, Ohio | 5·— |
| Стецьків Дмитро, „ „ „ | 1·— |
| Білан Василь, „ „ „ | 0·50 |
| Кашевка Петро, „ „ „ | 0·50 |
| Укр. Народний Дім, Tolstoi, Man. | 2·— |
| Інститут ім. М. Грушівського, Edmonton, Alta. | 52·95 |
| Через „Обєднання“ у Philadelphia, Pa.: | |
| Чіпп Тома, New York City | 1·— |
| Павчак Яків, Joliet, Ill. | 1·— |
| Кочан Осип, „ „ | 1·— |
| Гуцул Микола, „ „ | 1·— |
| Болехівський Михайло, Joliet, Ill. | 1·— |
| Й. Преосв. о. Др. Богачевський Конст. епископ, Philadelphia, Pa. | 14·— |
| Читальня ім. Др. Т. Окуневського, Meacham, Sask. | 1·— |
| Т-во „Могильниця“ New York, N. Y. | 10·— |
| Васильків Андрій „ „ „ | 3·— |
| Лужецький Матвій „ „ „ | 3·— |
| „Січовий курін“, W. Toronto | 13·— |
| „Відділ Оборони України“, Lankaster, N. Y. | 10·— |
| „Запорожська Січ“, New York, N. Y. | 25·— |
| „Обєднання“, Philadelphia, Pa. | 26·— |
| „Обєднання“, „ „ | 4·50 |

| | |
|---|---|
| | дол. |
| „Обєднання“, Philadelphia, Pa. | 42·— |
| Дирій Андрій, Passaic, N. J. | 3·— |
| Константинович Теодор, Passaic, N. J. | 3·— |
| Погріщук Данило, Passaic, N. J. | 1·— |
| Филь Михайло, Passaic, N. J. | 1·— |
| Бат Іван, Clifton, N. J. | 1·— |
| Любарський Семен, Clifton, N. J. | 2·— |
| „Укр. шкільне Т-во“, (збірка дітей), New York City | 13·— |
| Григорович Олекса, Innisfree, Alta. | 5·— |
| „Січ“, сотня 14 ім. І. Ґонти, Chicago, Ill. | 8·— |
| Гультай Микита, Joliet, Ill. | 1·— |
| Дутка Петро, Joliet, Ill. | 1·— |
| „Січ“ сотня 11, Chester, Pa. | 8·— |
| Медвідь Олекса, New York, N. Y. | 1·50 |
| Павчук Василь, Prince Rupert, B. C. | 1·— |
| „Т-во ім. Т. Шевченка“, Vegreville, Alta. (Зварич, збірка) | 5·50 |
| Укр. Запомогове Т-во ім. Шевченка, (збірка М. Кучми, Д. Помийчука і Д. Шеремети), New York, N. Y. | 43·50 |
| Євчук Дмитро, East Youngstown, Ohio | 2·— |
| „Обєднання“, Philadelphia, Pa. | 8·— |
| Ткачук Андрій, Clifton, N. J. | 1·— |
| „Обєднання“, Philadelphia, Pa. | 21·— |
| Могила Степан, New York, N. Y. | 1·— |
| Дячик Гринько, „ „ „ | 0·50 |
| Марчак Гнат, „ „ „ | 0·50 |
| Кудлак Михайло „ „ „ | 1·— |
| Кулинич Яків „ „ „ | 2·— |
| Кузів Роман, Bronx, N. Y. | 1·— |
| Г. К., „ „ | 1.— |
| Кіт Олекса, New York, N. Y. | 1·— |
| Кузів Юліян, „ „ „ | 1·— |
| Сурмач Мирон „ „ „ | 2·— |

| | | дол. |
|---|---|---|
| Могила Степан, | — New York, N. Y. | 1·— |
| Яновський Тимотей, | „ „ „ | 0·50 |
| Могила Сидонія, | „ „ „ | 0·50 |
| о Підгорецький Микола, | „ „ „ | 3·— |
| Марфей Василина, | „ „ „ | 0·25 |
| Шевців Микола, | „ „ „ | 1·— |
| Мидинський Дмитро, | „ „ „ | 0·25 |
| Шустка Н., | „ „ „ | 0·25 |
| Всилинюк С., | „ „ „ | 0·25 |
| Пасічник Антін, | „ „ „ | 1·— |
| Хома Іван, | „ „ „ | 0·50 |
| Кшевінський Л., | „ „ „ | 1·— |
| Дрозда Катерина, | „ „ „ | 1·— |
| Хома Володимир, | „ „ „ | 1·— |
| Демкович Олекса, | „ „ „ | 1·— |
| Закалюжний Нестор, | „ „ „ | 1·— |
| Тураш Микола, | „ „ „ | 1·— |
| Бабяк Марія, | „ „ „ | 1·— |
| Давидів Марія, | „ „ „ | 1·— |
| Кухар Олександра, | „ „ „ | 1·— |
| Добрянський Микола, | „ „ „ | 1·— |
| Тичинський Петро, | „ „ „ | 0·50 |
| Гандзюк Михайло, | „ „ „ | 1·— |
| Генсьорський Степан, | Chicago, Ill. | 1·— |
| Білобривка Йосиф, | Detroit, Mich. | 3·— |
| „Комітет Рідної Школи“, | Amsterdam, N. Y. | 20·— |
| Чучман Василь, | Connerton, Pa. | 5·— |

# Спис членів.

## Зєдинені держави.

**Akron, Ohio.**

| | дол. |
|---|---|
| Гирак Михайло | 2·— |

**Allentown, Pa.**

| | |
|---|---|
| Горожанський Клюб | 25·— |

**Amherst, Mass.**

| | |
|---|---|
| Болюх Василь | 2·— |

**Amsterdam, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Мельничук Михайло | 2·— |
| Чучман Василь | 2·— |

**Ansonia, Conn.**

| | |
|---|---|
| Андрушко Іван | 2·— |
| Гуцуляк Іван | 2·— |
| Домарецька Йосифіна | 2·— |
| Королишин Теодор | 2·— |
| Мазурак Анна | 2·— |
| Наджоґа Гринько | 2·— |
| Радзик Іван | 2·— |

**Astoria L. I., N- Y.**

| | |
|---|---|
| Климишин Антін | 2·— |
| Олійник Григорій | 2·— |

**Aurora, Ill.**

| | |
|---|---|
| Зелинський Іван | 2·— |

**Bayonne, N. J.**

| | дол. |
|---|---|
| Білянський Михайло | 2·— |
| Бибель Теодор | 2·— |
| Бирич Андрій | 2·— |
| Борис Петро | 2·— |
| о. Захарко Іван | 2·— |
| Лабай Іван | 2·— |
| Липа Степан | 2·— |
| Маньків Олекса | 2·— |
| Рейтар Андрій | 2·— |
| Стахів Ілля | 2·— |
| Щомак Стах | 2·— |

**N. Bedtford, Ind.**

| | |
|---|---|
| Филипович Дмитро | 2·— |

**Belfield, N. Dak.**

| | |
|---|---|
| о. Гривнак Василь | 2·— |

**Blackstone, Mass.**

| | |
|---|---|
| Швець Андрій | 2·— |

**E. Blackstone, Mass.**

| | |
|---|---|
| Свинарчук Василь | 2·— |

**Bloomfield, N. J.**

| | |
|---|---|
| Др. Цегельський Льонгин | 2·— |

**Boston, Mass.**

| | |
|---|---|
| Камінський Михайло | 2·— |
| Кузь Дмитро | 2·— |
| Музика Олена | 2·— |
| о. Пелехович Йосиф. | 2·— |
| Сілінський Данило | 2·— |
| Чопик Степан | 2·— |

**Bronx, N. Y.** дол.

Боднар Матвій . . . . . 2·—
Велитко Василь . . . . 1·—
Дроздик Катерина . . . 1·—
Дроздик Михайло . . . 1·—
Зазуляк Михайло . . . . 1·50
Нижникевич Йосиф . . 2·—
Плескун Олекса . . . . 2·—
Сидор Йосиф . . . . . 1·—
Фаренчак Андрій . . . . 2·—

**Brooklyn, N. Y.**

Брусак Йосиф . . . . . 2·—
Ґаврис Павло . . . . . 2·—
Зиблікевич Василь . . . 2·—
Ліґа америк. горожан укр. походження
о. Лотович Володимир . 2·—
Швець Дмитро . . . . 2·—

**Buffalo, N. Y.**

Кулика Степан . . . . . 2·—
Шеремета Володимир . 2·—
Т-во ім. о. Нижанковського

**Butler, Pa.**

Зальопаний Іван . . . . 2·—
о. Климович Григорій . 2·—
Кравець Олекса . . . . 2·—
Луківський Михайло . . 2·—
Марків Михайло . . . . 2·—
Марків Павло . . . . . 2·—
Марчишин Іван . . . . 2·—
Мельник Іван . . . . . 2·—

дол.

Слободзян Йосиф . . . 2·—
Яхвяк Михайло . . . 2·—

**Canonsburg, Pa.**

Грицько Петро . . . . . 1·50
Дунда Андрій . . . . . 1·50
Зубенко Степан . . . . 1·50
Мирґа Іван . . . . . . . 1·50
Хорват Петро . . . . . 1·50
Хруник Іван . . . . . . 1·50
Свідерський Данило . . 1·50
Фурман Іван . . . . . . 1·50
Чопак Іван . . . . . . 1·50
Чопак Петро . . . . . 1·50

**Ċarnegie, Pa.**

Ялєчко Степан . . . . . 1·—

**Centralia, Pa.**

о. Боярчук Осип . . . . 2·—
Бродич Михайло . . . . 1·—
Височанський Петро . . 2·—
Дудун Степан . . . . . 1·—
Ковальчук Микола . . . 1·—
Комарницький Мирон . 2·—
Михайлечко Михайло . . 1·—
Петрович Василь . . . . 2·—
Прихода Степан . . . . 2·—
Савчук Ілля . . . . . . 2·—
Солоп Лаврентій . . . . 1·—
Цабан Теодор . . . . . 2·—
Чепа Іван . . . . . . . 2·—

**Clairton, Pa.**

Мевкало Іван . . . . . 2·—

| | дол. |
|---|---|
| Плавяник Андрій | 2·— |

**Cleveland, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Брацтво Василія Велик. | 10·— |

**Clifton, N. J.**

| | |
|---|---|
| Бат Іван | 2·— |
| Долішний Михайло | 2·— |
| Йовік Іван | 2·— |
| Любарський Семен | 2·— |
| Маїк Михайло | 2·— |
| Савків Ігнатій | 2·— |
| Suess Антонина | 2·— |
| Ткачук Андрій | 2·— |

**Cohoes, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Апостол Лев | 2·— |
| Апостол Михайло | 2·— |
| Афінович Антін | 2·— |
| Білинський Пилип | 2·— |
| Брацтво св. Петра і Павла | 10·— |
| Глушка Андрій | 2·— |
| Гувикович Михайло | 2·— |
| Заблоцький Микола | 2·— |
| Зазуляк Ілько | 2·— |
| Зальопаний Данило | 2·— |
| Малигловка Теодор | 2·— |
| Михаляк Михайло | 2·— |
| Недільський Гриць | 2·— |
| Петрик Михайло | 2·— |
| Посід Дмитро | 2·— |
| Ракочий Петро | 2·— |
| Столяр Іван | 2·— |
| Ukr. Amer. Citizens Club | 5·— |

**Connerton, Pa.**

| | дол. |
|---|---|
| Ганчак Михайло | 1·60 |
| Гнатюк Яків | 1·60 |
| Голуб Іван | 1·60 |
| Дишель Андрій | 2·— |
| Дячук Степан | 1·60 |
| Захарук Григорій і Марія | 1·60 |
| Заходник Іван | 1·60 |
| Каплявка Андрій | 1·60 |
| Томчук Дмитро | 1·60 |
| Фірман Роман | 1·60 |
| Формусяк Александер | 1·60 |
| Шереминда Марко | 1·60 |

**Desloge, Mo.**

| | |
|---|---|
| о. Лукавський М. М. | 3·— |

**Des Moines, Iowa.**

| | |
|---|---|
| Мельник Андрій | 2·50 |

**Detroit, Mich.**

| | |
|---|---|
| Андрущишин В. | 2·— |
| Бабій Михайло | 2·— |
| Білик Василь | 2·— |
| Білобривка Йосиф | 2·— |
| Біловус Павло | 2·— |
| Блащук Андрій | 2·— |
| Боднарчук Павло | 2·— |
| Бойко Яків | 2·— |
| Борівець Василь | 2·— |
| Броватий Михайло | 2·— |
| Війтович Тимотей | 2·— |
| Грибик Іван | 2·— |
| Ґулька Іван | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Деркач Антін | 2·— |
| Заблоцький Михайло | 2·— |
| Заблоцький Лев | 2·— |
| „Запорожська Січ“ | 15·— |
| Ковальчук Павло | 2·— |
| Козелько Михайло | 2·— |
| Котович Андрій | 2·— |
| Курильцьо Петро | 1·— |
| Лебедь Семен | 2·— |
| Ліщук Юрій | 2·— |
| Лисак Е. | 2·— |
| Лозовський Григорій | 2·— |
| Мельник Іван | 2·— |
| Микитюк Антін | 1·— |
| Микитюк Омелян | 1·— |
| Мохорук А. | 2·— |
| Нирчак Василь | 2·— |
| Погребеник Семен | 2·— |
| Портей Михайло | 2·— |
| Починок Тимотей | 2·— |
| Руснак Симеон | 2·— |
| Сенів Олекса | 2·— |
| Сеньчук Тимко | 2·— |
| Сербай Василь | 2·— |
| Спендак Ілля | 2·— |
| Сусак Іван | 2·— |
| Татарин Василь | 2·— |
| Татарин Іван | 2·— |
| Тригук Ілько | 2·— |
| Федорів Іван | 2·— |
| Шумило Іван | 2·— |
| Юркевич Д. | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Ємчук Карло | 2·— |
| Тимочко Яків | 2·— |
| Брацтво св. Йоана Крестителя | |
| Круковський Петро | 2·— |
| Мамалиґа Микола | 2·— |
| Чернечук Олекса | 2·— |
| Чернечук Федір | 2·— |

**Duguesne, Pa.**

| | |
|---|---|
| Вітів Олекса | 2·— |
| Говдиш Іван | 2·— |
| Дмитрищак Теодор | 2·— |
| Мулів Михайло | 2·— |

**Eddington, Pa.**

| | |
|---|---|
| Лехман Іван | 2·— |

**Elizabeth, N. J.**

| | |
|---|---|
| Палажій Гнат | 2·— |

**Elmira, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Бубняк Антін | 2·— |

**Ford City, Pa.**

| | |
|---|---|
| Дуткевич Михайло | 1·— |
| Окаль С. | 1·— |

**Fulton, N. J.**

| | |
|---|---|
| Бедзіш Григорій | 2·— |
| Олінський Дмитро | 2·— |

**Girard, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Іванчак Михайло | 2·— |
| Кравець Іван | 1·50 |

| Gorham, N. Dak. | дол. |
|---|---|
| Басараба Михайло | 2·— |
| Ганюк Василь | 2·— |
| Заґурський Петро | 2·— |
| Івонюк Антін | 2·— |
| Івонюк Іван Н. | 2·— |
| Івонюк Симеон | 2·— |
| Івонюк Степан | 2·— |
| Кордон Петро | 2·— |
| Осадчук Василь | 2·— |
| Солтис Михайло | 2·— |

| Greenwich, Conn. | |
|---|---|
| Гуцалюк Микола | 2·— |

| Hamtramck, Mich. | |
|---|---|
| Дидів Я. | 2·— |
| Іщук Петро | 2·— |
| Козіброда Іван | 2·— |
| Курчак Іван | 2·— |
| Литвин Теодор | 1·— |
| Степко Константин | 1·— |
| „Січ“, сотня 2 а | 25·— |
| Триндоський Григорій | 2·— |
| Юськів Гринько | 2·— |
| Качмар Степан | 2·— |
| Романюк Панько | 2·— |

| Hastings on Hudson, N. Y. | |
|---|---|
| Серединський Степан | 2·— |

| Chester, Pa. | |
|---|---|
| Кіцак Іван | 2·— |
| „Січ“, сотня 11-а | 2·— |
| Чопик Іван | 2·— |

| Chicago, Ill. | дол. |
|---|---|
| Білянський Михайло | 2·— |
| Брацтво св. Стефана | 20·— |
| Гавришків Василь | 2·— |
| Гавришків Ілько | 2·— |
| Грабинський Дмитро | 2·— |
| Ґенсьорський Степан | 2·— |
| Міськевич Василь | 2·— |
| Романюк Ілько | 2·— |
| Др. Скечар Г. | 2·— |
| „Січ“ ім. Б. Хмельницького, сотня 15 а | 25·— |
| „Січ“, сотня 14 а | 2·— |
| Синицький Ілля | 2·— |
| Шемердяк Катерина | 2·— |
| Шемердяк Микола | 2·— |
| Шпурлюк Олекса | 2·— |
| Укр. амер. горожанський Клюб | 25·— |
| Українське Т-во „Січ“ | 2·— |
| Бас Петро | 2·— |
| Градовський Андрій | 2·— |
| Заплатинський Степан | 2·— |
| Засадна Марія | 2·— |
| Івахнюк Андрій | 2·— |
| Канюк Софія | 2·— |
| Клим Михайло | 2·— |
| Кошинський Т. | 2·— |
| Кравець Терян | 2·— |
| Кушнір Іван | 2·— |
| Логанський М. | 2 — |
| Майорчик Михайло | 2·— |
| Марущак Іван | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Музика Анна | 2·— |
| Др. Назарук Осип | 2·— |
| Подола Тома | 2·— |
| Сальдаш Михайло | 2·— |
| Фединський Максим | 2·— |
| Фільварків М. | 2·— |
| Фтомин М. | 2·— |
| Хорват Ст. | 2·— |
| Чуба Михайло | 2·— |
| Чуба Семен | 2·— |
| Яворський Йосиф | 2·— |
| Яворський Михайло | 2·— |
| Яєчник Дмитро | 2·— |

**Jersey City, N. J.**

| | |
|---|---|
| Білоган Осип | 2·— |
| Братство св. Івана Хрестителя | 5·— |
| Гузар І. | 2·— |
| Гуменюк Григорій | 2·— |
| Жарський І. | 2·— |
| Мазур А. | 2·— |
| Піддубчишин Кирило | 2·— |
| Стеткевич Йосиф | 2·— |
| Угорчак Семен | 5·— |
| о. Улицький Александер | 2·— |
| Шемлій Григорій | 2·— |
| Шустикевич Григорій | 2·— |

**Joliet, Ill.**

| | |
|---|---|
| Болехівський Михайло | 2·— |
| Гультай Микита | 2·— |
| Гуцул Микола | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Кочан Осип | 2·— |
| Павчак Яків | 2·— |

**Kearny, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Мороз Павло | 2·— |

**Lackawanna, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Строґуш Филип | 2·— |

**Lancaster, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Відділ Оборони України | 10·— |

**Lyndora, Pa.**

| | |
|---|---|
| Жеребецький Василь | 2·— |
| Кананчик Семен | 2·— |
| Лучка Василь | 2·— |
| Нагрибецький Іван | 2·— |
| Пінський Йосиф | 2·— |
| Проць Михайло | 2·— |

**Majestic, Ky Pike Co.**

| | |
|---|---|
| Ватраль Григорій | 2·— |

**Mattapan, Mass.**

| | |
|---|---|
| Майброда Софрон | 2·— |

**Mc. Kees Rocks, Pa.**

| | |
|---|---|
| Бабушка Михайло | 1·— |
| Баран Григорій | 2·— |
| Кіналь Іван | 2·— |
| Костецький Симон | 2·— |
| Куцій Теодор | 1·— |
| о. Пик Александер | 2·— |
| Шабатура Гринько | 1·— |

**Milville, N. J.**

| | |
|---|---|
| Копитко Іван | 2·— |

## Minneapolis, Minn.

| | дол. |
|---|---|
| Гайва Петро . . . . . . . | 2·— |
| Ґрубрин Микола . . . . | 2·— |
| Колтик Дмитро . . . . | 2·— |
| Коцюба Іван . . . . . . | 2·— |
| Коцюба Степан . . . | 2·— |
| Шміґановський Іван . | 2·— |

## Minersville, Pa.

| | |
|---|---|
| о. Держирука Володимир | 1·50 |
| о. Невицький Еміль . . | 2·— |
| Сухан Юрій . . . . . . . | 1·50 |

## Neffs, Ohio.

| | |
|---|---|
| Кошіль Гринько . . . . | 3·— |

## New Brunswick, N. J.

| | |
|---|---|
| Чорненький С. . . . . . . | 2·— |

## New Castle, Pa.

| | |
|---|---|
| Базилінський Никифор . | 2·— |
| Ковальчук Іван . . . . | 2·— |
| Лазута Максим . . . . . | 2·— |
| Мельник Осип . . . . . | 1·— |

## New Haven, Conn.

| | |
|---|---|
| Бундзяк Агафія . . . . | 2.— |
| Липцан Атаназій . . . . | 2·— |
| Матвійчук Петро . . . . | 2·— |
| Плугівський Іван . . . . | 2·— |
| Серетна Марія . . . . . | 1·— |
| Серетний Михайло . . . | 1·— |
| Стасишин Гринько . . . | 2·— |
| Стасюк Карло . . . . . | 2·— |
| Фармаркіс Марія . . . . | 2·— |
| Чайківський Іван . . . . | 2·— |

## Newark, N. J.

| | дол. |
|---|---|
| Арцішевський Й. . . . . . | 2·— |
| Жіноча Громада ім. О. Бесарабової . . . . | 25·— |
| Маселко Теодор . . . . . | 2·— |
| Пасічник Михайло . . . | 2·— |

## New York, N. Y.

| | |
|---|---|
| Абрагамовська Стефа . | 2·— |
| Абрамчук Павло . . . . | 2·— |
| Антошків Василь . . . . | 1·50 |
| Бабінець Іван . . . . . . | 1·50 |
| Баляс Онуфрій . . . . . | 2·— |
| Баляс Сенько . . . . . | 1·50 |
| Баран Микола . . . . . | 2·— |
| Беднарчук Микола . . . | 2·— |
| Безкоровайний Теодор . | 2·— |
| Биндас Даниїл . . . . . | 1·50 |
| Бобик Михайло . . . . | 2·— |
| Богулевич Василь . . . | 1·50 |
| Боднар Іван . . . . . . . | 1·— |
| Боднар Михайло . . . . | 2·— |
| Бойко Олекса . . . . . | 1·50 |
| Бойко Петро . . . . . . | 2·— |
| Бориняк Панько . . . | 2·— |
| Боршовський Константин | 1·50 |
| Босий Василь . . . . . . | 1·50 |
| Брацтво св. Володимира | 25·— |
| Брицький Антін . . . . . | 2·— |
| Буговський Степан . . . | 2·— |
| Буґера Іван . . . . . . . | 1·50 |
| Будзяк Юрко . . . . . . | 2·— |
| Ваврів Йосиф . . . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Варениця Павло . . . . | 2·— |
| Васильків Андрій . . . . | 2·— |
| Васильців Йосиф . . . . | 1·50 |
| Верескла Кирило . . . . | 2·— |
| Вільні козаки м. Львова | 20·— |
| Винник Гарсей . . . . . | 2·— |
| Витрикуш Теодор . . . | 1·50 |
| Вишньовецький Евстах . | 2·— |
| Волощук Лев . . . . . | 2·— |
| Вишинський Іван . . . . | 1·50 |
| Гаврилів Михайло . . . | 2·— |
| Гаврилович Михайло . . | 1·50 |
| Гавришенко Микола . . | 1·50 |
| Гаврилко Іван . . . . . | 2·— |
| Галичин Іван . . . . . . | 2·— |
| Галушка Михайло . . . | 1·50 |
| Гайовий Юрій . . . . . | 2·— |
| Гандзюк Михайло . . . | 2·— |
| Ганачівський І. . . . . . | 2·— |
| Ганьощин Михайло . . | 1·50 |
| Ганц Іван . . . . . . . | 1·50 |
| Гаспар Семен . . . . . | 1·— |
| Гинда Л. . . . . . . . . | 2·— |
| Гиса Олекса . . . . . . | 2·— |
| Гладкий Іван . . . . . . | 1·50 |
| Гладкий Микола . . . . | 2·— |
| Гладкий Петро . . . . . | 1·50 |
| Гнатяк Іван . . . . . . | 1·50 |
| Горбатий Іван . . . . . | 2·— |
| Горбата Татяна . . . . | 2·— |
| Городецький Іван . . . | 1·— |
| Гречин Гринько . . . . | 1·— |
| Гринівський Михайло . . | 2·— |
| Гриник Іван . . . . . . . | 2·— |
| Гузар Ілля . . . . . . . | 2·— |
| Ґаврада Семко . . . . . | 2·— |
| Ґайда Микола . . . . . | 2·— |
| Ґелецький Григорий . . | 2·— |
| Ґелецький Іван . . . . . | 2·— |
| Ґрухівський Данило . . | 2·— |
| Ґула Андрій . . . . . . . | 2·— |
| Ґула Дмитро . . . . . . | 2·— |
| Ґула Микита . . . . . . | 2·— |
| Ґудз Дмитро . . . . . . | 2·— |
| Демчук Ізидор . . . . . | 2·— |
| Деркач Степан . . . . . | 2·— |
| Дзюма Микола . . . . . | 2·— |
| Дідоха Теодор . . . . . | 2·— |
| Добровольський Іван . . | 1·— |
| Добрянський Іван . . . | 2·— |
| Добрянський Касіян . . | 2·— |
| Добрянський Микола . . | 2·— |
| Довганюк Олекса . . . | 1·50 |
| Дмитрів Іван . . . . . . | 2·— |
| Дрозда Катерина . . . . | 2·— |
| Драґінда Евген . . . . . | 2·— |
| Дубас Андрій . . . . . | 1·50 |
| Дусаненко Іван . . . . | 2·— |
| Дякович Петро . . . . | 1·50 |
| Дячок Михайло . . . . | 1·— |
| Задорецький Петро . . | 2·— |
| Заплатинський Кіндрат . | 1·50 |
| Звєжанський Іван . . . . | 1·50 |
| Зюбрицький . . . . . . | 2·— |

| | дол. | | дол. |
|---|---|---|---|
| Жегайло Степан . . . . | 2·— | Крупник Стефанія . . . | 1·— |
| Жовнір Іван . . . . . . . | 1·50 | Кука Григорій . . . . . | 2·— |
| Жуковський М. . . . . . . | 2·— | Кука Степан . . . . . . | 2·— |
| Журавель Іван . . . . . | 2·— | Кукурудза Петро . . . . | 1·50 |
| Кальба Олекса . . . . . | 2·— | Куликовський Павло . . | 2·— |
| Карольовський Микола . | 2·— | Кулинич Яків . . . . . | 2·— |
| Касинський Іван . . . . | 2·— | Купчак Яків . . . . . . | 1·50 |
| Квасницький Михайло . | 1·50 | Кур Іван . . . . . . . . . | 2·— |
| Кедровський Володимир | 2·— | Кушнирівна Зоня . . . | 2·— |
| Кіндзєрський Микола . . | 1·50 | Кучма Михайло . . . . | 1·— |
| Кірек Лука . . . . . . . . | 2·— | Лазута Василь . . . . . | 2·— |
| Кибюк Михайло . . . . | 1·50 | Лацік Михайло . . . . . | 2·— |
| Кицька Теодор . . . . . | 2·— | Левків Петро . . . . . | 2·— |
| Кметь Степан . . . . . | 2·— | Лібович Григорій . . . . | 2·— |
| Книгиницький Волод. . . | 2·— | Липшак Микола . . . . | 2·— |
| Книгиницький Федір . . | 1·50 | Литвин М. . . . . . . . | 2·— |
| Ковалів Д. . . . . . . . . | 2·— | Литвинишин Филип . . | 2·— |
| Ковбасник Микола . . . | 2·— | Лужецький Матвій . . . | 2·— |
| Когут Петро . . . . . . | 2·— | Луців Михайло . . . . . | 1·50 |
| Козак Михайло . . . . | 2·— | Ляхович Михайло . . . | 1·50 |
| Корбило Іван . . . . . . | 2·— | Максимців Григорій . . | 1·50 |
| Корилюк Іван . . . . . | 2·— | Маличівський Микола . | 1·50 |
| Корпило Василь . . . . | 1·50 | Марків . . . . . . . . . . | 2·— |
| Корчинський Григорій . | 2·— | Мартинець Іван . . . . | 2·— |
| Косьмій Павло . . . . . | 2·— | Мартинюк Роман . . . | 1·50 |
| Костецька Марія . . . . | 2·— | Марусевич І. . . . . . . . | 2·— |
| Коцко Омелян . . . . . | 2·— | Марфей Василина . . . | 2·— |
| Кравчук Микола . . . . | 2·— | Мацайло Михайло . . . | 2·— |
| Криськів Іван . . . . . | 2·— | Масляк Володимир . . . | 2·— |
| Крупник Гриць . . . . . | 1·— | Медвідь Олекса . . . . | 1·50 |
| Крупник Катерина . . . | 1·— | Мелета Яким . . . . . . | 2·— |
| Крупник Марія . . . . . | 1·— | Мельник Ігнатій . . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Мельничук Павло | 1·50 |
| Мілєщук Петро | 2·— |
| Миколів Михайло | 1·50 |
| Миронюк Лев | 1·50 |
| Михальчук Денис | 1·50 |
| Михальчук Іван | 2·— |
| Михальчук Текля | 2·— |
| Могила Степан | 2·— |
| Мох Василь | 1·50 |
| Мудар Михайло | 1·50 |
| Муращуківна Юлія | 2·— |
| Назаревич Петро | 2·— |
| Никифорчин Михайло | 2·— |
| Олинців Филип | 2·— |
| Опир Данило | 2·— |
| Павлик Даниїл | 1·50 |
| Падик Андрій | 2·— |
| Паламар Семен | 2·— |
| Панчишин Микола | 2·— |
| Партика І. | 2·— |
| Пасічник Антін | 2·— |
| Пацюрко Іван | 1·50 |
| Пацюрко Олекса | 1·50 |
| Першин Іван | 2·— |
| Петрів Павло | 1·50 |
| о. Підгорецький Микола | 2·— |
| Піцунко Тимко | 2·— |
| Піщак Степан | 2·— |
| Пилинський Михайло | 1·50 |
| Пишничняк Василь | 2·— |
| Помийчук Дмитро | 2·— |
| о. Понятишин Петро | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Приймак Іван | 2·— |
| Притка Іван | 2·— |
| Прокопів Олекса | 2·— |
| Прохорович Григорій | 2·— |
| Прудиус Теодор | 2·— |
| Редчук Петро | 2·— |
| Родик Михайло | 2·— |
| Рокицький Дмитро | 2·— |
| Романків Василь | 2·— |
| Романович Микола | 2·— |
| Романович Петро | 2·— |
| Ружак Павло | 2·— |
| Савицький Гарасим | 2·— |
| Савицький Максим | 2·— |
| Сверник Василь | 2·— |
| Свистун Петро | 2·— |
| Свистак Андрій | 2·— |
| Свєнтковський Сильв. | 1·50 |
| Семан Іван | 1·50 |
| Семчишин Петро | 1·50 |
| Сененький Петро | 2·— |
| Сеньк Кароль | 2·— |
| Сердюк Микола | 2·— |
| Seретний Михайло с. Якова | 1·— |
| „Січ“ ім. Богдана Хмельницького | 20·— |
| Скородинський Семен | 2·— |
| Слижук Данило | 1·50 |
| Слободзян Магдалина | 1·— |
| Слободзян Петро | 1·— |
| Смолій Данило | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Смоляк Семко | 2·— |
| Соловський І. | 2·— |
| Соловський Й. | 2·— |
| Солтис Іван | 2·— |
| Стасюк Плятон | 2·— |
| Стефанів Федь | 1·50 |
| Стефанишин Г. | 2·— |
| Стомарівський Микола | 1·50 |
| Сурмач Мирон | 2·— |
| Сєрка Теодор | 2·— |
| Тапишак Іван | 2·— |
| Тарнавський Михайло | 2·— |
| Тарнопільський Григорій | 2·— |
| Тарнопільський Іван | 2·— |
| Тарнопільський Осип | 2·— |
| Теплий Михайло | 1·50 |
| Тимців Іван | 2·— |
| Тураш Микола | 2·— |
| Т-во „Вільність в Америці“ | 10·— |
| Т-во „Запорожська Січ“ | 25·— |
| Т-во „Зоря“ | 12·— |
| Т-во „Могильниця“ | 2·— |
| Т-во „Просвіта“ | 5·— |
| Угорчак Іван | 1·— |
| „Український Базар“ | 1·50 |
| Ушак Дмитро | 2·— |
| Хома Григорій | 2·— |
| Хомів Йосиф | 1·50 |
| Федун Д. | 2·— |
| Федун Іван | 2·— |
| Федун М. | 2·— |

| | дол |
|---|---|
| Филипів Григорій | 2·— |
| Филипів Марія | 2·— |
| Фурек В. | 2·— |
| Фурек Марія | 2·— |
| Фурек Ф. | 2·— |
| Футорський Степан | 2·— |
| Фединяк Микола | 1·50 |
| Феник Михайло | 2·— |
| Цільник Василь | 2·— |
| Цимбалістий Іван | 2·— |
| Чайка Анна | 2·— |
| Чайка Дмитро | 2·— |
| Чернецький Панько | 2·— |
| Чіпп Тома | 2·— |
| Чорній П. | 2·— |
| Чосник Степан | 1·50 |
| Шагай Дмитро | 2·— |
| Шарко Михайло | 1·50 |
| Шарко Петро | 1·50 |
| Шевців Микола | 2·— |
| Шевців Степан | 2·— |
| Шевчук Степан | 2·— |
| Шмир Петро | 2·— |
| Штик Олекса | 2·— |
| Шульга Василь | 2·— |
| Юськевич Микола | 2·— |
| Якимів Іван | 2·— |
| Якимів Петро | 2·— |
| Яловеґа Степан | 2·— |
| Ямка М. | 2·— |
| Яремович Яків | 2·— |
| Яцишин Михайло | 2·— |

*

| Niagara Falls, N. Y. | дол. |
|---|---|
| Корункевич Роман . . . | 2·— |
| **Northampton, Pa.** | |
| Глущак Степан . . . . . | 2·— |
| Ленчук Павло . . . . . | 2·— |
| Мичуда Юрій . . . . . | 2·— |
| Підгірний Павло . . . . | 1·— |
| Просв. Запомог. Т-во Радехів. округа . . . . | 5·— |
| **Olean, N. Y.** | |
| Підскальний Гавриїл . . | 1·— |
| **Orange, Conn.** | |
| Зборівська Анна . . . . | 2·— |
| **Palmerton, Pa.** | |
| Коцюбинський Дмитро . | 2·— |
| **Passaic, N. J.** | |
| Вислоцький Т. . . . . . | 2·— |
| Головачук Петро . . . . | 2·— |
| Данилюк Олекса . . . . | 2·— |
| Джуранюк Іван . . . . | 2·— |
| Дирій Андрій . . . . . | 2·— |
| Константинович Теодор | 2·— |
| Кучкуда Василь . . . . | 2·— |
| Непек Захарій . . . . . | 2·— |
| Погріщук Данило . . . | 2·— |
| Полюга Дмитро . . . . | 2·— |
| Романів Антін . . . . . | 2·— |
| Филь Михайло . . . . . | 2·— |
| Худзій Костантин . . . | 2·— |
| **Perth Amboy, N. J.** | |
| Ваверчак Іван . . . . . | 2·— |
| Гаврилів Павло . . . . | 2·— |
| Ковальчук Петро . . . | 2·— |
| о. Чаплинський Йосиф . | 2·— |
| **Philadelphia, Pa.** | |
| Бабяк Олекса . . . . | 1·50 |
| Брацтво св. Володимира | 2·— |
| Брацтво св. Йосафата . | 5·— |
| Бриндзей Семен . . . . | 1·50 |
| Бутрин Василь . . . . . | 1·50 |
| Вівчар Микола . . . . . | 2·— |
| Грицей Теодор . . . . . | 2·— |
| Гуцуляк Теодор . . . . | 1·50 |
| Затонський Ілля . . . . | 1·50 |
| Зволинська Юлія . . . . | 2·— |
| Др. Демидчук Семен . . | 2·— |
| о. Кінаш Максим . . . . | 5·— |
| Кирилюк Петро . . . . | 2·— |
| Кульчицький Омелян . . | 2·— |
| Маланюк Іван . . . . . | 1·50 |
| Малик Теодор . . . . . | 1·50 |
| Др. Мишуґа Лука . . . | 2·— |
| Пеленський Іван . . . . | 1·50 |
| Пеленський Михайло . . | 1·50 |
| „Провидіння“ . . . . . | 2·— |
| Регулик Михайло . . . . | 1·50 |
| Росолович Микола . . . | 1·50 |
| Рутецький Семен . . . . | 2·— |
| „Січ“ жіноча сотня 7-а . | 5·— |
| Слободзян Гавриїл . . . | 1·50 |
| Ткач Катерина . . . . . | 2·— |
| Т-во ім. І. Франка . . . | 5·— |
| Цурковський Антін . . . | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Штоґрин Степан | 1·50 |
| Штоґрин Дмитро | 2·— |
| Якубович Евген | 2·— |

**Pittsburgh, Pa.**

| | |
|---|---|
| Онуферко Іван | 1·— |
| Хандога Матій | 1·— |
| Шабатура Василь | 1·— |

**E. Pittsburg, Pa.**

| | |
|---|---|
| Маланяк Михайло | 2·— |

**Plainsboro, N. J.**

| | |
|---|---|
| Біда Степан | 2·— |
| Костів Степан | 2·— |
| Кручковський Михайло | 2·— |
| Лацік Анна | 2·— |
| Лацік Дмитро | 2·— |
| Лацік Іван | 2·— |
| Малончук Семен | 2·— |

**Rochester, N. Y.**

| | |
|---|---|
| Брацтво св. Йосафата | 25·— |
| Грушецький Пилип | 1·50 |
| Дмитрук Ілля | 1·50 |
| Луцишин Василь | 1·50 |
| Мацковський Дмитро | 1·50 |
| Новак Сенько | 1·50 |
| Олійник Ілля | 1·50 |
| Рудий Михайло | 1·50 |
| о. Турула Василь | 1·50 |

**Roxbury, Mass.**

| | |
|---|---|
| Ференц Розалія | 2·— |

**Ruttland, Vt.**

| | |
|---|---|
| Кінах Іван | 2·— |

**Sagamore, Pa.**

| | дол. |
|---|---|
| о. Велигорський Іван | 2·— |

**San Francisco, Cal.**

| | |
|---|---|
| Бачинський Микола | 2·— |
| Грушка Михайло | 2·— |
| Орлик Іван | 2·— |
| Орлик Тетяна | 2·— |
| Орлик Федір | 2·— |
| Павлюс Роман | 2·— |
| Ревенко Іван | 2·— |
| Руденко Плятон | 2·— |
| Салюк Андрій | 2·— |
| Степаненко Микита | 2·— |

**Shamokin, Pa.**

| | |
|---|---|
| о. Олексів Михайло | 2·— |

**Sharon, Pa.**

| | |
|---|---|
| Сеґіняк Михайло | 1·50 |

**Southport, Conn.**

| | |
|---|---|
| Дутко Петро | 2·— |
| Т-во „Просвіта“ | 4·50 |

**Stamford, Conn.**

| | |
|---|---|
| Чит. ім. Т. Шевченка | 2·— |

**Tams W. Va.**

| | |
|---|---|
| Бусько Василь | 2·— |
| Дрогомирецький Василь | 2·— |
| Дрогомирецький Юрій | 2·— |
| Маґун Гринь | 1·— |
| Маґун Іван | 2·— |
| Озарчук Микола | 2·— |
| Парколаб Іван | 2·— |

| | дол. |
|---|---|
| Піпа Василь | 2·— |
| Піпа Михайло | 2·— |
| Солоденько Гринь | 2·— |

**Walley Falls, R. I.**

| | |
|---|---|
| Швець Дмитро | 1·— |

**Wheeling, W. Va.**

| | |
|---|---|
| Подола Петро | 2·— |

**Woodside, L. D.**

| | |
|---|---|
| Мілєщук Тимко | 2·— |

**Woonsocket, R. I.**

| | |
|---|---|
| Бардачевський Степан | 2·— |
| Виспянський Йосиф | 2·— |
| Галас Андрій | 1·— |
| Гук Петро | 1·— |
| Заплітний Михайло | 1·— |
| Затонський Іван | 2·— |
| Мацилюк Василь | 1·— |
| Процишин Яків | 1·— |
| Самборський Лука | 2·— |

**Worcester, Mass.**

| | |
|---|---|
| Зазуляк Йосиф | 3·— |

**Yonkers, N. Y.**

| | дол. |
|---|---|
| Гавриляк Микола | 2·— |
| Дулиба Дмитро | 2·— |
| Дучинський Іван | 2·— |
| Качмар Петро | 2·— |
| Лабяк Марія | 5·— |
| Мадараш Іван | 2·— |
| Майчик Теодор | 2·— |
| Мандзій Василь | 2·— |
| Палиця Василь | 2·— |
| Петришин Сильвестер | 2·— |
| Скверез Гаврило | 2·— |
| Скорбач Григорій | 2·— |
| о. Сполітакевич Волод. | 2·— |
| Теличка Андрій | 2· |
| Ukrainian Citizens Club | 2·— |
| Ukrainian Social Citizens Club | 2·— |
| Фатюк Михайло | 2·— |

**Youngstown, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Баґан Іван | 2·— |
| Бачинський Іван | 2·— |
| Білющак Дмитро | 2·— |
| Бойко Теодор | 1·50 |
| Ґила Семен | 2·— |
| Ґулич Іван | 2·— |
| Дикман Олександер | 1·50 |
| Дубас Іван | 2·— |
| Когут Іван | 2·— |
| Котинський М. | 1·50 |
| Крушельницький Іл. | 1·50 |
| Луцик Петро | 1·50 |
| Москалик Теодор | 1·50 |
| Мош Степан | 2·— |
| Олешицький Степан | 2·— |
| Пірко Іван | 1·50 |
| Поточний Йосиф | 2·— |
| Присташ Юрій | 1·50 |
| Скиба Василь | 1·50 |
| Скиба Михайло | 1·50 |

| | дол. |
|---|---|
| Хировський Юрій | 1·50 |
| Чижовський Юрій | 1·50 |
| Савчак Семен | 2·— |

**E. Youngstown, Ohio.**

| | |
|---|---|
| Вітишин Константин | 3·— |
| Дрогомирецький Микола | 1·— |

| | дол. |
|---|---|
| Кашевка Петро | 2·— |
| Кузенко Теодор | 2·— |
| Санаґурський Микола | 1·— |
| Стефанко Микола | 2·— |
| Стецьків Дмитро | 2·— |
| Євчук Дмитро | 2·— |
| Ярема Іван | 2·— |

## Канада.

**Anyox, B. C.**

| | |
|---|---|
| Бобрик Федір | 2·— |
| Брагар Григорій | 2·— |
| Гавірко Д. Л. | 2·— |
| Гайдей Василь | 2·— |
| Ґордійчук Евген | 2·— |
| Дмуховський Андрій | 2·— |
| Запісоцький Йосиф | 2·— |
| Зіґмонт Павло | 2·— |
| Зіґмонт Станислав | 2·— |
| Зінкевич Петро | 2·— |
| Кеньґик Василь | 2·— |
| Кузик Іван А. | 2·— |
| Лазорик Дмитро | 2·— |
| Лаптанович Лука | 2·— |
| Орлов Осип | 2·— |
| Петрусяк Василь | 2·— |
| Присяжнюк Григорій | 2·— |
| Пудик Микола | 2·— |
| Чернявський Михайло | 2·— |
| Шиш Теодор | 2·— |
| Щебельський Андрій | 2·— |
| Юлеюс Григорій | 2·— |

**Colonsay, Sask.**

| | |
|---|---|
| Марковський Антін | 2·— |

**Crompton, R. I.**

| | |
|---|---|
| Кондрат Андрій | 1·— |

**Decimal, Man.**

| | |
|---|---|
| Пастух Вартоломей | 2·— |

**Edmonton, Alta.**

| | |
|---|---|
| Батюк Андрій | 1·50 |
| Лесик В. | 1·50 |
| Лисак Микола | 1·50 |
| Мельник | 1·50 |
| Мельник П. | 1·50 |
| Олексій Д. | 1·50 |
| Пронюк Д. | 1·50 |
| Романюк Ст. | 1·50 |
| Савуля Степан | 1·50 |
| Солован Андрій | 1·50 |
| Сірецький Михайло | 2·— |
| Сиротюк | 1·50 |
| Томашівський Т. | 1·50 |
| Шелядин Василь | 1·50 |
| Янішевський | 1·50 |

**Ethelbert, Man.**

| | дол. |
|---|---|
| Вишницький Степан . . | 1·50 |
| Волохатюк Дмитро . . | 1·50 |
| Волохатюк Михайло А. . | 1·50 |
| Гаврилюк Гнат . . . . . | 1·50 |
| Григорчук Н. А. . . . . | 1·50 |
| Корман П. . . . . . . . | 1·50 |
| Кравчук П. . . . . . . . | 1·50 |
| о. Краківський О. . . . | 1·50 |
| Mafic A. B. . . . . . . | 1·50 |
| Пелехатий Іван . . . . . | 1·50 |
| Репчинський Карло . . . | 1·50 |
| Ситник М. . . . . . . . | 1·50 |

**Fisher Branch, Man.**

| | |
|---|---|
| Пригроцький Микола . . | 2·— |

**Ford City, Ont.**

| | |
|---|---|
| Крушельницький Іван . | 2·— |

**Fort William, Ont.**

| | |
|---|---|
| Бойко Іван . . . . . . | 1·— |
| Веньґер Михайло . . . . | 1·— |
| Левицький Василь . . . | 1.— |
| Левицький Степан . . . | 1·— |
| Лисий Йосиф . . . . . | 1·— |
| Олійник Семен . . . . . | 1·— |
| Охітва Еміль . . . . . . | 1·— |
| Паланиця Семен . . . . | 1·— |
| Пащук Онуфрій . . . . | 1·— |
| Семотюк Олекса . . . . | 1·— |
| Сторожук Степан . . . | 1·— |
| Чеховий Кирило . . . . | 1·— |

**Garland, Man.**

| | |
|---|---|
| Т-во ім. М. Шашкевича | 2·— |

**Glidhurst, Alta.**

| | дол. |
|---|---|
| Свидницький М. . . . . . | 1·50 |

**Hamilton, Ont,**

| | |
|---|---|
| Гуменюк Григорій . . . | 1·50 |
| о. Дрогомирецький Нест. | 2·— |
| Завадівський Петро . . | 1·50 |
| Жилик Александер . . . | 1·50 |
| Колодій Дмитро . . . . | 1·50 |
| Куць Дамян | |
| Осирчук Семен | |
| Павлишин Михайло | |
| Пасєчка Григорій . . . | 1·50 |
| Романюк Ілько . . . . | 1·50 |
| Стасишин Теодор . . . | 1·50 |
| Ферко Кирило . . . . . | 1·50 |

**Holden, Alta.**

| | |
|---|---|
| Паснак Іван . . . . . . . | 1·50 |

**Chipman, Alta.**

| | |
|---|---|
| Котик Іван . . . . . . . | 2·— |

**Innisfree, Alta.**

| | |
|---|---|
| Григорович Олекса . . . | 3·— |

**Krydor, Sask.**

| | |
|---|---|
| Воробець Андрій . . . | 1·— |
| Федейко Константин . . | 1·— |

**Meacham, Sask.**

| | |
|---|---|
| Сопотник Григорій . . . | 2·— |
| Сорока Іван . . . . . . | 2·— |
| Чит. ім. Др. Окуневського | 2·— |

**Merritt, B. C.**

| | |
|---|---|
| Волохатюк Тарас . . . | 2·— |

| | Montreal, Que. | дол. |
|---|---|---|
| Біловус Іван | . . . . . . . | 2·— |
| Будник Гарасим | . . . . | 1·— |
| Василишин Михайло | . . | 1·— |
| Іваськів Антін | . . . . . | 1·— |
| Сукар Микола | . . . . . | 1·— |
| Яськів Степан | . . . . . | 1·— |

**Mundare, Alta.**

- Воробець Тимофій . . . 1·50
- Петрук Іван А. . . . . . . 1·50
- Пухкий Микола . . . . 1·50
- Чернявський Микола . . 1·50
- Чернявський Михайло . 1·50
- О.О. Василіяне . . . . . 2·—

**Myrnam, Alta.**

- Якимович Іван . . . . . 2·—

**New Brook, Alta.**

- Кузик Микола . . . . . 1·50

**Ottawa, Ont,**

- Василевич Василь
- Василевич Степан
- о. Ґеґейчук

**Port Arthur, Ont.**

- Антохів Анна . . . . . 2·—

**Prince Rupert, B. C.**

- Бульчак Іван . . . . . . 2·—
- Возьний Іван . . . . . 2·—
- Ґамула Петро . . . . . 2·—
- Збура Степан . . . . . 2·—
- Зелізко Михайло . . . . 2·—

дол.

- Крайківський Яків . . 2·—
- Кунька Андрій . . . . . 2·—
- Ткач Іван . . . . . . . 2·—
- Томашівський Микола . 2·—
- Чернявський Василь . . 2·—

**Round Hill, Alta.**

- Читальня Просвіти . . . 1·50

**Smoky Lake, Alta.**

- Войтків Іван . . . . . . 2·—
- Ґавінчук Микола В. . . 2·—
- Кінасевич Іван . . . . . 2·—
- Попович Сіміон . . . . 2·—
- Укр. Просв. Т-во ім. Т. Шевченка . . . . . . . 2·—
- Фарина Григорій

**Stuartburn, Man.**

- Бачинський Іван . . . . 1·50
- Ґавронський Степан . . 1·50
- Дідийчук Павло . . . . 1·50
- Запорзан Василь . . . . 1·50
- Когут І. Б. . . . . . . . 1·50
- Когут Йосиф . . . . . 1·50
- Кулачковський Йосиф . 1·50
- Подільський Гринько . . 1·50
- Пробізанський Іван . . 1·50
- Скрипський В. Й. . . . 1·50
- Якімівський Іван . . . . 1·50

**Tolstoi, Man.**

- Калушка Петро . . . . 1·50
- Укр. Народний Дім . . 1·50

## Toronto, Ont.

| | дол. |
|---|---|
| Василик Павло | 2·— |
| Кланцак Теодор | 2·— |
| Метельський Данило | 2·— |
| Притула Теодор | 2·— |
| Пуколь Дмитро | 2·— |
| Хома Степан | 1·— |
| Шалапата Михайло | 2·— |
| Мецан Ілько | 2·— |

## W. Toronto.

| | |
|---|---|
| Боднар Василь | 2·— |
| Ваврикович Марія | 2·— |
| Гнідий Гнат | 2·— |
| Гуменюк Теодор | 2·— |
| Дзюрман Семко | 2·— |
| Капуста Василь | 2·— |
| Кухта Володимир | 2·— |
| Мізунь Лев | 2·— |
| Мушалюк Теодор | 3·— |
| Остапович Панько | 2·— |
| Перещук Микола | 2·— |
| о. Сарматюк Андрій | 2·— |
| Сеник Семко | 2·— |
| Січовий курінь | 2·— |
| Юречків Микола | 2·— |

## Transcona, Man.

| | |
|---|---|
| Кісянчук Адам | 1·— |
| Шандрук Кіндрат | 1·— |

## Tyndal, Man.

| | |
|---|---|
| Сабат Лев | 2·— |

## Vancouver, B. C.

| | |
|---|---|
| Конкін Іван | 2·— |

## Vegreville, Alta.

| | дол. |
|---|---|
| Ґреґорійчук Семен | 1·50 |
| Ґрекул Микола | 1·— |
| Дутка Михайло | 1·— |
| Зварич Андрій | 2·— |
| Зварич Петро | 2·— |
| Кирилюк Микола | 1·— |
| Кольматицький Ілля | 2·— |
| Костащук Михайло | 1·— |
| Костащук Федір | 1·— |
| Порайко Ілля | 2·— |
| Саламандик Василь | 1·50 |
| Сисак Симеон | 1·— |
| Т-во ім. Т. Шевченка | 2·— |
| Федорків Павло | 1·— |
| Фодчук Дмитро | 1·50 |
| Харук Микола | 1·50 |
| Шовкопляс Іван | 2·— |
| Др. І. Якіміщак | 2·— |
| Осєцький Грицько | 1·— |
| Щур Йосиф | 1·— |

## Vita, Man.

| | |
|---|---|
| Подільський Микола | 1·50 |

## Winnipeg, Man.

| | |
|---|---|
| Волошиновський Максим | 2·— |
| Дик Марія | 2·— |
| Дик Йосиф | 2·— |
| Довганик Василь | 2·— |
| Заплатинський Степан | 1·— |
| Казанівський В. | 2·— |
| Квасниця Степан | 2·— |

| | дол. | | дол. |
|---|---|---|---|
| Коник Теодор . . . . . | 2·— | Сироїдів Микола . . . . | 2·— |
| Кумка Михайло . . . . | 1·50 | Ферлей Т. Д. . . . . . | 2·— |
| Лучит Іван . . . . . . . | 2·— | Цвях Василь . . . . . . | 2·— |

## Аргентина.

| Berisso, F. C. S. | | Buenos Aires. | |
|---|---|---|---|
| Т-во „Просвіта“ . . . . | 2·— | Целевич Юліян . . . . | 2·— |

## Бразилія.

**São Paulo.**

Кадайський Степан . . . 2·—

*Члени, які дістали лиш грамоту:*

| W. Toronto — Canada. | | | |
|---|---|---|---|
| | | Мороз Іван . . . . . . | 0·25 |
| Бартош Іван . . . . . . | 0·25 | Пілат Семко . . . . . . | 0·25 |
| Бохна Микола . . . . . | 0·25 | Прихода Василь . . . . | 0·25 |
| Бурка Іван . . . . . . . | 0·25 | Сидорук Іван . . . . . | 0·25 |
| Волошинський Петро . | 0·25 | Сорочинський Карло . . | 0·25 |
| Місюрка Яків . . . . . | 0·25 | Сукмановський Василь . | 0·25 |

---

# Додатковий список.

## Зединені держави.

| Erie, Pa. | | Olean, N. Y. | |
|---|---|---|---|
| Гаврилів Владек . . . . | 2·— | Запорожська Січ . . . . | 15·— |
| | | Луцишин Михайло . . . | 2·— |

## Канада.

| Edmonton, Alta. | | Ethelbert, Man. | |
|---|---|---|---|
| ОО. Василіяни . . . . . | 2·— | Григорчук Юрко . . . . | 1·50 |

# Посмертні згадки.

Головний Виділ Т-ва „Просвіта“ у Львові подає до відома, що дня 14 червня 1925 р. помер член Степан Футорський в Ню Йорку, Н. Й., як жертва бандитського нападу. В. Й. П.

Про смерть Покійного повідомив Т-во „Просвіта“ член п. Іван Мартинець, пересилаючи рівночасно Його членську грамоту. Грамоту цю вислано вдові Покійного п. Анні Футорській в Зборові. Членські книжки передано до Українського Демократичного Клюбу в Ню Йорку.

Ч. 5807/25.

# Комунікат

**в справі осіб, які з днем 1. січня 1926 р. перестають бути членами Т-ва „Просвіта“ у Львові.**

Маючи на оці ціль і великі завдання, які Т-во „Просвіта“ у Львові має до сповнення, порушувано в краєвій та американській пресі, при помочі окремо виданої брошури, на конвенціях і мітінґах, зборах і сходинах пекучу справу членства до тогож Товариства. Хто був свідомий того, що на полі культ. просвітної діяльности у нас дуже незначний поступ і хто не замикав очей на сувору дійсність у нинішній порі, цей не відтягався від свого добре зрозумілого національного обовязку. І як не співділанням в цій важкій праці, то принаймні матеріяльно піддержував пожиточне Т-во через вплачування річної вкладки і таким чином давав матеріяльну поміч у виконуванні великих завдань Т-ва.

Наші заходи і домагання поголовного членства в цім році не стали дійсністю. Мусимо сконстатувати сумне явище, що мимо всіх цих зусиль число громадян з Америки, які в 1924 р. були членами „Просвіти“, з 553 змаліло на 215.

Значить, 338 членів з 1924 р. не відновили своєї вкладки на 1925 р.

І це результат праці та заходів „Обєднання“, „Союзу У. Н. Тов-ств м. Ню Йорку“, приватної ініціятиви „Січового Базару“ в Ню Йорку, та численних колєкторів!

Ми свідомі того, що й нашим еміґрантам в Америці не все і всюди світло живеться. Але це всеж таки, з огляду на невелику річну вкладку до Т-ва у висоті 2 доляри, не може цього явища оправдати. З малим числом членів Т-во не в силі в нинішних часах виповнити навіть найменшої програми, а щож говорити про таку діяльність, яка нам під нинішню пору потрібна. Бажані результати можемо тоді осягнути, коли Т-во поставимо на певних основах. Цим питанням присвячувано в свойому часі кожду нагоду.

Щоби поставити перед собою ясно справу членства до нашого Т-ва з днем 1. січня 1926 р. пригадуємо залягаючим з вкладками постанови §§ 16 і 17 статута Т-ва, на підставі яких всі члени, які не вплатили вкладки за р. 1925 а передтим і за р. 1924 перестають бути з днем 1 січня 1926 членами Т-ва „Просвіта“ у Львові. Нове приняття їх в члени може наступити тільки на підставі рішення Головного Виділу і по зложенню членської вкладки.

Слідуючий рік не сміє принести зі собою зменшення числа старих членів о половину — противно повинен скінчитися числом бодай в десятеро більшим.

„Просвіта“ свої обовязки сповнить, але передумовою належитого сповнення цих обовязків є обовязок всіх стати членами того Товариства та що року відновлювати членську вкладку.

У Львові, дня 1 листопада 1925.

**За Головний Виділ Т-ва „Просвіта“:**

*М. Галущинський*
голова

*В. Мудрий*
секретар

14. *Метлинський Амврозій*: Думи і співанки. Переклади.
*Костомарів Микола:* Сава Чалий. Переяславська ніч. Поезії. Статті. Сторінок 493.
15. *Нечуй-Левіцький Іван:* І. т. Микола Джеря. Запорожці. Бурлачка. Баба Параска та баба Палажка і т. и. Сторінок 543.
16. *Руданський Степан:* І. т. Поезії ліричні. Оповідки. Леґенди і історія. Сторінок 453.
17. „ II. т. Леґенди. Приказки і байки про козаків, жидів, панів, москалів і т. и. Сторінок 456.
18. „ III. т. Іліяда Гомерова. Сторінок 478.
19. *Стороженко Олекса:* Оповідання гумористичні. Приказки і казки. Перекази історичні. Марко Проклятий і т. и. Сторінок 478.
20. *Устиянович Микола:* Поезії ліричні, епічні, бесіди, повісти, казки і т. и.
*Могильницький Антон:* Поезії. Проза. Сторінок 512.
21. *Федькович Йосиф Юрій:* Поезії. Думи і співанки. Балляди і оповідання. Діточі вірші і т. и. Сторінок 510.
22. *Шашкевич Маркіян:* Поезії: Первотвори і переклади. Прозові писання. Повісти і байки.
*Головацький Яків:* Поезії. Народні казки. Статті.
*Вагилевич Іван*: Слово о полку Ігоревім і т. и.
*Падурра Тимко:* Поезії. Сторінок 456.
23. *Шевченко Тарас:* І. т. Кобзар (1838—1847 рр.) Сторінок 552.
24. „ II. т. Кобзар (1848—1861 рр.) Дневник. Сторінок 544.

**Ціна кождого тому в люксусовій оправі 1·20 дол.**

| | дол. |
|---|---|
| *М. Возняк:* Історія укр. літератури Т. І. Сторінок 340 . . . . . . | 1·20 |
| „ „ „ „ Т. II, ч. 1. Сторінок 416 . . . | 1·50 |
| „ „ „ „ Т. III, ч. 2. Сторінок 562 . . . | 2·— |
| *Ф. Колесса:* Укр. народні думи. Перше повне виданнє з розвідкою, поясненнями, нотами і знимками кобзарів. Сторінок 160 | 0·40 |

## Фонд „Учітеся, брати мої".

| | |
|---|---|
| 1. *В. Дорошенко*: Шевченкова крнница. Думки про Бога, людей і Україну. Сторінок 256 . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·20 |
| 2. *М. Возняк*: Кирило-Метод. Братцво з 10 ілюстр. Сторінок 238 | 0·25 |
| 3. *М. Голубець:* Начерк історії укр. мистецтва ч. 1. з 71 ілюстр. Сторінок 262 . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 0·35 |
| 4. *С. Рудницький:* Україна наш рідний край. Прегарний опис укр. землі з картою і 16 ілюстраціями. Сторінок 128 . . . . . | 0·15 |
| 5. *І. Крипякевич:* Історія Козаччини для народа і молоді. Ст. 92 | 0·12 |
| 6. *О. Терлецький:* Історія укр. держави. Т. І. Сторінок 247 . . . . | 0·35 |
| 7. „ „ „ „ Т. II. Сторінок 304. . . . | 0·42 |
| 8. *С. Сірополко:* Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотекознавства. Сторінок 127 . . . . . | 0·40 |
| 9. *І. Раковський:* Наша земля, її утворення, будова і минувшина. Основи ґеольоґії з 40 ілюстр. Сторінок 150 . . . . . . . . | 0·45 |

Членам Т-ва „Просвіта" при закупні зазначених книжок дається 25% опусту.

Крім того на складі Т-ва „Просвіти“ є ще і инші чужі видання:

| | дол. |
|---|---|
| Т. Шевченко — Всі твори з біографією і критичним оглядом та багатьома ілюстраціями в люксусовій оправі в 5-ти томах. Сторінок 2590 . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 8·— |
| *І. Франко:* З вершин і низин. Повний збір поезії в люксусовій оправі. Сторінок 720 . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . | 2·50 |
| *Б. Лепкий:* Писання в 2 томах в люкс. оправі. Сторінок 864 . . | 3·80 |
| *Т. Шевченко:* Гайдамаки ілюстр. Сластьоном з портретом автора в люксусовій оправі. Сторінок 50 . . . . . . . . . . . . | 6·50 |

Замовляти на адресу:

**Society „Prosvita“, Lemberg Rynok 10. East Galicia, Europe.**

Хто цікавиться життям „Просвіти“, її кождочасними завданнями, плянами, працею та надбанням повинен запренумерувати собі офіціяльний орґан Т-ва „Просвіти“, освітний часопис:

## „Народня Просвіта“.

Необхідний в кождій Читальні, для кождого, хто на освітному полі працює. Там найде багато інформацій та вказівок, багато матеріялу для освітної роботи.

Виходить раз в місяць, крім липня та серпня.

Цілорічна передплата виносить 1 доляр.

---

БІБЛІОТЕКАРІ — при читальнях, Товариствах і т. д., якщо хотять знати, як мають вести бібліотеки, які книжки в них повинні бути і т. д. повинні запренумерувати:

## „Бібліотечний Порадник“.

Виходить що три місяці в обємі двох аркушів друку.

Передплата на цілий рік виносить 50 центів.

РЕЖИСЕРИ — які хотять знати, як вчити акторів грати, як їх характеризувати, які штуки грати, повинні запренумерувати:

## „Аматорський Театр“.

Виходить що три місяці в обємі двох аркушів друку.

Передплата на цілий рік виносить 50 центів.

Адреса:

# Society „Prosvita“,

**Lemberg, Rynok 10. East Galicia, Europe.**

**Видання Товариства „Просвіта“ ч. 691**

**(Народня Бібліотека ч. 31.)**

Софія О'Браєн

# ІРЛЯНДСЬКІ ОПОВІДАННЯ

**ЛЬВІВ**

**Накладом і коштом Товариства „Просвіта“**

**1925**

Вінєтка П. Ковжуна.



Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

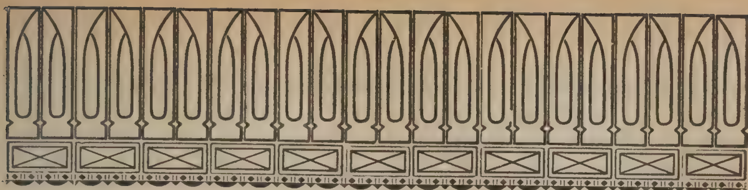

# Переднє слово

Ірляндія! Це імя викликає перед нами образ маленької країни (яка ледве налічує 4 і $^1/_2$ міл. мешканців), але такої відважної, що не боялася отвертої боротьби з могутьнім ворогом, світовою державою — Анґлією і в 1919 р. виповіла їй війну за самостійність. Увесь цивілізований світ з великою цікавостю стежив за цією нерівною боротьбою та подивляв геройство Ірляндії. І у всіх свіже, мабуть, в памяти ґазетне повідомлення: 6/XII. 1921 року представник Ірляндії Ґріффітс підписав з анґлійським премєр-міністром Льойд Джорджем договір про створення Ірляндської Вільної Держави.

Отже Ірляндія побідила і добилася свого — самостійности!

Ми були свідками лише останнього етапу героїчної боротьби, що тяглася віками. Земля ірляндська густо зросилася кровю своїх синів, поки здобула собі волю. Падали лава за лавою відважні борці, але на їх місце ставали все нові й нові і бадьоро та невтомно тримали святий прапор.

Ця визвольна боротьба дала стільки героїв, а сам нарід виявив стільки енерґії й посвяти, що це з давна всіх захоплювало. Тому й твори ірляндських письменників находили й находять своїх перекладчиків і читачів між усіми народами світа.

Прізвище О'Браєн часто зустрічається серед політичних і громадських діячів Ірляндії 19 віку. Чоловік авторки наших оповідань теж був одним з таких енерґійних діячів. Сама авторка довгий час жила в Ірляндії,

в самій гущі боротьби, мала можливість докладно ознайомитися з усіми її проявами й обставинами та дієвими особами і в своїх »Ірляндських Оповіданнях« так талановито накидала цілий ряд цікавих постатей та образків, що перед нами яскраво воскресає все це минуле життя, особливо з часів діяльности »Земельної Спілки« Ліґи.

Однаково гірка доля подоланого і однаково тяжкий чобіт побідника, як учать приклади історії: чи то буде чобіт східнього деспота — російського царя чи передової країни — Анґлії. Досить тільки пригадати, як ця ліберальна держава росправляє з повставшими Бурами на півдні Африки або з населенням Індії. Така сама доля стрівала і Ірляндців, поки Анґлія почувала себе сильнішою.

Низше даємо перекладом о. Й. Проця в українській мові вибір із згаданих »Ірляндських оповідань«. »Ірляндські оповідання« малюють картину особливо аґрарної боротьби за землю, яка спалахнула в Ірляндії в половині 19-го віку, і провід в якій узяла »Земельна народня Спілка«.

Один за другим проходять перед нами постаті Ірляндців: з упертими похмурими обличами людей, непохитних в своїм завзяттю і терплячих без кінця, коли ходить про справу. (Філь з Лєтерас).

Але в тих же »Оповіданнях« можна зустрінути постаті, що уміють не тільки чекати, але й ділати уперто аж до осягнення своєї мети.

В аґрарній боротьбі брали участь не тільки мужчини, але й жінки, що працювали з повною карностю членів народньої орґанізації, а з такою завзятостю, яка зявляється тільки у людей, доведених до одчаю.

Так воно й було справді. Ірляндці, позбавлені усіх прав і навіть землі, були »народом жебраків«, по влучному виразу Мендельсона. Не дивно отже, що ці обездолені люде судорожно виривали шматок рідної землі, що попала в чужі руки.

Але була це боротьба не тільки за власні, особисті інтереси — ні. Це орґанізована національно-політична боротьба, яка ставить свідому мету і на яку віддають свої останні сили ці бідні люде. »Один за всіх, всі за одного« — ось клич Ірляндців.

Серце стискається, коли перегортаєш сторінки цього злиденного істнування під гнітом панів-лендльордів;

і подив викликають ці люде, безборонні, — зброєю яких була хиба лише їх упертість і одностайність, — але які невтомно боролися і врешті перемогли свого сильного противника.

Цікаві два оповідання »Дві героїні аґрарної боротьби« малюють картину запеклої боротьби за землю, в якій жінки виявили стільки мужности.

Коли писалися »Оповідання«, Ірляндці зазнали вже в наслідок своєї боротьби деяких полекш у реліґійному та національному відношенню. Це сповнило їх надією на дальший успіх і відбилося на настрої людей. Тому й на обличах, особливо громадян нового покоління, вже видно »усмішку«, яка розяснює похмурий сум прибитого недолею бідака.

Крім цікавих постатей »Оповідання« знайомлять з тими способами боротьби, на які Ірляндці перші здобулися. Це б о й к о т і о б с т р у к ц і я, про які мова буде далі.

Та поки успіх боротьби викликав цю ясну »усмішку« на обличчі синів Ерина (так звали ще Ірляндців) — багато сил покладено було на жертівник свободи, а боротьба, якої останнього етапу ми були свідками, тревала сім віків.

»Оповідання« підіймають перед нами завісу лише одної доби життя і боротьби Ірляндців, і щоби зрозуміти і події і людей цілком — треба коротко ознайомитися з історією цього цікавого народу.

Автор передмови до польського перекладу »Оповідань« — Мендельсон, особливо захоплений тим, що цей »ірляндський хлоп з голими руками кинувся на узброєного Голіята. З минувшини йому нічого не лишилося в спадщині крім хреста, до якого був прикутий. Навіть землею, кровю просяклою, заволодів противник остільки, що не було місця, де поставити намети і де заткнути штандар«. (Стор. 5).

І це правда.

Були часи, коли Ірляндія пишалася освітою, своєю літературою, багацтвом краю та мала самостійну державу. В 5. віці по Христі разом з християнством прийшла й освіта, яка ширилася при монастирях. Грамотність почала швидко зростати серед здібного народу і дала наслідки: вже в 6. віці Ірляндія стала осередком учености

Західної Европи. Але повторилася стара як казка історія: прийшли вороги, зруйнували державу, а з нею й молоду культуру, а нарід попав в ярмо. Ворогом тим була сильна сусідка — Анґлія, а сталося це в 12. віці. Від того часу починається крівавий шлях синів Ерина до Голгофти, аж поки наступило воскресення. Від 12. віку до 18. історія цієї нещасної країни є сумною повістю невпинних насильств, грабунків та конфіскат землі.

Вільнолюбні сини »Зеленого Острова« (як звуть ще Ірляндію), не могли помиритися з неволею і при кождій нагоді робили повстання. Та ворог був сильніший і кожда відважна спроба була карана так жорстоко, на скільки тільки здібне суворе середневіччя та рознуздана сваволя деспотизму.

Найтяжче прийшлося повставшим в пол. 17 віку від крівавої руки правителя Анґлії — Кромвеля. На його приказ цілі міста і села були знищені, а населення — вирізане без огляду на пол і вік. Подібно до середневічного вожда Гуннів - Атилі, що називав себе »бичем Божим« — Кромвель сіяв жах у поневоленій країні. А в наслідку: пів міліона Ірляндців загинуло від меча, голоду й хоріб. Коло 100 тисяч — виселено з краю, стількиж еміґрувало до Америки. А в тих, що залишилися, відібрано землю і віддано зайдам - Анґлійцям, чим остаточно довершено було повстання кляси чужоземних дідичів - лєндльордів, а Ірляндців кинуто на спід суспільности та доведено до стану пролєтаріяту.

Тодіж на півночі Ірляндії з сконфіскованих земель виросла країна »Альстер«, населена протестантами. Альстер, як болячка сидів на тілі Ірляндії і в часи її боротьби за волю не раз давався в знаки, завжди допомагаючи урядові і шпигунством і навіть зброєю.

Низка жорстоких кар та законів, що посипалися на голову подоланих, мали метою стерти з лиця землі цей народ і саме його імя.

В історії не раз траплялися випадки, коли ослаблена в нерівній боротьбі нація тратила своє облича і ставала погноєм для пануючого народу, а само імя її зникало в поросі віків... Так сталося, напр. з деякими славянськими племенами, що під натиском Німців зіллялися з ними. Здавалося, що й Ірляндців не мине така доля,

коли згадати всі ті утиски та обмеження, що вигадала для них Анґлія на протязі віків.

Ірляндці були правовірні католики, а Анґлійці — протестанти. Отже всі закони, що видані були проти католиків, фактично були вимірені проти ірляндської нації. І Анґлія використувала до кінця цю зброю.

Так католикам було заборонено вибирати свого посла до парляменту, займати урядові посади, купувати землю, чи набувати яку иншу власність. Ірляндці не могли вільно передавати в спадщину своє майно і т. д. Заборонені були мішані шлюби між католиками і протестантами. Робітники-католики повинні були святкувати протестантські свята й ходити до чужої церкви, а в свої свята — працювати, бо неслухняних чекала тяжка кара. Католицьким священикам та єпископам було заборонено жити в Ірляндії. Мало того: католицькі костели перероблювано на протестантські кірхи і скрізь по Ірляндії позасновувано протестантські парохії, хоч протестантів було лише $^1/_5$ населення.

Крім усього цього протестантських попів мусіло утримувати католицьке населення, даючи для цього десяту частину своїх доходів (десятину). Ці побори відбувалися в жорстокий спосіб і коли часом виведене з терпцю населення відмовлялося платити ненависну десятину, попи — самі кінні й узброєні, — являлися в супроводі кінної поліції і тоді завязувався правдивий бій, як каже сучасник: »З одного боку селяне озброєні виходили на захист свого майна, з другого — попи і кінні жандарми. І часом, — каже далі тойже автор, — попи мусіли були уступитися«. Звичайно пізніше селянам приходилося відпокутувати свою сміливість.

До вище наведених заборон треба додати, що замкнуто було рідні школи, а ірляндських дітей примушено ходити до чужих-протестантських і вчитися по анґлійському. Та не тільки вчитися, але навіть і розмовляти в школі і в дома тієюж мовою. За розмову ж на рідній мові карано.

Ірляндія дуже надавалася до розвитку промислу й торговлі, завдяки зручним пристаням та природним багацтвам краю — і ці заняття ширилися колись між місцевим населенням. Та коли запанувала Анґлія, купці і промисловці анґлійські, боячися конкуренції, впли-

нули на правительство і воно видало цілий ряд законів, якими стиснуто та обмежено ірляндський промисл і торговлю так, що вона цілком підупала.

Таким чином природнім мешканцям краю, коли вони не хотіли покинути батьківської віри та зробитися перекинчиками, лишалося одно злиденне істнування: бути орендарями своєї колись власної землі. Та й воно не було трівким. Кождої хвилини лєндльорд міг вигнати орендаря з його власної хати і віддати парцелю иншому, що дасть більший чинш. Уряд звичайно тримав сторону дідича.

І таке робилося в 19. віці, коли Ірляндці не були вже цілком безправними громадянами.

Що ж могло діятися в 17. та в 18. віках, легко собі уявити. Це був правдивий грабунок беззахистного населення, бо лєндльорди віддавали в найми лише землю, а орендарі повинні були на власний кошт викорчовувати та чистити від каміння ґрунт, обгороджувати і ставити будівлі. І за всю свою тяжку працю орендар, навіть платячи чинш, не був забезпечений, що з примхи дідича не опиниться одного дня на бруку, бо захисту у закона шукати було годі.

Така політика анґлійського уряду дала свої страшні наслідки, які яскраво виявилися в 18. віці. Країна зубожіла, розпочався голод, а з ним ріжні пошесні хвороби. Сумні картини можна було бачити, проїзджаючи тоді по Ірляндії: »землі були засіяні, наче поле бойовища, трупами — каже один подорожник — і ці трупи валялися не прибрані в ровах край шляху, в купах усякого сміття. Собаки та хижі птиці пожирали трупи людей, що померли з голоду« і т. д. Від голоду померло за один лише 1747 рік до пів міліона люду.

І все таки ні грізні закони, ні природні нещастя не вбили живого духу народу. Лагідні та тихі в щоденному життю, працьовиті та терпеливі в роботі — Ірляндці, здається, мали в своїй вдачі щось з того бурхливого, упертого моря, що обмиває їх вітчину, а свіжий морський вітер вливав в груди бадьорість, родив завзяття та порив до волі.

Не відважуючися на отверте повстання, Ірляндці засновують в 18. віці ріжні таємні товариства, що виростали стихійно та боролися проти гнобителів терором.

Відомі з них, напр. »Білі хлопці«, що мстилися на дідичах, попах та жорстоких урядовцях; »Сталеві« та »Дубові Серця«, що боролися особливо проти ненависної дорожної повинности. Вся країна була засипана такими тайними товариствами. Ірляндія в 18. віці нагадувала вогневу гору, що клекоче в середині і чекає лише нагоди вибухнути.

В середині цього ж віку, під впливом страшних утисків чужої влади, серед Ірляндців повстає думка про самостійність. Ця думка зростає протягом століття і в кінці його остаточно складається й лягає в основу »Спілки обєднаних Ірляндців«, що зорґанізувалися в 1792 році. Члени цієї орґанізації почали готуватися до здійснення своїх намірів шляхом збройного повстання. Обставини ніби сприяли: повітря, напоєне подувами свободи, що віяло з революційної Франції — дратувало серця бажанням і собі підняти прапор волі, а зовнішні політичні ускладнення Анґлії (вибух війни з Америкою) — здавалося — віщували успіх.

І Ірляндці відважилися. Надіслали до Франції делеґацію з проханням допомоги, а заручившися згодою, повстали в 1796 році.

Нема чого говорити, що ця спроба скінчилася невдачею. Крім випадкових обставин, як буря на морі, що примусила французьку фльоту вернути до дому, — головною причиною невдачі треба вважати брак орґанізованости і свідомости самого народу.

Це зусилля виснажило в щерть і так змучену країну, а уряд не запізнився з новими репресіями. Знов щедро посипалися ріжні кари: розстріли, висилки та инші.

На зорі 19. віку Ірляндія опинилася в вельми сумному стані: вона втратила все, навіть тінь своєї волі — окремий парлямент. Здавалося, даремні були всі численні жертви, що поніс нарід у боротьбі: — по тюрмах, шибеницях та на полі бою.

Після невдачі повстання 1796 року, на яке пішло стільки коштів та людського життя і яке здобулося навіть на чужоземну допомогу, здавалося, неможливим було й мріяти про щось подібне на далі. До того в країні розташоване було військо, яке повинно було пильнувати Ірляндців, а з півночі зорив ворожим оком Альстер. Зубожілий, виснажений нарід мусів схилитися. »Шість віків

боротьби пропали марно!« — з сумом зазначує Мендельсон. (Стор. 6).

Та чи так воно було насправді? Що до дійсних здобутків, то так. Але в цій страшній кузні тяжких спроб загартувалася воля народня, зміцнила єдність і зросла запекла ненависть до ворога, а провідною зіркою засвітила для борців одна всіми визнана думка, що давала надію на сповнення всіх національних болів та жадань — думка про самостійність.

Ці гасла й підпирають провідники народньої боротьби в 19. віку.

Але як можна було навіть мріяти про самостійність, коли нарід не мав жадних прав, а під гнітом чужинців почав навіть забувати рідну мову?

Оттут саме виявилася велика роля американської еміґрації, про яку треба сказати кілька слів.

Починаючи від 17. віку, на протязі століть в часи народньої біди, як от: голод, політичні невдачі, — сила народу переселялася з Ірляндії до Америки. Але й там, на далекій чужині ці виселенці не забували своєї вітчини, навпаки, по словам Григоровича (в його книжечці »Як Ірляндці здобули собі волю«): »Розлука з рідним краєм ще загострювала їх ненависть до гнобителів Анґлійців, ще зміцнювала їх завзяття в боротьбі за визволення Ірляндії. А треба додати ще, що живучи в політично вільній країні — Америці, де шанувалися закони, Ірляндці тим болючіше відчували ту неволю, в якій лишилися їх земляки. До того серед еміґрантів багато було бувших політичних діячів і навіть проводарів«.

Отже бачимо, що протягом 19. віку американські Ірляндці щедро допомагають грішми своїй вітчині в її визвольній боротьбі, а в самій Ірляндії знайшлися видатні патріоти, що взяли на свої плечі провід у цій боротьбі. Найвидатнішими з них були: Данило О'Коннель (1775-1847) і Чарльз Парнель (1816-1891). За їх почином в 19. віку Ірляндія вступає на шлях парляментарної боротьби. І це зрозуміло. Обидва діячі бачили, що знесилений і розпорошений нарід не може виступати в отвертій боротьбі, й шукали для неї законних шляхів. Такими шляхами були парлямент та ріжні громадські орґанізації, які об'єднювали та дисциплінували нарід, наочним доказом чого

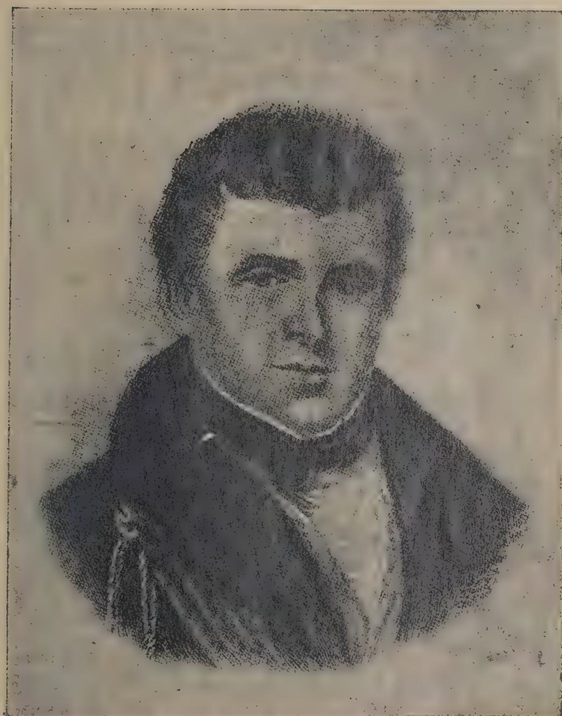

О' КОННЕЛЬ

служать постаті, змальовані в »Ірляндських оповіданнях« О'Браєн.

О'Коннелеві належить думка про заложення »Католицької Спілки«, що вже своїм назвищем указує на мету: здобуття для католиків громадських прав та рівноправности віри. Швидко вся Ірляндія вкрилася філіями згаданої »Спілки«, а сама спілка здобула такий вплив серед селян, що вони свято виконували всі її постанови та зверталися до неї з усіми своїми справами. Анґлія була примушена рахуватися з цією могутньою орґанізацією і в 1829 році католикам надано майже всі громадські права, а трохи пізніше скасована десятина. О'Коннель перший з католиків пройшов у парлямент, де енерґійно боронив інтереси свого народу.

Отже перший етап був перейдений. Дальшим завданням було добиватися землі.

Тимчасом уряд, лякаючися впливу О'Коннеля, арештував його, а »Католицьку Спілку« розвязав. Тоді багато з її діячів еміґрувало до Америки. Й сама навіть природа ніби завзялася допомагати Анґлії. Ірляндію від 1845—7 р. навіщає нечуваний голод. Найстрашнішим був 1847 рік, прозваний »чорним«, який скосив до $1^1/_2$ міліона люду. Збільшилася наслідком цього еміґрація. В самій країні вибухали земельні розрухи на ґрунті боротьби з дідичами, що проганяли цілими лавами збіднілих чиншовників, а землі пускали під випас худоби.

На ґрунті загального незадоволення повстають політичні партії, з яких »Молода Ірляндія« закликає до повстання. З приходом 1848 року — »весни народів« — коли по Европі знову прокотилася революційна хвиля, »Молода Ірляндія« й собі виступила. Але ні це повстання, рівнож як і пізніше (1867 р.), підготоване партією »феніїв« (по нашому »феній« це »вільний козак«), яка утворилася в Америці, — були невдалі. Обидві невдачі довели яскраво, що передчасно ще мріяти про цілковите відокремлення від Анґлії. Це зрозумів другий діяч — Чарльз Парнель.

Пятнацять років працював він на користь народу ірляндського і здобув собі таку славу й любов серед земляків, що прозвано його »Некоронованим королем Зеленого острова« та »Мойсеєм ірляндського народу«.

Цікаво, що Парнель походив з протестантської родини й сам був тієї ж віри, але зрісши в Ірляндії, перенявся її інтересами. Коли ж увійшов до парляменту, став на чолі ірляндської партії і розпочав боротьбу за автономію Ірляндії (»гоумруль«). Партія була ще нечисленна і не могла мати переваги голосів, тому Парнель поставив своїм завданням перешкаджати в роботі парляменту (»обструкція«) і цим звернути увагу громадянства на ірляндську справу. З цією метою ірляндські посли говорили безконечні промови (їм було вільно говорити без обмеження часу), галасували й не давали парляментові дійти ні до якого рішення. А на всі уваги завжди повторяли одно: »Дайте нам гоумруль і ми припинемо обструкцію«.

В той час уже істнувала селянська орґанізація — »Земельна Спілка« для оборони орендарів від землевласників. Вона ставила своєю метою зниження чиншу та усталення постійної аренди. Як свого часу »Католицька«, так тепер »Земельна Спілка« стала осередком національної роботи. Парнель був обраний головою її і під його впливом »Земельна Спілка« призначила висоту чиншу і нікому не вільно було платити більше, а якби в наслідок цього лєндльорди почали проганяти чиншовників, останні не повинні були кидати своїх хат, хибаби викинуто їх силою. Головним засобом боротьби »Земельної Спілки« був »бойкот«. Він полягає в тому, що людина оголошена під бойкотом, перестає істнувати для громадянства: їй не вільно нічого продати, ні купити у неї, або що для неї робити і навіть розмовляти з нею. Цей засіб уперше був примінений до одного страшенно жорстокого управителя і від нього дістав свою назву.

»Земельна Спілка« та національна партія в парляменті, обєднані одним головою — Парнелем, працювали в повній згоді і обопільній піддержці. Американські ж Ірляндці щедро підтримували »Земельну Спілку« грішми. Парнель навіть відбув за для цього подорож до Америки (1880 р.) Славного діяча скрізь зустрічали з захопленням, а палкі його промови вплинули так, що він зібрав для земляків чимало грошей.

Робота »Земельної Спілки« та ірляндської партії в парляменті врешті звернули на себе увагу анґлійського громадянства. В наслідок всього цього уряд мусів піти на

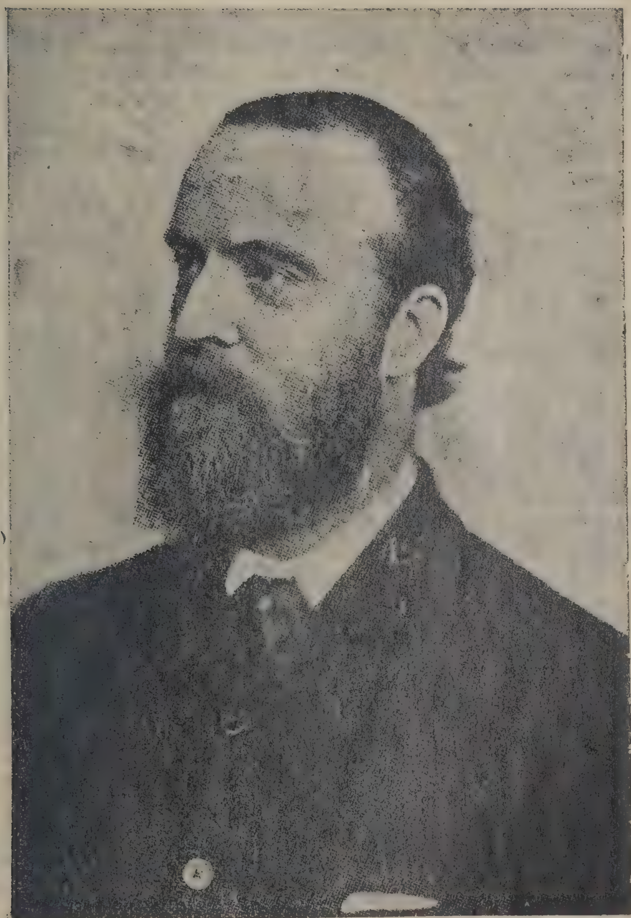

ЧАРЛЬЗ (КАРЛО) ПАРНЕЛЬ

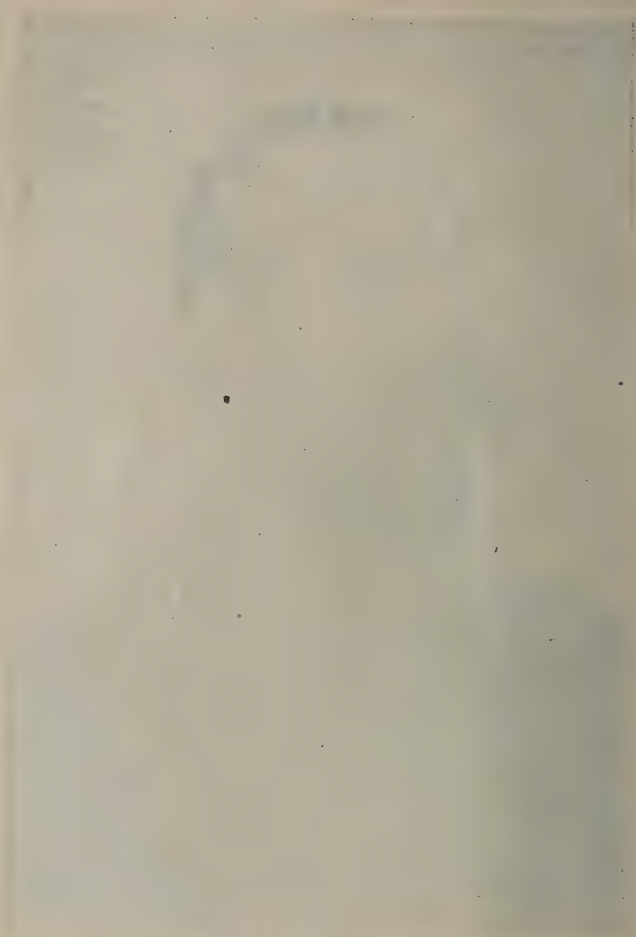

уступки. Ґлєдстоун, славний діяч і людяний чоловік, який остоявся тоді на чолі уряду, приспішив деякі реформи політичні, а траґедія в Беллікогі (Ballycohey) спричинилася до першої земельної реформи.

Беллікогі це було село в ґрафстві Тіпперер і (Tipperaгу) й належало до властителя католика, потім переходило до рук ріжних осіб, поки знову не дісталося в руки пана Скаллі, члена родини попередніх власників. Це був жорстокий, нестриманий чоловік, який навіть був присуджений на рік вязниці за те, що побив жінку одного з своїх державців. Зробившися власником Беллікогі, відразу пересварився він з державцями, що з давен давна сиділи на землі й платили за неї чинш. Насильства власника почали заходити так далеко, що місцевий парох почав з амвону громити свою найбагатшу овечку. Тоді Скаллі перейшов з родиною до протестантської церкви, а орендарям своїм підвисшив чинш. Останні запротестували. У відповідь на це Скаллі постановив вигнати їх з їх прадідівських хат. Забезпечившися судовою постановою, на чолі збройної сили рушив він проти своїх селян, які поховалися в гущавині та в господарських забудованнях, обороняючи своє майно зі зброєю в руках. Скаллі перший почав стріляти наздогад у невидимого ворога. На постріли напасника селяне не відповідали аж до хвилі, поки поліція, в супроводі властителя, не переступила порогу першої хати. Аж тоді тільки з гущавин та забудовань посипалися кулі. Трьох жовнірів забито, чотирьох ранено; сам дідич, ранений в голову, мусів тікати. Ніхто не був арештований, бо нікого не було видно.

Коли звістка про цю подію дійшла до Льондону і коли здано собі справу, що Скаллі ділав »в імени закону«, громадянство, а з ним і ґазети запротестували. В наслідок цього в 1872 році — за два роки по траґедії — вийшов перший закон, який обмежував право властителя виганяти чиншовиків.

В 1881 році вийшов другий земельний закон, який установив для Ірляндії окремі суди в земельних справах. Судам надано право призначати чинш на 15 років наперед, якщо лєндльорд правив з орендаря дуже високу ціну. Той самий закон дозволював орендарям продавати своє чиншове право, а також полекшив перехід ґрунтів у повну власність селян. Але »Земельна Спілка« не задовольнилася

цим законом і вимагала повороту всієї землі селянам без викупу, пояснюючи своє домагання тим, що свого часу вся земля належала тубильцям, а Анґлія заволоділа нею шляхом конфіскат, тому цілком справедливо домагатися звороту своєї власности і про жадні виплати не може бути й мови. У відповідь на це уряд арештував Парнеля, а »Земельну Спілку« скасував. Та зараз же завязалася нова спілка »Національна«.

Тимчасом арештовані вожди випустили з тюрми маніфест, в якому закликали нарід не платити чиншу. Ірляндці були вже остільки свідомі і карні члени своєї орґанізації, що всі послухали цієї постанови. Тайні партії з свого боку збільшили терор і серед білого дня стріляли в намічених урядовців, що проїздили по вулицях. Наляканий уряд почав вести переговори з Парнелем і врешті арештовані діячі були випущені. Земельний закон обіцяно було поповнити, а справу »гоумруля« поставити на порядок денний в найближчому засіданню парляменту. Як сказано вище, справі допомогло ще й те, що на чолі уряду став такий людяний чоловік та далекозорий політик, як Ґлєдстоун. Він зрозумів, що краще дати згори те, що може узяти нарід в більшій мірі сам революційним шляхом. Раз ставши на такий ґрунт, Ґлєдстоун не спинився й перед більшими уступками, аби забезпечити спокій. Спершу він стояв за часткові реформи, а коли побачив, що це не задовольнить Ірляндців, сам став гоумрулістом і приєднався до ірляндської партії.

Парнель не дожив до того часу, коли гоумруль був принятий в парляменті. Він умер в 1891 році, а гоумруль побачив світ у 1893 р. Правда, цей законопроєкт принятий був лише в палаті громад, а в анґлійському парляменті була ще палата »панів«, які звичайно одкинули закон про автономію Ірляндії. Остаточно затверджено гоумруль аж у 1913. році. Але й тут анґлійський уряд придумав викрутку: покликуючися на війну, стримав проведення цього закону в життя.

Та годі було спинити хід самого життя, а Ірляндці також не стали на пів дорозі. Справедливо каже Мендельсон: »Для Ірляндії спасителем і збавителем було покоління з »Земельної Спілки«. Воно своєю силою й кровю відкупило вікові гріхи. Сила та перейшла в народню думку, в розбуджену свідомість права, а вони (нар. думка

РОДЖЕР КЕЗМЕНТ
(іде в супроводі анґл. поліцая на смерть)

і свідомість права) тепер формують нове покоління сильніше і більше здорове, яке не тільки для будуччини, але й для себе потрапить жити«. (Стор. 26). Ці слова сказані письменником в початку 1900 років, стали пророчими і справдилися за яких два десятки літ. Молоде покоління, що виховалося в рідній школі, та під впливом »Земельної Спілки«, дало тих відважних борців, що безоглядно кинулися у вир боротьби не на життя, а на смерть і здобули волю для рідного краю. Аймення таких борців, як мученик Кейзмент та палкий Де Валєра, ніколи не забудуть сини Ерина. В 1919 р. вибухла правдива війна між Ірляндією й Анґлією. Провісником цеї війни було повстання, що мало розпочатися в 1916 р. А історія його така.

Коли вийшов закон про автономію Ірляндії, анґлійська частина його — Альстер — не схотіла бути під ірляндськими законами і відділилася та почала озброюватися. Тоді ж починається діяльність і Кейзмента.

Великий анґлійський достойник по службі і вчений, він в молодих літах обїхав всю Африку і брав участь у заснованні держави Конґо, відкрив причини сонної хороби і дістав за свої заслуги від короля почесний титул »сер« (сер або баронет титул трохи низчий за »барона«). В 1913 р. сер Роджер Кейзмент кинув службу і присвятив себе цілком національній справі. З проголошенням автономії він зорґанізував »Національний добровільний рух« для оборони громадської свободи. В 1914 р. ця добровільна народня міліція налічувала до 150.000 люда. В тому ж році (з відроченням гоумруля) Кейзмент перетворив добровольців у справжнє національне військо. Повстання почалося в Великодній понеділок 1916 р. і Німці обіцяли свою допомогу. Кейзмент особисто їздив до Німеччини в цій справі і повертався із зброєю та запорукою допомоги. Одначе анґлійські шпиги — вже поінформовані — підстерігали його і арештували, саме коли він висідав із пароплава. Суд виніс йому присуд смертної кари через повішення, одначе з пошани до його попередних заслуг цю ганебну кару замінено на розстріл. Кажуть, що королю шкода було позбавляти життя такого славетного чоловіка і він радив засудженому через адвокатів подати прохання про помилування, але той з призирством відкинув таку пропозицію. І 3. VIII. 1916 р. це горде серце спинилося від кулі байдужого жовніра.

Та ніщо не пропадає марно. І ця висока жертва, що принесена була на вівтар вітчини, ще більше роздула полумя повстання і воно спалахнуло по цілій країні. Падали борці за борцями і, здавалося, самовпевнений Британець знову буде торжествувати, але до цього не дійшло. В 1919 році в Ірляндії утворився таємний парлямент. Головою його обрано Де Валєру, товаришем — давнього революціонера, орґанізатора партії сінфайнерів, урівноваженого Ґріффітса, що за свою мудрість був прозваний »мозком Ірляндії«. Військові справи були передані до рук ґенерала Михайла Коллінса, що за свою хоробрість заслужив імя »меч Ірляндії«. Проголошена була незалежність Ірляндії і війна Анґлії. Три роки не вгасала запекла війна, підчас якої Ірляндці цілком бойкотували анґлійський уряд і виконували постанови лише свого тайного уряду. Американські Ірляндці підтримували справу грішми.

Нарешті Анґлія опинилася в прикрому становищі. Ірляндія фактично була незалежна, а Анґлія в звязку з воєнними подіями несла великі видатки, не маючи ніякої користи, крім того знесилена в світовій війні, потрібувала спокою. Тимчасом сусідство такого завзятого ворога потрібувало багато сил і уваги. А коли згадати, що Анґлії треба було пильнувати спокою й у инших своїх володіннях (колоніях), то стане ясно, що вона мусіла була узаконити фактичний стан, погодитися на незалежність Ірляндії та простягти руку миру своїй войовничій сусідці. Як уже було сказано, сталося це 6. грудня 1921. року.

*Наталія Дорошенко.*

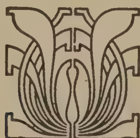

КОЛЛІНС

I.

# Ольд Гед (Old Head)

Не розумію, як ти можеш мешкати в цій Богом забутій місцевости! — говорила моя приятелька, втомлена довгою їздою з Дабліна (Dublin) до Уестпорт (Westport) особовим поїздом, що здержувався на будь якій стації.

Її увага була справедлива. Краєвид крізь вікно воза зовсім не був принадний. Як оком сягнути тільки рівнина та торфовища, які тяглися далеко ген-ген аж до краю овиду.

— Підожди, кажу — побачиш річи, які цілком відповідають цьому краєві і думаю, що вибачиш мені.

Була трохи неспокійна, а я, бачучи, що надійшла пора припливу моря, відчувала задоволення. Нема ніщо прикрішого для приїзжих, як дивитися на морське побережжя, відслонене понуре, коли відпливуть хвилі.

Хутко показався на тлі неба прегарний образ Кроуґ Патрік (Croagh Patrick), а нижче гір ми побачили тиху долину, до якої з насолодою зверталися очи. Море проблискувало крізь галуззя дерев.

Сталося, як я думала. Моя приятелька виглядаючи крізь вікно малого сальонику зрозуміла, чому ми вибрали цей куточок землі, на який що раз радніше дивимося від десятка літ.

А врешті ми його не вибрали. Не з власної волі прибули ми тут з мужем і осіли після довгої мандрівки на підгірю Кроуґ Патрік. Загнала нас сюди незалежна від нашої волі сила, яка керує людською долею. Просто кажучи, ніхто з дооколичних власників не хотів винайміти помешкання таким небезпечним людям, як ми. Тільки тут в Ольд Гед одна моя знайома ужила підступу і на своє імя винайшла маленьку хату. Вона потрапила добути таке довіря у твердої як камінь властительки »торійки«, що ця не спостерігла зради. Мій чоловік щойно вийшов з вязниці і потребував кількатижневого відпочинку, щоби набрати сил до нової боротьби з затіями, що загрожували Ірляндії. У вязниці почав писати повість, події якої відбувалися в Клєр Айлєнд (Clare Island) на підгірю Кроуґ Патрік за часів королевої Єлисавети і володітельки Клєр Айлєнд, Ґрешії О'Маллєй. Хотів отже пізнати перед викінченням книжки край.

Чарівний притулок. Ми оселилися на скелі, а під ногами у нас кипіло море; ми мали тут наче власний Біяріц, котрого на щастя не віднайшов досі ні один купелевий торговець. Залізнича стація і телеґраф від нас що найменше зо дві милі, а подорожні сюди не заходили.

Тут розпочала я також свою карієру, як пані дому. Добра приятелька, що позичила нам свого прізвища, відступила мені також наймичку, стару Ірляндку. Це була зразкова наймичка, але мала одну хибу — не терпіла при собі в кухни жадної иншої особи.

Думаючи, що вона почуватиме себе самітною в цій пустелі, я умовилася з одною тамошньою жінкою, щоби приходила помагати моїй Віні та трохи розважила її розмовою. Хоч запрошена була дуже мила в поведенню і незвичайно чемна — Віня швидко розгнівалася і зачала їй дорікати, що без перестанку попиває чай. — Тільки відвернуся — говорила — а вона вже варить собі чай!

Я мусіла отже її відправити і щойно Віня почала ревно господарювати, певна, що ні з ким не буде ділити своєї влади.

Найближче село від нашої хати за два кільометри. Тут треба було посилати по все: по хліб, мясо і т. и.; решту засобів для тіла й душі достарчувала нам почта. Але часто надходили ріжні речі за пізно і почтар приносив нераз риби пізніше на кілька день. Накупили курей і Віня годувала їх з великим замилуванням, виявляючи таким чином більше любови до звірят, ніж до людей з Мейо (Mayo).

Самаж походила з сусідної місцевости Слєйґо (Sligo), що межувала з Мейо, а проте уважала себе вищою істотою і трактувала сусідів з гори. Нераз я дивувалася, що вони не відповідають як слід на ріжні провокації Віні.

Мейо це одна з найбідніших місцевостей Ірляндії, а мешканці звикли, що їх уважають менше вартними під кождим оглядом. Кілько разів питали заблукавших до Анґлії, або Америки, звідки походять, відповідали: Ми родом з Мейо! Нехай Господь ласкав нам буде і змилується над нами! Тяжко вигадати покірнішу відповідь.

А отсе вбоге Мейо було два рази видовищем народнього бунту і огнищем думки звільнення рідної країни: перший раз за часів »Земельної Спілки« а другий — недавно за часів »Народньої земельної Спілки«, котрий вкінці зєдинив Ірляндію після десятилітньої кровавої боротьби.

Тепер мешканці Мейо вже трохи певніші себе і певно потрапилиби дати відповідь Віні. Одначе тоді вона могла не боятися, що хто небудь спинить її проповідь, яку вона проголошувала з досадою.

Віня була інтеліґентна, висловлювалася поправно і легко, швидко і зручно виконувала свою роботу, але мала також свої дивні звички, котрі мене нераз бавили. Любила нпр. оповідати широко і довго історію смерти

всіх своїх господинь. Слухати сих оповідань перериваних ревним плачем і всіми подробицями не було завжди приємно. Всеж таки скільки разів щось мене задержувало в кухни, мусіла мимовільно вислухати траґедії. Нарешті Віня показувала на вікно, об яке стукали галузки дерев і притишеним голосом кінчала:

— Що ви сказалиби, пані, якби наприклад в цьому от вікні серед галузок показалося обличчя моєї небіжки пані?

І дивилася з такою трівогою на дерева, що мене кортіло їх зрубати. Та не зробила цього, тільки страха ради, що розгніваю властительку. В таких містичних моментах я звичайно тікала або не могучи сього зробити звертала мову на кота. Віня відвертала тоді очі від вікна, з її лиця зникав страх та смуток і вона усміхалася і розпочинала оповідання про цю тварину.

Коли ми тільки перебралися, застали в свойому новому мешканню кота дуже худого, перестрашеного, призвичаєного до побоїв і ріжного рода мук. Здається, що від уродження ніхто його не погладив і не давав йому їсти. Досі живився власним промислом. Коли першого дня побачив миску молока, приготовану Вінею для нього, кіт пирснув, наробив крику, перестрашений незвичайним явищем і утік. Але Віня тим не зразилася і рішила освоїти кота. Ніщо не могло вкоротити її терпеливости і вкінці у наслідку довгих старань кіт навчився їсти в хаті, як усі чемні коти.

Віня увійшла раз до кімнати, а на обличчі у неї радість і тріюмф.

— Щож Віню — питаю — смакував тобі лосось?

Ми мали на обід лосося і Віня дістала також свою пайку.

— Де там, прошу пані! Кіт зїв.

— От поганець! скрикнула я — дам я йому, нехай лише покажеться.

— Нехай пані лишуть його в спокою. Я дуже задоволена. Я досить намучилася, поки навчила його їсти рибу. Шкода, що пані не бачили, як він скочив на стіл і ковтав. Ха, ха, ха! Зїв усе разом з кісточками.

Така горда була з поступів у вихованню кота, що я не побила його. Спасся дуже, виріс і думаю, що жалкував за нами, як ми виїхали і він мусів знову повернути до давнього способу харчування.

Так само, як кіт мав' велику ласку у Віні Педді (Paddie). Се був малий, десятилітний хлопець з розумним виразом облича і румяним лицем. Його батько огородник бувшої властительки, хотів також помагати Віні. Одмовилася з гідностю, але згодилася на послугу Педді. Від того часу ходив з кошиком до міста і вертався з хлібом і почтовими значками, які ми зуживали у великій кількости.

Я ніяк не могла привчити Віню, щоби вона їла завжди в певній порі дня. Звичайно, як годувала курей, ділилася з ними своєю їжою, а кіт в тойже час поїдав її вечерю. З сього була вона дуже задоволена.

Характеристичне для цілого племени, що Ірляндці зовсім байдужі до їжі. Коли чоловіка, що працював цілий день і нічого не їв, спитати, чи не повечерявби, він задумається і щойно тоді відчує, що голодний. Селяне виходячи досвіта на торг, не беруть з дому ніяких харчів і не журяться їжою. Бігають цілий день у своїх справах, а вертаючи до дому заходять, щоби щось проковтнути, найчастіше келішок віски. Як ділає ся горілка, часто фальшована, в порожнім жолудку, легко собі уявити. А кілько разів чую про піяцтво Ірляндців, приходить мені на думку, що винувати їх треба не так за те, що багато пють, як за те, що за мало їдять. Багато часу й труду треба буде, поки вони звикнуть їсти в певні години. Мабуть стільки, кільки коштувало Віню, щоби привчити кота їсти рибу.

Вкінці важко було розпочинати жолудкове виховання Віні. На це вона була за стара тай пожиття з нею мало тревати відносно дуже коротко. Ще инша звичка старої кухарки турбувала мене. Хатина, яку ми замешкували, складалася з кількох малих кімнат з ліжками. Я не цікавилася, котру з них вибере собі Віня. Одного дня покликала її тоді, як вона вже лягла спати. Я постукала до її спальні. Ніхто не відзивався. Відчинила двері — в кімнаті нікого не було. Вона очевидячки спала в иншій кімнаті.

Клєр Айлєнд було так близенько, що хвилями при певнім соняшнім освітленню здавалося, що можна досягти його рукою. Це так бавило нас, що вибралися одної днини човном рибалки з Меррік (Murrisk). Він сам приплив по нас прекрасним ранком. Вітер віяв у напрямі їзди і рибалка обіцяв, що за дві години будемо на острові. Був це худий чоловік з запалими щоками і розумними ясними очима. Його дванацятилітний син, босоногий хлопець кермував мовчки линвами вітрила. Але швидко вітер ущух і ми безрадні мусіли кілька годин стояти недалеко від острова. Наш рибалка, на прізвище Берк (Burke) бував в Америці. Оповідав нам багато про свою роботу в копальнях і про причину, яка приневолила його до повороту. Мав пригоду: машина відрізала йому палець, отже повернувся і взявся до рибальства. Заняття це дуже невигідне, мусить дуже працювати, але поки є човен, нема на що нарікати, бо хоч з голоду не вмреш. Так жив старий Берк ураз з своїм батьком. Аж одного разу буря вивернула човен і кинула його на дно, тато утопився, а Берк лишився сам один в розпуці. Оповів нам цю сумну історію. Одного вчасного ранку виплив ловити рибу разом з татом. Зразу море було спокійне. Але нагло, як це часто буває в Кля Бей (Clew Bay) повіяв вітер і схвилював воду. Човен почав потапати. Тато не вмів пливати, що на жаль з багатьма рибалками трапляється, тому син

мусів обхопити його і силувався разом з цим тягарем плисти до берега. Але не вистарчило сил і корч стягнув рамя. Тато поринув в воду. Тимчасом хвилі били щораз сильніше. Берк тричі поринав у воду, тричі ловив потапаючого за волося, але за четвертим разом виплинув сам... Так оповідав рибалка, а коли скінчив схилив голову з розпуки і стиду від думки, що цим оповіданням викликав погорду до себе. Не дивився на нас, тому не міг бачити нашого подиву. На третій день — закінчив — вода викинула мертве тіло і ми поховали його в Меррік.

— А човен?

— Пощастило мені його врятувати. Саме, як мав потонути, я видряпався на щоглу, щоб оглядітися, де ми є. А коли буря стихла, я приплив з кількома знайомими і ми добули його на верх. В тім саме човні сидите зараз ви, моє панство.... От уже й остров.

Ми пристали до берега і я не мала часу сказати йому, що ліпше булоб, як би не згадував подорожним про минувшину човна, бо це зовсім не додає охоти користуватися ним. Одначе можливо, що не зрозумівби мойого побоювання.

На березі чекав уже о. Молльой (Molloy) і показав нам острів, котрий в тім саме часі був видовищем суперечок і ріжних клопотів. Достався двом жінкам в спадшині від батька, котрий заплатив за нього більшу суму і тому незвичайно підніс чинш за аренду. Убогі арендарі боролися з розпачю о істнования, а проте не могли заплатити надмірної суми і от шериф прийшов фантувати худобу. Приїхав своєю яхтою, котру люде добре знали. Як тільки яхта зявилася на овиді, сиґналізовано її як ворожий корабель. За кілька хвилин корови і вівці пропадали в неприступних криївках.

О. Молльой оповів це все, а потім провів нас до палати Ґрешії О'Маллєй. Мій чоловік пішов з ним потім оглядати річи гідні сього, а я лишилася сама з міс Молльой.

Ця пані почала оповідати мені подробиці життя, яке вела з братом на острові.

Є місяці, коли зносини між островом а сушею цілком припиняються через довгі бурі і тоді самітні мешканці цілими тижнями полишені самі собі. Стан води не позваляє ні одному човнові ні підплисти ні до острова пристати, а харчі вичерпуються майже зовсім. Всім приходиться допомагати собі обопільно, а часом трапляється тут справжній голод. Тому безмежна радість огортає всіх, коли зявляється перший човен, що везе харчі та новинки зі суші. Раз на тиждень о. Молльой їздить до сусідного острова Ініштерк (Inishturk), щоби відправити там богослуження. Це недалеко, але часто, коли надійде несподівано буря, священик мусить чекати і тоді каже міс Молльой:

— Відчуваю страшну самоту. — А проте любить свій острів і його мешканців і оповідає, як їх дуже гнітять і визискують і, які вони убогі та терплячі.

Вертаються нарешті панове і міс Молльой запрошує нас обідати. Сей обід свідчить, що ми прибули на остров не в голодний час. Години минають швидко і ось вже пора вертати до дому.

Але небо накрили хмари. о. Молльой пропонує нам свій човен, але нам не хочеться образити старого Берк і ми сідаємо до нього. Та ледви відплили від берега, як зірвався вітер і розірвав на двоє вітрило. Добре, що це сталося недалеко від берега і о. Молльой міг взяти нас до свойого човна. Ми лишили Берк на острові. Пращався з нами держачи голку з ниткою і впевняв, що за годину шкода буде направлена. Ми висіли в Руна, (Roona) — півострові найбільше висуненім в море, але зараз почався дощ. Нам лишилося кілька кільометрів до Ольд Гед. В наслідки великої зливи ми не могли йти, тому зайшли до одної хати і там грілися добре коло торфового огнища. Господиня приймала нас з міною маркізи часів цісарства.

Всі селяне тут такі чемні, що побути в їх товаристві дуже приємно. Тимчасом господар не дивлячися на страшну зливу пішов до сусіда по візок. Заїхав візок і ми попращалися. Наступила ніч, дощ не переставав лити і при найліпшій охоті трудно було посуватися вперед серед темряви. Чоловік мій прохав візника поспішати і одержав фільософічну відповідь, якої ніколи не забуду: Чиж хочете пане наражатися на пригоду тільки через те, щоб приїхати на кілька хвилин швидше? Ми мусіли згодитися з ним і мокли далі.

Незвичайно гарна є мова у місцевого населення. Говорять всі по анґлійськи вплітаючи цілі речення і поодинокі кельтійські слова. Здовж берега найбільше убогої частини краю, цілі села говорять виключно кельтійською мовою, хоч всі майже знають анґлійську. Молоді говорять радше по анґлійському. Кажуть, що при вечірній молитві старі говорять по кельтійському, а молоді відповідають по анґлійському. Ся молитва прекрасна. Хоч не розумієш ні слова, але захоплюють тебе дивно старі прекрасні звуки.

Молодші думають, що кельтійська мова є ознакою нижчої культури, але мимоволі думають по кельтійському і до своєї анґлійської мови вводять образність і ориґінальність, риси старої кельтійської мови. Старі, що говорять прастарою мовою, не відчувають її краси, одначе там, де сю мову вже призабули, головно по містах, почався рух, що має ціллю рятувати давню мову, а шкільна молодь обох полів учиться її зі замилуванням.

В дома ми застали Віню в чорній розпуці. Вона знала історію човна, яким ми поплили. Ходила здовж берега і давала знаки. А коли не було відповіди, була переконана, що ми потопилися і оплакувала траґічну смерть своїх нових господарів. Ми впевнювали її, що вернемо на обід, отже наше спізнення упевнило її ще більше в її чорних здогадах.

Тому зраділа, як побачила нас хоч перемоклих до нитки, але живих. Накрила зараз стіл, подала теплий напиток і розпалила веселий огонь у печі.

II.

# Вілля Ельтамонт (Altamont)

На другий рік я звернулася до властительки будинку Ольд Гед з пропозицією винаймити його на літні місяці. Відповіла мені сухо, що будинок не є вільний. Я знала добре, що вона оголосила в часописах, що будинок винайме літникам, але не хотіла ні защо в світі мати під своїм дахом націоналістів.

Ми почали шукати иншого мешкання, і тоді я переконалася, до чого торії зорганізували в цілій країні бойкот народовців. Двацять кільометрів навкруги від Ольд Гед до Мальремі (Mulramy) не було для нас місця. Відмовні листи приходили з усіх боків. Усі двері замикалися перед нами; що для всіх було легким, для нас було недосяглим. Всі дооколичні властителі належали до ворожої партії і уважали нижче своєї чести дати нам притулок. Ці, що належали до нашої партії, були вбогі і не мали домів до винайму.

А одначе які скромні були наші вимоги? Мала хатина, трохи зелені, дещо моря перед очима — от і все. Важко перелічити всі наші пригоди і розчарования. Обмежуся подією, яка зайшла в Гедзер Льодж (Heather Lodge).

Нас повідомлено, що є до винайму малий, гарний дімок, недалеко Мальремі. Ми поїхали дорожкою. Сторож, рудий Шкот, привітав нас дуже чемно, провів по маленькім, але дуже вигіднім мешканню з виглядом на море і дерева, і сказав умови, які нам цілком підходили. Умовившися з ним що до деяких незначних змін, які забезпечували більшу вигоду, я була переконана, що це нарешті кінець нашим клопотам. Ми пішли на прохід, а по повороті побачили з лиця Шкота, що щось сталося. Був похмурий і ледви цідив слова.

— Побачиш, що не винаймуть нам, сказав мій чоловік.

Петей, (Patey) старий візник, що привіз нас, сказав сторожеви наше прізвище, а міна Шкота свідчила, як прийме його пан нашу пропозицію винайму. І дійсно кілька днів пізніше одержала я повідомлення, що дімок не є до винайму.

Опір торіїв роздратував нас і як це часто буває, зробив упертими. Ми вирішили тоді оселитися стало саме там, де нас не хотіли приняти на кілька літних м сяців.

Один молодий священик, якого ми пізнали в часі побуту в Ольд Гед, запровадив нас до Роузбеґ, (Rosbeg) до будинку оточеного городами і полями. Але дім не наймався, а був на продаж без меблів, тому не можна було мешкати в ньому. Ми обійшли всі кімнати. Вікна вітальні виходили на велику леваду обсаджену деревами, а недалеко виднів Кроуґ Патрік, гарний маєстатичний. Він так притягав зір, що неможливо було відірватися. Стояв травень. Левада була смараґдового кольору, який зустрічається тільки в ірляндських селах. Дерева від вулиці були такі густі, що ми почували себе на самоті, десь далеко від людей. Під деревами цвіли квіти. Стара жінка, що водила нас скрізь, була дуже совісна, не забувала ні про одну хибу; говорила, що спальні малі і темні, в сутеренах, де містилася кухня і комнати для прислуги, показувала нам в куті сліди вогкости.

— Там є щурі — говорила гробовим голосом.

Я увійшла в сад. Він був в старовинному стилю з купами дерев, альтанками повитими виноградом і сітю рівних алєй, що перерізували одна одну. Ростинність буяла без перешкоди, дерева не знали ножиць, росли як хотіли і творили темну гущавину. Добре було тут марити. Та на жаль в саду не можна мешкати, а купувати меблі на шість місяців булоби нерозумно. Приходилося виректися приємности. Стративши надію на власні змагання, ми поручили комісіонерові з Дабліна, щоби вишукав для нас мешкання в инших сторонах.

Одного дня у нас виникла думка купити дім з опущеним садом. Замість шукати що року, деб провести літо, будемо мати свій захист. Ця думка подобалася нам дуже, бо вже далися нам в знаки льондонські помешкання. Отже поручивши свойому комісіонерові почати перші кроки, прохали не виявляти нашого прізвища аж до закінчення справи. Комісіонер належав також до противного табору, але за оплату умів погодити це якось з своїм інтересом і провадив також справи націоналістів.

Невдовзі повідомив нас, що треба купити разом і поле, коли хочемо мати дім і сад. Поля було до 20 акрів. Якось не дуже подобалася нам думка купувати такий великий кусень землі, одначе власник не згожувався уступити. Він хотів продати усе і ціну призначив дуже приступну, не зважаючи на чинш, який належався льордови Слейґо. Врешті ми згодилися. Наш повірений вів діло обережно і виявив прізвище небезпечного купця тоді, коли доконано всі формальности.

Продавець, лікар з Нюпорт (Newport), який одідичив посілість від далекої своячки, був задоволений з продажу і не журився політичними переконаннями покупців. Але сусіди-торії усі накинулися на нього і намовили зірвати контракт та не впускати вовка до вівчарні.

— Як можеш в самому осередкові завзятих сторонників люду розкладати огнище бунту.

Лікар подався під натиском, але закон був по нашому боці і тому не міг нiщо зробити.

Таким чином ми зробилися клієнтами льорда Слейґо і заволоділи віллю Ельтамонт разом з садом і полем. Назву віллі ми перемінили на Молльов Коттедж (Mollow Cottage).

Була у мене наймичка, молодша і розсудніша за Віню, одначе не менше досвідчена та привязана. Треба сказати, що тут між господинею а наймичкою в швидкім часі повстає повна обопільна симпатія і рівність, про що деінде трудно і мріяти. Часто без слів настає повне порозуміння і згода. Ірляндській наймичці можна повірити найбільшу таємницю, річ, за яку політичні вороги заплатилиби великі гроші, справу, яка викликає загальне зацікавлення і навіть приковує до себе очі пильних шпигів, а не бувало випадку, щоби наймичка зрадила цю тайну.

Ірляндський наймит швидше дасть себе покраяти на шматки, ніж зрадить таємницю свого хлібодавця. Не зробить цього навіть за велику суму грошей. Лише привичка пити, яка трапляється у старих кухарок, викликує часом деяке побоювання. Одначе молодші, з правила вірoдостойні.

Молоді дівчата складають при миропомазанню обіт, що не будуть пити ніякого алькоголю до 21. року життя. Цей звичай є найліпшою запорукою. Бо дівчина, котра до 20 року життя здержується від напоїв, є в певній мірі забезпечена від того, щоби потім могла прийти її охота надуживати алькоголю.

Ірляндські еписколи змагають поширити цей звичай також на хлопців, в переконанню, що це найвідповідніший засіб боротьби з піяцтвом.

Нашому намірови замешкати на селі всі дивувалися. Приятелі чоловіка віщували, що скоштувавши самітного життя, ми через місяць втечемо до міста. Але от минуло

дванацять літ, а одинока наша журба є, коли мусимо часом покидати наше в зелені укрите гніздо і вертати до пустелі домів і улиць, що зветься Льондоном.

Недостача товариства! Е, хто що любить! Ми дикі люди і радше живемо з убогими сусідами, дрібними хліборобами. Вони ціле наше товариство і чим ліпше пізнаємо їх, тим більше цінимо прикмети їх характеру і дивуємося їх терпеливости і мужности.

У звязку з цим кілька слів про останню власницю нашої віллі. Була це низька похоплива жіночка. Одержала господарство від батька, котрий оженився у друге. Мешкала з мачухою аж до її смерти, почім лишилася сама. Батько був управителем кількох великих земських власників в сусідстві. Мав свою канцелярію в однім крилі дому. Це була невелика кімната, до якої входилося з надвору високими крутими сходами і такими вузенькими, що двоє людей разом не могло пройти.

Кількож то траґедій відбулося в цій комнатці. З яким тяжким серцем йшли ріжні бідаки на гору і з яким страхом ставали перед байдужим до їх нужди урядником. В тих часах арендарі залежали від ласки і неласки лєндльордів та їх урядовців, що обходилися з ними, як зі своєю власністю, як з невільником.

Навіть за нашого побуту після тридцяти літ невпинної боротьби і відносного поступу, вистарчить послухати оповідань убогих, вивласнених людей з Мейо, щоби переконатися, як страшно дається їм в знаки тиранія лєндльорда. І це не є пуста балаканина. Бідолахи дають докази своїх слів. Приходять до мого чоловіка за порадою. Приносять пачки судових паперів і ріжних документів, на яких мало що розуміються. Досить глянути на ці докази, щоби переконатися, що бідолахи стають жертвами огидного визиску або лєндльорда, або адвоката, котрим девять разів на десять випадків платять без жадного поквітовання, а також зовсім не користаються

з полекш, признаних новим законом для арендарів. Вони так звикли до гніту, що не відчувають його в такій мірі, як чоловік, якому оповідають. Вони відчувають пільгу, коли можуть виговоритися і не думають про користи, які можуть з цього вийти; їм вистарчить симпатія і спочуття.

Замість кінчити своє оповідання проханням допомоги та поради проти гнобителів, що кождий зробивби на їх місци, кажуть: — Бог ласкав! Кождий раз, як я чула ці слова, я почула себе такою маленькою в порівнянні з людьми, що мають таку терпеливість і таку побожність, одиноку потіху в твердім, страшнім життю. Тільки це їх підтримує.

І ці слова промовляли жінки, які терпіли таку страшну нужду і гніт, що у мене не вистарчало слів потіхи, слів, котрі не виглядалиби на іронію.

— Бог ласкав!

III.

## Дві героїні аґрарної боротьби

# Перша вдова мого мужа.

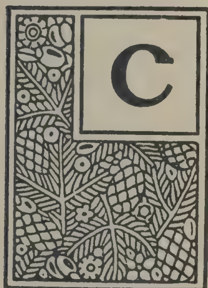

рібним промінням освітило сонце Кроуґ Патрік. Небо було чисте, ясне. Я намовила чоловіка кинути папери і проїхатися разом зі мною вздовж берега. Було це саме після того, як ми замешкали в Молльов Котедж. Чоловік згодився.

Уже сиділи ми на візку, коли на городі показалася жінка вбого, але чисто одягнена. На голові мала шаль, ноги босі, а на лиці, яке замолоду мусіло бути гарне, вигляд заклопотання і жури. Спогянула на нас, завагалася, а потім на моє здивовання стала на коліна над ровом і піднесла руки до гори.

Я веліла їй встати і поспитала нетерпляче, як її звуть.

— Я найнещасливіша жінка під сонцем — відповіла. Я вдова Кітерік. Приходжу до пана Уіліяма О'Браєна по пораду і поміч.

Я чула нераз про вдову Кітерік. Священик з Уестпорт розповідав мені її сумну історію.

Перед двома роками умер її чоловік а довга недуга вичерпала скромні засоби. Кітерік був дрібний орендар льорда Слєйґо і обрабляв невеличкий кусник камінистого

поля. Найстарший девятнадцятьлітний син зачав після смерти батька хорувати, врешті занедужав так тяжко, що мусів йти до шпиталю, де й умер. Рівночасно здох у вдови кінь і остання корова. Удова Кітерік мала дві доньки в Америці, але одна з них була слаба і не могла присилати грошей, друга вийшла заміж, мала діти і тільки з тяжкою бідою могла виживити їх.

Я поспитала паню Кітерік, скільки дітей має ще вона. Відповіла, що має ще дві маленькі донечки, та малу дитину, котру сама годує.

— В нашій родині є дідичні сухоти, годую моє маленьке, бо не може їсти кукурудзи, якою жиємо.

До того всього заскаржив урядник лєндльорда нещасну за залеглий державний чинш. Винна була щось за два чи за три роки. Поки жив чоловік платили належитість, хоч нераз відіймали собі від уст; тепер це неможливе.

Вдова пішла до урядника, представила йому своє положення і просила проволоки.

Одначе це не помогло. Доручено їй судовий вирок, що відбирав їй дах з над голови. Вкінці прийшов шериф зі своєю бандою. Удова взяла дитину на руки, дві донечки вчепилися за її спідницю і так пішла до свого брата Ґерейта, котрий мешкав недалеко і був так само убогий, ще й мав численну родину.

Брат дав захист вдові, дітям і нужденній обстанові, котру шериф викинув на вулицю.

Один молодий чоловік, який мешкав у сусідстві, пішов до урядника льорда Слєйґо з пропозицією взяти в аренду землю вдовиці. Урядник пристав на це і Фой обняв малий хутір. Не спровадився до опущеної хати і мешкав далі у матери, але як знак посідання завів до стайні корову. Від тої днини мав усіх сусідів проти себе і дістав прізвище »ґраббера«.

Щоби зрозуміти ціле значіння цього слова і ненависть привязану до нього, треба уявити собі аґрарну

нужду в Ірляндії, в ґрафстві Коннот (Connaught). Внаслідку тиранських кровожадних, давніх законів, хлібороби стиснуті на малій площі, присилувані жити і платити аренду з нужденної камінистої землі, перебувають неначе в стані облоги. Тому »ґраббер«, який бере землю викиненого арендаря, стягає на себе осуд загалу, який би впав в обложенім місті на рабівника харчів, призначених до спільного ужитку. Провина ґраббера може ще більша, бож оборона покривджених арендарів полягає лише в бойкоті. Звичайно лендльорд тратить, бо опорожнену землю не бере ніхто в посідання, а кривда мститься на його кишені. Тому зненавиджено Фоя.

Пані Кітерік була особою спокійною, навіть боязкою, але на вид Фоя, який ходив по її нивці, відчула гнів і розпочала боротьбу.

Раннім ранком узяла серп, пішла в поле і почала жати траву.

Фой приловив її на горячому вчинку. Почалася боротьба на кулаки; вдовиця природно улягла і вернула з плачем до брата. Але почуття кривди не дало їй спати. Одної днини взяла дітей, силою відчинила хатні двері і розташувалася в хаті. На підставі анґлійського закону це є злочин, за який карають вязницею, а пані Кітерік дуже боялася вязниці, як взагалі всі селяне.

Справедливість не дала довго на себе ждати і вдовиця одержала візвання до суду. В розпуці прибігла до мого чоловіка, як одинокої людини в ґрафстві, що як мала надію, не побоїться боротьби з могутнім лендльордом.

Розповіла все докладно і вернулася трохи потішена і заспокоєна. А мала чималий кусень дороги до дому. Туди й назад було дванайцять кільометрів і нещасна жінка мусіла перебігти їх кільканадцять разів підчас цілої справи, одного дня за порадою, другого за потіхою в новій пекучій справі.

За кілька днів перед процесом ми відвідали вдову. Була дуже неспокійна. Пані Кітерік мала знаменитого адвоката, що навмисне приїхав з Дабліна. Після переведеної розправи, великою більшістю голосів проти одного увільнено пані Кітерік. Радість додала їй молодости й краси, а вдячність вилилася в зворушаючих словах. Але на сім не скінчилося. Минула її вязниця, а розписана публична складка принесла їй коло трицяти ліврів. Був це увесь її маєток.

По оголошенню присуду панотець Айріс, котрий від тридцять літ ніс потіху та допомогу убогому населенню а молодь учив патріотизму, купив за зібрані гроші на торгу гарну чорну корову, яку велика юрба народу відвела з тріюмфом до міської брами. Пані Кітерік з коровою, приятелями та сусідами вернулася до виграного домівства.

Оборонцеві вдовиці зроблено овацію, а він з запалом, який мене навіть дещо переразив, радив усім вдовам цілої Ірляндії звертатися до мого чоловіка. І дійсно після цієї першої вдови зявилося багато инших.

Фой природно зрікся прав насильством набутих, і виїхав до Анґлії, лишивши пані Кітерік в спокою.

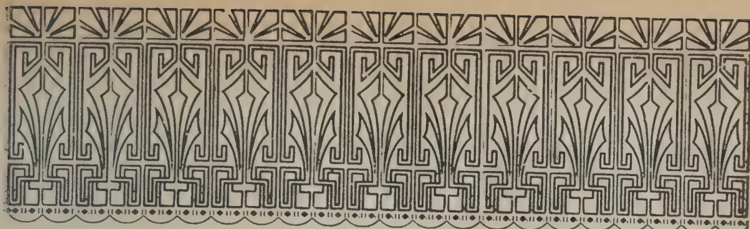

IV.

# Друга вдова мого мужа

Друга вдова була особою иншої вдачі. Її порівняти можна з Жанною д'Арк. Завжди з усмішкою на устах йшла проти ворогів і боролася з ними до останнього. Мала, на зріст худа, майже погана, лице обсмалене сонцем, мала блискучі й так виразні очі, як виразним є Кроуґ Патрік, коли сонце заходячи позолотить темні корчі на його збочах.

Пані Семмон втратила саме чоловіка. Ще недавно було їй добре. Мали корову, теля і кілька овець. Але хороба чоловіка підірвала дуже їх добробут і після його смерти вдова лишилася без засобів з девятьма дітьми, з яких найстарше мало чотирнадцять літ, а наймолодше ледви рік. Та відважна вдова рішилася боротися за істнування родини. Чула, що може працювати в полі, бо нераз перед тим помагала чоловікові, а в часі його хороби працювала за двох. Урядник лєндльорда повідомив її, що залягає з чиншом і має його зараз заплатити. Просила почекати, але їй відмовлено.

Попродала худобу, але за це виручила ледви половину потрібної суми. Жертвувала корову урядникови, та й це не помогло; дістала повідомлення, що або заплатить

усе, або мусить вибратися. Нещасна жінка опинилася на улиці. Недалеко стояла школа з порожнім помешканням учительки, бо та мешкала у своїх батьків.

Ферму вдови зараз же наняв якийсь чоловік, урядник з Rent office і з цього моменту почалася ворожнеча між ґраббером і його жертвою.

Пані Семмон вирішила недопустити, щоби ґраббер-рабівник уживав спокійно поле, яке мало годувати її дітей. І от, коли пішов до міста продавати худобу, пішла слідом і на торзі кричала з усіх сил, що він рабівник і що забрав її землю. Розуміється купці відійшли, ґраббер переслідуваний зі соромом забрав худобу до дому, але справа не скінчилася безкарно для пані Семмон. Її укарано тримісячною вязницею.

Саме в той час, коли я перший раз почула про неї, вона вийшла з вязниці. Всі діти хорували, лежали на землі, а мама не мала що дати їм їсти, ані чим їх лікувати. Хтось їй порадив звернутися до мого чоловіка. Це був найвищий час, бо сили бідної уже цілком вичерпалися. Викинута з аренди, поки були ще гроші з продажі худоби, не просила ні у кого допомоги. І мушу признати, що за час нашого знайомства, рідко коли приходила скаржитися. Робила це лише тоді, коли не було иншого рятунку.

Мій чоловік пізнав її після того, як її було викинуто з аренди, але довідався і про те, що діялося до часу, коли начала відсиджувати кару. Не виявляючи цього тільки поспитав її, як поводився з нею »ґраббер« від часу, як вернулася з Касльбар Джейль (Casllebar Jail). Усміхнулася так виразно, що це заступило довге оповідання і заявила коротко, що від цеї пори він не продасть ні одної вівці. Більше не додала ні слова.

Якийсь знайомий з Уестпорт, що був на торзі, оповідав нам, як завзято переслідувала пані Семмон »ґраббера« і його вівці. Далі вела з ним боротьбу так довго,

що знов дістала кілька місяців вязниці. Як покидала цим разом хорі іще діти, була в розпуці.

Найстарша донька, що мешкала у діда і баби, приїхала заступити дітям маму, але була на це за молода.

Одного вечера вертаючися з поїздки, ми задержалися в Лінайн (Leenane), де мешкала пані Семмон. Мій чоловік довго стукав до школи. Довго не було відповіді. Нарешті відчинилися двері, і в них станула молода дівчина. Обличча у неї було перелякане і мій чоловік довго мусів їй поясняти, що ми приятелі, поки вона успокоїлася. Ми увійшли в хату. В печі горів торфовий огонь, а коло нього тиснулося осмеро перестрашених дітей. Швидко освоїлися з нами. Пані Семмон сказала правду. Всі діти спали долі в малій кімнатці під доглядом найстаршої доньки, одначе за молодої ще, щоби удержувати таку численну родину. Серце у нас заболіло.

Мій чоловік заразже написав до ґазети »Фрімен« (Freeman), в якій розповів цілу мученицьку історію пані Семмон і при кінці додав опис наших відвідин сиріт. Суспільство заворушилося і заразже відповіло допомогою. Архиепископ Кешль найблищою почтою прислав чек і додав лист з острими словами догани проти »ґраббера«. З иншими листами також приходили чеки і пані Семмон не пізнала свого помешкання, коли повернула з вязниці. В однім куті стояли два чисто застелені ліжка, в стайні нанятій у сусіда корова, найнято недалеко кусник левади а сусідні арендарі засадили бараболею кавалок поля.

Війна з »ґраббером« рабівником почалася тепер завзята. На слова пані Семмон він кидався з ударами кулаками, а на дітей кидав камінням. Раз удова зявилася у лікаря в Уестпорт разом із сином, скаліченим в чоло. Заскаржила »ґраббера«, а він відповів скаргою за розвал муру. Обоїх засуджено. »Ґрабберові« довелося відсидіти кару, бо ніхто, навіть урядник з королівського уряду не

хотів обстояти за ним. А пані Семмон раділа, що в тих самих мурах, в яких сиділа вона, сидить також її ворог.

Коли »ґраббер« вийшов з вязниці, хотів уступитися, але йому перешкодила жінка, яка з цілої душі ненавиділа паню Семмон. Минали роки.

Для охорони »ґраббера« розміщено недалеко відділ поліції. По другому боці дороги мешкала далі вдова враз з дітьми і непереставала докучати своєму ворогові.

Тимчасом підріс її син і пішов шукати роботи в полудневій Ірляндії, а одна донька виїхала до Америки.

Всі сусіди стали на бік вдови. Ніхто не сходився ні з »ґраббером« ні з його родиною; не роблено йому ніякої шкоди, але ніхто до нього не говорив, так, що міг говорити тільки з поліцаями. А в цілій околиці найшлися тільки двох купців, що хотіли з ним торгувати.

За їх посередництвом продав свою худобу, а на торзі більше не показувався, бо добре знав, що без сумніву здибавсяби там з удовою. Довга боротьба утомила вже його і часом питав сам себе, чи не ліпше уступитися і мати вже спокій. Та жінка не давала йому слова вимовити. Скінчилося на тім, що складав усе на хоробу, яка його ослаблює і відбирає йому відвагу. Рішив отже поїхати на якийсь час до шпиталю в Уестпорт.

Але у шпиталі те саме. Тільки рознеслася вістка — не без старання вдовиці — що він »ґраббер«, усі хорі відсунулися від його ліжка і Петро чувся дуже самітний.

Один великий народовець з Уестпорт наблизився до нього. Усі хорі обурилися на це і не заспокоїлися, аж поки не довідалися, що він хоче намовити »ґраббера« уступитися з ферми.

Петро рішився був закінчити справу, але застеріг собі, що мусить ще дістати зґоду жінки. А коли подумав і вернув до дому та побалакав зі жінкою, зрікся свого рішення. Боротьба зачалася на ново і не припинялася, хоч »ґраббер« кілька місяців пізніше занедужав і помер

у шпиталі. Тепер його жінка підняла бойовий прапор і мужно боролася з удовою, що жила по другий бік улиці.

Війна спиниться тоді тільки, коли парлямент ухвалить »земельний закон«, на підставі якого всі викинуті орендарі повернуться на свої загони, або дістануть на замін инші.

Тимчасом удова обробляє свій кусник поля і обходить корову. Недавно йдучи недалеко, зайшла я до неї. Відчинила двері. В хаті не було нікого. В однім куті лежало на соломі гарне телятко з носом, обмотаним, щоби не гризло соломи. На віконній рямі вікна висіла лялька, ліжка чисто застелені, а на земли лежав мішок муки.

Це було дуже тісне помешкання, хоч родина трохи поменшала, бо вже другий син чотирнайцятьлітний хлопець, викликаний сестрою виїхав до Америки.

А проте місця не було багато, бо і теля займало його дещо, та й корова здається ночувала там часто.

Я поспитала одного зі сусідів, де пані Семмон і діти. Відповів, що діти є в полі, а вдовиця пішла за справунками до міста. Сусід говорив про неї з пошаною і справедливо, бо це була героїня в аґрарній боротьбі, пересиділа три роки в вязниці, мужно ставила опір судіям, адвокатам і цілому »ґрабберському« урядови. При одній нагоді виголосила промову, якої не повстидавсяби і досвідчений адвокат. Судія наказував їй мовчати, звертаючи увагу, що за кожде слово чекає її більша кара. Але ніяка сила не могла замкнути їй уст. Кулаком грозила свому противникови і кричала:

— Це »ґраббер«! Поки мойого життя, не перестану його так називати!

На знак судді два поліцаї кинулися до неї і силою вивели її з судейської салі. На самім порозі добула останніх сил, відіпхнула поліцаїв і ще раз заверещала:

— Це »ґраббер«!

Засуджено її цим разом на 6 місяців, але й це не зломило її. Розказувала мені пізніше, що радше умре у вязниці, а не змовчить цього, що має на думці. Навіть під загрозою кари смерти не мовчатиме проти свого гнобителя-ґраббера.

Відвага пані Семмон не лишилася без очевидних і добрих наслідків. Свому кривдникові так огірчила життя, що багато людей з околиці, які передтим охоче забирали парцелі вивласнених, зреклися тепер і воліли спокійне життя ніж володіння добром ближнього. З другого боку лендльорди помякли також і признали багатьом арендарям, що залягали з чиншом, проволоку, в справедливім переконанню, що опір принесе їм тільки страту, а великодушність користь.

Після того, як викинено паню Семмон на вулицю, заснувалася нова Зєдинена Ірляндська Спілка (United Irisch League) і відбула перші свої наради в Уестпорт в січні 1898. р. За старанням Спілки Ірляндія, поділена досі на два ворожі табори, станула згідно одним фронтом. І справді не знаю, чи повсталаб коли ся Спілка, як би льорд виявив вдовиці і її дітям більше милосердя і вернув цей мізерний клапоть землі, який вона обрабляла в поті чола.

Боротьба, яку почала пані Семмон, дала перший початок до опору, який розійшовся широко по всій країні.

За »добрих давніх часів«, так перед пів соткою літ, навіть іще перед 25 літами, викинення пані Семмон і її дітей не звернулоб зовсім на себе уваги. Вони опинилисяби під голим небом цілком без помочі а »дім праці« бувби з певностю єдиним і останнім етапом життя нещасної жертви, бо другі арендарі не малиби відваги взяти її до себе під загрозою утрати аренди. Скільки то подібних злочинів доконано безкарно в окрузі Мейо і в цілій Ірляндії? Скільки траґедій відбулося серед цих прекрасних

рівнин у підніжжях гір, в роскішних квітчастих долинах, смуткові котрих так дивується подорожний наших часів.

Чи треба йому щойно ще пояснити ненависть населення до лєндльордів?

В часах великого голоду, в часах нещастя, котре само собою могло цілком прибити мешканців, власники землі почали виганяти селян цілими юрбами з їх землі. Величезні простори стратило місцеве населення. Нові піднаємники заповнили їх вівцями і телятами. З худобини була в тих часах більша користь, а арендаря можна було викинути кождої хвилі наче під впливом лихого гумору. Сьогодня бідак не має страху, поки платить чинш, давніше не вистарчало і цеї запоруки. Тому нуждарі сунули громадами конати в домах праці або йшли в найми по шкоцьких та анґлійських пристанях. В окрузі Мейо і Ґельвей Джейль (Galway Jail) були вони надто убогі, щоби могли їхати до Америки або в глибину Шкоції за роботою. Йшли до міст, де їх діти вже забували зовсім, що походять з Ірляндії. Призвичаєні до села не вміли дати собі ради в місті, затрачували свої природні чесноти, училися гріхів і проступків, про які в їх родинних селах не мали люде навіть розуміння.

Книжка шкоцького економіста Керда (Caird), написана в р. 1850. малює в страшнім світлі цей згін людей, щоби заступити їх худобою. Автор передає свої розмови з багатими власниками обшарів в Мейо, котрі питали поради що до цієї заміни. Оповідає, що ця операція з фінансового погляду була добра, але про моральний бік її не згадує.

Автор згаданої праці звертає увагу земляків на численні ґрунта, які чекали лише на відважного чоловіка, який схотівби піднести їх фінансову вартість, пустивши їх під випас худоби. Такі купці зявлялися реґулярно і забирали на випас найкращі поля.

Часом добродушний лендльорд дозволяв прогнаним з урожайної ріллі, осідати на збічу гір, на камінистих ґрунтах, або на торфових мочарах. Таким чином добував він дохід з землі, що досі не давала жадного доходу. Згодом цей дохід навіть побільшується, бо коли роками тяжкої праці бідолашний орендар досягає збільшення родности поля, — лендльорд не спізниться підвисшити чиншу.

І тому лишилися пустками найурожайніші рівнини, напр. весь низ Уестпорту, Лекеной і Нюпорту. Можна йти милями і не надибати хат, лише де не де розкинені колиби пастухів. У тойже час на ялових ґрунтах живе густе населення. Під Лекеной напр. на вісімнадцяти акрах камінистої землі господарить десятьох арендарів.

Божа й людська справедливість не спішиться звичайно, одначе на очах спадає нераз кара на винуватих або на їх дітей. Майже всі купці, що доробилися майна людською кривдою, побанкрутували; їх родини живуть на малих парцелях, або мусіли утікати з краю перед ненавистю заґалу. З усього їх добробуту лишився тільки спомин злочину, поповненого на ближніх. Уважаю щасливим того, кому доведеться зустріти старця, прізвищем Філь, що мешкає біля Лінайн і послухати його оповідань про пригоди, які пережив він за молоду. Слухач запамятає їх так, наче їх сам зазнав.

V.

# Філь з Летерас

уло рано. Йшов дрібний дощик і здавалося, що ніколи не перестане.

Я зійшла на долину до кухні і довідалася від кухарки, що чекає якийсь селянин з Лінайн, який має справу до мого чоловіка. Йшов цілу ніч і змок до нитки тому булоб безсердечно відправити його ні з чим. Посадила його коло огню і запросила до снідання.

Мій чоловік був дуже занятий сього ранку, тому я не дуже була рада гостеві, що перешкаджав йому.

Але при першому погляді у мене зявилося довіря до гостя.

— Я пізнав пана — сказав він — в Ґельвей, ми сиділи разом у вязници.

Дивна це країна, де спомин про вязницю відкриває серця, дивний час, коли чоловік встидається, що не сидів у вязниці, і старається направити сю недостачу. Знаю одного молодого публіциста, який мав найліпшу волю сидіти у вязниці а не знав аж до сеї зими, як виглядає вязниця в середині.

Нарешті прийшла і на нього черга, його засуджено. Одна знайома бажала йому з нагоди нового року, щоби

виграв відклик і не мусів йти до вязниці. Ще зараз хочеться мені сміятися, як згадаю захмарене його лице при читанню сього бажання. Невинне бажання уважав образою. Одначе побажання не здійснилося.

Високий на зріст, з енерґійною постаттю, виразними рисами обличча, густими, що росли кущами бровами, з під яких дивилися глубоким поглядом очі, Філь мав широкі поважні уста, милий голос і висловлявся легко.

Я поспитала його, чого хоче.

Хотів бачитися і порадитися з чоловіком. І дійсно для самої розмови з чоловіком йшов дощем цілу ніч.

Дізнавшися, що чоловік його прийме, аж коли скінчить свою роботу, розсівся вигідно на кріслі і рішився чекати.

Ірляндський селянин може чекати дві, три години, день, два дні, без кінця. Ся терпеливість завжди викликувала в мені здивовання й подив. Але вона має також і лихий бік. Люди, які звикли чекати, забувають легко, що час має свою ціну, довго надумуються перед кождим ділом і часто трапляється, що приходять просити поради, коли вже запізно.

Зустріч обох »арештантів« була дуже сердечна. Мій чоловік памятав добре Філя і його завзяту боротьбу проти тиранії лендльорда, боротьбу, що тревала пів століття і була багата на драматичні епізоди. Вона почалася ще в часі великого голоду, тоді коли прогнано нагло ціле населення села Летерас коло Лінайн.

Це було страшне — оповідав Філь. Я був тоді ще дитиною, але памятаю як нині той день. Сніг падав, ми не мали де сховатися. Якась мати годувала дитину і вмерла в ночі; що сталося з дитинкою, не знаю. Мій тато мав човен, перевернув його горі дном і в цім нужденнім сховку перевели ми кілька днів. Але прийшов »бейліф«, підпалив човен і ми приневолені були йти далі. Ми сховалися до сусідного села. Тато зачав працювати, щоби ми не

погинули з голоду. Мій найстарший брат перестудився тої ночі, занедужав; а що у нас не було молока, ні ліків, помер. Тато враз зількома сусідами заніс його на цвинтар в Лєтерас, щоби його там поховати. Але »бейліф« з своїми людьми замкнув цвинтар і грозив зброєю тим, що йшли за помершим. Якби мій тато поховав був сина побіч инших членів родини кількох поколінь, пригадувалоби це йому, що він родом з Лєтерас, звідки всі живі і мертві прогнані були раз на все. Та ми не мали зброї, тому пішли з домовиною на раменах горами на инший цвинтар, віддалений кілька миль, де нам з милосердя уділено кусник місця на могилу.

Голос Філя тремтів при цих словах. Старець по тільки літах відчував ще біль батька, синові котрого відмовлено місця на вічний супокій.

— О як щасливо жили ми перед цим нещастям! В цілій околиці Кілєрі Бей (Killery Bay) люди були такі чесні. У ночі можна було найти загублену голку при світлі, блимаючім з вікон домів.

Коли батько умірав, то звелів мені присягтися, що ніколи не зречуся своїх прав на землю в Лєтерас, і що ніколи не залишу боротьби з лєндльордом, який нас так скривдив. І я додержав слова. Боремося саме тепер я і кількох товаришів за право рибальства в певній віддалі від берега. Лєндльорд впевнює, що це тільки його право, а ми відповідаємо, що Господь Бог позволив всім рибалкам ловити рибу. В останній інстанції ми програли, але справу починаємо на ново.

В цій саме справі прийшов Філь порадитися з моїм чоловіком. Пізніше я довідалася, що йому блиснула була надія виграти, потім одначе лєндльорд третьої інстанції звернувся до иншого трибуналу і не знаю, чим скінчилася ця справа.

Але з процесу ніхто не багатіє, а навпаки попадає в злидні. Щоби удержати свою родину, Філь їде що року

до Шкоції працювати в залізній гуті. Це робота дуже тяжка і небезпечна, але добре платна. Що року вертає до дому побачити жінку і діти і новим процесом підперти свої права до землі в Лєтерас.

Скінчивши розмову, Філь почав лагодитися в дорогу. Не прийшло йому навіть на думку просити чогось. Се принижувалоби його, якби хто думав, що просить грошей. Хотів лише побалакати з чоловіком і довідатися, що думає товариш вязниці про процес, який мав на думці.

Часто була я свідком цих порад і можу сказати, що ніколи ніяка жебрацька думка не вкрадалася до розмови. А проте були це люди вбогі, нераз більше убогі як Філь, який тоді був ще дужий і добре заробляв в Шкоції.

Тимчасом надійшов вечір. Мені прийшло на думку, що буде пізна ніч, поки Філь зайде до дому. Я пішла за ним і попросила його на вечерю. Була холодна воловина. Філь скінчив, подякував і сказав, що була дуже добра, але ніяк не міг відгадати, що їв. Я здивувалася дуже, але чоловік пояснив мені, що це дуже проста річ. Тутешні селяне не їдять зовсім мяса, дуже рідко коли вживають дещо солоної вепровини, а у велике свято їдять телятину. В Шкоції і Анґлії жиють переважно вівсянкою, хлібом, сиром і легким пивом. Приневолені жити дуже ощадно, бо їх родини над затокою Кілєрі нетерпляче чекають на гроші, зароблені татом.

Філь був у нас кілька разів. Зайшов раз вертаючи зі Шкоції. Досить часто писав листи, троха за довгі, але дуже ориґінальні.

Одного дня прийшов дуже сумний і згорблений. Саме відпровадив доньку на залізницю. Відїздила до Америки, а тато товаришив їй аж до Касльбар. Трималася мужно, але йому забракло відваги, і от чоловік, який бувби відважно боровся з ворогом, якби був дістав зброю в руки, похнюпив голову, щоби укрити сльози, які плили з його очей.

Дивним дивом син лєндльорда, котрий повиганяв селян з Лєтерас і стільки инших сіл, переконався, що з вчинку його батька було дійсно мало користи. Він рішив продати свої землі повітовій Раді, що кермувала справою переселення.

Ця Рада скуповувала великі маєтки і розпродувала їх між дрібних арендарів, повертаючи її таким чином убогим людям. Нащадки вивласнених можуть зголошуватися туди зі своїми претенсіями в надії корисних наслідків. Село Лєтерас належало також до тих, що мали бути на ново заселені, отже і Фільови всміхалася надія.

Радісну звістку оповіщено в ґазетах і Філь зараз написав до мого чоловіка, поздоровляючи з цією новою побідою »Народньої Спілки«. Відвідав нас, як вертав зі Шкоції. Постарівся, вже не міг так працювати як давніше, не міг довго стояти, тому сів, щоби побалакати. З жаром говорив про продажу дібр льорда Люкена, але якось нічого не згадував про свої права на землю. Мій чоловік сказав йому, що має робити і куди звертатися. Рада не спішилася надто, а хоч продажа була оповіщена в р. 1902., то ще в р. 1903. не почато робіт. Тому Філь, коли хотів звернути на себе увагу, повинен був зараз після повороту внести реклямацію до секретаря Ради.

Неуважно слухав слів мого чоловіка і нагло перервав його та почав розповідати якусь подію зі своїх молодих літ. Очевидно минувшина цікавила його більше, ніж теперішність і після 59-літньої боротьби за кусник належної йому землі, душа його перестала бути вражливою. Говорив нам, що сього року чувся в Шкоції дуже слабий і що бажає мати при собі сина, тому забере його на другий рік.

Його донька в Америці занедужала. Одержав від неї з шпиталю лист дуже сумний, прохає грошей та жалкує, що замість того, щоб самій прислати допомогу батькам, мусить просити у них.

— Я післав їй десять шилінґів — сказав. Я піславби більше, але цього року заробив менше, дають мені лекшу роботу!

— Ну, тепер — відповіла я — одержите назад ферму в Летерас, сини робитимуть на вас, з Америки вернеться донька і будете мати щасливу старість.

Але чи він оглух, чи за багато терпів, щоби могти радіти; досить, що не помітила я на його обличчі давнього усміху. Схилив голову і сказав мені, що перебуде ніч у сусідстві; бо тепер вже за слабий, щоби без відпочинку відбути усю дорогу.

Чиж нещасний Філь умре, не діждавшися повороту на рідну ниву?

»О, як даремні нераз людські змагання. Досягаємо вже рукою своєї довго жданої мети та тішитися не має вже в нас сили«.

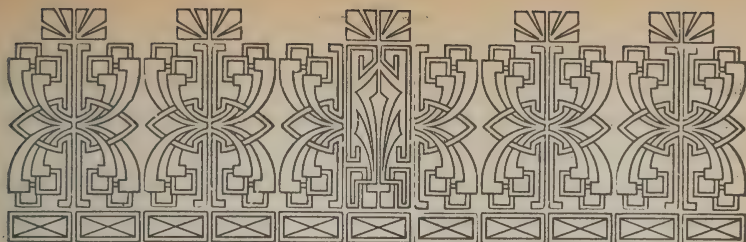

VI.

# Край без злодіїв і розбійників

оя знайома розповідала мені, що ще в часах, коли мешкала з братом, ходив він часто в літі по саду порою, коли вже всі спочивали. Ходив нераз довго, потім вертався і читав іще в ліжку, а вкінці засипав, забуваючи замкнути двері, які до раня стояли одчинені.

— На щастя, тут зовсім безпечно! — говорила стара панна. Нераз одначе звертала я братови увагу, сварилася навіть з ним — на жаль, все даремно.

Гарний це справді край, де можна лишати на ніч відчинені двері, не наражаючися на крадіж або убійство, але пересадою вже може видаватися факт, що в Ірляндії чоловікові, що йде спати при відчинених дверах, не прийде навіть на думку можливість якоїсь небезпеки.

Спираюся в цім погляді не на самім лише особистім досвіді, але кажу це на підставі урядової статистики, якої не можна хиба посуджувати о прихильне упередження в користь мешканців цього краю.

Злочин по ірляндських селах, це факт майже незнаний, а дуже рідко буває по містах. Досить прочитати льондонську, паризьку або нюйоркську щоденну ґазету,

щоби переконатися, що в кождім з цих міст за один день трапляється більше злочинів, як на протязі року на просторі дуже великім, в цілій Ірляндії.

Крадіж буває так рідко, що мається враження, що навколо самі чесні люде, а убогі якраз менше ще ніж багаті здатні витягнути руку по щось, що до них не належить.

Наш лікар оповідав мені недавно подію, одну з тисячки подібних, про які чуємо майже щоденно.

Якийсь Ірляндець вернувся з Австралії з більшою сумою грошей, зароблених на чужині. Привіз кількасот ліврів і рішився купити в Уестпорт дім зі складом на товарі. Гроші носив все при собі, в мішечку, перевішенім на шиї. Пішов до міста, виторгував дім і як прийшлося платити, сягнув по гроші. Якаж була його розпука, коли не найшов їх. Шнурок урвався, мішечок з грошима вислизнувся і пропав. Бідачисько почав бігати на всі боки, шукати і оповідати про своє нещастя. Переконався, що мусів сіяти гроші по цілій дорозі з Нюпорт до Уестпорт. Вернувся отже, але ледви пройшов кусень дороги, надибав чоловіка, котрий віддав йому один знайдений банкнот. Кілька кроків далі віддано йому другий і так поки дійшов на місце, зібрав усю загублену суму.

Лікар по чвертьвіковім досвіді є тої думки, що трудно найти чесніших людей, як наші бідаки.

Робітники лишають нпр. знарядя в полі і йдуть обідати, а коли вертають, застають їх на тім самім місці і не приходить їм навіть на думку, аби могло бути инакше.

Загально знана є також чесність і обичайність ірляндських дівчат. Властителі американських гостинниць знають про це і найрадше беруть з межи них наймичок і ніколи не помиляються.

Часто можна почути бесіду про брак прозорливости у Ірляндців. Одначе молоді дівчата, що йдуть до Америки

на заробітки або служать в самій Ірляндії, не мріють від першої хвилі одержання місця про ніщо більше, як про те, щоби вислати як найбільшу суму гроша до дому. Відмовляють собі звичайно всього, забувають навіть про необхідність в гострішім ніж ірляндськім кліматі теплішої одежі і багатьох получених з цим видатків. Не одна вже дівчина наразилася на хоробу через це, що відмовляла собі всього, аби лише не післати до дому порожнього листа, в якім нема почтового чека. Часто через такий чек не мають вони черевиків і теплої загортки, річей конче потрібних в часі острої американської зими. Коли яка занедужає, вертається до дому в надії, що повітря рідного краю порятує її. Багато вмірає з цією надією. В багатьох — на жаль — випадках, коли шукати причини, чому згинула та або ця дівчина, що виїхала в силі віку і здоровля до Америки, можна переконатися, що вбила її надмірна, довготревала праця серед негіґієнічних умов. Бідолашна по кількамісячних терпіннях займає на сільськім кладбищи своє місце, яке без сумніву лишилосяби порожнім, як би була далі жила в дома сільським життям, працюючи на рілі.

Але не про цих, що вертаються вмирати, думають молоді дівчата, коли вибираються за море; вони думають лише про цих знайомих, що гарно убрані і горді приїздять відвідати батьків, або присилають їм свої фотоґрафії, на яких виглядають як справжні міліонерки. Ірляндці акліматизуються незвичайно легко. Нераз — памятаю — дивувалася я безмежно, розглядаючи такі фотоґрафії. Памятаю живо одну дівчину Бріджет. Служила у нас рік, помагала в кухні, доїла корови, але ніколи не пускали її навіть обслугувати при столі. Одної днини якась місцева катастрофа лишила нас послуг кухарки і Бріджет узялася зварити обід. Се вдалося їй знаменито, але принесла його до їдальні з розчіхраним волоссям на голові і підтиканою спідницею. Верталася прямо із стайні

від доїння і опинившися нараз в їдальні почувала себе ніяково. Я ще й тепер бачу її заклопотання.

Бріджет мала в Америці тету і за її намовою виїхала. Минув може рік. Нараз якась знайома показала мені фотоґрафію, прислану з Америки. Я побачила незвичайну річ: не меньше, ні більше, як Бріджет в балевій сукні, з учесаним по нановішій моді волоссям. Знайома, що показувала мені фотоґрафію, обурювалася голими плечами дівчини і сказала, що воліє другу разом прислану фотоґрафію, на котрій Бріджет була в скромній, добре скроєній сукні, з виглядом певним себе, зовсім неподібним до того, який мала, коли принесла колись то обід до їдальні.

Якась стара жінка, властителька маленького склепику в селі, нездужала в той час, коли Бріджет виїздила. Зволіклася з ліжка і пришкандибала до нас, а не заставши дівчини, питала про неї. Я сказала їй, що поїхала до Америки. Старенька мрукнула нерадо:

— Дурна!., Та малаж тут у панства Америку!

Бріджет повела дуже добре свої справи. Була сирота і не мусіла присилати батькам гроші. Її бабка померла ще перед відїздом і лишила братові дівчини малу ферму, а досить ліврів в готівці записала внучці. Але брат оженився і написав до сестри, що йому трудно виплатити тепер таку велику суму відразу, що отже як зможе, буде пересилати її частками запис бабки.

Бріджет відписала, аби не присилав, бо вона грошей не потрібує. Про це довідалася я випадково, бо дівчина не писала мені про це. Розповіла мені про це черниця, що опікувалася Бріджет і тепер приїхала на місце, забезпечити дівчині спадок по бабці.

Такі фотоґрафії, як прислала Бріджет, малюють ірляндським дівчатам Америку в привабливих красках і це збільшує ще охоту виїзду, якою кермує похвальне бажання допомогти батькам.

Справді сумно стає слухати, як кожда мала дівчина ґоворить:

— Як підросту, поїду до Америки.

Дійсно вдома лишаються лише фізично слабі, або умово упосліджені так, що насувається питання, що станеться з Ірляндією за якусь половину віку, як ця еміґрація не устане.

# Коротке пояснення окладинки.

Щоби виявити любов до книжки, ми прикладаємо до неї всі зусилля, щоби вона була гарною, на добрім папері, добре друкована й оправлена. Ще хочемо надати їй свій питомий, себто національний, український вигляд. Для того ще й оздоблюємо її.

Оздоба книжки, прикраса її, се є, другими словами удекорування її. Виходить, що оздоба книги мусить бути декоративною. Оздоба й книжка звязуються в одно нерозривне ціле, се значить: з книжки виходить одна ціла річ, оздоблений предмет.

Так само, як і килим. Коли ми повісимо на стіні білу вовняну певного розміру площу, то се не буде килим. Се буде кавалок вовняної матерії. Колиж ми повісимо ту саму вовну, але розфарбовану на ріжні звязані між собою плями, укладені так, щоби були приємні для ока, то се вже буде килим. А зовсім не має значіння, чи в тих плямах і рисунку (композиції) будуть лише плями або квітки, або коні, чи момент з війни, як з узяття Києва, чи портрет. Декорація складається з обовязкової гармонії і ритму кольорів і композиції — тоді, як для ілюстрації промовляє тільки предмет, який ілюструємо.

Поступ оздоби книжки йде в парі з удосконаленням самої книги. Одначе, як мистецтво йде воно разом і з властивим мистецтвом.

На окладинці нашої книжки зображено ірляндський краєвид. З правого боку чорними плямами представлено скелі, фіолєтно — хвилюючий беріг моря, а жовто — небо. Дрібні комбінації сих фарб зображують дрібніщі річи, як скельки й корабель. На кораблі на самім полотні є продов-

гуватий трьохкутник. Є то відзнака ірляндських повстанців, котру всі вони носили, як свою емблему, що єднала їх. Кольори її слідуючі: темно синій колір трьохкутника, а навколо золота обвідка (подібні до нашого національного прапору). Окладинка зроблена декоративно, в характері експресіоністичнім. Зміст книжки служив мистцеві другорядним чинником.

Виконав окладинку на особливе замовлення Т-ва мистець *П. Ковжун.*

# Пояснення чужих слів.

1. **автономія** — слово грецького походження, що означує самоуправу в межах держави.
2. **авторка** (автор) — инакше творець, в нашому випадку письменниця (письменник).
3. **аґрарний** — земельний. Коли бесіда про розподіл землі — називаємо це аґрарним законом; коли бесіда про боротьбу за право до землі — називаємо аґрарною боротьбою.
4. **акр** — анґл. міра поверхні землі, величини нашого морґа.
5. **Альстер** (Ulster) — північна часть Ірляндії.
6. **Аттиля** — жорстокий вожд Гунів, дикого народу, що сидів в теперішній Угорщині.
7. **д'Арк, Жанна** — також звана Орлеанська діва, селянська дівчина, що спасла Францію від анґлійського поневолення в столітній війні анґл.-франц. (1337—1453). Вона голосила, що Бог візвав її, щоби вратувала Францію. Анґлійці спалили її на кострі як чарівницю.
8. **Ballycohey** (здається Ballycotin) — на південнім побережу Ірляндії.
9. **бейліф** (bailif) — війт, возний.
10. **Biaritz,** — славне купелеве місце у Франції над Атлянтійським Океаном.
11. **бойкот** — чуже слово на означення певного способу боротьби. Історію цього слова подаємо за Station Станіславом Мендельзоном, який так пише про це у вступі до польського перекладу „Ірляндських оповідань“.

„Хтож з нас не знає і не уживає наприклад слова бойкотовання, — слова, історія якого є частиною історії земельної ірляндської спілки. Пан Бойкот (Boycott) був управителем земельних обшарів, які льорд Erne посідав в Ірляндії. Уроджений в Анґлії був спершу капітаном в анґлійській армії, де привик до військової карности. Пятнадцять літ був управителем льорда Erne, сходився з ірляндськими селянами, але не міг позискати ні любови, ні привязання селянства. Передусім доскулював рільному робітникові і дрібному чиншівникові. Одного разу зайшов спір між ним а його робітниками о заробітну платню. Прогнав наймитів зі служби підозріваючи їх о приналежність до „ліґи", що уважав „неморальною річю". На місце усунених не прийшов ніхто; бо ніхто не хотів працювати у Бойкота. Тепер звернув капітан свій гнів проти арендарів, від яких почав немилосерно домагатися чиншу. А коли ці опиралися, перейшов до еґзекуції.

Арендарі звернулися до ліґи, котра „своїм вироком" признала капітана нелюдським і несуспільним чоловіком. Парохом села був „отець Іван", що симпатизував з ліґою. В короткому часі Бойкот був осамітнений: пекар не достарчав хліба, різник мяса, робітник своєї праці, а навіть еґзекутор і цей не дав своєї немилої роботи. На полі остало незібране збіже. Бойкот удався до ґрафства Альстер (Ulster), звідкіля добув собі робітників — протестантів, котрі прибули на фільварок з баталіоном війська. Біля двох тисячів жовнірів було сторожами для 50 робітників.

Таку залогу треба було виживити, а тут ціла околиця утікала від прибувших, як від заповітрених. Жовніри відбивали собі свій смуток на спіжарни й інвентари Бойкота. Всі гуси, качки, кури — всі ярини й овочі стали офірою апетиту анґлійських жовнірів. Одним словом, капітан Бойкот, за збір бараболь, вартуючих біля 350 фунтів штерлінґів (фунт — анґлійська монета — яка рівнається 52 злотим п.). мусів видати біля 3500 фунтів. Після кількох місяців боротьби Бойкот виїхав до Анґлії". (Sylwetki Irlandzkie, стор. 18 і слід.)

12. **Бури** — голяндські хлопи, виходці заснували в південній Африці державу, та Анґлійці завоювали її 1902. р.

після тяжкої кровавої боротьби; тепер одначе признали їм широку самоуправу.

13. **віски** (whisky) — по англійськи рід горівки.

14. **герой,** героїчний, геройство, героїзм — всі ці слова походять від грецького слова „герос", що означує відважну людину, яка зводить боротьбу за добре й велике діло, а не оглядається на наслідки й труднощі. За добре й велике діло така людина готова й на смерть.

15. **Глєдстоун** (Gladstone) — анґлійський політик.

16. **ґраббер** — инакше рабівник; так називають Ірляндці всіх цих, котрі забирають землю, арендовану ними, а з якої викинули їх немилосерні власники цеї землі, т. зв. лєндльорди.

17. **делєґація** — відпоручники задля переведення або зясовання якоїсь справи на другому місці.

18. **дисциплінувати** — робити когось карним членом певної орґанізації шляхом відповідного виховання.

19. **драматичні епізоди** — ця назва служить на означення подій, котрі мене живіще порушують.

20. **енерґія** — нагромаджена сила, яка попихає до діла.

21. **Ерин** (друга назва Ірляндії) — західний край.

22. **етап** — ступінь, певний осягнений стан.

23. **Індія** — пребагатий півостров південної Азії.

24. **Ірляндія** (Айрлєнд), — край Ірів, остров на захід від Анґлії положений, насильно до неї прилучений у 17 ст., при чім народови видерто права і землю. Після світової війни визволилася, має з Анґлією спільного короля.

25. **іронія** — спосіб гризького висказування своїх думок, щоби погляди другої людини представити зі смішного боку.

26. **кельтійський** — Кельти (народ) в старину замешкували більшу часть Европи. Їх останки живуть у Франції, Анґлії і Ірляндії.

27. **кірхе** — з німецька церква; в нашім випадку на означення протестантських святинь.

28. **кляса** (людей) — на означення певного стану, як селянська кляса, робітнича кляса урядница кляса.

29. **комісіонер** — означує людину, котра за умовлену плату полагоджує особливі доручення,

30. **Конґо** — бельґійська кольонія над рікою Конґо в південно-західній Африці.

31. **конкуренція** — також запобігання одного перед другим; так називаємо також спроби збути свій товар дешевше й швидше.

32. **конфіската** — це з уряду заряджене відобрання землі.

33. **Кромвель** — голова анґлійської держави після страчення короля Карла І.; великий войовник і політик, сучасник Богдана Хмельницького, котрого часто з ним порівнують.

34. **культура** — латинське слово на означення плекання чогось. Сьогодня розуміємо плекання чогось цінного й великого. Осягнений високий освітний, господарський і політичний стан народу.

35. **ліберальний** — свободолюбний. Ліберальними називають партії, котрі не оглядаються на певні приняті звичаї, вірування, тощо.

36. **лівр** — гроші. Перше значіння французький фунт, в нашім випадку анґлійський фунт штерлінґів (52 зл. п.)

37. **ліґа** — союз людей, задля переведення якоїсь справи, якогось діла, якоїсь думки.

38. **лендльорд** — так називають в Ірляндії великих земельних власників; дідич.

39. **маніфест** — инакше святочна відозва, поклик, оголошення якоїсь важної справи.

40. **маркіз(а)** — шляхотський титул французької арістократії.

41. **націоналіст** — від слова нація — нарід, на означення людей, відданих зовсім народній справі; народолюбець.

42. **обструкція** — инакше запір. Це назва, яка означує рід боротьби в парляменті, коли певна ґрупа послів не хоче допустити до обрад довгими промовами, галасованням, перепинюванням наради.

43. **орґанізація** — чуже слово на означення упорядкованого звязку людей. В орґанізованому звязку не може бути мови про це, що „моя хата з краю“.

44. **премєр-міністер** — голова ради міністрів, дословно перший міністер.

45. **претенсії** — на означення певних домагань, скерованих до других осіб, або до цілого одного стану людей.

46. **провокація** — слово лат. походження на означення визову. Таким визиваючим поведенням користаються певні установи в цілях, щоби випровадити другу, немилу собі сторону з рівноваги, а тоді що йно дібратися до неї. Провокаторами називаємо також такі особи, котрі хитрим і підступним способом позискають наше довіря, а потім передають це поліційній владі як обтяжуючий матеріял проти нас.

47. **пролєтаріят,** пролєтар — це слово давного походження на означення людей, котрі не посідають нічого. В новіших часах приняли це слово робітники до себе. Сьогодня значіння цього слова поширене і на безземельних селян, та духову інтеліґенцію, котра проживає тільки працею своєї голови.

48. **протестант** — віроісповідники протестантизму, що зірвали з Римом, головно Німці і инші народи.

49. **репресії** — кари переводжені урядом, щоби населення залякати.

50. **реформа** — переміна одного положення на друге шляхом переведення обусловленого законом.

51. **симпатія** — рід почування прихильного другій людині. Означує менше як любов.

52. **смараґдовий** — назва коліру від шляхотного каменя смараґду — синьої краски.

53. **стихійно** — инакше живлово.

54. **терор** — боротьба засобами, котрі мають викликати жах у противника.

55. **Tipperary** — місто в південній Ірляндії.

56. **торрі** — торійка — партія торисів; анґлійські аристократи-консерватисти.

57. **торфовище** — місце, на якому добувають опаловий матеріял, що твориться з перегнилих водних ростин.

58. **траґедія** — страшна, жахлива подія. Назва походить від драматичних творів, у котрих герой гине в боротьбі зі супротивними силами.

59. **шериф** — вищий судово-поліційний урядник анґлійський. Має право вязнити й видавати вироки.

60. **Шкот — Шкотія** — північна часть Анґлії, злучена з нею в 17 ст. в той спосіб, що шкотські королі одідичили анґлійську корону.

61. **штандар** — инакше прапор.

62. **яхта** — рід невеличкого корабля, який уживають багаті люде для подорожі морем, або самі або з близьким кругом людей.

---

## Справлення похибки

На другій стороні заголовного листка вкралася прикра похибка у словах:

Copyright..... в яких намість by Prosvita, надруковано ty. Усіх читачів просимо справити цю похибку.

---

# ЗМІСТ:



## Ілюстрації:

ПЄР БЕНУА

# АТЛЯНТИДА

ПЕРЕКЛАЛА

В. ЗАВАДСЬКА

ВИДАВНИЦТВО „ДРУКАР"

ЛЬВІВ 1925

З ДРУКАРНІ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“ У ЛЬВОВІ, РИНОК Ч. 10, І. ПОВЕРХ

# ПЕРЕДМОВА*).

*Гасі-Ініфель, 8 листопада 1903 р.*

Коли ці сторінки побачать денне світло, мене вже не буде на світі.

Речинець, який я призначив для їх оголошення, є для мене, під цим оглядом, певною запорукою.

Нехай мені не візьмуть за зле бажання оголосити ці документи. Тверджу, і мені сміло можна вірити, що не маю жадної авторської амбіції до цього горячково написаного зошиту. Хоч вже тепер стою далеко від цих речей, проте бажавби перестерегти инших, щоби не удавалися тою дорогою, з якої я не повернув.

Четверта година ранку. Незабаром настане день і рожеве проміння сонця заллє околицю. Довкола мене спить „бордж". Через напівodчинені двері чую спокійний віддих Андрія де Сент-Авіт.

За два дні ми — я і він — виїзджаємо. Залишаємо „бордж" і заглиблюємося там... там... на південь. Вчора рано одержано наказ з міністерства.

Тепер, навіть при щирому бажанню, було би запізно відступати Ми з Андрієм домагалися цього доручення.

Дозвіл, якого я просив в порозумінню з ним, перетворився сьогодні в наказ.

Хиба варта було досягати службового становиска, мобілізувати всі впливи в міністерстві, щоби тепер злякатися і відступити перед самою виправою!...

Злякатися? — сказав я. Я знаю, що не лякаюся. Одного разу в Ґурарі мене дійсно огорнуло почуття страху, коли я знайшов своїх вартових зарізаних страшним хрестовидним

---

*) Цей лист, разом з рукописом, запечатаним в окремій куверті, довірив поручник Ферєр вахмістрові Шатлєнові 10 листопада 1903 року, в день свого виїзду до Тасілі, краю, де мешкають Туареґи-Азджери (в центральній Сагарі).

Вахмістр Шатлєн мусів, по упливі певного часу, передати ці документи панові Лєру, почесному радникові Апеляційного Суду в Ріомі, найблищому своякові поручника Ферєра. Але цей урядник несподівано вмер, перед упливом десятилітнього речинця, призначеного для оголошення рукопису і з цього приводу виникли певні трудноші, які затримали його опублікування аж до сьогодні.

ударом в живіт, як це роблять Бербери. Тоді я злякався. Я знаю, що таке страх.

І тепер, коли я дивлюся у темряву, звідки за хвилину виприсне червоне світло сонця, добре знаю, що тремчу не від страху. Я відчуваю в собі боротьбу відрази і потягу до цієї священної таємниці.

А може це мрії? Уява надмірно розпаленої голови і втомлених очей. Певно прийде день, коли я перечитаю ці рядки з іронічною усмішкою, з усмішкою людини пятьдесяти літ, яка перечитує свої давнішні листи.

Мрії! Уява! Коли ж ці мрії, ці уяви стали для мене дорогими. „Капітан де Сент-Авіт і поручник Ферєр, — голосить телєґрама з міністерства — подбають встановити склад білого пісковика і вугільного вапняку в Тасілі. Одночасно вони скористають з нагоди зазнайомитися з можливими змінами у відносинах Азджерів до наших впливів і т. и...“ Якби ця подорож не мала иншої мети, опріч згаданих справ, відчуваю, що ніколи не поїхавби...

Отже прагну того, чого одночасно лякаюся. Я бувби заведений в своїх надіях, колиб не став око в око з тим, що примушує мене тремтіти.

В глибині долини Уед Мія виє шакаль. Часом, коли яскравий місяць перетне своїм світлом темні хмари, сплячій горлиці видається він сонцем і вона починає воркувати між пальмами.

Чути кроки на подвірю. Я вихиляюся з вікна. Тінь, завинена в чорну лискучу матерію, пересувається. Наче маленька блискавка перетинає темряву насиченої елєктрикою ночі. Чоловік запалив папіроску. Він прикуцнув з лицем оберненим до півдня. Він курить.

Це Сеґеїр-бен-Шейк, наш тарґійський провідник, той, що за три дні поведе нас на незнані площини таємничої „Імошаох“ через „гамада“ з чорного каміння, колись великі а нині пересохлі потоки, сріблисті саліни, золотисті греблі, над якими підчас вітру уноситься білява шапка піску.

Сеґеїр-бен-Шейк! Це той чоловік! Згадую траґічну фразу Дюверє: „Полковник всадив ногу в стремя і в той самий мент дістав удар шаблею...*)“.

Сеґеїр-бен-Шейк!... Він там. Спокійно курить папіроску, папіроску з пачки, яку я йому дав... Боже! Даруй мені ці думки!

---

*) Г. Дюверє, Погром місії Флятерса. Бюлєтень Ґеол. Товариства 1881 року.

Фотофор кидає на папір своє жовте світло. Що за дивна доля! Чому я в шіснайцять років, без жадної причини вирішив готовитися до військової школи Сен-Сір і там став товаришем Андрія де Сент-Авіт. Я міг таксамо студіювати право або медицину. Мігби бути чоловіком спокійним, мешкати в місті з церквою, над рікою... а не цим привидом в бавовняній одежі, що дивиться з невимовним жахом на пустиню, в якій має загинути.

Великий жук влетів крізь вікно. Він бубонить, обивається о стіни, о кулю фотофора, нарешті падає знесилений, з опаленими крилами на округи паперу, там...

Є це африканський хрущ, величезний, чорний з блідо-сірими плямами.

Я думаю про його французьких братів, золотисто брунатних хрущів, яких так багато було в мойому рідному селі. Дитиною я повертав туди що літа на вакації а пізніще на відпустку.

Підчас останньої з них, на тій самій леваді проходжувалася побіч мене струнка біла постать, загорнена, з причини свіжого вечора, у мусліновий шарф. Тепер, під впливом цих згадок, я мимоволі підношу очі до кута моєї кімнати, де на порожній стіні ясніє скло портрету.

Я розумію, як багато значіння втратило для мене те, що повинно було заповнити ціле моє життя.

Найглибша моя таємниця не цікавить мене більше.

Якби мандрівні співаки Роля підійшли під вікна „борджу" і проспівали мені свої сумні мельодії, знаю, що не слухавби їх, а якби не відійшли скорше — прогнавби їх.

Що причинилося до цієї зміни?

Історія, можливо байка, яку оповів той, на ким тяжить найстрашніще підозріння.

Сеґеїр-бен-Шейк скінчив свою папіроску. Я чую, як він іде повільними кроками до своєї плахти перед будинком Б. побіч з вартовими.

Наш відізд призначено на 10. листопада. Рукопис, який долучую до цього листу, почато 1-го, а закінчено 5. листопада 1906 р.

*Олівє Ферер,*
*поручник 3-го полку Спагі.*

## ВІЙСЬКОВИЙ ПОСТ НА ПІВДНІ.

В суботу 6 го червня 1903 року монотонне життя на посту Гасі-Ініфель було перервано двома подіями: прибуттям листу від панни Цецилії де С... і свіжих чисел „Урядового Дневника“ французької республики.

— Пан поручник дозволять? — сказав вахмістр Шатлєн, забираючися до читання ґазет, з яких вже зірвав бандеролі.

Я дозволив, хитнувши головою у відповідь, а сам заглибився у читання листу від панни де С...

„Коли цей лист дійде до Вас, — писала ця мила дівчина, — ми з мамою певно виїдемо з Парижа на село. Якщо Вам буде приємно довідатися, що я тепер нуджуся, певно таксамо як і Ви, то тішуся. На кінних перегонах був вже день Великої Премії (Grand Prix). Я ставила на того коня, що його Ви мені порадили і звичайно програла. Передвчора ми обідали у Марсіяль де ля Туш. Був там вічно молодий Ілля Шатріян. Надсилаю Вам його останню книжечку, про котру багато говорено. Здається, там відмальовані всі Марсіяль де ля Туш. Долучую ще останні твори Бурже, Льоті і Франса, а також три новинки з літературного світу. Що до політики, кажуть, що впровадження в життя закону про конґреґації натрапить на певні труднощі. В театрах нічого нового. На літо я передплатила собі „Ілюстрацію“... Як це Вам подобається? На селі не знаєш, що робити.

В перспективі розвага для ідіотів у вигляді ситківки! Тому не буде великою заслугою, якщо візьмуся до частіщого писання листів до Вас. Може Ви позбавите мене від ваших спостережень що до Комбмаля? Не вважаю себе за фемінистку і маю повне довіря до тих, хто мені каже, що я гарна, з окрема до Вас. Проте готова збожеволіти на саму думку, що, колиб дозволила собі з якимсь з наших селянських парубків хоч частинку тої поведінки, яку Ви напевно дозволяєте собі з жінками Улєд-Наїльсу... Але досить. Жива уява не завжди буває для нас приємною“.

Якраз, коли я читав цей рядок твору молодої еманципантки, мені перервав лайливий оклик вахмістра:

— Поручнику!

— Що там?

— До лиха! Добре їм там в міністерстві! Читайте самі.

І він подав мені „Дневник“. Я перечитав:

„Постановою від 1-го травня 1903 р. капітана де Сент-Авіт (Андрія) призначується командантом посту Гасі - Іні-фель, з одкомандуванням до 3-го полку спагі.

Невдоволення Шатлєна доходило до незвичайних розмірів.

— Капітан Де Сент-Авіт командантом посту! Посту, якому ніколи нічого не закидали! Чи нас вважають за місце вигнання?!

Моє здивовання дорівнювало його обуренню. Одночасно з тим я завважив Ґурю, жовніра з карного відділу, який повнив обовязки писаря; він припинив писанину і прислухувався зі злосливою міною.

— Вахмістре, капітан Де Сент-Авіт це мій шкільний товариш — відповів я гостро.

Шатлєн уклонився і пішов до дверей; я за ним.

— Слухайте, старий, — сказав я, ударюючи його по рамені, — не кривіться. Пригадайте собі, що за годину ми ідемо до оази. Наготовте набоїв. Треба поліпшити щоденні обіди.

Повернувши до бюра, я рухом голови відіслав Ґурю.

Залишившися на самоті, я закінчив читання листу панни де С..., потім взяв нове число „Дневника“ і перечитав міністерський наказ, яким призначували нам нового шефа.

Вже пять місяців я виконував ці обовязки і, щиро кажучи, вони не тяжіли мені. Навпаки я тішився цією незалежністю. Можу навіть признатися, що під моїм проводом служба виконувалася краще ніж за мойого попередника капітана Дєліволя, старшини старої кольоніяльної школи. Правда, він мав великий нахил до алькоголю. Тоді він мішав всі африканські говори і міг допитувати гауса діялєктом сакалявів. Ніхто з нас не виявляв такої ощадности до чистої води, як він. Коли одного ранку приготовлював собі абсент в товаристві вахмістра, Шатлєн, пильно стежучи за плином в склянці, зауважив, що його зелена краска блідне, наслідком великої кількости доляної води. Він підвів голову, відчуваючи, що діється щось незвичайне. Капітан Дєліволь сидів дивно випростований і ляв воду з похиленої карафки на цукор. Він був мертвий.

Цілих пять місяців по смерти цього доброго піяка ніхто ніби не згадував про його заступлення. Я навіть почав спо-

діватися, що зайде постанова про моє затвердження на посаді... А нині — це несподіване призначення...

Капітан де Сент-Авіт... В Сен-Сірі був моїм товаришем. Опісля я стратив його з очей. Згодом увагу притягнула його незвичайна службова карєра, ордери, нагороди за три дуже сміливі виправи до Тібесті та Аїру; потім знову таємнича драма його четвертої подорожі, разом з капітаном Моранжсем, звідки він повернув сам один. У Франції все швидко забувається. Уплило шість років. Я не чув більше про де Сент-Авіта. Мені навіть здавалося, що він подався до димісії. А тепер він стає моїм начальником!

— Однаково, цей або другий! — думав я. — В школі він був дуже милий і між нами все була дружба. Зрештою мені бракує років до ранґи капітана.

І я вийшов з бюра посвистуючи.

Ми з Шатлєном знаходилися на берегу невеличкого озера, що займало середину маленької оази. Заховавшися у високій траві альфі, ми поклали нашу зброю на землю, яка в цей вечірній час вже трохи вистигла.

Сонце схилялося до заходу і освітлювало рожевим промінням вузькі канали, що орошували нужденні лани тамошніх чорношкірих мешканців.

Дорогою ми йшли мовчки. Шатлєн гнівався.

Мовчки забили ми кілька нещасливих горлиць, які прилітали, змучені спрагою, відсвіжитися до води. Коли з пів тузина цих мертвих тіл вже лежало біля нас, я поклав руки на рамя вахмістра.

— Шатлєне!

Він здрігнувся.

— Шатлєне, я вас образив сьогодні, не гнівайтеся. Це спричинила лиха полуднева година.

— Пан поручник є моїм начальником — відповів він голосом, якому даремно бажав надати відбиток невдоволення.

— Шатлєне, не гнівайтеся... Ви маєте щось мені сказати. Ви мене розумієте.

— Нічого не знаю. Не знаю.

— Шатлєне, Шатлєне, будемо говорити поважно. Говоріть мені про капітана де Сент-Авіт.

— Я нічого не знаю, — нерадо відповів він.

— Нічого? А памятаєте, ви тоді сказали?...

— Капітан де Сент-Авіт дуже відважна людина, — промурмотів він, вперто спустившу голову. — Він сам поїхав

до Більмо, до Аїфу, скрізь сам, де ще ніхто не бував. Він дуже хоробрий!

— Так, він дуже хоробрий, — лагідно ствердив я, — але він вбив свого товариша капітана Моранжа, чи не так?

Старий вахмістр здрігнувся.

— Він відважна людина, — твердив уперто.

— Шатлєне, ви наче дитина. Хибаж ви боїтеся, що я перекажу ваші слова нашому майбутньому начальникові?

Я добре трафив. Старий аж підскочив.

— Вахмістр Шатлєн нічого не боїться, пане поручнику. Він боровся в Абомеї проти амазонок, в країні, де з кождого корча висувалися чорні руки, що ловили вас за ногу, і одним ударом ножа відтинали вам її.

— Тоді всі ці розмови і те, що ви самі казали...

— Все це балачки.

— Балачки, які повторює ціла Франція, Шатлєне!

Він ще більше схилив голову і не відповів.

Я втратив терпеливість:

— Чи ти говоритимеш, осляча голово?

— Мій поручнику, мій поручнику, сказав він благаючо — присягаюся, що те, що я знаю, властиво нічого не знаю...

— Ти мені скажеш все, що знаєш і то зараз. В противному випадку даю тобі слово чести, що не говоритиму з тобою, опріч справ службових, цілий місяць.

Гасі-Ініфель: трийцять чорношкірих жовнірів. Чотири Европейці — я, вахмістр, бриґадієр і Ґуґрут. Загроза була страшна і вона вплинула.

— Отже, мій поручнику, — почав він глибоко зітхаючи, — прошу тільки опісля не закидати мені, що обмовляю перед вами начальника, оповідаючи речі, про які треба мовчати, бо вони спіраються лише на поголосках.

— Говори!

— Це було в 1899 році. Я служив тоді бриґадієром в 4-му полку спаґі в Сфаксі. Користав там з доброї опінії, до тогож зовсім не пив і тому доручили мені завідувати старшинським клюбом.

Посада справді добра. Ринок, рахунки, видавання книжок з бібліотеки (їх було небагато) і ще ключ від шафи з напитками, бо в цій справі не можна покладатися на жовнірів. Полковник не був жонатий і обідав у клюбі. Одного вечора він прийшов заклопотаний і коли сів до столу, попросив о увагу.

— Панове, — сказав він, — мушу вам переказати певну справу і попросити вашої поради. Ось у чому річ. Завтра рано пароплав „Місто Неаполь“ прибуває до Сфаксу. На ньому їде капітан де Сент-Авіт, який удається до Феріяни, щоб обняти там посаду.

Полковник перервав: „Добре, подумав я, очевидно на завтра треба подбати про добрий обід.“ — Бо ви знаєте звичай старшинських клюбів в Африці? Коли прибуває який старшина, всі товариші їдуть до нього на пароплав і запрошують в гостину на цілий час постою. Він платить за цю гостинність оповіданням новинок з батьківщини. В такий день роблять богато навіть для звичайного поручника.

Приїзд старшини до Сфаксу це значило: більше дань на обід, добре вино і найкраща горівка.

Але цим разом, коли я помітив погляди, якими замінилися старшини, я зрозумів, що наша старка залишиться в своїй шафі.

Полковник заговорив знов.

— Ви всі напевно чули, панове, про капітана Де Сент Авіта і за поголоски, що кружляють довкола його імени. Не нам провірювати ці чутки, особливо, зважаючи на його службове підвищення і нагороди. Але між тим, щоби не закидати старшині злочину і приймати товариша в свойому кружку — велика дістанція, яку ми не обовязані переступати. З приводу цього я бувби щасливий почути вашу думку.

Всі мовчали. Старшини дивилися один на одного і відразу споважніли всі до молоденького підпоручника. Я сидів тихенько в свойому куті, де про мене всі забули і старався жадним рухом не зрадити своєї присутности.

— Дякуємо вам, пане полковнику, — сказав нарешті старий командант — за бажання порадитися з нами. Всі наші товариші напевно зрозуміли, про які прикрі поголоски ви говорили. Якщо дозволите мені висловитися, я скажу, що в Парижі, в військовому Географічному Відділі, де я попередньо служив, багато найзначніщих старшин мали з приводу цієї прикрої історії думку, яку уникали висловлювати, але очевидно неприятливу для капітана Де Сент-Авіта.

— Я був у Бамако підчас виправи Моранжа і Сент-Авіта — сказав один капітан. Думка старшин того ґарнізону на жаль дуже мало відріжняється від того, що нам зараз оповів пан командант. Але мушу зазначити, що всі ці підозріння полягають на самих чутках. А цього мало, коли ходить про такі страшні речі.

— Але їх вистане для пояснення нашої відсутности, відповів полковник. Не ходить тут про суд над ним. Але ми не обовязані приймати його при свойому столі. Це є знаком братнього пошановання. Тепер прошу сказати мені, чи бажаєте вшанувати пана де Сент-Авіт?

Сказавши це, він подивився по черзі на всіх старшин. Кождий з них хитнув заперечуючо головою.

— Бачу, що ми годимося, — тягнув далі полковник. — Але, на жаль, це не кінець справи. „Місто Неаполь" увійде завтра до пристані. Барка, що забере пасажирів, вирушує о осьмій годині. Треба, щоб один з вас, панове, приніс себе в жертву і удався на пароплав. Капітанові де Сент-Авіт може впасти до голови думка прибути до клюбу. Ми не маємо наміру образити його, відмовляючи йому традиційної гостини. Тому мусимо його попередити. Треба дати до зрозуміння, що йому краще залишитися на кораблі.

Полковник знову подивився на старшин. Не могли не погодитися з ним, але видко було, що це кождому з них неприємно.

— Не сподіваюся знайти між вами добровільного виконавця цієї місії. Тому мушу визначити його сам. Капітане Ґранжан, пан де Сент-Авіт також капітан. Краще буде, коли він довідається про нашу постанову від старшини своєї ранґи. Тому я змушений звернутися до вас в такій прикрій справі. Не потребую просити вас, щоби провели її як найобережніще.

Капітан Ґранжан уклонився, а решта старшин відітхнула з полегшою.

На другий день при сніданню всі нетерпляче чекали його повороту.

— Ну, як там? — спитав коротко полковник.

Капітан Ґранжан відповів не відразу. Він сів до столу, при якому його товариші готовили для себе напитки і, хоч був людиною, з якої насміхалися за його надмірну тверезість, випив, не віддихаючи, цілу склянку абсенту, не чекаючи навіть, щоби розтанув цукор.

— Ну якже, капітане? — повторив полковник.

— Виконано, пане полковнику. Можете всі вспокоїтися, він не висяде на беріг. Але мій Боже, як це неприємно!

Старшини чекали мовчки. Лише їх очі світилися неспокійною цікавістю.

Капітан налив собі води.

— Отже — казав він — я приготовив собі ще по дорозі, в барці, першу фразу. Але, коли входив східцями на пароплав, все вилетіло мені з голови. Сент-Авіт був у ку-

рильні з командантом корабля. Мені здавалося, що я ніколи не посмію йому нічого сказати, тим більше, що він, очевидно, збирався висідати.

Він був у повному однострою, з шаблею і острогами. На кораблі не носять острогів. Я представився і ми заміняли між собою кілька слів, але я напевне мав дуже ніяковий вигляд, бо з першої хвилини помітив, що він відгадав причину відвідин. Залишивши, при першій змозі, команданта, він запровадив мене на задню частину корабля. Там я заговорив. Але що я казав, полковнику? Щось бурмотів!... Він не дивився на мене. Опертий на барєр, він дивився просто перед себе і всміхався. Опісля, коли я вже остаточно заплутався у своїх поясненнях, він подивився мені у вічі холодним поглядом і сказав:

— Дякую вам, любий товаришу, за ваші турботи, але вони направду були даремні, бо, почуваючи себе втомленим я не думав висідати. Проте маю приємність пізнати вас і, хоч сам не можу скористати з вашої гостинности, прошу вас дуже приняти мою, поки барка не вертатиме на беріг.

Тоді ми повернули до курильні. Він сам приготовив напитки. Ми відшукали спільних знайомих і розмова завязалася. Ніколи не забуду того насмішкуватого виразу його очей, його сумного і лагідного голосу. Ах! пане полковнику, панове товариші, я не знаю, що там говорено в Ґеоґрафічному відділі або на постах в Судані... Але там мусить бути страшне непорозуміння! Така людина не здібна до такого вчинку. Вірте мені.

— Це все, мій поручнику, — додав Шатлєн по хвилині. — Ніколи ще не бачив я сумнішого снідання. Старшини поспішали їсти, не будучи в стані побороти тяжкого настрою, що опанував їх. І лише окремі погляди зверталися до моря, де на милю від берега гойдався на хвилях пароплав „Місто Неаполь".

Вони бачили його ще увечері, підчас обіду і, тільки тоді, коди голос сирени і хмари диму сповістили нас про його відплив до Ґабесу, поновилися балачки, але вже не такі веселі, як передтим.

З того дня в старшинському клюбі у Сераксі уникали, наче чуми, самої згадки про капітана де Сент-Авіт.

Шатлєн говорив тихим голосом і невелике населення оази не чуло його оповідання. Вже цілу годину ми не стріляли. Довкола озера зібралося чимало горлиць. Якісь великі таємничі птиці літали під темними альмами. Свіжий вітрець колисав ростини. Ми зняли свої шапки і підставили чоло під його слабенький подув.

— Шатлєне, — сказав я — вже час вертати до борджу.

Повільно зібрали ми вбитих горлиць. Я відчував на собі пильний погляд вахмістра. В цьому погляді був наче докір і жаль, що він довірився мені. Але мимо того, за весь час нашого повороту я не знайшов у собі сили перервати цю тяжку мовчанку хочби одним словом.

Коли ми повернули, була ніч. Ще можна було помітити прапор над постом, але краски вже зливалися. На заході, за надмами, сонце зникло за темно-фіолєтовим овидом.

Коли ми увійшли до брами, Шатлєн залишив мене.

— Мені треба у стайню, — сказав він.

Я пішов сам у напрямі будинків, де мешкали Европейці і знаходилися склади зброї. Невимовна туга пригнічувала мене.

Я думав про своїх товаришів у Франції: в цю пору вони вертали домів, де на них чекало вечорове убрання з блискучими еполєтами...

Завтра, сказав я до себе, внесу просьбу на відпустку.

На земляних сходах було цілком темно, але в канцелярії, куди я увійшов, світилося.

Схилившися над книгами при мойому столі сидів якийсь чоловік. Він не чув, як я увійшов, і був обернений до мене плечима.

Я подумав, що це Ґурю дозволив собі таке нахабство і я кликнув на його.

Чоловік підвівся і я побачив, що він високий, стрункий і блідий.

— Поручник Ферєр? — Він підійшов, подаючи мені руку.

— Капітан де Сент-Авіт! Дуже тішуся, любий товаришу.

В цей мент увійшов Шатлєн.

— Вахмістре, — гостро сказав новоприбувший. — Не можу вас похвалити за те, що я встиг оглянути за цей короткий час. Нема ані одного сідла, якому чогось не бракувалоби, а кошари виглядають так, ніби в Гасі-Ініфель падав дощ триста днів на рік. Зрештою, де ви були ціле пополудне? На чотирьох Французів, яких нараховує пост, я знайшов тут лише одного жовніра з карного відділу, що сидів перед пляшкою горівки! Сподіваюся, що все зміниться від нині! Так?

— Пане капітане, — сказав я придушеним голосом, підчас коли Шатлєн закаменів, тримаючи руку при шапці, — мушу сказати вам, що вахмістр ходив зі мною і тому я відповідаю за його неприсутність на пості. До цього додам, що він бездоганний старшина і що якби нас були попередили про ваш приїзд...

— Очевидно, — сказав він з холодною усмішкою. — Тому не роблю його відповідальним за недбальство, яке мушу закинути вам. Він не мусить знати, що, залишаючи хоч на дві години такий пост як Гасі-Ініфель, старшина може не багато чого найти по свойому повороті. Ці грабіжники Каамба, мій любий товаришу, дуже люблять пальну зброю і, щоби захопити ці шістьдесять рушниць на вашому складі, охоче поважилибся, навіть наражаючися на війну з нами, з неприсутности старшини, який зрештою мав досі знамениту опінію. Але прошу вас зі мною. Ми закінчимо невеличкий огляд, який я розпочав без вас.

Він вже був на сходах. Я поспішив за ним. Шатлєн ішов останнім. Я чув, як він бурмотів голосом відповідного, дуже зарозумілого тону:

— Гаразд! Заповідається потіха!

## КАПІТАН ДЕ СЕНТ-АВІТ.

Кілька слідуючих днів показали, що Шатлєн даремно побоювався службових непорозумінь з новим начальником. Часто навіть мені приходила до голови думка, що своїм гострим виступом де Сент-Авіт відразу бажав взяти над нами гору і доказати, що уміє нести тягар свого минулого з піднесеним чолом... На другий день по приїзді він виявив себе дуже ласкавим і навіть похвалив вахмістра за порядок на пості і за вишколення жовнірів. На мій погляд він був цілком приємний.

— Ми, здається, разом скінчили школу? — сказав він мені. — Не потребую уповажнювати тебе на уживання традиційного „ти". Це твоє право.

Даремні вислови довіря! Марні ознаки взаїмної щирости! Що виглядає більше приступним, як безмежна Сагара? Вона відкрита для кождого, хто хоче дістатися до її просторів. Разом з тим, чи є що-небудь більш неприступного? По шести місяцях такого співжиття, яке утворюється на південних постах, мені видається найбільше незвичайним в цілій пригоді, що я вирушаю завтра до невідомих просторів, з людиною, думка якої мені рівнож невідома, як і той край, до якого він зумів викликати в мені зацікавлення.

Перший раз я здивувався, коли побачив баґаж свого сопутника.

Коли він тоді несподівано прибув до нас з Уарґлі, на расовому мехарі, яким він їхав, знаходилися лише самі найпотрібніщі речі, як зброя, шабля, револьвер, солідний кріс і т. и. Решта прибула пятнайцять днів пізніще, разом з транспортом харчів для посту.

Три, поважного розміру, скрині були внесені до кімнати капітана і ґримаси тих, що несли промовляли за їх вагу.

Я усунувся, щоби не перешкоджувати капітнові де Сент-Авіт розпаковуватися, і почав переглядати почту, яку привезли з транспортом.

Трохи згодом він увійшов до бюра і подивився на часописи, які я одержав.

— А, — сказав він, — тобі це надсилають? Разом з тим він узяв останнє число „Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde in Berlin“.

— Так, — відповів я. — Ці панове цікавляться моїми працями над ґеольоґією Уед-Міа і горішнього Іґарґару.

— Це може мені придатися, — пробурмотів він, перекидаючи картки.

— Прошу! До твого розпорядження.

— Дякую. Боюся, що не зможу нічого дати тобі в заміну, хіба що Плінія. Та ще... Ти, звичайно, добре знаєш, що він каже про Іґарґар по королі Юбі. Зрештою, допоможи мені впорядкувати все і ти побачиш, чи не буде там чого цікавого для тебе.

Я зараз же погодився.

Спочатку ми видобули на божий світ ріжні метеорольоґічні і астрономічні інструменти, як термометри ріжних систем, барометр-анероїд, хронометри, секстант, астрономічну люнету і буcолю... Дюверєр називає ці речі найпростіщою матерією, легко переносною на горбі верблюда.

В міру того, як Сент-Авіт подавав мені ці інструменти, я їх розставляв на одинокому столі, що був у кімнаті.

— Тепер, — сказав він, — лишилися тільки книжки. Я зараз буду тобі їх подавати. Складай їх у куті на купу, заки мені зроблять полиці.

Цілих дві години я помагав вибирати зі скрині бібліотеку. Та яку ще! Ніколи не бувало такої на постах Півдня!

В чотирьох стінах цього борджа скупчилося все, що будь коли писалося про Сагару. Само собою, були там Геродот і Пліній, також Страбон, Птольомей, Помпоній Меля і Амієн Марцелін. Побіч цих імен, які промовляли навіть до моєї в цьому напрямі несвідомости, я побачив Коріпуса, Павла Ороза, Ерастотена, Фотія, Діодора Сицилійського, Соліна, Діона Касія, Ізидора з Севілі, Мартина Тирського,

Етикуса, Атенея... Були „Scriptores Historiae Augustae”, „Itinerarium Antonini Augusti”, „Geographi latini minores“ — Різа, „Geographi graeci minores” — Карла Мілєра...

Згодом я управився зазнайомитися з Агатархідом з Косу і Артемідором з Ефезу, але признаюся, що тоді вигляд їх творів на кватирі капітана кавалєрії справив на мені певне враження.

Згадаю ще „Descrittione dell' Africa“ Льва Африканського, арабські оповідання Ібн-Кальдуна, Аль-Якуба, Ель-Бекрі, Ібн Батута, Магомета ель-Тунзі... Серед цього Вавилону я пригадую собі лише два томи французьких сучасних авторів. Це були латинські тези Берліу і Шірмера.

Працюючи над укладанням стосів і наданням їм по можности рівноваги, я казав до себе:

— А я думав, що підчас виправи з Моранжем, Сент-Авіт був занятий передовсім науковими спостереженнями. Або я помилився, або з того часу він змінив свій фах. Проте напевно знаю, що серед цієї мішанини для мене нема нічого відповідного.

По виразі мого обличчя він мусів зауважити моє здивовання, бо спитав голосом, в якому відчувалася підозріла нотка:

— Може тебе дивує вибір книжок?

— Не маю права казати про своє здивовання, — відповів я — бо не знаю праці, для якої ти їх зібрав. Можу лише безпомилково ствердити одно, що ще ніколи жадний старшина на арабських постах не мав бібліотеки, де гуманістичні науки булиби так добре представлені.

Він мляво усміхнувся і в той день ми більше не говорили на цю тему.

Поміж книжками де Сент-Авіта я зауважив грубий зошит з міцним замком. Кілька разів я бачив, що він робить там замітки. Виходячи з кімнати, він завжди замикав зошит у шафці з білого дерева.

Коли він не писав, або служба не вимагала його обовязкової присутности, він казав сідлати мехарі, на якому приїхав, і за кілька хвиль я бачив, як їх подвійна сілюетка зникала на горизонті за червонавими надмами.

За кождим разом ці поїздки ставали довшими. З кождої він повертав у великому піднесенню, яке я помічав, коли ми сходилися з ним при обіді і залишалися у двох. Це мене почало непокоїти.

— Зле! — подумав я певного дня, коли це хвилювання було особливо помітне. — Неприємно знаходитися у під-

водному судні, коли комендант уживає опіюма. А чим наркотизується цей?

На другий день я переглянув усі шуфляди мого товариша. Ця ревізія, до якої я уважав себе обовязаним, трохи заспокоїла мене.

— Хибажби він носив з собою свої рурки і шприц Праваца!

Тоді я думав, що для свого піднесення Андрій потребував штучних засобів. Але пильне спостереження випровадило мене з цього блуду. Не було нічого підозрілого під цим оглядом. До того він майже не пив і не курив.

Проте не було жадного сумніву, що його гарячковість зростає. З цих поїздок він повертав завжди з блискучими очима, блідий і схвильований.

Одного вечора він залишив пост о шестій годині, коли зменшилася спека. Ми чекали на нього цілу ніч. Я тим більше непокоївся, що від певного часу повідомляли нас каравани про банди волоцюг в околиці.

У досвіта його ще не було. Він вернув щойно в полудне. Його верблюд майже впав на землю від втоми.

Перше, що він побачив, був відділ жовнірів, який я сформував, щоби шукати його в пустині. Люде і звірята зібралися на подвірю поміж бастіонами.

Він зрозумів, що мусить нарешті дати мені пояснення, але зачекав, поки ми не залишилися з ним удвох при сніданню.

— Мені дуже прикро, що причинив вам стільки клопоту. Але надми були такі гарні при місячному сяйві!... Непомітно я віддалився досить далеко.

— Я тобі не докоряю. Ти вільний в своїх учинках і стоїш на чолі цього посту. Але дозволь собі нагадати про цих грабіжників Каамба і про неприємности, на які може наразитися комендант посту, віддаляючися на довший час.

Він усміхнувся.

— Гарно, коли хто має добру память, — відповів він спокійно.

Він був у надто доброму настрою.

— Не гнівайся. Я поїхав у свою звичайну прогульку. Зійшов місяць. І тоді я пізнав краєвид. Звідти, в листопаді буде двайцять три роки тому взад, вирушив Флятерс на зустріч своїй долі, в солодкому переконанню, що з цієї дороги нема повороту.

— Дивний спосіб думання для голови виправи — пробурмотів я.

— Не кажи злого про Флятерса. Ще жадна людина не любила так пустині як він... Любив до смерти!

— Палят, Дульс і багато инших також любили її — відповів я. — Але вони наражалися особисто, тоді як Флятерс поносив відповідальність за життя шістьдесять людей. І ти не можеш заперечити, що лише через нього загинув цілий відділ.

Ледви я вимовив ці слова, як вже пожалкував їх. Я пригадав собі оповідання Шатлєна про те, як в старшинському клюбі, в Сфаксі, всі уникали, наче чуми, найменшого натяку на виправу Моранж—Сент-Авіт.

На щастя я зауважив, що мій товариш не слухав. Його блискучі очі дивилися де-инде.

— Де була твоя перша служба? — спитав він несподівано.

— В Оксоні.

Якось дивно засміявся.

— Оксон. Кот д'ор! Департамент Діжон, шість тисяч мешканців, залізниця П.-Л.-М. Жінка начальника ескадрону приймає по четвергах, а капітана — по суботах. Що неділі відпустка: в першу кождого місяця до Парижа; в три останні — до Діжону. Тепер розумію твою думку про Флятерса!

— Що до мене, я почав службу в Боґарі. Там я висів одного ранку в жовтні місяці, як двайцятилітній підпоручник 1-го Африканського баталіону, з білою смужкою на чорному рукаві. Боґар! Ще два дні перед тим я бачив з пароплаву африканське побережя. Жаль мені тих, хто, зауваживши вперше ці біляві скелі, не відчув наглого стиснення серця і не згадав, що ця земля тягнеться на багато тисяч миль... Я був тоді майже дитиною, мав досить грошей і кілька вільних днів, щоби залишитися на короткий час в Альжирі, для забави. І щож, того самого вечора я виїхав потягом до Беруаґії.

Там, на яких сто кільометрів від Альжиру, вже кінчається залізничий шлях. Почтовий віз виїзджає, з огляду на спеку, на ніч. На горбах я висідав, ішов пішки побіч возу, бажаючи відчути в цій новій атмосфері ще віддалене привітання пустині.

Перша зупинка була біля півночі в „Таборі Зуавів". Це маленький пост, над висохлою долиною, звідки підноситься арома лаврів. Там був карний відділ, якого стрілецька сторожа провадила на камянистий південь. Одні з них, приналежні до вязниць Альжиру і Дуери, були в одностроях, решта — в цивільному. Ці останні — рекрути останнього року, сутенери з Шапель і Кот д'Ор.

Вони вирушили перед нами. Незабаром віз дігнав їх. Ще здалека бачив я, в світлі місяця, на жовтій дорозі, чорну масу, оточену сторожею. Потім почув якісь глухі звуки... Нещасливі співали. Один з них зачинав сумним, горляним голосом куплєти і слова зловіщо розносилися в блакитному просторі.

Maintenant qu'elle est grande
Elle fait le trottoir
Avec ceux de la bande
A Richard Lenoir.

А решта підхоплювала хором страшливий рефрен:

A la Bastille, à la Bastille
On aime bien, on aime bien
Nini Pean d' Chien;
Elle est si belle et si gentille
A la Bastille.

Коли віз переїзджав біля них, я придивився їм блище. Вони були страшні. Очі їх блищали темним вогнем на блідих, голених обличчях. Гарячий порох дусив їх і голоси ставали хриплими. Невимовна туга огорнула мене.

Я відітхнув від цього кошмару лише коли ми їх оминули.

— Далі, далі на південь! Туди, де ще не сягає зараза цивілізації!

Коли стомлююся й на мене нападає хвиля туги і бажання спинитися на шляху, який я обрав собі, я згадую карний відділ в Беруаґії і зараз рушаю далі.

Проте, яка нагорода, коли я знаходжуся там, де бідні звірята не тікають перед людиною, бо ще її не бачили, де пустиня стелиться довкола вас, така безмежна, що цілий старий світ мігби пасти, не нарушуючи спокою ані одної надми, ані одної хмарки в небі!...

— Правда, — прошепотів я — я також це відчув одного разу в пустині коло Тіді-Кельт.

До цеї пори я, не перериваючи, слухав його. За пізно зрозумів я, що роблю помилку, вимовляючи цю нещасливу фразу.

Він засміявся своїм неприємним нервовим сміхом.

— Ах! Ти кажеш в Тіді-Кельт? Друже мій, раджу тобі в твойому власному інтересі, якщо не бажаєш наразитися на посмішки, уникай цих спогадів! Чекай! Ти мені нагадуєш Фромантена, або цього бідолаху Мопасана, який говорив про пустиню, тому що доїхав до Джельфи, в двох днях путі від границі Баб-Азун і в чотирьох від Авеню Опери;

який, побачивши як здихав неподалеку від Бу-Саада якийсь нещасливий верблюд, вирішив, що він у глибині Сагари, на стародавньому шляху караван... Тіді-Кельт — пустиня!

— Мені однак здається, що Ін-Салях... почав я трохи розлючений.

— Ін-Салях! Тіді-Кельт! Але мій бідний друже, коли я там переходив останнім разом, було розкидано на шляху стільки старих часописей і порожніх пуделок від сардинок, як у неділю у Венсенському лісі.

Таке явне і несправедливе бажання зачепити мене, випровадило мене з рівноваги.

— Звичайно — відповів я вороже, — я не заходив так далеко, аж до... Я спинився. Але вже було пізно.

Він подивився мені просто у вічі і лагідно спитав.

— До чого?

Я мовчав.

— До чого? — повторив він.

І коли я ще вперто мовчав, він додав:

— До Уед-Таргіт, правда?

В Уед-Таргіт, в сто кільометрів від Тімісао на $23^0 5'$ північної ширини, згідно з офіціяльним повідомленням, був похований капітан Моранж.

— Андріє! присягаюся тобі! — крикнув я.

— В чому присягаєшся?

— Що не мав наміру...

— Згадувати про Уед-Таргіт? Чому? Длячого не говорити в моїй присутности про Уед-Таргіт?

Здвигнув раменами на моє благаюче мовчання і просто сказав:

— Ідіот!

І вийшов, лишаючи мене у цілковитому збентеженню.

Навіть моя покірність не обезброїла його. Я це зауважив на слідуючий день і він виявляв своє невдоволення в досить нечемний спосіб.

Тільки я встав з ліжка, як він увійшов до мого покою.

— Чи ти можеш пояснити мені що це таке? — спитав він тримаючи один з адміністраційних реґістрів. У хвилині роздратовання він їх стало переглядав, сподіваючися найти там причину для виявлення свого невдоволення, під оглядом військової служби.

Цим разом випадок сприяв йому. Він відчинив реґістр. Я міцно счервонів, зауваживши там слабий відбиток добре мені знаної фотоґрафії.

— Що це таке? — спитав він погірдливо.

Дуже часто спостерігав я, як він уважно, але недоброввічливо, приглядався до портрета панни де С... і тому був переконаний, що тепер свідомо шукає сварки.

Проте я стримався і сховав до шуфляди бідну маленьку світлину.

Але мій спокій не відповідав його намірам.

— На будуче, — сказав він — прошу тебе не залишати своїх сердешних памяток між службовими паперами.

— Не варто постачати Ґурю таких дразнячих предметів, — додав він з образливою усмішкою.

— Андріє — сказав я — забороняю тобі...

Він випростувався.

— Що таке? В чому річ? Хиба ж я не дозволив тобі говорити про Уед-Таргіт? Чи не так? Отже думаю, що маю право...

— Андріє!

Тепер він насмішкувато придивлявся до портрету, з якого відбитку я перед хвилиною сховав.

— Ха... ха!... Прошу тільки, не гнівайся. Але між нами кажучи, вона трохи за худенька.

І заки я встиг йому відповісти, він вийшов, виспівуючи неприличний рефрен:

A la Bastille, à la Bastille,
On aime bien, on aime bien
Nini Peàn d' Chìen...

Три дні ми не розмовляли один з другим. Моя розпука була безмежна. Хиба ж я завинив у цьому непорозумінню? Щож робити, коли на два речення одно завжди лунало як натяк...

— Ні, це становище не може довше тревати, — сказав я собі.

Воно мусіло припинитися.

Тиждень по пригоді з фотоґрафією прийшла почта. Ледви я подивився на „Zeitschrift", німецький часопис, про який я вже згадував, як мимоволі, підскочив зі здивовання. Там виразно стояло: Reise und Entdeckungen zwei französischer Offiziere, Rittmeisters Morhange und Oberleutenant de Saint-Avit, im westlichen Sahara.

В туж мить я почув голос свого товариша.

— Чи є щось цікавого в цьому числі?

— Ні, — відповів я недбало.

— Покажи.

Я послухав. Шо мав робити? Мені здалося, що він зблід, перечитавши ці рядки. Однак самим природним голосом сказав:

— Ти мені це позичиш, правда? І вийшов, кинувши на мене недовірливий погляд.

День мляво тягнувся. Я побачив його лише у вечір. Він був веселий, дуже веселий, аж мене серце боліло від його веселости!

По обіді ми вийшли на терасу і сперлися на балюстраду. Звідти відкривався широкий краєвид пустині, що на сході вже западала у темряву.

Андрій перервав мовчанку.

— Ах, до речі! Я тобі повернув часопис. Маєш рацію... Нічого цікавого.

Виглядав, ніби щиро бавився.

— Що з тобою? Що таке?

— Нічого, — відповів я зі стисненим горлом.

— Нічого? Хочеш, я тобі скажу, що з тобою?

Я подивився на нього благаюче.

Знизив раменами і, здається, ще раз сказав: ідіот!

Ніч наближалася. Тільки на півдні світилася жовта смуга. Нагло із темряви донісся жалісний крик шакаля.

— „Діб“ плаче без причини, то недобре віщування, сказав Сент-Авіт.

І знов звернувся до мене, продовжуючи свою жорстоку гру.

— То ти не хочеш говорити?

Я ледви видусив з себе незвязані слова:

— Який гнітучий день! Яка тяжка, задушна ніч... Не пізнаєш самого себе.. Не знаєш, що...

— Так, — падав здалека голос де Сент-Авіта, — ніч тяжка, тяжка... Така задушна, як та, коли я вбив капітана Моранжа.

## ВИПРАВА МОРАНЖ — СЕНТ-АВІТ.

— Отже я вбив капітана Моранжа, — казав мені Андрій де Сент-Авіт другого дня о тій самій порі і на тому самому місці, з цілковитим спокоєм, що зовсім не відповідав страшній безсонній ночі, яку я перебув. — Чому я тобі це оповів — не знаю. Може на мене вплинула пустиня? Чи ти є людиною, яка зможе витримати тягар цієї таємниці і приняти, в разі потреби, наслідки, які вона за собою потя

гає? Не знаю цього також. Будучина покаже. Наразі повторюю тобі, що я вбив капітана Моранжа.

Я вбив його. А тому, що ти бажаєш довідатися, як це сталося, не буду ломити собі голови над вигадуванням відповідної романтичної історії. Не маю охоти до зайвих зусиль. Отже зачну просто від мого знайомства з Моранжем.

Мушу зазначити, що, мимо втрати спокою й репутації, я не жалкую, що пізнав його. Взагалі, виключаючи зі справи наші товариські відносини, я виявив, вбиваючи його, велику невдячність. Тільки йому і його досвідові в читанні старовинних написів завдячую одну річ, яка змінила моє життя і зробила його цікавішим від животіння инших моїх товаришів в Оксоні або де инде.

Тепер перейдемо до самої справи:

Я почув перший раз назвиско Моранжа в арабському бюрі Уарґлі, де я служив у ранзі поручника. І мушу сказати, що тоді це було для мене причиною злого гумору. Час був тоді неспокійний. Султан Марокка не крився із ненавистю до нас, а в Туаті, де переховувалися душогубці Флятерса і Фрескалі, він навіть допомагав нашим ворогам. В Туаті був головний осередок змовників і одночасно місце, де ріжні мандрівні банди діставали харчі. Ґубернатори Альжиру — Тірман, Камбон і Ляферєр домагалися окупації того терену. Міністерство війни поділяло їхню думку... Але ще був парлямент, який не виносив ніяких постанов з огляду на Англію, Німеччину, а головне, на якусь там Деклярацію прав людини й громадянина, що проголошувала святе право повстання народів, коли б навіть ці народи були звичайнісенькими дикунами, які з приємністю відтялиб вам голову. Коротко кажучи, військова влада була примушена збільшити нишком залогу на постах Півдня і створити нові: цей постココресоф, форт Мірібель... Але, як каже Кастрі, „мандрівні племена стримують не „борджі“, а потреби черева“. Таким черевом була оаза Туат. Треба було за всяку ціну переконати тих парижських адвокатів про потребу заняття Туата. Для цього необхідним являлося представити їм докладний стан інтриґ, які там робилися супроти нас. Головними авторами тих інтриг були і є до тепер Сенусі, яких вожд був примушений перенестися за кілька тисяч миль звідси до Шімедру в Тібесті. У декого (я кажу „декого“ завдяки своїй скромности) зявилася думка відшукати сліди тих аґітаторів на їх улюблених шляхах в пустинях: Рат, Тамасінен, Аджемор і Ін-Салях. Як бачиш,

це майже та сама путь, якою в 1864 році йшов Жерард Рольфс.

Я вже відбув дві прогульки — одну до Аґадесу, другу до Більми і вважався поміж старшинами бюра за знавця сенусіївського питання. Тому мені доручили цю справу.

Мені раптом впала до голови думка побувати також в північному Гоґарі, щоб переконатися, чи продовжуються ті дружні відносини між Туареґами з Агітаргену і Сенусіями, які повстали, коли вони обєдналися для душогубства Флятерса. З моїм пляном погодилися. Первісний проєкт був змінений і я, діставшися до Іґеляшему, в 600 кільометрах на південь від Темасінену, замість того, щоби удатися просто до Туату дорогою через Рат до Ін-Саляху, узяв курс на скелі Муїдіру і Гоґару до Шік-Саляху. Звідти я мав повернути на північ через Судан і Аґадес. Це був гак на 800 кільометрів. Але що це значило в подорожі, яка простягалася на 700 миль! До того ж приймалося на увагу обслідування шляхів, якими наші вороги прибували до Туату.

В подорожі кождий знаходить щось до свого смаку і я з приємністю подумав про оглядини ґеольоґічної структури площини Еґере, де так траґічно загинув Дюверєр та инші.

Все було готове до мого відїзду з Уарґлі. Це все включало в собі небагато: три мехарі — мій, мого товариша Бу-Джема, вірного Каамби, що був зі мною підчас виправи до Аїру (він служив мені не стільки провідником, бо я сам добре знав околицю, як машиною до пильнування верблюдів) і третій верблюд, який ніс на собі запаси провіянтів і води.

В такі подорожі пускаються, звичайно, беручи з собою сотку жовнірів і навіть гармату. Щож до мене, то я дотримуюся звичаїв Дульса і Рене Калїє: я виправився сам.

В цей солодкий мент, коли й відчував уже, що мене вяже з цивілізацією лише тоненька ниточка, до Уарґлі прибула міністерська депеша:

„Наказується поручникові де Сент-Авіт зачекати з відїздом до прибуття капітана Моранжа, який має товаришити йому в його подорожі“.

Я був у розпуці. Виправа була цілковито уряджена мною. Це ж я турбувався, клопотався перед урядом, заки дістав дозвіл. І ось, коли удалося подолати усі труднощі і коли я тішився можливістю зануритися на самоті у пустині, мені накидали когось невідомого, до того ж ще — вищої ранґи!

Співчуття товаришів ще погіршило моє невдоволення.

У „Військовому Річнику“ знайшли вони слідуючі відомости.

„Моранж (Іван - Марія - Франц). Призначення 1881 року. Капітан. Дипльомований. (Військова служба ґеоґрафічна)“.

— Ось вам пояснення, — сказав один. — Надсилають тобі такого „вченого“, щоби твоїми руками каштани з огню витягав. Дипльомований! Гарна справа!

— Я не цілком поділяю вашу думку, — відізвався наш командант Очевидно в парляменті довідалися про справжню мету де Сент-Авіта — схилити уряд до окупації Туата, — бо балакучі люде скрізь бувають. Отже думаю, що цей Моранж користає з довіря парляментарної Військової Комісії. Всі вищі урядові особи, як ґубернатори, парляментаристи і міністри, стежать один за другим. Колись можна буде написати веселе оповідання про нерозважну кольоніяльну виправу, яку уряджено нишком від найвищої влади на власну руху.

— Щоб там не було, — відповів я гірко, — а нам, очевидно, доведеться шпіґувати один за другим. Нема чого казати, приємна перспектива, особливо коли треба цілу увагу звертати на те, щоб не впасти в засідки тубильців! Коли прибуває сюди цей панок?

— Напевно позавтра. Мене повідомили, що з Ґардаї їде валка. Правдоподібно, він з неї скористає, бо, можна думати, він не звик сам подорожувати.

Дійсно, капітан Моранж прибув на третій день разом з валкою з Ґардаї. Він відразу побажав мене бачити.

Коли він увійшов до моєї кімнати, куди я удався, як тільки побачив, що на шляху показалася валка, я відразу зрозумів, що не зможу довгий час опиратися йому.

Він був високий, мав округле, румяне обличчя, блакитні веселі очі, маленькі чорні вуса і майже біле волосся.

— Мушу тисячу разів перепросити вас, любий товаришу, — звернувся він до мене з тою щирістю, яку я зауважив лише у нього.

— Ви напевно дуже гніваєтеся на нахабу, який зіпсував ваші пляни і затримав відїзд.

— Ані трохи, капітане, — відповів я зимно.

— Беріть це на свій рахунок. Ваша слава, як знавця південніх шляхів, поширилася в Парижі і я бажаю мати вас своїм керовником у виправі, яку мені доручили міністерство просвіти, торговлі і Ґеоґрафічне Товариство. Ці три поважні інституції довірили мені справу відшукання старовишого

шляху караван, що від IX віку торгували між Тунісом і Суданом через Тозеур, Уарґлі, Ес-сук. Маю також роздивитися, чи не можна булоби поновити його.

Разом з цим я довідався в Ґеоґрафічному Відділі про вашу виправу. З Уарглі до Шік-Санагу наш шлях спільний. Признаюся, що така подорож буде першою в мойому життю. Без жадного труду мігби я на протязі години дискутувати у Вищій Школі східних мов на тему про арабську літературу, але не мігби розпізнати в пустині, не знаючи, де правий, де лівий бік. Ваша виправа явилася для мене знаменитим випадком! У вашій особі я міг набути досвідченого товариша. І ви не повинні гніватися на мене за те, що я, ужив всіх своїх впливів, і затримав вашу експедицію. До цього додам, що моя місія має характер цілковито приватний, тоді як ви їдете з доручення міністерства війни. Отже до приїзду до Шік-Салягу, де ми розійдемося, ви — до Туата, я — до Ніґера, буду виконувати всі ваші поради, розпорядження, як ваш підчинений і сподіваюся — як приятель.

В міру того, як він говорив, я з радістю відчував, що мої найгірші побоювання зникають. Мимо цього мені бажалося через певну стриманість вказати йому на невідповідність його поступовання щодо мене в Парижі.

— Дуже вдячний вам, пане капітане, за ласкаву опінію. Коли бажаєте виїхати з Уарглі?

Він недбало махнув рукою:

— Коли ви цього побажаєте. Завтра, або сьогодні вечером. Я вас затримав. Ви певно вже готові.

Мої хитрощі обернулися проти мене, бо я думав виїхати не раніще слідуючого тижня.

— В такому разі завтра! Але... ваш баґаж?

Він добродушно усміхнувся.

— Я вважав, що належить брати як найменше предметів. Кілька найпотрібніщих річей і папір — це уміститься на мойому верблюді. Що до решти — покладаюся на ваші ради і запаси Уарґлі.

Я був побитий і не мав нічого більше закинути. До того ж він тримався так вільно і приємно, що я не міг противитися йому.

— Ну як? – спитали мене товариші в час відїзду. — Хіба твій капітан зле виглядає? Ти повинен лише стежити, щоби він опісля не забрав собі цілого урожаю.

— Ми працюємо в ріжних напрямках, — відпер я рішуче.

Мимо певної задуманости, я не мав нічого на серці супроти Моранжа. Але мою мовчанку вияснили собі інакше

і пізніше, коли почалися балачки про убійство, всі що нас тоді відпроваджували, казали:

— Так, це напевно він. Ми бачили, як вони відїздили...

Так, я винний!... Але не з тих дрібних мотивів заздрости... яка дурниця! Позатим мені не лишається нічого иншого як тікати... Тікати туди, де нема людей, що думають і міркують.

Підійшов Моранж під руку з командантом, який очевидно дуже тішився з цього нового знайомства.

Він його голосно представив:

— Капітан Моранж, панове! Під зглядом веселости він старшина старої школи, слово чести! Хоче виїзджати завтра. Але ми мусимо подбати, щоби за пару годин ця думка вилетіла йому з голови. Слухайте капітане, ви маєте подарувати нам цілий тиждень!

— Це залежить від пана поручника де Сент-Авіт, — відповів той лагідно усміхаючися.

Завязалася загальна розмова. Лунав сміх, дзвонили чарки. Товариші мої реготалися, слухаючи веселих оповідань нового знайомого. А я!... Ніколи ще не було мені так сумно.

Надійшла пора обідати.

— Прошу вас, пане капітане, сісти по моїй правій руці — радісно скричав командант. — Сподіваюся почути від вас останні новинки з Парижа. Сідайте, панове!

Старшини з веселим гомоном почали сувати кріслами.

Я не спускав очей з Моранжа, який все ще не сідав

— Пане команданте, панове дозволять? — сказав він.

І перед тим, заки сів до столу, де мав веселити ціле товариство, він замкнув очі і упівголоса відчитав молитву.

## ДО ДВАЙЦЯТЬПЯТОГО СТЕПЕНЯ.

— Бачите, — казав мені два тижні пізніще капітан Моранж — ви маєте значно більше знання старовинних шляхів Сагари, ніж спочатку признавалися, бо вам відомі обі Тадеки. Але з тих двох міст, про які ви мені казали, Тадека — історика Ібн - Батута лежить у шістьдесять днів дороги від Туату. Шірмер цілком слушно вміщає її у невідкритих ще краях Ауеліміденів. Через цю, властиво, Тадеку йшов каравановий шлях у IX віці до Єгипту.

Моя Тадека це знову столиця „завуальованих людей“, місце находження якої Ібн - Кальдун зазначує у двайцяти

днях путі на південь від Уарґлі і трийцяти від Ель-Бекрі. Він називає її Тадмекою. Мій шлях лежить до цієї Тадмеки. Її мушу віднайти поміж руїнами Ес-Сук. Через Ес Сук проходив у IX віці каравановий шлях, що перетинав тунізійський Джерид на закруті Ніґера коло Бурума. Отже міністерства надіслали мене, щоб встановити, о скільки надається ця дорога для поновного користування нею. Цій місії завдячую приємність знайомства з вами.

— Ви, напевно, розчаруєтеся — пробурмотів я. — Маю враження, що торговля, яку нині провадять цим шляхом, дуже незначна.

— Побачимо, — відповів він лагідно.

Так розмовляли ми, їдучи одноманітним берегом саліни. Широкий простір соли відбивався блакитю під проміннями сонця. Тіни наших мехарі клалися довгими темно синіми смугами. Зрідка зривався якийсь хижий птах, злітав у гору і тримався там нерухомо, наче завішений на нитці, доки ми не переїхали.

Я їхав перший, уважно придивляючися дорозі. Моранж слідкував за мною. Загорнений у величезний білий бурнус, у простій шекії спаґі (червона повстева шапка з чорною китицею) на голові, з довгими чотками з великих білих і чорних коралів і хрестом на кінці, він представляв викінчений тип Білих Отців кардинала Лявіжрі.

По двохденному спочинку в Темасинен, ми залишили шлях, якого дотримувався Флятерс і пішли навскіс.

Цих два дні Моранж багато розмовляв зі старим мурином, сторожем „турбету", де під білою копулою спочивають останки Сіді-Муси. Досі жалкую, що запамятав зміст цих розмов. Але здивовання мурина показало мені, оскільки мені незнані чудеса таємничої Сагари і як близько зазнайомився з ними мій товариш.

Якщо бажаєш мати уяву скільки незвичайного і ориґінального вносив Моранж до нашої виправи, то слухай:

Це було в яких двісті кільометрів звідси, серед тих страшних пісків, підчас шостиденного переходу без каплі води. Нашого запасу мусіло вистарчити на два дні, аж до нової студні. А ти памятаєш, як писав про ці студні Флятерс до своєї жінки: „треба годинами працювати, щоб їх відкопати і напоїти людей і звірят".

І ось зустрічаємо каравану, що прямувала на схід до Радамесу і відхилилася занадто на північ. По горбах верблюдів легко було пізнати, як вони помучені. Останнім йшов маленький сірий ослик; він шкутильгав на кожному кроці.

Купці зняли з нього вузли, бачучи, що він, все одно, незабаром умре. Інстинктовно, з останніх сил йшов він, знаючи, що коли вже не зможе йти, це буде смерть і разом з нею зграї хижих птахів.

Я люблю звірят і навіть маю поважні причини воліти їх од людей, але ніколи не прийшлаб мені до голови думка зробити те, що учинив Моранж.

Треба сказати, що наші власні міхи були майже порожні і що наші верблюди, без яких людина стає безпомічною в пустині, не пили від довшого часу.

Що ж робить Моранж? Він примусив свого верблюда стати на коліна, одвязав свій міх і дав напитися віслюкові! Звичайно, мені було приємно дивитися як швидко віддихало від щастя бідне звірятко.

Але на мені полягала відповідальність, до того ж я бачив обурення на обличчю Бу-Джема і невдоволення купців каравани. Я зробив йому увагу. Що ж він відповів?!

„Я віддав те, на що маю право. Ми прибудемо до студні Ель-Біод завтра у вечері о шестій годині. До того часу я не відчую спраги". І це було сказано тоном, де я вперше відчув „капітана".

— Легко йому казати, з невдоволенням думав я; він певний того, що в разі потреби, я і Бу-Джем завсіди прислужимося йому своїми міхами. Але я ще не знав тоді Моранжа. Дійсно, до завтрішнього вечора, коли ми дійшли до Ель-Біоду, він ані разу не побажав приняти від нас води, щоразу одмовляючися з усмішкою на устах.

Тінь святого Франціска з Асізи.

При сході сонця, на березі ясного струмочка, що точився невеличкими поріжками між сірими скелями Еґере, Моранж спинився.

Несподіваний струмочок біг по чистому пісчаному гаї і видко було при яскравому сонічному світлі, як у воді бавилися і стрибали чорненькі рибки. Рибки в Сагарі! Ми мовчки придивлялися цій несподіванці природи. Одна з них заблукала між камінням і безпомічно підскакувала, показуючи нам свій біленький животик... Моранж піймав її, роз глядав хвилинку, опісля пустив знов до прозорої води... Тінь святого Франціска! Але не буду відхилятися від свого оповідання.

— Бачите, — казав мені тиждень пізніще Моранж, — я мав рацію, коли радив вам йти трохи на південь, заки дійдете до Шік-Салягу. Я був певний, що височина Еґере не буде цікавою для вашої мети. Противно, тут вам варто

тільки схилитися, щоби набрати ріжних камінців, які переконають вас краще ніж це зробити можуть Бу Дерба, Клюазо і доктор Марес, у вульканічному походженню цієї околиці.

Ми їхали здовж західної похилости гір Тіфдест до двайцять пятого степення північної ширини.

— Дійсно, мушу вам за це дякувати, — відповів я.

Ніколи не забуду цього моменту. Ми зсіли з верблюдів і збирали ріжні відломки скель. Моранж віддавався цьому з захопленням і виявляв широке ґеольоґічне знання, хоч стало твердив, що в цій науці є цілковитим неуком.

Тоді я звернувся до нього.

— Чи можу висловити вам свою вдячність через щире признання?

Він підвів голову і пильно на мене подивився.

— Дуже прошу.

— Ніяк не можу знайти практичного завдання у вашій подорожі.

Він усміхнувся.

— Як то? А відшукання старовинного шляху караван для доказу того, що з самих давніх часів істнував звязок поміж країнами над Середземним морем і муринськими племенами. Це нічого не варте на вашу думку? Надія зліквідувати раз на завсіди довговічне протиріччя в розслідах таких учених як д'Анвіль, Герен, Берліу, Катрмер з одного боку; Ґослєн, Валькенер, Тісо, Вівєн де Сен-Мартен з другого — чи це не здається вам цікавим? До лиха, вас тяжко вдоволити!

— Я кажу про практичну мету. Ви ж не будете сперечатися, що розбіжність думок цих учених є справою книжкових ґеоґрафів і теоретичних дослідників.

Моранж все усміхався.

— Не нападайте на мене, мій друже. Не забувайте, що ви маєте доручення від міністерства війни, а я від міністерства народньої просвіти. Виходячи з ріжних джерел наші з вами завдання відріжняються одні від других. Цим пояснюється також, що моя мета в значній мірі позбавлена практичности.

— Вас надсилало також міністерство торговельне — відповів я немило вражений. — З його рамени маєте ви роздивитися, оскільки надається до направи старий торговельний шлях IX віку. Отже з цього боку не думайте мене затуманити: з вашим знанням історії та ґеоґрафії Саґари, ви ще в Парижі прийшли до певного переконання. Шлях поміж

Джеридом а Ніґером давно завмер. Він завмер і ви знали, що на ньому ніколи не поновиться будь яка значна торговля. Однак ви погодилися на місці розглянути, чи не надається він до направи.

Моранж подивився мені просто у вічі.

— А колиб це навіть було правдою, — сказав він дуже прихильно — колиб я прийшов ще перед відїздом до цего переконання? Щож належить з цього витягнути?

— Буду щасливий почути це з ваших уст.

— Дуже просто, любий друже, що я не був таким вправним як ви у підшуканні претекста для своєї виправи і що не зумів добре заховати дійсні причини, задля яких приїхав сюди.

— Претекст? Не розумію...

— Тепер я, в свою чергу, буду просити вашої щирости. Бачу, що ви маєте велике бажання поінформувати арабські бюра про поведінку Сенусі. Але признайтеся, що ці інформації не є єдиною метою вашої прогульки. Ви ґеольоґ. Ви схопилися за подорож, щоб вдоволити свою цікавість. Ніхто не буде вас за це ганьбити, бо ви зуміли зєднати справу, корисну для батьківщини з власною приємністю. Ради Бога, не спречайтеся: для мене найважнішим доказом є ваша присутність тут на похилости Тіфдеста, у місцевости дуже цікавій з погляду ґеольоґа, але відкинутій на кількасот кільометрів від вашої офіційної путі.

Неможливо було далі опиратися, але я повів знов наступ.

— Чи я маю зрозуміти з ваших слів, що ваша приватна мета не має нічого спільного з урядовим дорученням?

Очевидно я сказав забагато, бо на цей раз відповідь Моранжа лунала поважно

— Ні, мій приятелю, ви не повинні так думати. Мені не смакувалаб жадна брехня, особливо відносно таких поважних інституцій, які довірили мені свої справи. Їх доручення я подбаю виконати як найкраще. Але я не ховаю від вас, що моя особиста мета мені блища до серця. Можу навіть сказати, вживаючи не дуже гарного виразу, що моя мета є конечною, тод' як урядові завдання — способами.

— А чи не буде нескромним...

— Ані трошки — відповів мій товариш — Шік-Саляг в кількох днях путі, незабаром ми розійдемося Той, кому

ви допомогли в його перших кроках по Сагарі, ие повинен нічого крити від вас.

Ми спинилися в долині, біля висохлого русла якогось потока, де зеленіло кілька нужденних бадиляк. Побіч перебігав маленький струмочок, оточений зеленаво-сірою ростинністю. Розсідлані верблюди скубали кільчасті корчі „гед". Чорні, блискучі стіни гір Тіфдест зносилися майже прямовисно над нашими головами. Вже в недвижнім повітрю зносився блакитний дим від огнища, на якому Бу-Джема варив нам обід.

Ані звука, ані подуву. Рівний стовп диму повільно підносився до блідого неба.

— Чи ви чули коли про Атляс Християнства? — спитав Моранж.

— Думаю, що так. Здається, це ґеоґрафічна праця, видана Бенедиктинцями під проводом певного Дом Ґранжера?

— Ваша память вас не зрадила, — відповів Моранж. — Дозвольте ж мені зазначити кілька річей, якими ви напевно ие зацікавилися так, як я. Атляс Християнства наміряв усталити границі християнського моря в усіх віках і в усіх частинах світа. Це твір гідний освіти Бенедиктинців і їх провідника Дом Ґранжера.

— І ви прибули сюди, щоб установити тут цю границю? — пробурмотів я.

— Так, лише для того, — відповів мій товариш.

Він замовчав і я не переривав тиші, з пошанування до нього, в твердому намірі не дивуватися більше нічому.

— Якщо не бажаю показатися смішним — тягнув він далі — мушу звіритися вам до кінця. Його голос нагло дуже зповажнів і весь вигляд нічим не нагадував того веселого старшину, якого всі так радо приймали в Уарґлі. — Отже один раз зачавши, я оповім вам усе до кінця. Тільки вірте моїй щирости і не вимагайте від мене де-яких подробиць з інтимного життя. Отже дякуючи якраз причинам, які не мусять вас цікавити, чотири роки тому я постановив вступити до монастиря. Досі однак подивляю, що на зміну всього напряму мого життя вплинула особа, яка найменше була в цьому зацікавлена. Подивляю, що Господь обрав для цього істоту, яка не відзначалася нічим опріч краси.

Монастир, до дверей якого я застукав, мав поважні причини сумніватися у сталости моїх намірів.

Зрештою я не можу закинути настоятелеві заборони податися тоді до димісії. Ще тільки рік тому мене призначили капітаном. Отже згідно з його наказом я просив трьохлітнього увільнення від дійсної служби і дістав його. На протязі цього часу можна було провірити і випробувати, чи дійсно світ не істнує для мене.

Від першого дня, перебування в монастирі мене призначили до диспозиції Дом Ґранжера і він притягнув мене до праці при відомому „Атлясі Християнства".

Поверховний іспит показав йому моє знання. Так дістався я до робітні, призначеної для картоґрафії північної Африки. Я не знав ані одного арабського слова, але колись в Ліоні слухав викладів славного геоґрафа Берлію, який головним чином цікавився грецькими та римськими впливами в Африці. Цього було досить для Дом Ґранжера. Він закидав мене самими найдокладніщими словниками арабської мови і за яких три місяці я був у стані перечитати будь який напис „тіфінар". Ви знаєте, що „тіфінар" це є народнє письмо Туареґів, що уживають мови „темашек", такої відмінної від усіх магометанських мов.

Дом Ґранжер був переконаний, що Туареґи були колись християнами і що належить тільки встановити точніще цю пору. Він думав також, що вона совпадала з розквітом церкви Гіпона. Виж знаєте краще за мене, що хрест дуже часто зустрічається в їх орнаментах. Дюверє констатує, що вони прикрашують ним зброю, одіж і вмістили в свою азбуку. Можна часто бачити витатуований хрест у них на чолі і на руках. І чи треба вам пригадувати, що незважаючи на заборону ісляму уживати дзвонів, які уважається приналежністю християнства, Туареґи прикрашують свої верблюди дзвіночками.

Ні я, ані Дом Ґранжер не надавали великого значіння цим доказам, одначе не могли відмовити рації певним теольоґічним доказам, що промовляли за колишньою приналежністю Туареґів до христіяства: Бог, їхній Аманаї — безперечно біблійний Адонай. Вони мають також пекло, де царствує Ібліс — наш Люціфер. В їхньому раю, де вони дістають нагороду за праведне життя, жиють „анджелюзи" — наші ангели.

Ми з Дом Ґранжером студіювали історію цього народу, повну крівавої боротьби з Арабами. Ми перечитали, як армія Сіді-Окга, прихильника пророка перейшла через пустиню і нарешті по довгій та жорстокій боротьбі заняла столицю Берберів. Вони зруйнували її та вирізали до пня мешканців. На руїнах Сіді-Окга відбудував нове місто — Ее-Сук. А те.

що його зруйнував завойовник, звалося Тадмека. Дом Ґранжер доручив мені відвідати руїни мусульманського міста Ее Сук і пошукати між ними останків берберської Тадмеки, де могли зберегтися сліди християнства.

— Розумію, — прошепотів я.

— Чудесно. Тепер я скажу вам щось, з чого ви переконаєтеся, який практичний розум мають мої теперішні учителі-монахи. Навіть по трьох роках мого монастирського життя вони ще не вірили у сталість мого призвання. Тут трапився для них випадок остаточного випробування мене, а разом з тим — використання мого офіційното становиска для своїх цілей. Одного ранку мене покликали до настоятеля, де я застав Дом Ґранжера.

— Ваша трьохлітня відпустка кінчається за три тижні, — сказав настоятель. Ви повернетеся до Парижа і зголоситеся назад на посаду. З тим знанням, що ви набули у нас і з нашою підтримкою, вас приймуть до військового Географічного Відділу. Коли ви вже будете на посаді, дістанете наші дальші вказівки.

Я здивувався їх довірю до мого знання. Ставши капітаном у Географічному Відділі, я все зрозумів, і побачив як знаменито вони вишколили мене в ці три роки. Про свою виправу я не мав чого старатися, бо самі міністерства просили о мою згоду. Активно я виступив лише тоді, коли довідався, що ви маєте виїхати з Уарґлі і постарався затримати ваш відїзд. Думаю, що тепер ви не гніваєтеся більше на мене.

Світ згасав на заході; сонце сховалося за величавою фіолєтовою занавісою. Ми були самі в цьому безмежному просторі, у стіп чорних, неприступних скель. Нікого, крім нас не було...

Я протягнув Моранжові руку і він її міцно стиснув. Опісля сказав:

— Хоч дуже далеким видається мені шлях, що відділює мене від моменту, коли, по виконанню свойого доручення, я зможу остаточно повернути до монастира, проте хочу сказати вам що тих кількасот кільометрів, які перебуду разом з вами перед прибуттям до Шік-Салягу видаються мені дуже короткими.

На блідій поверхні нерухомого джерела відбилася, наче срібний цвях, далека зірка.

— Шік-Саляг, — прошепотів я з безмежним смутком. Терпеливости! Ми ще не там!

І ніколи не довелося нам дійти туди!

## НАПИС.

Своєю залізною паличкою Моранж відбив кусник чорної скали.

— Що це таке? — спитав мене, показуючи відломок.

— Базальт, — відновів я.

— Очевидно нічого цікавого, бо ви ледви подивилися на нього.

— Навпаки, дуже цікаве. Але признаюся, що наразі мене цікавить щось инше.

— Що саме?

— Подивіться сюди на захід, там на горизонті, бачите чорну точку, там за білою рівниною?

Була шоста година ранку. Сонце тільки що зійшло. Але даремно було шукати його на цілком гладкій поверхні неба. Не відчувалося найменшого подуву вітру.

Нагло один в наших верблюдів зойкнув. Величезна антильопа вискочила з поза скелі і з розгону ударилася головою о базальтову стіну. Затрималася оголомшена в кількох кроках від нас і ціла тремтіла на своїх тонких ніжках.

Бу-Джема підійшов до нас.

— Коли тремтять ноги антильопи, це вначить, що незабаром завалиться небесне склепіння, — сказав він.

Моранж подивився на мене, опісля почав придивлятися чорній точці на горизонті, що цих кілька хвилин подвійно збільшилася,

— Буря зближається?

— Так, буря!

— І це вас непокоїть?

Я не відразу відповів, бо в той момент розмовляв з Бу-Джемою, який старався заспокоїти сполошених верблюдів.

Моранж повторив питання. Я здвигнув плечами.

— Чи непокоїть? Не знаю ще. Я ніколи не бачив бурі в Гоґарі. Думаю однак, що ця буде грізною. Зрештою, подивіться.

На невеликій скелі тумани пороху. В цілком неподвижному повітрі закрутилося кілька зерен піску зі швидкістю, що кождої хвилини зростала і подавала нам у зменшеному вигляді образ того, що мало впасти на наші голови.

Дуже низько понад нашими головами з голосними криками перелетіла зграя диких гусей у напрямі на захід.

— Утікають до Себкга-Амандґору — сказав Бу-Джема.

— Тепер вже нема жадного сумніву! — подумав я.

Моранж пригдядався мені з цікавістю.

— Що маємо робити? — спитав він.

— Всісти на верблюди і чим скорше шукати захисту на якімсь піднесенню. Чи здаєте собі справу з нашого становища? Зараз нам дуже вигідно їхати коритом пересохлого потоку. Але за чверть години начнеться буря і справжня повінь заллє цю околицю. На цьому непромокальному ґрунті вода пливе так, як по наших асфальтових хідниках. Ніщо не всякає і рівень стало підвищується. Зрештою самі побачите.

І я йому показав, на висоті не менше як десять метрів, глибокі, паралєльні смуги, вириті на базальтовій стіні бурхливими потоками.

— За годину вода піднесеться до цеї висоти. Це сліди попередніх повеней. В дорогу! Не маємо часу до втрачення.

— В дорогу! — погодився Моранж.

З великим трудом примусили ми верблюдів стати на коліна і ледви всіли, як вони кинулися бігти з усіх сил, під впливом жаху.

Нагло зірвався вітер і разом з тим небо потемніло.

— Якщо за хвилину не стрінемо якого вилому в скелі — загинемо! — кричав я товаришам, але вони не чули мене. Коли я оглянувся, побачив, що вони не відставали від мене, Моранж, їдучи зараз за мною, Бу-Джема останнім, поганяючи перед собою два верблюди з баґажем.

Осліплююча блискавка роздерла темряву. Удар грому розголошений і повторений без кінця базальтовими скелями наче вдарив на нас і одночасно почали падати великі теплі краплі дощу. За хвилину вода спливала струями з нашого одягу.

Нагло з правого боку ми побачили щілину в стіні; це було корито другого потоку, що впадав до головного, по якому ми їхали, Звідти вибухав справжній водопад.

Ніколи ще так не подивляв я тої певности, з якою верблюди видиралися на самі стрімкі місця. Розставляючи свої довжезні ноги, корчилися, спиналися вони на скелі і доконали в той час таких чудес, якихби не потрапили виконати навіть піренейські мули,

Нарешті, по кількох хвилинах надлюдських зусиль, ми видобулися з небезпеки на якусь базальтову терасу, що зносилася на пятьдесять метрів понад вузьким корідором, яким ми тільки що їхали. Далі чорніла невеличка печера, куди Бу-Джема поспішив запровадити наші верблюди. Схо-

вавшися від дощу ми могли тепер спокійно придивлятися величавому видовиску.

Ти здається бував в Шальоні підчас артилєрійських маневрів. Це було щось подібного, але в пустині. — Справляло незвичайне враження.

Без перерви греміло в небі, гуркотіли відломи скель, підточених попередніми повенями і ревіли води потоку в своєму тісному кориті.

Підчас цеї потопи, яка тревала годину, або дві, ми не замінили з Моранжем ні слова, схилені над берегом потоку, де кипіло наче в кітлі. Мені здається, що ми навіть не бажали кінця бурі, остільки цей жахливий кошмар захоплював нас своєю красою.

Нагло заясніло сонце. Тоді тільки ми подивилися один на другого.

Моранж стиснув мою руку.

— Дякую — сказав він просто. І додав з успішкою:

— Загинути ось так просто, утопившися в самому осередку Сагари це булоб неймовірно і смішно. Вам і вашій рішучости завдячуємо спасіння від такого двозначного кінця.

Ах! Чому не спіткнувся тоді його верблюд і не стočився разом з ним у воду! Не булоби того, що наступило пізніще! Так думаю в хвилині розпуки. Але, хоч я сказав тобі цю фразу, беру її зараз же назад. Ні, ні, ні нічого не жалкую з того, що опісля сталося.

Моранж покинув мене щоби оглянути невеличку печеру, звідки чути було вдоволене мурмотіння верблюдів. Я лишився на самоті і далі дивився на потік, що стало ще набирав води. Дощ не падав і сонце світило на синьому небі. Я відчував, що одіж, перед хвилиною цілком мокра, висихає на мені неймовірно швидко.

Чиясь рука торкнулася мого рамени. Моранж стояв біля меце з дивною усмішкою.

— Ходім, сказав він.

Зацікавлений я пішов за ним. Ми увійшли до печери.

Входовий отвір, будучи досить великим, бо навіть верблюди могли увійти до середини, перепускав досить світла. Моранж запровадив мене до задньої стіни.

— Дивіться — сказав він, не будучи в стані стримати радости.

— А що такого?

— Як, ви не бачите?

— Бачу кілька написів на мові Туареґів — відповів я трохи розчаровано. Але, здається, я вам вже казав, що не

дуже добре розумію письмо „тіфінар“. Хиба ці написи цікавіщі ніж ті, що їх ми досі бачили?

— Придивіться цьому, — сказав Моранж.

В голосі його лунало таке вдоволення, що мимоволі я зацікавився,

Це був напис, уложений у формі хреста. Він відограє в нашій пригоді дуже важливу ролю, тому зараз тобі його накреслю.

Ось він:

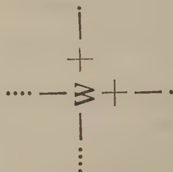

Фіґура була виконана дуже старанно і окремі знаки — глибоко вирізблені в скелі. Не маючи ще тоді великого знання в тому напрямі, я все ж побачив, що напис належить до далекої старовини.

Моранж видився на мене з задоволеним виглядом.

— Щож ви тепер скажете? — спитав він мене.

— Щож маю сказати? Я вже попередив вас, що ледви вмію розбиратися в „тіфінарі“.

— Я вам домоможу.

Ця лекція берберійського письма видавалася мені трохи несвоєчасною, після величавих проявів природи, які ми тільки що подивляли. Але Моранж впрост вибухав радістю і мені шкода було псувати йому настрій.

— Отже, — почав мій товариш, неначе стояв перед таблицею в школі перше, що ви зауважуєте в цьому написі є його хрестовидна форма. Це означає, що він містить те саме слово, писане з права на ліво і з долу на гору. Слово має сім букв і четверта W сама собою творить центр. Це розміщення є дуже рідким в письмі „тіфінар“. Але далі буде ще цікавіще. Читаймо!

Помиляючися на кождій букві я перечитав нарешті, за помочю Моранжа написане слово.

— Розумієте? — спитав, підморгуючи мені оком, Моранж, коли я скінчив.

— Я нічогісінько — відповів я трохи роздратовано. Я розібрав слово: а, н, т, і, н, г, а: Антінга. В жадній тутешній говірці не знаю слова, якеб підходило до цього.

Моранж затирав руки. Вдоволення його зростало.

— Маєте рацію! Цей напис є одиноким в свойому роді:

— Якто?

— Нічого подібного ви не знайдете ані в арабській, ані берберійській мовах.

— Що з того?

— Те, що ми стоїмо перед чужинецькими словами, писаними буквами „тіфінар“.

— До якої ж мови належить, на вашу думку, слово?

— Насамперед мусите пригадати собі, що буква е не істнує в азбуці „тіфінар“. Тут її заступлено фонетичним знаком, який їй найбільше відповідає, а саме г. Замініть г на е і що тоді перечитаєте?

— Антінеа.

— Правильно, Антінеа. Ми маємо перед очами грецьке слово, писане буквами „тіфінар“. І тепер, сподіваюся, ви погодитеся зі мною, що нахідка наша досить цікава.

Того дня ми не читали більше написів, бо нагло розніся страшний розпучливий крик.

Коли ми поспішно вибігли з печери, побачили незвичайне видовиско.

Небо було зовсім чисте, але потік досі скажено точив свої бурхливі хвилі, серед яких крутилося щось сіре.

Але нас ще більше вразило, коли Бу-Джема несподівано кинувся бігти берегом, через скелі навздогін неокресленому предметові. Він наче збожеволів, цей спокійний і зрівноважений чоловік!

Я вхопив руку Моранжа. З сірої маси видобулася довга шия і почувся знову розпучливий крик звіряти.

— Бачите, той розява не допильнував одного з наших верблюдів.

— Помиляєтеся, — відповів Моранж, — усі наші верблюди стоять у печері. Той, за якім побіг Бу-Джема не наш. Додам ще, що цей перший крик видав хтось инший, а не Бу-Джема. Бу-Джема відважний каамба, головна думка якого захопити цього верблюда з його вантажем.

— Хто ж тоді кричав?

— Спробуймо піднятися проти течії потоку.

І не чекаючи на мою відповідь, він пішов камянистим стрімким берегом. Хто міг думати, що він іде на зустріч своїй долі! Я слідував за ним. З великими трудами зробили ми кількасот метрів, нарешті побачили під ногами невеличкий заливчик, на хвилях якого гойдалося щось чорне.

Коли ми злізли на сам беріг, побачили, що це було тіло людини, убраної в темносиній плащ Туареґів.

— Дайте мені руку — сказав Моранж і тримайтеся другою за скелю.

Він був міцний, дуже міцний і за хвилину, ніби бавлячися, притягнув тіло на беріг.

— Ще живе! — вдоволено сказав Моранж. — Тепер треба запровадити його до печери, тут невигідно ходити коло утопленого.

І він підніс тіло на своїх могутніх раменах.

— Дивно, як він мало важить для людини його росту.

Коли ми повернули, одіж Туареґа була майже суха, однак пустила краску і Моранж приводив до притомности цілком синього чоловіка.

Коли я наляв йому чарку руму, він відкрив очі і здивовано нас оглянув, опісля знову заплющив їх і прошепотів по арабськи фразу, яку ми зрозуміли лише кілька день пізніще:

— Невже ж я досягнув своєї цілі?

— Про яку ціль може він говорити? — зацікавився я.

— Дайте йому повернути до притомности — відповів Моранж. — Відчиніть цю пушку консервів. З цим велитнем можна сміливо не заховувати всіх приписів обережности, як би це належало робити з Европейцем.

Так, це був справжній велитень. Схудле обличчя вражало правильністю черт і красою. Сиве волосся зраджувало чоловіка літ шестидесяти.

Коли я поставив перед ним пушку з мясними консервами, лице його проясніло радістю голодного. Пушка містила в собі добрих чотирі порції, але він проковтнув усе в один момент.

— Знаменитий апетит! — сказав Моранж. — Тепер можемо з чистим сумлінням питати його.

Тарґієць насунув на чоло і обличчя свій ритуальний синій вуаль. Мусів бути дуже зголоднілим, бо забув відразу виконати цей обовязковий припис. Видко було лише його очі, що палали зловіщим огнем.

— Французькі старшини — прошепотів він вкінці.

І взявши руку Моранжа приклав її до своєї груди, а потім підніс до уст.

Нагло острах блиснув в його очах.

— А мій мехарі? — спитав він.

Я пояснив йому, що наш провідник власне уживає заходів, щоби спасти верблюда. В свою чергу він оповів

нам, як звіря, спіткнувшися, упало до потоку і як він сам дістався до води, стараючися спасти верблюда. Головою він ударився об скелю, крикнув і далі нічого не памятає.

— Як твоє імя? — запитав я.

— Еґ-Антеуен.

— До якого племени належиш?

— До племени Кель-Талат.

— Кель-Талат здається підлягає племені Кель-Реля, першому родові в Гоґарі?

— Так — відповів він і глянув скоса на мене. Здавалося, що йому недовподоби такі безпосередні питання про справи Гоґару.

— Здається Кель-Талат оселені на південно-західній похилости Атакору. Що ти робив тут, так далеко від родинної околиці, коли ми вратували тебе?

— Їхав через Тіт до Ін-Салягу.

— По що?

Відповідь була вже на його устах, коли нагло він затремтів, Очі його втопилися у віддалений кут печери. Ми також туди подивилися і побачили старовинний напис, що так врадував годину тому Моранжа.

— Чи ти це знаєш? — спитав цей з цікавістю.

Тарґієць не відповів, але його очі знову дивно заблестіли.

— Так, ти знаєш, — настоював Моранж і додав: Антінеа?

— Антінеа, — повторив чоловік. І замовчав.

— Чи ти відповідатимеш капітанові — закричав я, почуваючи в собі незрозумілий зростаючий гнів.

Тарґієць подивився на мене Здавалося він зараз заговорить, але нагло очі його набрали твердого виразу.

Ми оглянулися.

У входу до печери стояв засапаний і змучений даремним бігом на протязі години, Бу-Джема.

## НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ САЛАТИ.

У хвилині, коли Еґ-Антеуен і Бу-Джема опинилися, один проти другого, я зауважив, що обидва — Тарґієць, як і Каамба здріґнулися. Але це враження було хвилеве. Цього однак було досить, щоб я постановив докладно розпитати нашого провідника про незнайомого, як тільки залишимося з ним на самоті.

За цілий день ми дуже втомилися і вирішили закінчити його тут і навіть переночувати у печері, щоби зачекати спаду води.

На ранок, коли я сидів над мапою і накреслював дорогу, яку ми зробили минулого дня, підійшов до мене Моранж. Я зауважив його неначе непевний вигляд.

— За три дні будемо у Шік-Салягу — сказав я йому. Може навіть позавтра увечері, акщо наші верблюди будуть добре йти.

— Можливо, ми раніще розійдемося — ледви міг він вимовити.

— Як то?

— Так! Я трохи змінив свій плян. Не заміряю більше іти впрост на Тімісао. Перед тим хочу оглянути гірську околицю Гоґар.

Я зморщив брови.

— Звідки ця нова думка?

Разом з тим я шукав очима Еґ Антеуена, котрого бачив перед тим розмовляючого з Моранжем. Він здавався захопленим направою свого сандалу і навіть не підвів голови.

— Річ у тому, — пояснював мені далі Моранж, все більше тратячи рівновагу — що цей чоловік бачив багато подібних написів у печерах західного Гоґару. Ці печери знаходяться недалеко від шляху, яким Тарґієць вертатиме до дому. Шлях цей провадить через Тіт і Сілєт до Тімісао. Ідучи ним я зроблю лише двісті кільометрів і скорочу собі вдвічі нудну подорож. Мусите признати мені трохи рації.

— Трохи? Дуже мало — відповів я. Чи ви вже остаточно вирішили?

— Так, — пролунала відповідь.

— Коли думаєте залишити мене?

— Певно ще сьогодні. Дорога, якою Еґ Антеуен поведе мене у гори перетинає нашу в чотирьох милях звідси. Маю з цього приводу до вас прохання.

— Дуже прошу.

— Мій чура Тарґієць втратив свого верблюда, тому прошу вас відступити мені одного з ваших, що під баґажем.

— Один з верблюдів несе ваш баґаж і належить вам так як і ваш мехарі — відповів я зимно.

Кілька хвилин ми мовчали. Моранж відчував ніяковість. Я удавав, що розглядаю мапу. Скрізь в околиці Гоґару, а особливо в його південній частині було багато білих плям.

Нарешті я сказав:

— А чи даєте мен слово чести, що, оглянувши ці славні написи, ви поїдете через Тіт і Сілєт до Тімісао?

Він здивовано подивився на мене.

— Чому ставите таке питання?

— Тому, що коли даєте слово чести і в разі коли моє товариство не докучає вам, я поїду з вами. Тут я зроблю не більше як двісті кільометрів дороги і заїду до Шік-Салягу від півдня замість від заходу.

Моранж був зворушений.

— Чому це робите? — прошепотів він.

— Друже мій перший раз я назвав його другом — любий друже, маю здібність передчування небезпеки. В пустині це дар неоцінимий. Вчора ранком перед бурею я дав вам приклад цього, З усім вашим знанням ви видаєтеся мені несвідомим того, що з себе уявляє Гоґар і можливі несподівані зустрічі. Обміркувавши це, я постановив не залишати вас самого в небезпеці.

— Я маю провідника, — відповів він з діточою наївністю.

Еґ-Антеуен далі направляв свій сандал.

Я підійшов до нього.

— Чи ти чув усе, що я казав капітанові?

— Так, — спокійно відповів Тарґієць.

— Я їду з ним. Лишимо тебе в Тіші, куди ти подбаєш нас безпечно запровадити. Де місце, яке ти пропонував показати капітанові?

— То не я пропонував, але він просив - зимно зауважив Тарґієць. — Печери з написами лежать у трьох днях дороги на півдні в горах, Дорога спочатку дуже тяжка. Опісля вона стає вигіднішою і нею легко дійти до Тімісао. На ній багато джерел, де Туареґи Таїток, прихильні до Французів, приводять напувати своїх верблюдів.

— І ти добре знаєш цю дорогу?

Він рушив раменами. В очах промайнула призирлива усмішка...

— Я перейшов її разів з двайцять!

— Тоді рушаймо!

Вже дві години ми їхали і не замінили одного слова з Моранжем. Я відчував, що ми робимо божевілля, удаючись в ці цілком незнані і небезпечні околиці Сагари. Напротязі двайцяти літ всі удари проти французької влади, виходили з цього страшного Гоґару. Та що там вже казати! Яж добровільно прилучився до цієї нерозважної виправи.

Не випадало псувати щирого жесту похмурим виглядом. До тогож ціла справа почала мене цікавити. Я відчував, що ми їдемо до чогось нечуваного, до якоїсь потвірної пригоди! Не можна бути безкарно місяцями та роками гостем пустині. Приходить хвиля, коли вона запанує над нами, знищить в нас порядного старшину і вбє почуття обовязку та відповідальности. Що там, за тими таємничими скелями, що ховають вони через довгі століття?

Їдемо все далі й далі...

— А чи ви певні, що ці написи досить цікаві, шоб виправдати нашу подорож? — спитав я Моранжа.

Він здрігнувся. Я розумів, що він увесь час турбувався думкою, чи не поїхав я проти волі. З менту, коли своїм питанням я дав йому змогу переконувати себе, сумніви його розвіялися і він заздалегідь тріюмфував.

— Ніколи ще — відповів він стримано, хоч в голосі його відчувалася нотка ентузіязму — ніколи ще не знайдено грецького напису на такій далекій ширині. Найдалі їх знаходили на південь від Альжиру і Циренаїки. Але в Гоґарі! Подумайте тільки! Правда, що наш напис перекладено буквами „тіфінар“. Але ця дрібниця не вменшує його вартости, противно — збільшує,

— Як ви думаєте, що значить це слово? — спитав я.

— Антінеа — власне імя — відповів Моранж. Кому воно належить? Признаюся, що не знаю і тому поспішаю тепер на південь та й вас затягнув з собою, тільки сподіваючися, знайти додаткові відомости. Його походження? Тут можливо не одно, лише кількадесять припущень. Не забувайте, що азбука „тіфінар“ не відповідає грецькій, що ускладнює досліди. Чи бажаєте вислухати мої міркування?

— Дуже прошу.

— Отже пічну з найпростішої гіпотези ἀντί і ναῦς жіноча фіґура на передній частині корабля.

Далі ἀντινῆα що можна поділити на ἀντί і ναός, та, що стоїть перед святинею, очевидно жрекиня

Іще одна: ἀντινέα з ἀντι і νέος, що значить новий. Це можна розуміти або: та, що противна молодій, цебто стара або: та, що є ворожа новині, або: ворожа молодости.

Ще є инший зміст слова ἀντί на заміну, але це тільки затемнює инші гіпотези; є також чотирі толкування слова νέω. Є їх ще багато...

— Знаменито — сказав я. Однак мене трохи дивує, що при такому, можна сказати, скептичному погляді на на-

слідки нашої подорожі, ви не завагалися їхати в небезпечну околицю.

Моранж усміхнувся.

— Чого не вхопить моє невеличке знання, доповнить Дом Ґранжер. А мені дуже цікаво. Даруйте!

В цій хвилині розвязався ремінь одного з навантажених верблюдів і частина баґажу впала на землю.

Еґ Антеуен заразже скочив зі свого верблюда і почав допомагати Бу Джемові напра ляти шкоду.

Коли вони скінчили, я підїхав до Бу-Джема.

— Треба краще поприв'язувати клунки на слідуючій зупинці. Верблюдам прийдеться йти горами.

Провідник зі здивованням подивився на мене. Досі я не вважав за потрібне говорити йому про зміну маршрути, але думав, що Еґ-Антеуен оповів йому все.

— Пане поручнику — сказав Каамба — дорога через білу рівнину до Шік Салягу цілком рівна.

— Ми не поїдемо через білу рівнину. Скрутимо на південь через Гоґар.

— Через Гоґар — прошепотів він — але...

— Але що?

— Я не знаю дороги.

— Еґ-Антеуен поведе нас.

— Еґ-Антеуен?!

Я дивився на Бу-Джема, який глухим голосом виповів ці слова. Очі його звернулися з жахом і переравженням на Тарґійця.

Верблюд Еґ-Антеуена ішов в яких десяти метрах перед нами, побіч з мехарі Моранжа. Обидва розмовляли. Я зрозумів, що Моранж розпитував Еґ-Антеуена про старовинні написи. Але ми не були так далеко, щоб вони не могли чути наших слів.

Я подивився знову на провідника і побачив, що він зблід.

— Що таке, Бу-Джема, що? — спитав я притишеним голосом.

— Не тут, пане поручнику, не тут — прошепотів Каамба.

Він дзвонив зубами і додав ще тихше:

— Не тут. У вечір, коли станемо на спочинок, коли він стане на молитву, підчас заходу сонця. Тоді поклич мене Я скажу тобі... Але не тут. Він говорить, але слухає нас. Залиши мене. Вертай до капітана.

— Щось нового! — подумав я і пігнав верблюда за Моранжем.

Коло пятої години вечора Еґ-Антеуен, що їхав першим, затримався.

— Тут, – сказав він, сходячи на землю.

Околиця була гарна але похмура. Зліва сіра ґранітова стіна перетинала червоне небо. З гори в діл в ній чорніла велика щілина, що творила корідор високий на яких тисячу стіп і широкий на пару метрів, так що три верблюди, ідучи побіч себе, ледви моглиб перейти.

— Тут! — повторив Тарґієць.

Просто на захід біліла перед нами рівнина, яку ми тільки що залишили. Біла рівнина — шлях до Шік-Салягу, певні місця для спочинку, знані керниці.. А з другого боку чорна стіна на лільовому небі і цей чорний корідор!

Я подивився на Моранжа.

— Ставаймо – просто сказав він — Еґ-Антеуен радить зробити великий запас води.

По спільній згоді ми постановили переночувати тут перед виправою у незнайомі гори.

Недалеко в заглибленню журчав потічок і спадав гарною каскадою серед кількох дерев і корчів.

Спутані верблюди почали пастися. Бу Джема розклав на плиткім камені наші дорожні накриття. Біля відчиненої пушки з консервами він поставив таріль з салатою, яку знайшов на вохких берегах джерела

По нервових рухах, з якими він накривав вечерю я зрозумів що його неспокій зростає. Передаючи мені таріль, він схилився надімною і прошепотів вказуючи непомітним рухом чорний корідор.

— Бляд-ель-Куф!

– Що він каже? — спитав Моранж, зауваживши його рух.

— Бляд-ель-Куф-Країна жаху. Так Араби називають Гоґар.

Бу-Джема віддалився. Прикуцнувши недалеко, він почав їсти салату.

Еґ Антеуен сидів нерухомо. Нагло Тарґієць встав. Сонце майже сховалося і на заході жевріла лише вузонька червона смуга. Ми побачили, як Еґ-Антеуен підійшов до джерела і розстеливши свій синій плащ, став на ньому на коліна.

— Я не думав, що Туареґи такі щирі мусульмане — сказав Моранж.

— Я також — задумано відповів я. В цей момент мене цікавило щось иншого.

— Бу-Джема! — кликнув я.

Разом з тим я пильно придивлявся Еґ-Антеуенові. Заглиблений у свою молитву, він не звертав жадної уваги на мене. Я крикнув голосніще.

— Бу-Джема! Ходім до мого мехарі, мені треба взяти дещо з клунків.

Поволі, спокійно Еґ-Антеуен молився на колінах. Бу-Джема не відповідав. Лише глухий стогін доніссся до мене.

Моранж і я зараз-же скочили на рівні ноги і побігли до провідника. Еґ-Антеуен підійшов одночасно з нами.

З заплющеними очима і зимними кінчинами Бу-Джема конав у раменах Моранжа. Я вхопив одну його руку, Еґ-Антеуен другу.. Кождий старався відгадати причину, зрозуміти, що сталося.

Нагло Еґ-Антеуен підскочив. Він зауважив малу мисочку, яку Араб перед тим тримав на колінах і яка тепер лежала перевернена на землі.

Він вхопив її, докладно оглянув кілька листків салати і пронизливо крикнув.

— Маєш — прошепотів Моранж — тепер цей збожеволіє!

Я стежив за Еґ-Антеуеном. Він поспішно кинувся до каменя, де нам було накрито до вечері, вхопив таріль з салатою і за хвилю повернув до нас.

Вийнявши з мисочки Бу-Джеми широкий блідо-зелений лист салати і порівнявши з тими, що були в нашім тарелі коротко сказав:

— Афалєлє!

Ми здрігнулися! Отже це була та страшна ростина, від якої загинула більша частина людей з виправи Флятерса.

Еґ-Антеуен тепер випрямився Його чорний сілюет різко відбився на блідо-лільовому небі. Він дивився на нас, на наші заходи коло хорого і повторив, хитаючи головою:

— Афалєлє!

Бу-Джема вмер у ночі, не повернувши до притомности.

## КРАЇНА ЖАХУ.

— Цікаво — зауважив Моранж — що наша виправа, спочатку така нудна і одноманітна, починає тепер наділювати нас несподіванками.

Цю фразу він вимовив, встаючи з колін, по молитві над могилою, де ми зложили тіло нашого провідника.

Я не вірю в Бога. Але коли істнує якась зверхня сила, добра, чи зла, світла чи мрачна, вона повинна була зворушитися молитвою цього чоловіка.

Через два дні йшли ми повз величавий хаос чорних скель, де лише каміння, що скочувалося зпід ніг верблюдів у провалля, гриміло наче віддалений гук гармат. Цікавий похід! Спочатку я пробував встановити напрям нашого шляху, тримаючи перед очима бусолю, але нарешті все перемішалося в моїй голові і я сховав апарат до торби. Відтак ми мусіли цілковито покластися на Ег-Антеуена і мимоволі підлягати йому.

Він ішов першим, за ним — Моранж. Я замикав похід. Найцікавіщі зразки вульканічних скель пересувалися перед моїми очима, але тепер я не звертав на них уваги, захопившися чимсь иншим. Безглуздя Моранжа перейшло на мене. Колиб він тепер підійшов і сказав мені: „ми робимо безглуздя; вертаймо!“ Яб відповів йому: „Вертайте самі! Я іду далі!“

Над вечір другого дня ми опинилися у стіп величезної чорної гори, вершок якої здіймався над нами на дві тисячі метрів. Вона відбивалася на тлі оранжевого неба, наче старовинний феодальний замок з високою вежою.

Там знайшли ми першу, за весь час подорожі в Гоґарі, керницю, окружену кількома деревами. Біля неї стояли якісь люде, їх верблюди старанно шукали марної травички.

Коли зауважили нас, скупчилися і прибрали грізний вигляд.

Еґ-Антеуен звернувся до нас зі словами:

— Туареґи Еґалі.

І підїхав до них.

Що за гарні люде були ці Еґалі! Таких високих я ще не бачив між Туареґами. З несподіваним поспіхом вони відступилися від керниці, даючи нам змогу підійти. Ег Антеуен сказав їм пару слів і вони почали оглядати нас з цікавістю близькою до переляку, в кождому разі, — з пошаною.

Найбільше одначе мене здивувало, що їх начальник відмовився прийняти від мене подарунки, які я витягнув з торби. Мав вигляд, наче уникав навіть мойого погляду.

Коли вони забралися звідтам, я висловив з цього приводу своє здивовання Ег-Антеуенові, бо попередні мої взаємини з цими племенами залишили по собі противне враження.

— Вони зверталися до тебе з пошаною, навіть зі страхом — казав я. — Проте племя Еґалі належить до високого роду, тоді як Кель Тагат, твоє племя — підвладне.

В темних очах Ег-Антеуена промайнула усмішка.

— Правда — відповів він.

— Чомуж тоді?

— Бо я їм сказав, що їду з тобою і капітаном Моранжем до Гори Духів.

Жестом Еґ-Антеуен показав чорну гору.

— Вони злякалися. Всі Туареґи Гоґара бояться Гори Духів. Ти міг сам переконатися, як вони втікли на саму згадку про цю гору.

— То ти провадиш нас до Гори Духів? — спитав Моранж.

— Так, — відповів Тарґієць. — Там знаходяться написи, про які говорив тобі.

— Ти не згадав про цю подробицю.

— Для чого мав це робити? Туареґи лякаються „ілінен" рогатих і косматих духів з хвостами. Вони вірять, що ці потвори вбивають худобу і причинюються до каталєпсії у людей. Але я знаю, що „румі" (Европейці) не бояться їх і ще навіть сміються з цих страхів.

— А ти? — сказав я — ти Тарґієць і не лякаєшся „ілінен"?

Еґ Антеуен показав мені мішочок з червоної скіри, завішений на шнурку білих жемчугів.

— Ось мій амулєт, — відповів він поважно, — що його посвятив сам чесніший Сіді-Муса. До тогож я з вами. Ви вратували мені життя. Вам бажалося подивитись на написи. Нехай діється воля Аллаха.

Говорячи, він прикуцнув, витягнув довгу люльку з тростини, з мідною накривкою і почав поважно курити.

— Справа видається мені дивною — прошепотів Моранж, підходячи до мене.

— Не перебільшуйте — відповів я. — Памятаєте, Барт оповідає про свою подорож до Ідінен — гори духів Туареґів Азджерів. Місцевість мала таку погану славу, що жадний Тарґієць не погодився товаришити Бартові. Одначе він щасливо вернув з цієї виправи.

— Так, він повернув, без сумніву — відповів мій приятель — але шляхом яких жертв і страждань? Без води і харчів, так терпів від голоду та спраги, що мусів розтяти собі жилу і напитися власної крови. Така перспектива не має в собі нічого приємного.

Я здвигнув раменами: що до того, то не з моєї вини ми тут опинилися.

Моранж зрозумів мій рух і почав ніби виправдуватися:

— Я бувби однак дуже цікавий — казав він з дещо штучною веселістю, — навязати знайомство з цими духами і перевірити відомости Помпонія Меля, що пізнав їх і зазна-

чив місце їх перебування якраз в горах Туареґів. Він називає їх Еґіпанами, Блємієнами, Ґамфазантами і Сатирами... „Ґамфазанти, каже він, — голі; Блємієни — не мають голови, обличчя їх міститься на грудях; Сатири мають лише людське обличчя“. Сатири, Еґіпани... Чи не цікаво зустріти грецькі назви, уживані відносно тутешніх духів! Вірте мені, ми на дуже цікавому сліді! Я певний, що Антінеа напровадить нас на незвичайні відкриття.

— Тихо — сказав я, прикладаючи палець до уст. — Слухайте!

Дивні звуки народжувалися довкола нас у вечірніх тінях. Легкий шелест переходив у скрипіння і розносився далі по долах довгими жалісними зойками. Здавалося, що ціла чорна гора нагло почала стогнати.

Ми подивилися на Еґ-Антеуена. Він спокійно курив.

— Ілінени прокинулися — просто сказав нам.

Моранж прислуховувався, не говорячи зі мною. Як і я він розумів, що ми стояли перед одним з цікавих явищ природи: нагріті через день скелі, тріскаюче каміння, співаюча статуя Мемнона... Мимо цього цей несподіваний концерт неприємно впливав на наші піднесені нерви.

Мені прийшла до голови остання фраза бідного Буджеми.

— Країна жаху — прошепотів я.

І Моранж повторив за мною:

— Країна жаху.

Страшний концерт перестав з появою перших зірок. З невимовним зворушенням вітали ми їх далекі блакитні вогники. Вони лучили нас, загублених, самітних можливо, що засуджених на загибіль, з нашими братами на півночі, які кидаються в цю пору, серед блеску елєктричних лямп в обійми великомійського життя і його роскоші.

Поважно і сумно залунав серед тиші голос Еґ-Антеуена. Він співав.

Я діткнув його рамени. Рухом голови показав мені на небесному склепінню блимаюче сузірря.

— Плєяди — прошепотів я до Моранжа, вказуючи сім блідих зірок, підчас коли Еґ-Антеуен тим самим одноманітним голосом повторював сумний спів:

> Ніч має сім доньок:
> Mâteredjrê i Erredjeâot,
> Mâteseksek t Essekâot
> Mâtelahrlabr i Ellerhâot,
> А сема є хлопець, що око згубив.

Нагло я відчув якийсь неспокій і вхопив Тарґійця за руку, коли той заміряв у третє відспівати свій рефрен.

— Коли ми прийдемо до печери з написами? — різко спитав я його.

Він подивився на мене і як завжди спокійно відповів:

— Ми вже біля неї.

— Вже? Чогож ти не показуєш нам її? На що чекаєш?

— Чекаю, щоб ви цього зажадали — відповів він досить нахабно.

Моранж скочив на рівні ноги.

— Печера, печера там?

— Вона там, — повільно відповів Еґ-Антеуен, встаючи з місця.

— Веди нас швидше до печери!

— Моранже, — сказав я трохи занепокоєний, — надходить ніч ми нічого не побачимо; може печера далеко звідси...

— До неї тільки пять кроків — відповів Еґ-Антеуен; — там багато сухої трави, ми запалимо її і капітан побачить все, неначе в день.

— Ходім — нетерпеливився мій товариш.

— А верблюди? — вагався я.

— Їх спутано, — сказав Еґ-Антеуен, та ми швидко повернемо.

Він вже ішов до чорної гори. Моранж слідкував за ним, тремтячи як в пропасниці; я ішов за ними, відчуваючи незрозуміле пригнічення. В голові стукало ніби молотками... „Я не боюся, — твердив я весь час — не боюся нічого.“

Ні, справді це не був страх. Одначе, який дивний заворот голови! Мла застелювала очі, в ушах гуділо. Знов почув я голос Еґ-Антеуена, але помножений, величезний і глухий, глухий:

Ніч має сім доньок...

І здавалося мені, що голоси гори відповідають йому безмежним зловіщим відгомоном.

А сема є хлопець, що око згубив...

— Тут! — сказав Тарґієць.

В ґранітовій стіні чорніла яма. Еґ-Антеуен вліз до неї, схилившися. Ми слідкували за ним і опинилися в абсолютній темряві.

Блиснуло жовте світло. Еґ-Антеуен викресав огонь і запалив жмут трави при вході. Спочатку ми нічого не бачили, дим засліплював нас.

Еґ-Антеуен залишився при вході до печери. Сів і почав з найбільшим спокоєм смоктати свою люльку.

Запалена трава давала тепер нерівне, але досить ясне світло. Я побачив Моранжа, він видавався мені незвичайно блідим. Спершися обома руками об стіну, він старався відчитати якісь написи. Мені видалося, що руки його тремтять.

— До чорта! — подумав я — хиба ж би він почував себе так зле як і я? Одночасно я зауважив, що лише з трудом можу скупчити думки.

Нагло він закричав, здається до Еґ-Антеуена:

— Усунься на бік! Нехай увійде трохи повітря. Який страшний дим!

І читав далі...

Трохи згодом я знов почув його голос, але він доходив ніби здалека; звуки наче боролися з димом.

— Антінеа... Нарешті... Антінеа... Але не вирізьблено на камені, лише зазначено охрою... тому десять, а може й пять літ... Ах!

Він вхопився за голову і голосно крикнув.

— То підрібка. Траґічний обман!

Я злісно засміявся:

— Чого там! Не гнівайтесь...

Він вхопив мене за руку і почав шарпати. Я побачив близько себе його великі очі повні жаху і перераження.

— Чи ви збожеволіли! — заревів він просто мені в лице.

— Не так голосно! — відповів я з глумливим сміхом.

Він подивився на мене і сів ніби приголомшений проти мене на камені. У входу Еґ-Антеуен курив з незміненим спокоєм. В темряві видно було червоний огник його люльки.

— Божевільний! Божевільний! — твердив Моранж.

Наглим рухом схилився над жмутом трави, звідки видобувалося вже завмираюче полумя. Схопивши недопалену стебелину, почав уважно її розглядати, опісля кинув до вогню і вибухнув переразливим сміхом.

— Ха... ха... знаменито!

Хитаючися підійшов до Еґ-Антеуена і, показуючи огнище сміявся далі:

— Коноплі, що! Гашиш, гашиш! Ха, ха! Це знаменито.

— Правда, це знаменито! — відповів я, також вибухаючи сміхом.

Еґ-Антеуен прилучився до нас, тихенько сміючися. Згасаючий огонь освітлював його завуальоване обличчя і відбивався в його страшних темних очах.

Минула секунда, друга. Нагло Моранж вхопив руку Таргійця.

— Я також хочу курити — вибелькотав — дай мені люльку.

Потвір подав мойому товаришеві бажаний предмет.

— Ха! це европейська люлька...

— Европейська! — весело підтримував я.

— З буквою М... Ніби навмисне М — капітан Моранж.

— Капітан Масон — поправив спокійно Еґ-Антеуен.

— Капітан Масон! — весело повторили ми з Моранжем.

І зареготалися.

— Ха, ха! Капітан Масон... — Полковник Флятерс... Керниця Гарама ..

Його вбили, щоб відібрати цю люльку, ось — цю люльку. То Сеґеїр-бен-Шейк вбив капітана Масона.

— Так, Сеґеїр-бен-Шейк, — знову незворушено ствердив Тарґієць.

— Капітан Масон віддалився від сторожі разом з полковником Флятерсом, щоб оглянути керницю — сказав Моранж зі сміхом.

— Тоді — Туареґи вбили їх, — додав я, і зареготався на ціле горло.

— Тарґієць з Гоґару вхопив за узду коня капітана Масона, — казав далі Моранж.

— Сеґеїр-бен-Шейк тримав коня полковника Флятерса — додав Еґ-Антеуен.

— Полковник ставить ногу у стремя і в той самий мент дістає удар шаблею від Сегеїр-бен-Шейка, — сказав я.

— Капітан Масон витягає револьвер, стріляє до Сеґеїр-бен-Шейка і відриває йому три пальці на лівій руці, — сказав Моранж.

— Але Сеґеїр-бен-Шейк одним ударом шаблі розторощив йому череп, — спокійно закінчив Еґ-Антеуен.

Він вдоволено засміявся при цих словах. Завмираюче полумя освітлює його. Бачимо лискучу чорну люльку. Він тримає її лівою рукою. Ця рука має лише два пальці. Досі я не помічав цієї подробиці.

Очевидно Моранж також побачив її у перше, бо з переразливим сміхом сказав:

— Отже, коли розторощив ти йому череп, ти забрав його люльку? Браво Сеґеїр-бен-Шейк!

Сеґеїр-бен-Шейк не відповідає. Одначе помітно, що він дуже вдоволений. Він усе курить. З трудом можу розпізнати його черти. Полумя блідне і гасне... Ніколи в життю не сміявся я так багато, як того вечора. Напевно і Моранж також. Може забуде свій монастир.

І це, тільки тому, що Сеґеїр-бен-Шейк украв люльку у капітана Масона... Варто після того вірити у релігійне покликання!

Ще ця клята пісня. А сема є хлопець, що око згубив... Не не можна собі уявити більше ідіотичних слів. Справді смішно: нас тепер четверо в цій пивниці. Що я кажу четверо! — Пятеро, шестеро, семеро, восьмеро... Не стісняйтеся, друзі мої. Га, нема їх більше... Нарешті я довідуюся, як виглядають духи Ґамфазанти, Блємієни... Моранж каже, що у Блємієнів обличчя на грудях. Той, що охопив мене напевно не є Блємієном. Виносить мене на повітря. А Моранж, де він? Я не хочу, щоби забули про Моранжа...

Його не забули: бачу його привязаного до верблюда, що іде перед моїм. Добре, що мене також привязали, бо я б напевно упав.

Ці духи не такі злі. Але як довго тягнеться подорож! Я хочу випростуватися і заснути.

Здається ми ішли довгим корідором і нарешті вийшли на вільне повітря. Знову над нами зірки... Чи довго ще ми так їхатимемо?

Що там? — Огники... Може зірки. Ні, це огонь, я добре бачу. То сходи, слово чести, сходи між скелями! Якже вилізуть верблюди?...

Але я вже не на верблюді — мене несе чоловік. Чоловік, весь у білому і не Ґамфазант і не Блємієн...

Моранж мусить сховатися зі своїми фальшивими історичними байками. Добрий Моранж! Хоч би його Ґамфазант не випустив з рук на цих безконечних сходах.

На стелі щось світиться. Але так, це лямпа, мідна лямпа як у Барбуті в Тунісі.

Знову нічого не видно. Але тепер мені байдуже, бо я тепер лежу і зараз спатиму. Що за дурний день!... Але панове, не треба мене вязати, я й так не втечу на бульвари...

Ще раз стемніло. Кроки віддалилися. Тиша.

Лише на хвилю. Говорять біля нас. Що вони кажуть?... Ні, не може бути! Цей металевий звук, цей голос. Знаєте, що він кричав, цей голос? Отже він кричав:

— Прошу ставити, панове, прошу ставити. В банку — десять тисяч люїдорів. Ставте, панове!

Чи я в Ґоґарі до лиха, чи ні?!

## Пробудження в Ґоґарі.

Був ясний день, коли я розплющив очі. Зараз же подумав про Моранжа. Я не бачив його, але почув тут коло себе, його здивовані окрики.

Я покликав його і він зараз же підбіг до мене.

— То вони не звязали вас? — спитав я.

— Даруйте! Звязали, але досить зле і я потрафив освободитися.

— Ви моглиб, принаймні, розвязати також мене — зауважив я похмурно.

— Нащо мав я вас будити? Я чекав на ваш заклик. Ось бачите, це дуже легко!

Я захитався, встаючи на ноги. Моранж усміхнувся.

— Якби ми цілу ніч піячили і курили гашиш, не малиб такого нещасливого вигляду. Але який злодій цей Еґ-Антеуен зі своїм ґашишом!

— Сеґеїр-бен Шейк — поправив я, і потер собі чоло рукою.

— Де ми?

— Друже мій, 3 хвилини коли я збудився від цього незвичайного кошмару, що тягнувся від печери з димом до сходів з лямпами з Тисячі і одної ночі, не можу прийти до себе від здивовання і часами цілковито дурію. Роздивіться навколо.

Я потер очі, подивився і вхопив Моранжа за руку.

— Моранже скажіть, чи ми ще спимо? благав я.

Ми знаходилися у просторій, округлій світлій салі, з величезним вікном. По синьому небі звеселими криками перелітали ластівки.

Підлога, стіни і стеля зроблені були з жилкуватого, наче порфір, мрамору і прикрашені якимсь дивовижним металем, яснішим від золота, темнішим від срібла.

Хитаючися, підійшов я до вікна, притягнений свіжим повітрям та денним світлом, і сперся на балюстраду.

Мимоволі я скрикнув, бо опинився на бальконі витесаному у скелі і завішеному над безоднею.

Наді мною синє небо, на долині справжній земний рай, оточений звідусюди гірським пасмом. Пальми повільно хитали галузями.

У їх стіп скупчилися ріжні дрібні деревця, як помаранчеве, цитринове, міґдалове і багато инших, мені незнаних...

Широкий блакитний потік каскадою спадав у чарівне, прозоре озеро. Великі птахи кружляли над цим зеленим кутиком; над озером наче рожева квітка стояв флямінґ. Цілий краєвид окружували гори з покритими снігом вершками.

Блакитний потік, зелені пальми, золотисті овочі і понад ними сніжні гори! Все разом складалося у таку гарну, чисту цілість, що мої нужденні людські сили не витримали і я заплакав як дитина.

Моранж, він взагалі мав діточу, вдачу але тому, що прокинувся раніше, мав час придивитися окруженню, що пригнічувало мене своєю фантастичністю.

Поклавши обережно руку на моє рамя, він лагідно попровадив мене назад у салю.

— Ви ще нічого не бачили, — казав він. — Дивіться!

— О, Моранже, Моранже!

— Друже мій! Тепер вже нічому не порадимо! Придивляйтеся!

Я зауважив, що дивовижна саля мала обстанову та ще — даруй мені Боже — европейську.

Правда, подекуди лежали округлі скіряні, яскраво вишиті подушки, Туареґів, плахти з Ґафси, Каїрські дивани, портієри з Каратані, але через відхилені двері видко було бібліотеку повну книжок. На стінах висіли фотоґрафічні знимки з архитворів античного мистецтва. Нарешті, в куті стояв стіл, а на ньому лежали розкинені папери, брошури і книжки. Я навіть очам не повірив, коли зауважив останнє число „Археольоґічного Вістника“.

Я подивився на Моранжа, він на мене і нагло ми вибухнули сміхом і кілька хвилин реготалися без тями.

— Не знаю, — сказав нарешті Моранж — чи будемо колись шкодувати, що зайшли до Гоґару. Треба однак визнати, що заповідається чимало цікавих несподіванок. Цей дивний провідник усиплює нас, щоби позбавити невигід подорожі і дає змогу, разом з тим пізнати насолоду курення ґашишу; фантастична нічна подорож і нарешті печера... справді тут навіть цілковито зрівноважена людина повинна розгубитися.

— А що ви думаєте з цього приводу?

— Що думаю, бідний друже? А що думаєте ви самі? Нічого не розумію та й годі! До нічого ціла моя, так звана, ерудиція! Я розгубився і ви мене зрозумієте.

Пліній згадує про тубильців, що замешкують печери на південний захід країни Амантів. Геродот також оповідає, що Ґараманти полювали за Етіопами-троґльодитами... Але ми з вами в самому осередку Гоґару, в краю Туареґів-Тарґійців, котрих ані один порядний автор не представляє як людей, жиючих у печерах. Щож тоді значить ся печера, перетворена на кабінет, з репродукціями Венери Медічі і Апольона на мурах? Направду, є з чого збожеволіти!

І упавши на канапу, Моранж знов почав реготати.

— Дивіться — латина! — скричав я, перекидаючи окремі картки, розкинені на столі. Моранж взяз їх і з цікавістю перечитав. На його обличчю відбилося безмежне здивовання.

— Ні, то вже за багато! Тут хтось пише реферат про острови Ґорґонів: De Gorgonum insulis. На його думку Медуза була дикою Лібійкою і мешкала в околиці озера Тритона, теперішнього Шот-Мельрір і там власне Персей... Ах!

Моранж перервав. Разом з тим невдоволений голос пролунав у великій салі:

— Дуже прошу вас, панове, дати спокій моїм паперам.

Я оглянувся.

За відхиленою портієрою стояла дуже дивна особа. Ми вже почасти звикли до несподіванок, проте ця поява переходила всілякі межі фантазії.

Це був маленький, лисий чоловік, з жовтим, костистим обличчям, напів захованим під величезними зеленими окулярами, з під яких сторчала сивава борідка.

Груди прикривала йому кольосальна червона краватка; мав на собі широкі білі сподні і східні папучі з червоної скіри. Мав також припняту відзнаку уряду народньої освіти.

З розгніваним виглядом він зібрав свої картки, що випали з рук остовпілого Моранжа, переглянув, перенумерував і поскладав їх, опісля задзвонив у мідяний дзвінок.

Портієра відхилилася знову. Увійшов велитень білий Тарґієць*). Мені здавалося, що пізнаю в ньому одного з демонів минулої ночі.

— Фераджі — зіритовано сказав маленький чоловік. — Чому цих панів запроваджено до бібліотеки?

Тарґієць поклонився з пошаною.

*) Білими Туареґами називають невільників муринів, що служать Туареґам і мають білий одяг. Вищі кляси носять синє убрання.

— Сеґеїр бен-Шейк повернув скоріше ніж ми чекали, пане, — відповів він — і не все ще було закінчено; отже їх запровадили тимчасом сюди, — закінчив він, указуючи на нас рукою.

— Добре, можеш іти — сказав з невдоволенням чоловічок.

Фераджі відійшов до дверей. На порозі ще затримався і сказав:

— Пригадую тобі пане, що вже накрито на стіл.

— Добре, йди собі!

І чоловічок в зелених окулярах сів при столі і почав нервово перекидати папері.

Не знаю чому, але в цей момент охопила мене шалена розпука. Я рішучо підійшов до нього.

— Пане, — сказав я — ні я, ані мій товариш не знаємо де ми знаходимося і хто ви. Бачимо тільки, що ви — Француз, бо маєте одну з найпочесніщих відзнак нашого краю, Те саме могли ви зауважити і у нас, — додав я, показуючи йому вузеньку червону ленту на моїй білій блюзі.

Він подивився на мене зневажливо — здивовано.

— Щож з того?

— Отже, пане, цей Мурин, що хвилю перед тим вийшов, згадав імя Сеґеїр-бен-Шейка, розбійника, бандита, одного з душогубів полковника Флятерса. Чи це вам відомо?

Чоловічок подивився зимно і порушив раменами.

— Очевидно відомо! Але це мене не обходить.

— Як?! — заверещав я, втративши рівновагу. — Хтож ви самі тоді?

— Пане — звернувся з комічною гідністю старенький до Моранжа. — Беру вас за свідка дуже дивної поведінки вашого товариша. Я тут у себе і не дозволю...

— Прошу вибачення за товариша, пане, — сказав зближаючися до нього, Моранж, — але даруйте йому. Він не людина науки, як ви. Молодий поручник легко може запалитися. До тогож ви повинні признати, що ми маємо досить підстав, щоби не заховати звичайного спокою.

Я ледви стримався, щоби не вмішатися до розмови й не перервати лагідну мову Моранжа. Але своєчасно зауваживши іронію в його очах, я заспокоївся.

— Знаю, що старшини по більшости грубіяни, — пробурмотив чоловічок — але це ще не дає права...

— Я сам тільки старшина, — тягнув ще лагідніще Моранж — але досі ніколи не відчував так виразно браку інтелєктуального розвитку, питомого цьому званню, як перед хвилею, коли переглядав, — даруйте мені цю нескромність,

— вашу шановну працю про Горґону за Проклєсом з Картаґіни, що його цитує Павзаній.

Глузливе здивовання відбилося на обличчю старого.

— Як? — скричав він.

— Велика шкода, — казав далі Моранж, — що ми не маємо цікавого трактату, присвяченого цьому пекучому питанню, який написав Статій Себоз. Про нього згадує Пліній, але...

— Ви знаєте Статія Себоза?!

— Але мій учитель, ґеоґраф Берлію...

— Ви знали Берлію, були його учнем! — прошепотів розгублено малий чоловічок з відзнакою.

— Мав цю честь, — відповів Моранж, відтак дуже зимно.

— Але тоді, пане, ви мусіли чути... і навіть могли бути в курсі справи про Атлянтиду?

— Я дійсно трохи зазнайомився з працями Лянів, Плюа, д' Арбуа — таксамо зимно відповів Моранж.

— Ах Боже! — малий чоловічок перебував у дивному хвилюванню — мій пане, мій капітане, який я щасливий! Щиро перепрошую вас!...

В той момент знов увійшов Фераджі.

— Сіді, вони кажуть, що коли ви зараз не прийдете, пічнуть без вас.

— Іду, іду! Фераджі, скажи, що ми зараз ідемо. Ах пане! Якби я тільки передбачав.. Але ж то нечувана річ! Старшина, який знає Проклєса з Картаґіни і Арбуа в Жюбенвілю! Ще раз.. Однак мушу представитися: Степан Лє Меж, доцент університету.

— Капітан Моранж — відповів мій товариш.

Я також підійшов.

— Поручник де Сент-Авіт. Що до мене ваші підозріння були справедливі. я легко можу змішати Арбуа з Картаґіни з Проклєсом з Жюбенвілю. Але може з часом виправлю ці хиби. Тимчасом, однак, бажав би довідатися, де ми, чи вільні, або підлягаємо якій таємничій силі. Мені видається що ви, пане, почуваєте себе чудесно в цьому домі і сподіваюся почути від вас з приводу найголовніщого для нас питання, докладні інформації.

Пан Лє Меж подивився на мене. Неприємна усмішка викривила його обличчя. Вже відчинив уста...

Коли нагло пролунав різкий дзвін.

— Пізніше панове, я вам все поясню... Тепер же, як бачите мусимо поспішити. Вже час сніданку і наші товариші чекають.

— Наші товариші?

Їх двох, — пояснив Лє Меж. — З нас трьох складається европейське населення дому, стале населення, — додав він зі своїм неприємним усміхом. — Двох диваків, панове, з якими ви напевно подбаєте мати як найменше до діла. Один з них – особа духовна, з трохи вузьким розумом, хоч протестант. Другий — просто старий варят.

— Чи не його чув я в ночі? — спитав я. Він тримав банк. Певно грав з вами і пастором?...

Лє Меж зробив протестуючий рух.

— Зі мною? І вам могло це прийти до голови? Він грає з Туареґами; навчив їх усіх можливих способів гри у карти. Це він так нетерпеливо задзвонив, щоби ми спішили. Вже девята година і пів, а саля гри відчиняється рівно о десятій. Спішім Думаю, що й вам не пошкодить покріпитися.

— Так, ми не відмовимося, — відповів Моранж.

Довгим темним корідором, зі ступенями на кождому кроці, пішли ми за паном Лє Меж. У витесаних в ґраніті нижах завішені були рожеві лямпади і кадила з ароматами. Східні пахощі насичували повітря.

Час від часу, неначе біле марево, зявлявся і зникав у темряві невільник, стукаючи своїми деревляними сандалами.

Пан Лє Менс затримався перед великими дверми, облямованими тим самим жовтавим металем, що його я перед тим зауважив на стінах бібліотеки, відчинив їх і впустив нас перших.

Хоч та саля, у яку ми увійшли нічим не нагадувала европейської їдальні, проте відповідала вимогам найвибагливішого комфорту.

Такеж велике вікно, як в бібліотеці, освітлювало її. Але я зауважив, що воно виходило на зовнішній бік гори, тоді як з бібліотеки видно було сад, положений внутрі гірського пасма.

Жадного столу, ані цих варварських меблів, що їх звуть кріслами. Сила креденсів з золотистого дерева, венецької роботи, розкинутих килимів в мягких колірах і туареських та тунісійських подушок. Посередині величезний убрус а на ньому в делікатних кошиках і срібному начинню, поміж вазами з пахучою водою, такий сніданок, що сам його вид дуже нас розрадував.

Пан Лє Меж представив нас двом особам, що вже заняли місця при убрусі.

— Пан Спардек — сказав він і я зрозумів, що сим коротким реченням наш старенький підкреслює своє призирство до всіляких земних титулів.

Високоповажаний Спарден з Манчестеру уклонився нам досить прихильно і попросив дозволу залишити на голові циліндр з широкими крисами. Був це чоловік високий, тонкий, витриманий і зимний.

Ів багато з поважною прикрістю.

— Пан Бєльовський — сказав Лє Меж — знайомлючи нас з другим персонажем.

— Граф Казимір Бєльовський, гетьман Житомирський — з ласкавою гідністю проговорив той і встав, щоби подати нам руку.

Одразуж відчув я симпатію до Житомирського гетьмана. Це був дуже гарний старець. Його чеколядове волосся (пізніше я довідався, що він його фарбував) було розчесане на два боки з переділом посередині. Мав дуже гарні фаворити теж чеколядові на взір цісаря Франц-Йосифа. Ніс його був трошки за червоний, але дуже гарної, шляхотної форми. Знамениті руки. Деякий час я спинився на його убранню, стараючися встановити епоху, до якої слід булоб віднести ту моду. Носив темно-зелений сурдут з жовтими відворотами. Мені прийшов до памяти портрет герцоґа Де Морні з 1830—1862 року. Пізніше я переконався, що мав рацію.

Граф посадив мене побіч з собою. Першим питанням було, чи докуповую до пяти.

— Це залежить від настрою — відповів я.

— Добре. Я не докуповую більше від 1866 року. Заприсягнув. Покутую.

Одного дня у Валєвського ішла пекольна гра. Я докуповую до пяти. Звичайно програваю. Другий мав чвірку. „Ідіоте!“— кричить до мене малий барон Де Шо-Ґізе. Розлючений кидаю йому у голову пляшку шампана. Він встигає відхилитися і пляшку дістає маршал Вапєн. Образа! Справу однак, удалося залагодити, бо ми обидва були франк-масонами. Цісар примусив мене присягнути, що я ніколи не буду докуповувати до пяти. І я додержую обіцянки. Бувають, правда, хвилини, коли це досить тяжко.

І мелянхолійним голосом він додав:

— Випийте цього Гоґару 188) року. Чудесне вино. То я, поручнику, навчив тутешніх людей плекати винну лозу. Пальмове вино, якеб не було добре, нарешті докучає.

Воно дійсно було знамените це вино з 1880 року і ми смакували його в срібних бокалах. Нагадувало заразом свіже рейнське і солодке, ароматне португальське... чарівне вино!

Снідання складалося з дуже цікавого і смачного меню. Мало мяса, багато тіст, квасного молока, дактилів і овочів... Сила, гори овочів — фіґ, горіхів, ґранатів, морелів, винограду і тяжких, розтятих на два, кавунів, з їх рожевою серединою, усіяною чорним насінням.

— Я тільки що управився закінчити цей солодкий відсвіжуючий овоч, як Лє Меж підвівся.

— Чи позволите, панове? — звернувся він до нас.

— Звільняйтеся як найскорше від цього старого — прошепотів мені Житомирський гетьман. Зараз починається партія в „trente et quarante". Побачите, побачите!

— Панове! — повторив Лє Меж.

Ми поспішили за ним і коли знову опинилися усі троє в бібліотеці, старий звернувся до мене.

— Пане! Ви мене питали, яка таємна сила тримає вас тут. Ваш спосіб заховування був перед тим досить невідповідний, ось чому я й відмовив вам відповіди. Одначе, освіта вашого товариша переконує мене, що він краще зрозуміє важливість того, що маю вам відкрити.

З сими словами він покрутив ґузик, укритий в стіні. Появилася шафа, повна книжок. Він узяв одну з них.

— Ви обидва під владою жінки — казав він далі. — Вона королева і абсолютна володарка Гоґару. Звуть її Антінеа. Не підскакуйте пане Моранж, ви зараз усе зрозумієте.

Він відчинив книжку і перечитав;

„Перед тим як приступити до справи, мушу вас попередити: не дивуйтеся, коли називатиму варварів грецькими іменами".

— Шо це за книга? — ледви вимовив Моранж і страшенно зблід.

— Ця книга — відповів повільно, надаючи словам особливу вагу, Лє Меж, з незвичайним відбитком тріюмфу, — це найкращий, найстисліщий з діяльоґів Плятона, це „Крітіяс" або „Атлянтида".

— „Крітіяс"? Алеж він недокінчений! — прошепотів Моранж.

— Він недокінчений для Франції, для Епропи, скрізь — відповів Лє Меж. — Тут, він докінчений. Подивіться на цей. примірник.

— Але яке відношення, яке відношення — повторював Моранж, переглядаючи горячково рукопис, — яке відношення між цим діяльоґом повним, як мені видається, так повним, і тою жінкою Антінеєю? Чому він в її руках?

— Тому що — відповів спокійно малий чоловічок, — тому що це її родова книга, розумієте? Бо вона встановлює її надприродну генеальоґію, тому що вона...

— Вона? — повторив Моранж.

— Вона — внучка Нептуна, остання з Атлянтів.

## Атлянтида.

Лє Меж подивився з тріюмфом на Моранжа. Він, очевидно звертався до нього, вважаючи лише його гідним довіря.

— Велике число старшин — сказав він — як французьких, так чужоземних, запровадив сюди каприз нашої володарки Антінеї. Ви перший, кому я роблю ці відкриття. Але ви учень Берлію, а я стільки завдячую цьому великому чоловікові, що бажавби вшанувати його память поділяючи разом з одним з його учнів результати моїх незвичайних дослідів.

Він задзвонив. Увійшов Фераджі.

— Кави для тих панів — розказав Лє Меж.

І він протягнув нам розмальовану ясними красками деревляну коробку з египетськими папіросками.

— Я ніколи не курю — додав він — але часом заглядає сюди Антінеа. Це її папіроски. Беріть, панове.

Я завжди мав відразу до цього жовтавого тютюну, що дозволяє кождому фризієрському челядникові смакувати роскіш східних пристрастей. Але тепер ці мускусові папіроски вабили мене, тимбільше, що мій власний запас скінчився.

— Тут останні числа „Vie Parisienne”, пане, — сказав до мене Лє Меж. Почитайте, поки я поговорю з вашим товаришем.

— Пане, — відповів я досить гостро — хоч я й не учень Берлію, проте прошу дозволу прислуховуватися до

вашої розмови. Не сумніваюся, що вона мене дуже зацікавить.

— Дуже прошу, — відповів старий.

Ми вигідно розсілися довкола бюрка, перед яким засів Лє Меж, витягнув свої манжети й почав.

— При найкращому бажанню заховати цілковиту обєктивність що до науки, не можу, одначе усунути свою особу з історії останньої представниці роду Кліто й Нептуна. Це заразом тішить і гризе мене. Можна сказати, що я жертва своїх власних вчинків. З дитинства я підпав під вплив загального зацікавлення історичними науками, що охопив суспільність в XIX століттю. Мимо всього пішов я за своїм покликанням.

Мимо всього! Так, то правдивий вислів. Без жадних засобів, якщо не рахувати працьовитости, мене приняли доцентом історії та географії на конкурсі 1880 року. Гострий був конкурс: тринайцят конкурентів, між ними чимало майбутніх славних учених!

Вже професором ліцею в Ліоні я пізнав Берлію і разом з ним з запалом працював над історією Африки. Тоді то прийшла мені до голови дуже оригінальна тема для докторської праці: встановити паралєлю між берберською героїнею VII віку Кагеною, яка боролася проти арабського завойовника, і французькою героїнею Жанною Д' Арк, яка боролася проти англійського завойовника. Я запропонував цю тему університетові під титулом „Жанна д' Арк і Туареги“. Вона викликала у цілому ученому світі насмішки і глузування. Приятелі обережно повідомили мене про це. Я не вірив їм. Нарешті ректор запросив мене і по короткій розмові, підчас якої він обережно питав про стан мойого здоровля, запропонував мені дворічну відпустку з половиною утримання, для відпочинку. Я відкинув це з обуренням. Ректор не настоював.

Але по двох тижнях надійшло перенесення мене до иншого найбільше занедбаного і віддаленого від центру ліцею у Мон Марсані.

Ви певно зрозумієте, як мене це боліло. І що я міг иншого робити в цій віддаленій провінції, як не лише їсти та пити! І я совісно робив те й друге. Паштети, бекаси, старе вино... Наслідки виявилися за рік. Я дістав страшний напад гостця. Але в цій країні легко вилікуватися. Я поспішив до Даксу, щоб там позбутися недуги.

Наняв собі покій на березі Адура. Якась добра жінка провадила господарство. Вона господарила також у старого

здемісіонованого слідчого судді, голови якогось наукового товариства. Одного дня я залишився дома, з причини дошу. Господиня захоплено чистила клямку від дверей. Вона накладала пасту на клаптик паперу і терла, терла... Незвичайний вигляд паперу притягнув мою увагу. Я придивився.

Великий Боже! — Звідки ви взяли той папір? Вона змішалася: „У пана судді, там їх ще велика купа. Я видерла картку з одного зошита.“

— Маєте десять франків, принесіть зараз же той зошит!

Чверть години пізніше вона принесла мені його. Яке щастя! В ньому бракувало тільки одної картки, тої самої, що її вона видерла. Знаєте що було в тому зошиті? П о д о р о ж д о А т л я н т и д и мітоґрафа Діоніза Мілетського, про яку згадував Діодор. Втрату цього твору часто оплакував Берлію!

Цей дорогоцінний документ містив численні цитати Критія. Там находилися головні місця зі славного діяльоґу, якого ви перед тим тримали в руках. Він встановлював неоспориме істнування палати Атлянтів і доказував, що ця оселя не затопилася у морській глибиниі, як то твердять прихильники гіпотези Атлянтиди.

Цей Діоніз оповідає, що центральна частина Атлянтиди, колиска і резиденція династії Нептуна не загинула підчас катастрофи, про яку згадує Плятон, коли затопився увесь острів Атлянтида. Він каже, що ця середня частина лучилася з тарґійським Гоґаром і що там стара династія Нептуна істнує досі. Якщо Діоніз Мілетський відсуває катастрофу до девяти тисяч років перед Христом, а сам писав на дві тисячі перед Христом, то чому не можемо припустити, що династія, яка істнує на протязі девати тисяч літ, не істнуватиме ще дві тисячі, всего разом одинайцять! З того моменту я вже не мав иншого бажання, як навязати стосунки з можливими нащадками Атлянтів. Я думав, безпідставно, що вони не мають жадної уяви про своє величаве походження і постановив їм це довести.

Ясно, що я не подумав поділитися своїми замірами з університетськими властями. Не бажаючи наражуватися на можливі підозріння щодо стану мойого здоровля, я зібрав усі свої збереження і вирушив тихенько до Орану. Дня 1-го жовтня прибув я до Ін-Салягу. Коли розтягнувся я під пальмою, з насолодою думав, що там у далекому Мон де Марсані ошалілий управитель ліцею даремно старається перемогти гурт розгуканих хлопців, що верещать у порожній салі, і посилає у всі боки спішні телеграми для відшукання свого професора історії.

Лє Менс спинився і кинув на нас тріюмфуючий погляд.

Мушу признатися, що в той час я виявив дуже мало амбіції і не помічав афектації з якою старий звертався виключно до Моранжа.

— Даруйте мені, пане, але ваше оповідання зацікавило мене більше ніж я того сподівався. Але ви знаєте, що мені багато чого бракує для цілковитого розуміння вас. Ви згадуєте династію Нептуна. Здається з цієї династії походить Антінеа? Якаж її роля в історії Атлянтиди?

Лє Менс усміхнувся, підморгуючи оком до Моранжа. Той сидів нерухомо, сперся підборіддям на руку і слухав.

— Замість мене, відповість вам Плятон — сказав професор.

І додав зі співчуттям у голосі:

— Хіба неможливо, щоб ви ніколи не перечитали хоч би уривку з Критіяса?

Він узяв зі стола той манускрипт, що так зворушив Моранжа, поправив свої окуляри і почав читати:

„Коли боги кинули жереб між собою, подіставали ріжні країни, одні більші, другі — менші... Нептун, що дістав острів Атлянтиду, оселив там своїх дітей, яких мав від одної смертної.

То була рівнина, недалеко від морського берега, найкраща і найбільш родюча з усіх рівнин. На пятьдесять стадіонів від неї, посередині острова, була гора. Там мешкав один з перших людей Евенор з жінкою Лєвціпою. Мали вони одиначку доньку Кліто. Батьки вимерли, коли вона була ще молоденькою. Нептун покохав її і одружився з нею.

Гору, на якій вона мешкала Нептун зміцнив з усіх боків двома рядами земляних кругів і трьома морськими валами..."

Лє Менс спинився.

— Хіба цей плян нічого вам не нагадує? — спитав він.

Я подивився на Моранжа заглибленого в свої думки.

— Чи нічого не нагадує? — настоював професор.

— Моранже, Моранже, — нарешті промовив я — пригадайте собі нашу вчорашню подорож, наше пірвання, два корідори, які треба було перейти, щоби дістатися сюди... — земляні і морські круги...

— Ха, ха! — озвався Лє Менс. Він дивився на мене, усміхаючися. Я зрозумів, що він в цю хвилину думав: „хиба ж би він не був такий туман, як я думав?"

З великим зусиллям Моранж вимовив:

— Чую, добре чую... Три морські круги... Але тоді ви припускаєте в своїх поясненнях істнування Сагарійського моря?!

— Не тільки припускаю але й настоюю на цьому, — відповів старенький, ударюючи пястуком по бюрку. Добре знаю, що Шірмер та инші виступають проти, знаю це краще за вас, я все знаю. Але можу представити вам незбиті докази. Обмежуся тимчасом тим, що зверну вашу увагу на ті риби, які ще вам подадуть нині увечері на стіл. І ви тоді скажете мені, чи ці риби, що їх пиймано у цьому, ось, озері, подібні до риб з солодкої води! — Майте на увазі, — тягнув він далі вже з більшим спокоєм – блуд тих людей, які пояснюючи собі катаклізм, наслідком якого загинула Атлянтида, уважають, що цілий остров затопився. Тимчасом нема мови про затоплення. Навпаки, нові землі виринули з хвиль океану. Замість моря маємо Сагару. Саліни, озера Тритонів, піщані Сирти все це сліди рухомих хвиль, по яких плила колись фльота, удаючися на війну з Атикою.

Пісок краще за воду нищить культуру. З цілого гарного острова, що пишався і зеленів серед моря, не лишилося сьогодні нічого опріч цієї гори. Сама вона змогла протистояти і збєрегти в своїм лоні чарівну оазу, яку побачите, ці овочі, водопад, блакитне озеро, свідоцтва колишнього золотого віку. Вчора у вечері прибуваючи сюди ви перейшли через пять кругів: три морські, тепер цілком сухі і два земляні. Там де ви їхали верблюдами, колись гойдалися триреми. Непорушною, підчас страшної кастрофи, лишилася гора, та гора, де Нептун замкнув свою укохану Кліто, доньку Евенора і Лєвціпи, матір Атляса і тисячелітню праматір Антінеї, королеви, під владою якої ви залишитеся на віки.

— Пане — сказав з підкресленою ввічливістю Моранж, — булоб природно з нашого боку побажати довідатися про причини такої залежности. Але ваші інформації цікавлять мене о стільки, що я відсуваю тимчасом приватні справи. Цими днями мені довелося у двох печерах відкрити написане азбукою тіфінар імя Антінеа. Мій товариш може посвідчити, що я його брав за грецьке слово. Тепер, дякуючи вам і божественному Плятонові я більше не дивуюся, що варварка має грецьке імя. Проте мене досі цікавить етимольоґія цього слова. Чи можете мені дати пояснення?

— Пане, — відповів Лє Менс — зможу вам прислужитися. Не ви перший ставите мені це питання. Поміж дослідниками, яких я зустрічав тут на протязі десяти років, біль-

шість впала сюди, притягнена цікавістю до цього грецького слова, писаного азбукою тіфінар. Я навіть маю докладний катальоґ цих написів і печер, в яких вони знаходяться. Майже до кождого з них додано речення: Антінеа. Тут починаються її володіння. Я казав підфарбувати охрою деякі з них, що почали затиратися. Але вертаю до розмови. Мушу зазначити, що ані один Европеєць не цікавився більше справою етимольоґії, коли опинявся в палаці Антінеї Зараз же починали турбувати їх инші думки. З приводу цього багато можна булоб сказати про брак дійсного зацікавлення наукою навіть серед правдивих учених. А як легко жертвують вони наукою для земних інтересів, особливо коли ходить про їх життя!

— Ми другим разом вернемо до цієї теми, пане — знову дуже лагідно сказав Моранж.

— Це відступлення мало на меті єдино доказати вам, пане, оскільки я відріжнюю вас від тих недостойних учених. Ви передовсім цікавитеся етимольоґічним походженням імени Антінеа, не бажаючи навіть довідатися, якаж то жінка носить його і не жадаючи пояснення причин, чому ви, панове, стали її полоненими.

Я пильно придивлявся старому, але він говорив цілком поважно.

— Тим краще для тебе, — подумав я, — бо нарешті я викинув би тебе через вікно. — Думаю, що закон тяження лишився незмінним для Гоґару.

— Ви напевно підшукали собі — казав далі Лє Меж до Моранжа, — певну етимольоґічну гіпотезу, коли побачили перший раз слово Антінеа. Будь ласка, скажіть мені її.

— З охотою, — відповів Моранж.

І він перерахував йому всі свої припущення, про які я вже згадував.

Малий чоловічок з червоною краваткою вдоволено затирав руки.

— Дуже добре! Надзвичайно добре! Особливо для вашого посереднього знайомства з грекою. Проте все це неправильне від початку до кінця.

— Тому то я і питаю вас, — лагідно зауважив Моранж.

— Не буду вас далі мордувати, — сказав вдоволено Лє Меж. — Слово Антінеа розкладається так: ті це місцевий додаток до грецького слова. Ті — це родівник жіночого роду в берберській мові. Маємо багато слів з цим додатком, як наприклад, Тіпаза, місто в північній Африці. Слово це значить ціла від ті і „Πᾶσα“. В цей спосіб тінеа означає нова від ті та „νέα“.

— А додаток А н? — спитав Моранж.

— Чи можливо, мій пане, що по годинній з вами розмові про Критіяса, я досягнув лише таких прикрих наслідків? То не ясно, що додаток А н сам по собі не має жадного значіння. Ви зрозумієте, коли скажу вам, що в нашому, до речі, дуже цікавому випадку, він має значіння атлян! Атл відпало; А н лишилося. Аджеж слово Антінеа розкладається так: Τὶ — νὲα — ἀτλ — Ἀν. І стає остаточно зрозумілим значіння його — Нова Атлянта.

Я дивився на Моранжа. Здивовання його було безмежне. Родівник ті цілковито його приголомшив.

— А чи ви мали випадок перевірити це своє твердження? — спромігся він нарешті спитати.

— Перегляньте ці книжки, — зневажливо кинув Лє Меж. Разом з тим він відчинив шафи, десять, двайцять шаф. Величезна бібліотека зявилася перед нами.

— Все... все тут є — шепотів з дивним відбиттям жаху і захоплення Моранж.

— Принайменше все, до чого варта звертатися. — Маєте тут усі великі твори, за якими плаче досі світ науки.

— Звідки вони тут?

— Любий пане! Ви допроваджуєте мене до розпуки! Хібаж не памятаєте місця, де Пліній говорить про Картаґінську бібліотеку з її скарбами? Коли в 146 році місто впало під наступом Сципіона, римський Сенат, цей збір анальфабетів, поставився зневажливо до цих унікатів і віддав їх місцевому королеві Мастанабалеві. Переходячи від батька на сина, бібліотека впала до рук Клєопатри Селєне, дочки Великої Клєопатри і Марка Антонія. Вона мала доньку, яка одружилася з одним з Атлянтських королів. Таким чином Антінеа, правнучка Нептуна рахує поміж своїми предками також велику королеву Египту. От як дістала вона Картаґінську бібліотеку, побільшену ще деякими збірками з Александрійської бібліотеки.

Знання тікає від людини. І підчас коли Берлін, Париж, Лондон будують Вавилонські вежі з уривків науки, правдиве знання переховується тут в пустинній закутині Гоґару.

Тамті можуть собі витворювати ріжні гіпотези, оперті на цих загублених скарбах старовини; але вони в дійсности не загублені. Вони тут! Тут лежать книжки гебрайські, халдейські, асирійські... Тут бачите великі египетські праці, грецькі мітоґрафії, маґію Східньої Африки, чудеса Індії... Тут лежать вони, ці скарби! Вірте мені, що доля добре пімстилася за мене, скромного вченого, якого всі вважали за божевіль-

ного. Ціле моє життя мине в безупинному глузуванню з їх фальшивого знання. А по моїй смерти, дякуючи обережности заздрого Нептуна, який відтяв свою укохану Кліто від решти світу, по своїй смерти, кажу я, блуд не направиться і всі вони блукатимуть далі в нужденній темряві.

— Ви твердите, пане, — сказав Моранж дуже поважним голосом, що Египет мав певний вплив на культуру тутешніх людей. З причин, як я може згодом поясню вам, бажавби мати від вас докази цього.

— Це дуже легко, — відповів Лє Меж.

Тоді я підійшов.

— Лише два слова, — різко звернувся я до старого. — Не затаю, що ці історичні дискусії видаються мені дуже несвоєчасними. Не з моєї вини ви колись там посварилися на університеті і не перебуваєте зараз в Парижі або деинде. Наразі мене цікавить одне: що ми тут робимо? Значно більше ніж етимольоґія імени Антінеа мени цікавить, чого саме бажає від нас ця дама. Мій товариш цікавиться її взаєминами зі старовинним Египтом: дуже добре. Зі свого боку цікавлюся її звязком з ґенеральним урядом в Альжирії і арабськими бюрами.

Лє Меж злосливо зареготався.

— Я дам зараз відповідь, що вдоволить вас обох.

І додав:

— Прошу за мою. Вже час, щоби ви про все довідалися.

## САЛЯ З ЧЕРВОНОГО МАРМОРУ.

Знову перейшли ми за Лє Межем безконечні сходи та корідори.

— Тратиш можність зорієнтуватися посеред цього лябіринту, — прошепотів я до Моранжа.

— Передовсім тратиш голову, — відповів притишеним голосом мій товариш.

— Цей божевільний старець є надзвичайно освіченою людиною. Проте один Бог знає, до чого ще він дійде. Зрештою він обіцяв нам все пояснити.

Лє Меж спинився перед великими дверима, інкрустованими дивовижними знаками і відчинив їх.

— Прошу увійти, панове, — звернувся він до нас.

Хвиля зимного повітря повіяла звідти, наче з пивниці. Спочатку у темряві я не міг встановити розмірів салі,

до якої ми вступили. Освітлювало її дванайцять величезних мідних лямп, що стояли на підносі ніби колюмни і світили червоним огнем. Коли ми увійшли, вітер з корідору заколихав полумям і здеформовані тіни захиталися довкола нас.

За яку хвилину повів устав і полумя піднялося до гори, кидаючи довкола рівне червонаве світло.

Цих дванайцять велитенських лямп (кожда мала приблизно три метри висоти) були розположені у вигляді вінця, діяметр, якого мав принайменше пятьдесят стіп. Посередині цього вінця я зауважив якесь темне нагромадження, що разом з тим дивно виблескувало червоними вогниками. Коли підійшов блище, я побачив джерело. Ця вода сприяла свіжій температурі на салі. У великій скелі, з якої саме випливало джерело, були викуті величезні сидження, виложені шовковими подушками. Дванайцять кадильниць, уставлених внутрі вінця з лямп, творили другий, о половину менший. У темноті не видко було диму, але аромат кадила злучений зі свіжістю і тихим шопотінням джерела, пробуджував у душі бажання залишитися тут назавжди.

Лє Меж посадовив нас у центрі салі на велитенських фотелях і сам засів з нами.

— За хвилину ваші очі привикнуть до темряви, — сказав він.

Я зауважив, що він говорить притишеним голосом, ніби в святині.

Поволі ми дійсно почали бачити в непевному червонавому сяйві, яке освітлювало лише долішню частину салі. Ціле склепіння зникало з очей і не можна було обчислити висоту салі. Десь над нашими головами я помістив велику золоту жірандолю, що, як усе довкола, відбивала червоними полисками.

Марморова підлога відбивала в собі полумя лямп.

Ціла саля творила правильне коло, центром якої була скеля. Ми сиділи обернені до неї плечима і мали перед собою округлі стіни. Незабаром ми зауважили, що в них знаходяться темні нижі. Їх довга лінія була перетята перед нами дверима, через які ми увійшли, а за нами — другими дверима, які я побачив, коли оглянувся. Від одних дверей до других я нарахував шістьдесять ниж; отже всього мало їх бути сто двайцять. Кожда була висока на три метри, широка на один і містила рід скрині, ширшої в горі, ніж на долині, замкненої лише в долішн й частині. В усіх скринях, за виїмком двох, що стояли якраз напроти, мені здалося зауважити ніби блискучу, людську постать, ніби статую з ясної

бронзи. В тім відтинку салі, який я мав перед собою, знаходилося трийцят таких статуй.

Що це було? Мене вони зацікавили і я підвівся.

Лє Меж поклав руку на моє рамя.

— За хвильку, — прошепотів він, — за хвильку!

Очі професора були звернені на двері, через які ми сюди дісталися. Там чути було кроки.

Двері тихо відчинилися і увійшло трох Туареґів. Двох з них несло на раменах довгий пакет, третій розпоряджався.

На його знак, вони поклали свою ношу на землю і виняли з одної нижи скриню, що в ній стояла.

— Можете підійти, панове, — відізвався до нас Лє Меж.

Три Туареґи відступили назад.

— Ви перед тим просили мене дати вам доказ египетського впливу на тутешній край? — Звернувся він до Моранжа. — Що скажете з приводу цієї скрині?

Кажучи це, він показав на довгу скриню з нижі.

Моранж скрикнув.

Перед нами стояла типова скриня для переховування мумій. Те саме лискуче дерево і малювання яскравими красками. З тою тільки ріжницею, що тут замість гієрогліфів були написи тіфінар.

Я вже згадував, що горішня часть скрині була відложена і це надавало їй вигляд великого прямокутного пантофля.

Лє Менж став на коліна і умістив на долішній частині скрині великий квадрат білого картону з написом. Він узяв його зі свого бюрка перед відходом.

— Можете перечитати, — все так само тихо, — сказав він.

Я прикуцнув над картою, бо слабе освітлення ледви-ледви дозволяло перечитати напис, зроблений рукою професора.

Там було написано великими округлими буквами:

Число 53. Майор Сір Арчибальд Русель народився в Ричмонді 5 липня 1860 р. Вмер в Гогарі, 3 грудня 1896 року.

Я скочив на рівні ноги.

— Майор Русель! — скрикнув я.

— Тихше, тихше! — зауважив Лє Меж. — Тут нікому не вільно підносити голосу.

— Майор Русель! — повторив я, мимоволі слухняно знижуючи голос. - Він торік виїхав з Картуму для розвідки в Сокото?

— Він сам, — відповів професор.
— А. . . . де, не він той Русель?
— Тут! — відповів Лє Меж.

Професор дав знак. Білі Туареґи підійшли. Мертва тиша панувала на салі. Її переривало лише свіже журчання джерела.

Три мурини заходилися коло продовгастого пакета, який вони зложили біля розмальованої єкрині. А ми з Моранжем, пригноблелі невимовним жахом, дивилися.

Незабаром зявилася перед нами штивна людська постать. Червоне полумя відбилося на ній. Це була статуя з тоїж ясної бронзи, на зразок тих, що стояли в нижах.

— Сір Арчибальд Русель, — прошепотів Лє Меж.

Моранж мовчки зблизився і мав сили піднести ґазову заслону. Довго придивлявся бронзовій статуї. . .

— Мумія, мумія, — сказав він нарешті. — Ні, це не мумія, ви помиляєтеся.

— В стислому розумінню цього слова — відповів Лє Меж — це не мумія.

— Проте це дійсно тлінні останки Сір Арчибальда Руселя. Мушу вам зазначити, що способи бальсамування, яких уживається тут, значно відріжнюються від способів старого Египту.

— Промисл Гоґару в деяких галузях осягнув далеко більші результати ніж европейський. Я, наприклад був дуже здивований, коли прибув сюди і побачив, що уживається тут таких річей, про які міг мріяти лише цивілізований світ.

Зігненим пальцем Лє Меж постукав по матовому чолі Сір Арчибальда Руселя. Дався чути металевий згук.

— Це бронза, — прошепотів я. — То не людське чоло, то бронза.

Лє Меж порушив раменами.

— То чоло людини, — потвердив він гостро, — і то не бронза. Бронза темніша, пане. Цей металь є той великий таємничий металь, про який згадує Плятон в Критіясі і який занимає переходове місце поміж золотом а сріблом; його можна знайти лише в горі Атлянтиди — то є оришальк.

— Ви здається не розумієте, як то людське тіло перетворилося у статую з оришальку? Капітане Моранже, невже ви, якого я вважаю до певної міри освіченим, невже ви ніколи не чули про методу доктора Варіо, котрий пропонує новий спосіб переховування тіл не через бальсамування, але через ґальванопластику? Наскірну верству тіла покривають срібною сіллю, опісля кладуть до мідяно-сірчаної купелі, а там поляризація робить своє. Тіло цього шановного ан-

ґлійського майора металізовано в той сам спосіб, тільки мідяно-сірчану купіль заступила купіль з сірчану оришальку. Так то, замість нужденної мідяної статуї маєте перед собою статую з металю, ціннішого від золота і срібла, словом статую, гідну внучки Нептуна.

На знак Лє Межа чорні невільники вхопили тіло. За кілька хвилин вони вклали його до пестрої, деревляної домовини і поставили в нижі, побіч з другою нижою, що мала число 52.

Опісля, не сказали ні слова і відійшли.

Ще раз задрожало довкола нас повітря і затанцювали темні тіни.

Ми з Моранжем стояли скаменілі, неначе металеві статуї, що нас окружали. Нарешті я переміг себе, і підійшов, хитаючися, до сусідної нижі. Там висіло ч. 52. Оперся я на мармуровий мур і перечитав:

— Ч. 52. Капітан Лаврентій Делінь. Народився в Парижі, 22 липня 1861 р. Умер в Гоґарі, 20 жовтня 1896 р.

— Капітан Делінь, — прошепотів Моранж, — виїхав у 1895 році в Кольомб-Бешару до Тімімуну. З того часу не було про нього вістки.

— Правда, — ствердив вдоволено Лє Меж.

— Ч. 51, — перечитав, дзвонячи зубами, Моранж. — Полковник фон Вітман, народився в Єні в 1855 р. Умер в Гоґарі 1-го травня 1896 р. Полковник Вітман дослідник Канему, загинув десь коло Агадесу.

— Знаменито! — похвалив Лє Меж.

— Ч. 50, — читав я далі, хапаючися за мур, щоби не впасти. — Маркіз Альойзе д'Олівера народився в Кадіксі 21 лютого 1868 р Умер в Гоґарі 1-го лютого 1896 р... Олівера удався у бік Арауана!

— Дуже добре, — таксамо вдоволено ствердив Лє Меж. — Цей Еспанець був дуже освічений. Я з ним мав цікаві дискусії з приводу дійсного ґеоґрафічного положення держави Антінеї.

— Ч. 49, — вимовив Моранж — і його голос ледви долітав, наче віддих.

— Поручник Уодгуз, народився в Ліверпулю, 16 вересня 1870 р. Умер в Гоґарі, 4 жовтня 1895 р.

— Майже дитина — додав Лє Меж.

— Ч. 48, — сказав я — підпоручник Людвик де Майфе, народився в Провансі...

Я не докінчив, зворушення дусило мене.

Людвик де Майфе, мій кращий друг ще з дитинства, особливо в Сен-Сірі, скрізь... Я дивився і пізнавав його черти під металевою верствою. Людвик де Майфе!...

І схиливши чоло на зимний мур, а почав жалісно ридати.

— Ця сцена тревала за довго, — почув я крізь слези голос Моранжа, — кінчаймо.

— Він бажав знати — відповів Лє Меж. — Хіба це я тому винний?

Я раптом підійшов до нього і схопив його за рамена.

— Чому він тут? Від чого вмер?

— Як і всі инші, — відповів професор — як поручник Уодгуз, капітан Делінь, полковник фон Вітман, як сорок сім перед ними, як усі, що прийдуть по них.

— Від чого вони вмерли? — у свою чергу розказуючим голосом спитав Моранж.

Професор подивився на Моранжа і я зауважив, що товариш мій зблід.

— Від чого вони вмерли? В о н и  в м е р л и  в і д  к о х а н н я.

І додав тихим, поважним голосом:

— Тепер ви все знаєте.

Лагідно, обережно, чого навіть ми не могли сподіватися по ньому, Лє Меж відірвав нас від оглядання статуй. За хвилину ми вже всі троє знову сиділи на подушках велитенських сиджень. Невидиме джерело ніжно мурмотіло у наших стіп.

Лє Меж сидів поміж нами.

— Тепер ви знаєте, — повторив він — знаєте, але ще не розумієте.

Тоді дуже повільно вимовив:

— Ви, так як вони, вязні Антінеї... А вона мститься.

— Мститься? — спитав Моранж, який вже опанував себе. — Але за що і на ким? Що зробили я й поручник тій Атлянтиді? Як викликали її ненависть?

— А то дуже стара боротьба, — поважно відповів професор. — Боротьба від давних літ.

— Прошу вас пояснення.

— Ви — чоловіки. Вона — жінка, — замріяним голосом вівповів Лє Меж. — В цьому полягає причина.

— Однак я не розумію.. Ми не досить розуміємо...

— Ви зрозумієте. Чи ви забули, як старовинні гарні варварські королеви терпіли від чужоземців, яких доля за-

кидала до їх країв? Письменник Віктор Гюґо досить добре описав їх підле поступовання в своїй поемі „Дівчина з О-Таїті". Як далеко сягають наші спогади, скрізь знаходимо подібну брутальність і невдячність. Ті панове використовують красу і багатство жінок, потім одного ранку зникають. Добре ще, коли такий панок не повертав у друге з кораблями та окупаційними військами.

— Ваше знання направду захоплює мене, — сказав Моранж. — Прошу казати далі!

— Чи треба вам прикладів? На жаль, їх аж за багато! Пригадайте собі Одисея та Каліпсо, Діомеда та Каліроє. А що вже казати про Тезея та Аріядну? Язон допустився легковажного поступовання супроти Медеї. Римляне продовжували низку негідних учинків. Еней був цілком непорядним що до Дідони, Цезар, той вже цілком нешляхотно повів себе супроти божественної Клєопатри. А Тит, цей лицемірний Тит, хіба привіз Береніку до Риму лише для того, щоби більше зганьбити її? Тепер час, щоби сини Яфета сплатили донькам Сита цю безконечну низку обид.

Нарешті знайшлася жінка, що вирівняє ці рахунки. Відділена від арійського світу старанням Нептуна, вона приманює до себе самих молодих і відважних мужчин. Тіло її піддається їм, але душа лишається невмолимою. Від цих хоробрих людей вона бере все, що вони можуть їй дати, віддає їм своє тіло і опановує їх душі. Вона єдина королева, яку кохання ще ані разу не зробило невільницею. Вона не потребує упімнення, бо ніколи не забуває. Це єдина жінка, яка зуміла відділити пристрасть від кохання.

Лє Меж на хвильку замовчав.

— Раз на день, — казав він далі, — вона приходить до цієї салі, стає перед цими статуями і мріє. Час від часу доторкається до зимних грудей, яких полумя відчувала колись. Постоявши опісля ще перед порожною нижею, де незабаром стане новий мешканець, вона повертає до того, хто її нетерпеливо чекає.

Професор замовчав. Знову почули ми шелест джерела. В голові моїй стукотіло, міцна горячка палила груди.

— І всі, всі, — скричав я, не зважаючи на місце, де знаходився, — всі вони погодилися! Всі полягли! Ах, нехай же вона прийде, то побачить!...

Моранж мовчав.

— Любий пане, — дуже лагідно сказав Лє Меж, — ви говорите як дитина. Ви не знаєте... не бачили Антінеї. Подумайте, аджеж між ними, — він широким жестом показав

на нижі, — чимало відважних людей як ви, а багато з міцнішими за ваші нервами. Один, що тепер спочиває під ч. 32 був, як памятаю, флєґматичний Анґлієць. Він зявився перед Антінеєю, курячи цигаро. Як всі инші, він схилився під поглядом королеви.

— Не говоріть, поки не бачили її. Університетська освіта дає мало досвіду для дискусій на теми кохання і тому мені трудно окреслити вам Антінею. Одно можу сказати, що з моменту, коли ви її побачите, забудете все на світі. Родину, батьківщину, честь, все відкинете задля неї.

— Все? — спокійцо спитав Моранж.

— Все! — ствердив Лє Меж. — Ви все забудете і все відкинете.

Знову ми почули кроки. Лє Меж подивився на годинник.

— Зрештою самі побачите.

Двері відчинилися, увійшов білий Тарґієць, ще вищий за тих, що їх ми досі бачили, і підійшов до нас.

Він легко доторкнувся мойого рамени і низько уклонився.

— Ідіть за ним, — сказав Лє Меж.

Не кажучи слова, я послухав.

## АНТІНЕА.

Ішов я за своїм провідником довгим корідором. Моє хвилювання зростало. Я бажав лише одного: як найскорше стати перед цією жінкою, сказати їй... будучи готовий пожертвувати життям.

Однак я помилився, думаючи, що ця пригода відразу набере героїчного характеру. В життю траґічне часто переплітається з кумедним.

Коли підійшли ми до маленьких ясних дверей, провідник усунувся, щоби перепустити мене першого.

Я опинився у вишукано урядженому туалєтовому покою. Через стелю з матового скла падало веселе рожеве світло на марморову підлогу. Перше, що я зауважив був стінний годинник, на якому числа заступали знаки Зодіяка. Мала вказівка не дійшла ще до знаку Барана.

Третя година! Лише третя година! Цей день здавався мені довгим як століття... а я пережив лише половину його.

Инша знову думка промайнула в моїй голові і я конвульсійно зареготався.

„Антінеа бажає бачити мене в усьому блеску моїх прикмет!“

Велике зеркало з оришальку занимало цілу стіну кімнати.

Кинувши на нього оком, я мусів переконатися, що ці вимоги слушні.

З давно неголеною бородою, запорошеними очима, брудним обличчям, обдертий, я виглядав жахливо.

Поспішно розібрався я і кинувся у порфірову ванну, що містилася по середині кімнати, та занурився з насолодою у теплу ароматну воду. Мої нерви почали заспокоюватися.

„Нехай чорт візьме Атлянтиду, печеру і Лє Межа“, мав я ще сили подумати.

І заснув у своїй купелі.

Коли я прокинувся, побачив, що мала вказівка майже досягала знаку Тельця. Передімною, спершися своїми чорними руками на край ванни, стояв високий мурин з щирим обличчям, голими раменами і великим жовтим турбаном на голові. Він дивився на мене і сміявся, вищіривши свої білі зуби.

— Це що знову?

Мурин голосніше зареготався. Не кажучи слова, він вхопив мене і вийняв з ароматичної води наче перо.

За хвилину я вже лежав на похиленому мармо箱овому столі. Мурин почав мене масувати з надзвичайною енерґією.

— Обережніше, ти худобо!

Мій масажист нічого не відповів, лише зареготався і почав терти ще міцніше.

— Звідки ти? З Канему? З Борну? Ти за багато смієшся, як на Таргійця.

Мовчанка. Цей мурин очевидно був рівнож німий, як і веселий.

„Зрештою, думав я, він значно приємніший від Лє Межа з усією його вченістю“.

— Папіроску, пане!

Не чекаючи відповіді, мурин вклав мені до уст папіроску, запалив її і знову заходився коло мене.

„Він не красномовний, подумав я, але досить ласкавий!“ І я випустив дим просто йому в ніс.

Цей жарт припав йому дуже до вподоби і він ще пильніше почав мордувати мене.

Коли він вже досить намняв, взяв з туалєтового столика слоїк і натер мене цілого рожевою помадою. Я почув себе цілком бадьорим, ніби ніколи не був втомлений.

Нагло задзвонив ґонґ і мій масажист зник. Увійшла стара присадкувата муринка, убрана в найяскравіші краски. Ця вже була балакуча як сорока, хоч спочатку я не міг зрозуміти ані слова. Вона почала приводити до ладу мої руки та ноги, поліруючи нігті з кумедними гримасами.

Новий удар ґонґу. Стара відступила своє місце другому муринові, убраному в усе біле і з вовняною шапочкою на голові. Це був фризієр, до речі, дуже вправний. Він цілком порядно обтяв мені волосся і, не питаючися про мій смак, начисто зголив мене.

Я з приємністю придивлявся собі знову чистому і приличному.

„Певно Антінеа любить американську моду, подумав я. Яка зневага для памяти її предка Нептуна!“

В цей мент увійшов веселий мурин і поклав на канапі якийсь клунок. Фризієр усунувся. З великим здивуванням я побачив, що клунок містить комплєтне біле флянельове убрання, яке носять літом французькі старшини в Альжирії.

Убрання було ніби на мене зроблене і, що мене вразило, на блюзі знаходилися відзнаки моєї ранґи. Замість черевиків, я дістав пару червоних сандалів, вишиваних золотом. Шовкове білля наче тільки що прибуло з Парижа.

— Обід був знаменитий, — прошепотів я, вдоволено оглядаючи себе перед зеркалом. — Помешкання вигідне... Так! Але що прийде накінці! Я не міг стримати тремтіння, мимоволі згадавши марморову салю.

Годинник вибив пів на пяту. У двері легко застукали і увійшов білий Тарґієць, що мене сюди запровадив.

Він знову торкнув мене за рамя і зробив знак.

Я пішов за ним.

Знову ішли ми довгими корідорами. Я хвилювався, але під впливом теплої води охопила мене певна легковажність і особливо велика цікавість, що мені самому дуже не сподобалося.

Щоб я тепер зробив, якби мені запропонували вернути назад до Шік Салягу? Чи погодивбися? Не думаю.

Я спробував засоромити себе за цю цікавість і подумав про Майфе:

„Він також ішов цим корідором. А тепер стоїть там в червоній марморовій салі“.

Я не мав часу до дальшого думання. Щось міцно, ніби велика куля, ударило мене і звалило на землю. В корідорі було темно і я нічого не бачив. Чув лише здалека якесь глузливе гарчання.

Білий Тарґієць відсунувся і притулився до муру.

— Добре, — прошепотів я, підводячися — вже починаються чортівські жарти. Ми пішли далі. Незабаром до рожевого сумерку почало домішуватися инше світло. Ми підійшли до високих різьблених дверей. Задзвонив ґонґ, обидва крила відчинилися. Тарґієць лишився в корідорі і зачинив за мною двері.

Мимовол зробив я кілька кроків по салі, де опинився сам; потім мусів спинитися і затулити руками очі, бо ясне світло осліплювало мене Від кількох годин перебував я в сумерку і відвик від денного світла, а тут його хвилі заповнювали з усіх боків.

Вона містилася у стіп гори і творила ніби одну цілість з садом, який я бачив з вікон бібліотеки. Переходу не можна було помітити через пестрі килими, розкидані під величавими пальмами і колюмнами, де перелітали птахи.

Саля видавалася темною, бо до неї не досягало проміння сонця, що вже ховалося за горою і заливало рожевим світлом стежки городу і кріваво-червоного флямінґа, який стояв на одній нозі біля сафірової води озера.

Нагло я вдруге покотився на землю. Якийсь тягар рунув на мої плечі. Щось мягкого доторкнулося моєї шиї, а на потилиці я відчув гарячий віддих. Разом з тим пролунало те саме глухе гарчання, що мене так налякало в корідорі. Рухом цілого тіла я визволився від тягару, ударяючи одночасно пястуком у напрямі напасника. Почулося виття, повне болю та злости.

Йому відповів ніби відгомін, веселий вибух сміху. Цілком розлючений я шукав очами нахабу, щоб дати йому відправу. І тоді мої очі побачили, побачили...

Передімною була Антінеа.

В найтемнійшим кутку салі, під склепінням, штучно освітленому через дванайцять розмальованих шиб, на стосі пестрих, вишиваних подушок і білих найцінніших перських килимів, лежало чотирі жінки.

У перших трьох я пізнав туареських надзвичайної краси жінок, убраних у гарні шовкові білі сукні, вишивані золотом. Четверта, з дуже темною скірою, майже муринка, наймолодша, мала червону шовкову сукню, що ще більше підкреслювала темну краску її обличчя, рамен та ніг. Всі вони

окружали піднесення з білих килимів, де оперта на величезній шкірі льва, лежала Антінеа.

Антінеа! Щоразу, як я її пізніше бачив, питав себе, чи добре я їй тоді придивився. Бо щоразу видавалася вона мені гарнішою. Гарнішою! Нужденна мова! Нужденне слово!

Стоячи перед цією жінкою, мимоволі память викликала ту, для якої Ефрактей повалив Атляса, Сапор захопив державу Осімандіа, ту, задля якої ганебно втік Антоній...

Египетський кляфт покривав її синьо-чорні кучері і сягав своїми кінцями ніжних бедер. Довкола гарного опуклого чола блестів золотий уреус (діядема у формі вужа) зі смараґдовими очима і підносив над головою молодої жінки свою пащу з подвійним рубіновим язиком. Вона мала на собі легку туніку з чорної ґази, вишивану золотом. Шаль з білого мусліну, гафтований квітами з чорних жемчугів, оперезував її бедра.

Такий був стрій Антінеї. Якою не була вона сама? Молода струнка дівчина, з зеленими подовгасими очима, з хижими чертами. Адоніс, королева Савська в дитинстві. Але такого усміху і виразу очей не буває у східніх жінок — дивна мішанина іронії та безжурности.

Я не бачив тіла Антінеї. Справді, в той мент мені навіть не прийшлоб до голови дититися на її тіло, колиб я навіть міг. Думаю, що це є найдивнішим з усіх вражінь тої першої зустрічі. Сама згадкапро тих пятьдесять замордованих молодців з червоної мраморної салі, які проте тримали в своїх обіймах це чарівне тіло, видалабися мені тоді страшною профанацією.

Незважаючи на розтяту збоку туніку, голі рамена та шию, таємничі тіни, що їх можна було відгадати під ґазою, не зважаючи навіть на страшну леґенду, ця жінка уміла справити вражіння чистої незіпсованої дівчини.

Вона далі сміялася з мого розгубленого вигляду.

— Гіраме — покликала вона.

Я оглянувся.

Під капітелем одної колюмни, на яких двайцять стіп від землі притулився гарний ґепард (рід малих леопардів). Його очі ще світилися гнівом за мій удар кулаком.

— Гіраме, сюди — повторила Антінеа, — сюди!

Звір розгорнувся наче пружина. Він лежав тепер у стіп своєї господині. Червоним язиком лизав її голі стопи.

— Перепроси пана — казала далі молода жінка.

Ґепард з ненавистю подивився на мене. Жовта шкіра довкола його пащі, зморщилася, чорні вуса настовбурилися.

— Пффт! — засичав він, ніби велика кітка.

— Швидше, — наказала Антінеа.

З великим невдоволенням хижак поповз до мене. Покірно поклав голову між лабами і чекав.

Я пестив його гарне костисте чоло.

— Не треба на нього гніватися, — звернулася до мене Антінеа. — Він завжди такий з усіми незнайомими.

Отже мусить часто перебувати в недоброму гуморі, — відповів я.

То були мої перші слова і викликали усміх на устах Антінеї.

Вона спокійно подивилася на мене.

— Аґіда, — сказала одній з туареських жінок, — відрахуєш двайцять пять люїдорів Сеґеїр-бен-Шейкові.

— Ти поручник? — спитала вона мене по хвилині мовчання.

— Так.

— Звідки?

— З Франції.

— До цього я могла сама додуматися, — сказала вона іронічно. — Але з якої саме частини Франції?

— З краю, що зветься Льот-е-Ґарон.

— З якого міста?

— З Дюра.

Вона подумала.

— Дюра! Там перепливає невеличка річка Дро. Там є великий старий замок.

— Ви знаєте Дюра — прошепотів я майже остовпілий.

— Туди їдуть невеличкою залізницею від Бордо, — тягнула вона далі. — Шлях іде між горбами, покритими винницями і руїнами феодальних замків. Села там мають гарні назви: Монсеґюр, Креон... Креон, як в Антиґоні.

— Ви там були?

Вона глянула на мене.

— Кажи мені ти. Так або инакше, але ти будеш зі мною на ти. Почни тепер.

Ця, властиво дуже страшна обіцянка наповнила моє серце безмежним щастям. Я пригадав собі слова Лє Межа: „Не говоріть нічого, доки не побачите її. З моменту коли побачите — зречетеся всього для неї".

— Чи була я в Дюра? — казала вона далі з вибухом сміху. — Жартуєш! Хиба можна уявити собі внучку Нептуна в сепаратці першої кляси!

Протягнувши руку, показала мені величезний сніжно-білий вершок гори, що панував над пальмами городу.

— Ось де кінчається мій горизонт.

Зпоміж кількох книжок, що лежали тут і там, розкидані довкола неї на шкірі льва, вона взяла одну.

— Це є провідник по західних залізницях. — Чудесна лєктура для того, хто не рухається з місця! Зараз пів на шосту. Прибув особовий потяг до Сюржер. За шість хвилин відїзд. Через яких дві годині він приїде до Ля Рошель. Як це дивно думати тут про такі речі. Така віддаль!... Стільки руху! І заразом така нерухомість!...

— Ви добре говорите по французьки, — зауважив я.

Вона якось нервово усміхнулася.

— Мушу. Так добре, як і по німецьки, анґлійськи, італійськи, еспанськи. Спосіб мого життя зробив з мене поліґльотку. Але понад усе я волю французьку мову, навіть люблю її більше ніж туареську та арабську. Мені часом здається, що я завсіди нею говорила. І вір мені, що я це кажу не для твоєї приємности.

Запанувала мовчанка.

Я думав про її прабабку, про яку Плютарх казав: „Мало було народів, для яких вона потребувала товмача; Клєопатра зверталася в їх мові до Етіопів, Троґльодитів, Жидів, Арабів, Сирійців, Медів та Персів“.

— Не стій так посередині салі. Мені це неприємно. Сідай тут коло мене. Посунься, Гіраме!

Ґепард неохоче послухав.

— Дай руку — розказуючим тоном звернулася до мене.

Біля неї стояв бокал з оніксу. Звідти вона вийняла перстень з оришальку і убрала на палець моєї лівої руки. Тоді я зауважив, що і вона мала такий самий.

— Таніт-Зерґа, подай панові де Сент-Авіт шербет з рожі.

Муринка в червоній сукні поспішно встала.

— Моя особиста секретарка, — представила її Антінеа, — панна Таніт-Зерґа з Ґао на Ніґері. Її рід майже такий старий, як мій.

Кажучи так, вона придивлялася мені і її зелені очі тяжили на моїй істоті.

— А твій товариш, поручнику, — казала далі якимсь дивним голосом, — той капітан, я ще його не знаю. Який він? Чи подібний до тебе?

Тоді вперше за весь час, я згадав про Моранжа. Не відповів їй нічого.

Антінеа усміхнулася.

Вона ціла розтягнулася на шкірі льва. Її права нога була вся гола.

— Час тобі вертати до нього. Незабаром дістанеш мої розпорядження. Таніт-Зерґа, відпровадь його. Спочатку покажи йому його покій. Він певно ще не був там.

Я встав і взяв її руку, щоби поцілувати, а вона міцно до крови притиснула її до моїх уст, на знак своєї наді мною влади.

*

Я знову був у темному корідорі. Дівчина у червоній сукні ішла передомною.

— Ось твоя кімната, — сказала вона. — Тепер, коли бажаєш, запроваджу тебе до їдальні. Всі зберуться там на обід.

Вона говорила по французьки з дуже приємним виговором.

— Ні, Таніт-Зерґа, я волю лишитися тут на цей вечір. Я не голодний, але дуже втомився.

— Ти памятаєш моє імя — здивувалася вона.

Не видавалася гордою і я відчув, що матиму в її особі спільницю, в разі потреби.

— Памятаю твоє імя, маленька Таніт-Зерґа, бо воно гарне*). Але тепер лиши мене самого, бо я змучений і хочу відпочати на самоті.

Вона не виходила. Це зворушило мене, але разом з цим роздратувало. Я відчував величезну потребу побути самому з собою.

— Моя кімната над твоєю, — сказала вона. — На цьому столі бачиш мідяний дзвін. Коли чого потребуватимеш, подзвони. Прийде білий Тарґієць.

Ця увага на хвилину розвеселила мене... Знаходжуся ніби в ґотелі, в самому центрі Сагари. Для обслуги маю лише подзвонити...

Я почав оглядати свою кімнату. Свою! На який час буде вона моєю?

---

*) На берберській мові Таніт-Зерґа значить Синій Струмок.

Досить простора, подушки, килим, ліжко в ниж', викутій в скелі. Все разом освітлене широким вікном, якого заслонювала соломяна занавіса.

Я підійшов до вікна і підніс занавісу. До кімнати вірвалося проміння заходячого сонця. Спершися на камяний край, я задумався. Вікно виходило на південь і здіймалося понад яких шістьдесять метрів над землею. Під ним тягнулася чорна, лискуча, гладка стіна.

У віддаленню двох кільометрів я побачив другу таку стіну: перший земляний круг Критія. Ще далі можна було помітити червонаву смугу безмежної пустині.

## МОРАНЖ ВСТАЄ І ЗНИКАЄ.

Я був остільки змучений, що спав без тями аж до третьої години слідуючого дня.

Зараз же пригадав собі вчорашні події і вони видалися мені дуже дивними.

— Стрівай но, сказав я собі. Будемо поводитися пляново. Спочатку необхідно порадитися з Моранжем.

До тогож я дуже зголоднів. Я подзвонив. Увійшов білий Тарґієць.

— Запровадь мене до бібліотеки — наказав я.

Він послухав. Переходячи ще раз лябіринтом сходів та корідорів, я зрозумів, шо ніколи не обійдуся тут без провідника.

Моранж дійсно знаходився в бібліотеці і уважно читав якийсь рукопис.

— Пропавший колись трактат Сент-Опта, — сказав він мені. — Ах, якби то Дом Ґранжер був тут! Дивіться: яке старе письмо!

Я не відповів. Мою увагу притягнув предмет, що лежав побіч рукопису, на столі. То був перстень з оришальку, такий самий, як мій, що його я дістав від Антінеї.

Моранж усміхнувся.

— Отже? — сказав я.

— Що?

— Отже ви бачили її?

— Так, я її бачив.

— Правда — гарна?

— Не можу цьому заперечити. Мушу навіть визнати, що вона рівнож розумна, як гарна.

Запала мовчанка. Моранж, цілком спокійний, обертав у руках перстень з оришальку.

— А чи вам відома доля, що нас тут чекає? — спитав я.

— Знаю. Лє Меж нам вчора пояснив її, правда в дуже скромних висловах і мітольоґічних прикладах. Без сумніву, це дуже незвичайна пригода.

Опісля він глянув на мене і сказав:

— Я дуже каюся, що затягнув вас сюди. Єдине мене потішає, що з вчорашнього вечора ви досить легко ставитеся до будучини.

Де Моранж навчився так добре читати в людському серцю?

Моє мовчання переконало його, що він не помилився.

— Що думаєте робити далі? — нарешті спромігся я вибелькотати.

Він відложив свій рукопис, сів вигідніше у фотелі, закурив сиґару і відповів:

— Я довго думав над цим і нарешті найшов свою лінію поступовання. Вона дуже звичайна і на цю тему нема чого сперечатися. Ціла справа представляється для мене трохи инакше ніж для вас, з огляду на мої релігійні пляни, що набрали певної сталости. Я не давав жадної обітниці, одначе дуже шаную девяту заповідь, що забороняє мати блищі зносини з жінкою, яка не є моєю дружиною. Самеж головне, не смакує мені служба, до якої так удало піймав нас Сеґеїр-бен-Шейк.

— З другого боку я не можу розпоряджати своїм життям, як кождий, хто подорожує для своїх приватних цілей. Діставши певне доручення, я мушу його виконати. Отже, щоби тільки відзискати волю, сплативши ціну, яку тут установили, я погодивбися задовольнити в міру моїх сил Антінею. Мені відомі широкі погляди церкви, а особливо конґреґації, до якої я маю намір вступити. Моє поступовання булоб оправдане. Свята Марія Египетська віддала своє тіло перевізникам на човні у подібному випадку. Це лише сприяло її славі. Але вчиняючи так, вона була певна досягнути своєї святої мети. Кінець виправдав способи.

Що до мене — противно! Якби там не корився я капризам цієї пані, ніщо не спасе мене від замешкання, нарешті, червоної мраморної салі під ч. 54 або 55, якщо вона звернеться до вас першого. В цих обставинах...

— В цих обставинах?

— Я вважавби ганебним скоритися.

— Щож думаєте робити?

— Що?

Моранж підвів голову і пускав у гору цілі хмари диму.

— Нічого, — відповів він — і все тут. Бачите, чоловік має над жінкою в цій справі велику перевагу. Дякуючи своїй будові, може опертися там, де їй це неможливо.

І з іронічним поглядом він додав:

— Кориться тільки той, хто хоче.

Що міг я сказати!

— Розмовляючи з Антінеєю, — казав він далі, — я ужив усіх скарбів красномовства. Даремна праця! „Але нарешті, сказав я, чому не Лє Меж?“ Вона засміялася: „Чому не пастор Спардек?“ відповіла.

„Панове Лє Меж і Спардек — учені, яких я дуже шаную, Але ти напевно недобре їх роздивив, ані того, ані другого, — додала вона з чарівним усміхом“. Тут вона додала кілька комплиментів що до моєї зовнішности, на які я не зміг нічого відповісти. Антінеа зволіла навіть дати мені дальші пояснення: „Пан Лє Меж — учений дуже для мене потрібний. Він знає італійську та еспанську мови, упорядковує мої папери і дбає про заведення ладу в моїй божественній ґенеальоґії. Шановний пастор Спардек знає англійську та німецьку мови. Ґраф Більовський ґрунтовно обзнайомлений з усіми славянськими мовами; опріч цього, я люблю його наче батька. Він знав мене ще малою, коли я не думала про відомі тобі дурнині. Ці люде необхідні мені для зносин з моїми чужоземними гостями, хоч тепер я сама починаю вже добре говорити на потрібних мені мовах. Одначе досить балачок. Перший раз в життю даю комусь пояснення про свою поведінку. Твій товариш не дуже цікавий“. На цьому вона мене попращала. Дивна жінка, направду. Мусить мати великий досвід в справах кохання.

— Панове, — нагло увійшов Лє Меж — чому спізнюєтеся? На вас чекають з обідом.

Малий професор був цього вечора у виімково доброму гуморі.

— Ну що? — спитав він. — Бачили її?

Ніхто з нас не відповів.

Шановний Спардек і гетьман Житомірський вже почали обідати без нас.

— Сідайте, панове, — голосно запросив Лє Меж. — Поручнику де Сент Авіт, вас не було вчора з нами. Ви пер-

ший раз сьогодня спробуєте кухню нашого кухаря Куку. Скажете нам вашу думку з приводу неї.

Лякей-мурин поставив передомною таріль повний риби в червоному сосі.

Я вже казав, що дуже зголоднів. Сграва була знаменита і викликала у мене спрагу.

— Білий Гоґар 1879 року, — прошепотів мені на вухо гетьман Житомірський, наливаючи повний бокал золотистого вина. — Я плекаю вино.

Одним духом випив я вино. Товариство видалося мені дуже приємне.

— Гей, капітане, — кричав Лє Меж до мого товариша, котрий спокійно їв рибу. — Що скажете про цю рибу? Її зловили сьогодня в озері. Чи годитеся тепер приняти гіпотезу Сагарійського моря?

— Так, ця риба підтверджує її.

Він відразу спинився. Двері відчинилися, увійшов білий Тарґієць. Всі замовкли. Повільно підійшов завуальований чоловік до Моранжа і доторкнувся до його правої руки.

— Добре, — сказав Моранж.

І вставши, пішов за післанцем.

Між мною а графом Більовським стояла пляшка Гоґару 1879 року. Я наляв повний бокал, що міг вмістити принайменше пів літри, — і нервово випив.

Гетьман подивився на мене зі співчуттям.

— Хе, хе! — засміявся Лє Меж, підштовхуючи мене ліктем. — Антінеа придержується єрархічного порядку!

В мені вибухло бажання кинути йому у голову мій срібний бокал. Але замість того я наповнив його знову вином.

— Шкода! — жартував далі, накладаючи собі печеню професор, — пан Моранж не зможе скоштувати цієї знаменитої баранини.

— Нема чого шкодувати, — з невдоволенням відповів гетьман. — То не печеня, а очевидно підсмажені баранячі роги. Справді, Куку дозволяє собі глузувати з нас.

— Звертайтеся зі скаргами до пастора, — задирливо відповів Лє Меж, — я давно казав, що він повинен де инде шукати собі жертви і не чіплятися кухаря.

— Пане професор, — спинив його з гідністю Спардек.

— Я не відмовляюся від своїх слів, — запальчиво кричав Лє Меж, котрий видався мені вже підпитим. — Беру за свідка вас — звернувся він до мене. — Ви недавно прибули і можете виявити безсторонність. Отже питаю вас: Чи

має хто право чіплятися кухаря і відвертаючи його від кухні, забивати йому голову ріжними теольоґічними питаннями, в яких він нічогісінько не розуміє?

— На жаль, ви дуже помиляєтеся, — сумно відповів пастор. — В ньому дуже розвинений нахил до сперечання.

— Куку лайдак, котрий користає з випадку побайдикувати і спалити наші котлєти, — відповів гетьман. — Слава римському папі! — заверещав він, наливаючи всім вина.

— Впевняю вас, що цей Бамбара мене непокоїть — тагнув далі, з великою гідністю, Спардек. — Уявіть собі, він неґує реальне істнування. Він вже на яких два цалі від єресі Цвінґлі. Так, Куку не визнає реального істнування!

— Панове, — сказав Лє Меж, зіритовано, — треба дати спокій людям, занятим у кухні. Христос, як я думаю, був кращим за нас теольоґом; проте йому ніколи не прийшло до голови відкликати Марту від її горщків, щоби слухала його науки.

— Цілком зрозуміло, — вдоволено ствердив гетьман. Він тримав між колінами нову пляшку і силився відкоркувати її.

— Куку відкидає можливість реального істнування, — бурмотів пастор опорожнюючи свою склянку.

— Е! — прошепотів мені на ухо гетьман Житомирський, — даймо спокій цим піяницям.

У нього самого язик плутався і він зміг лише з великим трудом наляти мені вина. Першим моїм бажанням було відштовхнути бокал, але в голові нагло промайнула думка: „В цей мент, Моранж... Щоб він там не казав... Вона така гарна!"

І вхопивши бокал, я знову випив його одним духом.

— Лишім тут наших піяних компаніонів, — сказав мені гетьман — і ходім: там чекають в салі гри.

— Пані й панове, — звернувся гетьман до присутних, входячи до салі.

— Дозвольте представити вам нового партнера, мого приятеля поручника де Сент-Авіт. — Нічого не робіть собі з них, — прошепотів він мені на вухо. — Це тутешня служба... Але мені потрібна ілюзія...

Я зауважив, що він цілком пяний.

Саля гри була довга і вузька. Широкий низенький стіл, окружений подушками, творив її головне умеблювання. На подушках спочивало біля дванайцяти тубильців. На столі стояли глиняні горнятка і великий збанок пальмового вина.

Між присутними я пізнав знайомих: масажиста, манікюристку, фризієра, двох або трьох білих Туареґів, що спустили свої білі вуалі і поважно курили довгі люльки з мідяними покривками.

Всі вони тимчасово, очікуючи кращого, грали партію карт, оскільки я зауважив, у рамс. Дві зі служниць Антінеї, Аґіда і Сидія, брали участь в товаристві. Їх темні обличчя світилися з під затканих сріблом серпанків. Мені було чомусь прикро не побачити маленької червоної постаті Таніт-Зерґи і знову я мимоволі згадав на хвилину про Моранжа.

— Куку, подай шпільмарки — розказав гетьман. — Ми тут не для забави.

Кухар — цвінґлієць поставив перед ним пуделко з ріжноколіровими шпільмарками. Граф Більовський почав їх відраховувати, поділяючи на малі купки.

— Білі коштують одного люїдора, — пояснив він мені, — червоні — сто франків, жовті — пятьсот, зелені — тисячу. Га! тут буває часом пекольна гра. Зрештою самі побачите.

— Беру банк за десять тисяч, — оголосив кухар-цвінґлієць.

— Дванайцять! — перебив гетьман.

— Тринайцять! — сказала Сидія, сидячи з масним усміхом на колінах гетьмана і сортуючи свої шпільмарки по їх вартости.

— Чотирнайцять, — сказав я.

— Пятнайцять, — перебила зіритовано стара муринка-манікюристка.

— Сімнайцять, — викрикнув гетьман.

— Двайцять, — сказав кухар. Ніхто не перебив.

— Беру банк за двайцять тисяч — повторив він, кидаючи наоколо себе недовірливі погляди.

Гетьман був невдоволений.

— Чортівський Куку! Нема чого робити супроти нього. Вам треба буде уважно грати, поручнику! — сказав він.

Куку сів при кінці стола і дуже вправно мішав карти.

— Панове, ставте! — викрикнув мурин. — Ставте!

— Чекай, худобо, — спинив його Більовський, — хіба не бачиш, що склянки порожні. Сюди Какамбо!

Веселий масажист налив усім вина.

— Зачинаю, — виголосив Куку. Ми сиділи в слідуючому порядку: наліво гетьман, Аґіда, яку він обіймав цілком ґалянтно, Какамбо, якась тарґійська жінка, двоє завуальованих муринів, поважних, дуже зацікавлених грою; направо

Сидія, я, стара манікюристка Розіта, Баруф-фризієр, ще одна жінка, двох білих Туареґів, подібних до тих, шо були зліва.

— Прошу, — сказав гетьман.

Сидія хитнула заперечуючо головою.

Куку витягнув гетьманові чвірку, собі поклав пятку.

— Вісім, — оголосив Бєльовський.

— Шість, — сказала Сидія.

— Сім, — відповів Куку. — Ви платите, — додав він зимно.

Я мав двох королів і почував себе спокійно. Розіта взяла мої карти до рук. Я приглядався тимчасом Сидії. Її густе чорне волосся спадало на плечі наче грива. Вона дійсно була гарна, хоч трохи підпита, як зрештою все товариство. Вона також дивилася на мене але крадьком, як несміле звірятко. „А, подумав я, вона напевно повинна лякатися: аджеж на мені написано — „р і ч з а б о р о н е н а“.

Я штовхнув її ногу. Вона перелякано відсунулася.

— Хто купує карти? — спитав Куку.

— Тільки не я, — відповів гетьман.

Грали ще якийсь час, поки Куку не загорнув майже три четвертини всіх шпільмарок. Тоді він встав і сказав:

— До завтра, панове!

— Виносіться зараз же всі, — заверещав гетьман Житомирський. — Ви, поручнику де Сент-Авіт, лишайтеся зі мною.

Коли всі пішли, він наляв собі й мені вина. Стеля салі зникала у хмарах диму.

— Котра це година? — спитав я.

— Пів на першу. Але ви не кинете мене тут самого, моя дитино! Мені зараз так тяжко... так важко...

Він гірко плакав.

— Правда, Аґіда дуже гарна? — спитав він кріз слези. — Вона дуже нагадує мені графиню де Терюель, гарну графиню Мерседес; памятаєш, вона ще купалася цілком гола в Біаріц, перед скелею Богородиці, коли там переходжувався князь Бісмарк. Ти не памятаєш? Мерседес де Терюель?

Я порушив раменами.

— Правда, правда, я забув, ви були тоді малим. Два, може три роки. Дитинка, так, немовлятко! Ах, любий друже! Належати до тої епохи, а тепер грати у карти з дикунами... Мушу вам все оповісти.

Я встав і відсунув його.

— Лишися, о, лишися! — благав він. — Я оповім тобі все, що бажаєш, як я прибув сюди, речі, яких я ніколи

нікому не казав. Лишися, я потребую вилляти свої почуття на дружніх грудях. Я тобі довіряю. Ти Француз, шляхтич. Знаю, що нікому не скажеш... Не скажеш їй.

— Кому то їй?

Його голос увірвався. Я зауважив, що він затремтів від жаху.

— Кому? — повторив я.

— Їй... Антінеї...

Я лишився.

## ІСТОРІЯ ЖИТОМИРСЬКОГО ГЕТЬМАНА.

Граф Казимир прийшов до того стану, коли пяниця стає поважним.

Він помовчав хвилинку, а опісля почав своє оповідання. Дуже жалкую, що не можу переказати його вповні, зберігаючи певну закраску архаїчности.

„Незабаром буде мені шістьдесять вісім років. Прикро, люба дитино, передчасно витратити життєві сили! Неправда, що в життю все повторюється? Гірко, пізнавши колись Тюїльрі в 1830 році, дійти до мойого теперішньото стану?

„Певного вечора, перед самою війною, кілька чарівних жінок, котрих назвиска опущу, висловили бажання придивитися зблизька кокотам. Я запровадив їх на баль до Гранд Шомєр. Товариство там було дуже мішане: студенти, дівчата, ріжна голота... Посередині салі кілька пар, з великим захопленням, танцювали канкан, ледвищо не здираючи ногами лямп. Нашу увагу притягнув якийсь молодий панок у бронзовому сурдуті і кратчастих споднях, яких не підтримували очевидно жадні шельки. Був зизуватий і мав погану борідку. Жіноцтво називало його Лев Ґамбета. Він виробляв кумедні скоки і щиро бавився.

„Розпука бере мене на згадку, що я не застрілив тоді цього поганенького адвоката! Я забезпечивби тоді своє власне щастя і добробут моєї другої батьківщини, бо хоч я й не родився Французом, але моє серце бється для Франції.

„Я народився у 1829 році в Варшаві від батька Поляка і матері Росіянки, точніще сказати, Волинячки. Від неї унаслідував я титул гетьмана Житомирського. Мені поновив його цісар Олександер II. на особисту просьбу мойого опікуна цісаря Наполєона III.

„З причин політичних, мій батько, граф Більовський мусів у 1830 році залишити Варшаву і замешкав у Лондоні.

Його багацтва були безмежні, але він почав їх старанно витрачати, сумуючи за моєю покійною матерю, як він казав. Нарешті, по його смерти, мені лишилося з усього маєтку якась тисяча фунтів стерлінґів річного доходу.

„Не можу байдуже згадати часу, коли, маючи 19—20 років, я закінчував ліквідацію своєї спадщини. Лондон був тоді дуже милим містом. Я урядив собі гарне кавалєрське мешкання на Пікаділі.

„Полювання, балі, ріжні забави з гарними жрекинями Венери забирали мені весь час. Весь... ні, помиляюся, лишалася ще гра, яку я не кидав з пошани для памяти батька. Так, гра була причиною того страшното перевороту в моїм життю!

„Мій друг льорд Мальмесбюрі кілька разів казав: „Мушу запровадити вас до чарівної жінки, яка мешкає на Оксфорд Стріт ч. 277 і зветься міс Говард". Одного вечора 22 лютого 1848 року це йому нарешті вдалося. Господиня була дійсно надзвичайної краси і гості дуже милі. Спочатку грали у карти, пізніше почали ґоворити про політику. Всі дуже цікавилися подіями у Франції. Я ніколи не спинявся на цих питаннях, отже не розумію чому, але з цілою упертістю своїх вісімнайцяти літ, почав твердити, що останні події заповідають назавтра републику у Франції, а на позавтра монархію.

„Присутні приняли мою промову з легким усміхом і нишком дивилися на одного пана, що сидів біля сусіднього карточного столика і в цей час припинив грати.

„Він також усміхнувся, встав і підійшов до мене. Пригадую його собі: був середнього росту, в синьому обтисломy сурдуті, очі мав замріяні.

„Присутні з вдоволенням приглядалися.

„З ким маю честь говорити? — спитав він дуже лагідно.

„Граф Казимир Більовський, — відповів я різко, щоби показати йому невідповідність його питання.

„— Отже, любий графе, якщо ваші пророцтва здійсняться, сподіваюся бачити вас у Тюїльрі, — усміхаючися сказав гість у синім сурдуті.

„І нарешті зволів представитися:

„— Князь Людвик Наполєон Бонапарте.

„Я не відограв жадної ролі в державному перевороті і не жалкую цього, бо вважаю, що чужоземець не повинен вмішуватися у внутрішні справи будь якої країни. Князь зро-

зумів цю мою скромність і не забув юнака, що так добре поворожив йому.

„Він покликав мене одного з перших до Елисейського Палацу. Мене зробили камерюнкером і цісар так далеко посунув свою ласку, що одружив мене з донькою маршала Репето, герцоґа Мондові.

„Щиро кажучи, я собі не дуже бажав цього подружжя, бо графиня була на десять років старша від мене і не дуже гарна. До тогож її родина застерегла їй всі права на посаг. Меніж лишилося в ту пору тільки двайцять пять тисяч люїдорів платні камерюнкера. Звичайно я не зміг би істнувати без ласки цісаря.

„Одного ранку весною 1862 року я переглядав у свойому кабінеті почту. Були там листи від Його Величности з запрошенням прибути на четверту годину і Климентини, в якому вона повідомляла, що чекає на мене о пятій годині.

„Климентина була то красуня, для якої я робив чергові глузди. На одній забаві в Мезон Доре я пізнав її у князя Метерніха.

„Цілий двір заздрив мені цеї перемоги, ну і звичайно моя честь вимагала, щоби Клементина й надалі провадила таке саме життя як за Метерніха. Зрештою вона була така гарна! Сам цісар...

„Инші листи, Боже мій, инші листи були виключно рахунки від ріжних склепів і фірм, де купувала Климентина. Вони виносили квоту у сорок тисячів франків.

„— Ні, так не може далі тягнутися, — подумав я, ховаючи рахунки до кишені.

„За десять четверта я входив до кабінету адютанта цісаря.

„Цісар перестуджений, — сказав він мені, — не виходить з кімнати і казав запровадити вас до нього.

„Його Величність стояв задуманий перед вікном. На дворі падав дощ.

„А! то ти, — сказав Наполєон. — Бери цигарку. Здається ти з Ґрамон-Кадерусом урядив вчора бенкет в Шато де Флєр?

„Я вдоволено усміхнувся.

„— Що, Ваша Величність вже знає?...

„— Недокладно.

„— Може знаєте, що сказав Ґрамон-Кадерус!

„— Ні, але ти мені скажеш.

„Отже було нас пятьох або шістьох, я, Вєй-Кастель, Ґрамон, Персіні...

„— Персіні даремно афішується з Ґрамоном опісля сплетень про його жінку, — сказав цісар.

„— Маєте рацію, Ваша Величносте. Певно тому Персіні був дуже зденервований і почав оповітати нам про прикрости, які спричинює йому поведінка герцоґині.

„— Йому бракує такту!

„— Так! А чи ви знаєте, Ваша Величносте, що кинув йому Ґрамон?

„— А що?

„— Він сказав йому: „Пане герцоґ, забороняю вам ганьбити в моїй присутности мою любовницю!"

„— То вже пересада! — З замріяним усміхом сказав Наполеон.

„— Ми були тоїж думки, хоч дехто з нас був в захопленню такою відповіддю.

„— До речі, — сказав цісар, — я забув спитати тебе, як себе має графиня Більовська.

„— Дуже добре! Дякую Вашій Величности.

„— А Климентина? Все такаж з неї добра дитинка?

„— Все така ж, цісарю. Але...

„— Здається в ній закоханий пан Барош?

„— Можливо! Але честь мати її дуже дорого виносить.

„Я витягнув з кишені жмут рахунків і розклав на столі перед цісарем.

„Він подивився з усміхом.

„— Чекай но! Лише це? Подбаю допомогти тобі, тимбільше, що потребую від тебе прислуги.

„— Цілковито готовий до розпоряджень Вашої Величности!

„Він подзвонив.

„— Закличте сюди Мокара.

„Я почуваю себе нездоровим і Мокар пояснить тобі все.

„Увійшов особистий секретар цісаря.

„— Ось Більовський, — звернувся до нього Наполеон. Поясніть йому справу.

„І він знову повернув до вікна, де почав скажено тарабанити пальцями в шибу.

„— Любий графе, — сказав Мокар, сідаючи, — річ дуже проста. Ви напевно чули про талановитого дослідника Генриха Дюверіє.

„Я заперечуючо покрутив головою, дуже здивований подібною передмовою.

„— Пан Дюверіє повернув до Парижа по дуже небезпечній подорожі на південь Альжирії і до Сагари. Має за

це завтра дістати великий золотий медаль від Географічного Товариства. Підчас подорожі увійшов Дюверіє у зносини з вождами Туареґів, які досі стало опиралися військам Його Величности.

„Я зі здивованням подивився на цісаря. Він засміявся.

„— Слухай далі, — сказав він.

„— Панові Дюверіє удалося діпняти цего, що до Парижа небавом прибуде делєґація туареських вождів, щоби представитися Його Величности. Ця візита може мати великі наслідки і Його Ексцелєнція Міністр кольоній сподівається підписати з вождами торговельний договір, на основі котрого наші земляки матимуть великі користи. Делєґація складається з пяти осіб і на чолі її стоїть сам султан Шейк Отман. Вона прибуває завтра рано на Ліонський двірець. На зустріч вийде пан Дюверіє, але цісар думав, що опріч нього...

„— Я думав, — вмішався Наполєон III, з веселістю спостерігаючи моє остовпіння, — що найвідповідніще буде, щоб цих мусульманських вельможів зустрів мій камерюнкер. Ось чому тебе закликано, Більовський. Не лякайся, — додав він сміючися ще більше. — З тобою буде Дюверіє. На тобі полягає лише світський бік справи: ти будеш товаришити цим вельможам на снідання, яке я улаштовую на їх честь у Тюїльрі, а увечері подбаєш, але дуже обережно, показати їм нашу париську культуру, не забуваючи одначе їх мусульманської релігії, дразливої в певних питаннях, і того, що у себе в Сагарі вони є дуже високими духовними достойниками. Зрештою я цілковито здаюся на тебе... Мокар! Ви занесете до бюджету, в половині до Закордонних Справ, в половині до Кольоній, необхідну для прийняття делєґації квоту. Як мені здається, для початку сто тисяч франків. Граф повідомить вас, коли йому забракне грошей.

*

„Климентина мешкала на вулиці Бокадор в маленькій мавританській віллі, яку я їй недавно купив. Вона була ще в ліжку. Побачивши мене, залилася гіркими слезами.

„— Ми з тобою ошаліли — прошепотіла вона. — Що ми наробили, що наробили!

„— Климентино, заспокійся!

„— Яке нещастя! — повторювала вона, ціла заторнена в своє буйне чорне, ароматичне волосся.

„— Але що сталося?

„— Сталося, — і вона прошепотіла мені кілька слів на ухо.

„— Ні, то неможливо, — відповів я розгублено. — Чи ти певна?

„— Чи я певна! Цілковито.

„Я був цілком прибитий новиною.

„— Здається ти не дуже радий? — завважила вона ображено.

„— Але ні, яж нічого не кажу... Противно, я дуже, навіть надзвичайно тішуся!

„ — Мусиш довести мені це і присвятити мені завтрішній день.

„— Завтра? — підскочив я. — Неможливо!

„— Чому? — підозріло спитала вона.

„— Бо завтра мушу показувати Париж тарґійській місії... З приказу цісаря...

„— Це що за нові вигадки? — різко крикнула Климентина.

„Треба памятати, що щира правда найбільше нагадує брехню.

„Отже хоч я старався як найдокладніще переказати Климентині справу, вона слухала з недовірливою міною; нарешті я не витримав:

„— Можеш сама подивитися. Завтра у вечері я обідаю з ними і запрошую тебе.

„— Звичайно, я буду, — поважно відповіла Климентина.

„В цей мент я ледви не стратив звичайної своєї рівноваги. Але шо робити! Сорок тисяч боргу, несподіване доручення розважати дикунську делєґацію і страшна новина майбутнього батьківства!...

„Зрештою, нема чого, це ідея цісаря, — міркував я, повертаючи додому. Це ж він запропонував зазнайомити Туареґів з париською культурою. Климентина дуже добре тримається в товаристві, а тимчасом не варто її іритувати. Замовлю назавтра окремий кабінет в Кафе де Парі і запрошу Ґрамон Кадеруса і Вєй Кастель з їх веселими коханками. Діти пустині серед нашого добірного товариства — це буде суто ґалійське видовиско.

„Потяг з Марсилії прибував о 10 годині 20 мінут. Пан Дюверіє був уже на пероні. Це був молодий, приємний чоловік з блакитними очима і ясною борідкою. Туареґи кинулися просто з потягу в його обійми. Два роки жив він в їх шатрах, поділяючи з ними всі пригоди мандрівного життя. Дюверіє представив мене їх начальникові Шейку-Отманові та иншим чотиром. Всі вони відзначалися високим ростом

і гарно виглядали в своїх синіх вовняних шатах з амулєтами з червоної скіри.

„Не памятаю вже подробиць того дня, єдине добре тямлю, як в кождім новім місці, куди ми приходили, Туареґи вписували свої імена до почесної книги гостей. Це тревало без кінця... Щоби ви мали маленьку уяву, подаю повне імя Щейка Отмана: Отман-бен-ель-Гадж-ель-Бекрі-бен-ель-Гадж-ель-Факі-бен-Могамет-Буа-бен-сі-Ахмет-ес-Сукі-бен-Махмуд. А їх було пять!

„Проте я не тратив гумору, бо скрізь на бульварах ми справляли велике враження. О шестій і пів ми нарешті дісталися до Кафе де Парі і там почалися щойно чудеса.

Підпита делєґація стискала мене в своїх обіймах. Ґрамон-Кадерус і Вєй Кастель прибули зі своїми дамами, такими гарними, що аж моторошно робилося. Але пальму першенства дістала моя Клементина. Її краса вразила Туареґів, а особливо рідного брата султана Отмана-Шейк-Ахмета.

Коли подали десер, він вже не міг стримати свойого палкого кохання. Кипрійське вино допомогло йому усталити це почуття так добре, що підчас коли ціле товариство шалено вистрибувало ґальопа, Шейк Отман з помітним зворушенням переказав мені таємне доручення свого брата.

*

„На другий день ранком я прийшов до Климентини.

„— Дитино моя, сказав я, збудивши її з великим трудом, послухай хвилинку, маю тобі сказати щось дуже поважного.

„Вона невдоволено терла очі.

„— Чи сподобався тобі той вчорашній молодий Араб, що так міцно обіймав тебе?

„— Непоганий... — червоніючи відповіла вона.

„— Чи відомо тобі, що в своїй державі він панує над країною разів о пять або й шість більшою від держави нашого милостивого цісаря Наполєона III?

„— Він пробурмотів учора щось подібного, — з цікавістю відповіла Климентина.

„— Отже, може бажаєш засісти на троні, за прикладом нашої цісаревої Евгенії?

„Климентина подивилася з острахом.

„— Я цісарева? — нарешті спромоглася вимовити.

„— Рішення залежить від тебе. Перед полуднем маєш дати відповідь. Якщо годишся, оголосимо це на спільному сніданню у Вуазена.

„Я бачив, що Климентина вже вирішила, але вважала за потрібне виявити своє добре до мене почуття.

„ — А ти, ти... — вистогнала вона. — Кинути тебе назавжди!

„— Дитино, будь розважною, — лагідно сказав я. — Ти може не знаєш, що я цілком стратив маєток. Навіть не знаю, як вирівняю всі твої рахунки.

„Ах! — зітхнула вона.

Але додала:

„— А... дитина?

„— Яка?

„— Наша.

„— Правда! Вона перейде мойому спадкоємцеві. Я навіть певний, що Шейк Ахмет знайде її дуже подібною до себе.

„— Ти завсіди жартуєш, — сміялася і заразом плакала Климентина.

„На другий день експрес увозив до Марсилії пятьох Туарегів і Климентину. Молода жінка вдоволено спиралася на рамя Шейка Ахмета, який не тямив себе від радощів.

„У хвилину відїзду, Климентина, зворушена розлукою, звернулася до мене:

„Казимире, послухай, ти все був для мене добрий. Коли буду цісаревою, памятай, що в разі потреби, знайдеш у мене поміч.

„Шейк Ахмет зрозумів її слова. Зняв з руки перстень і убрав мені на палець.

„— Сіді Казимир-товариш, — ствердив він енерґійно. — Ти приїдеш до нас. Візьмеш перстень Шейка Ахмета і покажеш. Всі в Гоґарі узнають тебе за друга.

„Коли я покинув Ліонський двірець, мав враження, що доконав чудесного жарту.

Гетьман Житомирський був цілком пяний. З великим трудом міг я зрозуміти кінець історії, тимбільше, що він часто переривав її співами ріжних куплєтів з опереток Офенбаха.

„Катастрофа Седану заскочила бідного Казимира, бідного малого Казимира! На 5. вересня треба заплатити пять тисяч люїдорів, а в кишені ані одного су. Беру свій капелюх, набираю відваги і удаюся до Тюїльрі. Цісаря тоді не було, але була наша добра цісарева. З нею розмовляв сенатор Меріме, єдиний письменник, якого я признаю.

„— Ваша Величносте, — казав він, — нема більше жадної надії...

„Я повернув до себе на вулицю Ліль.

„— Пані, — сказав я своїй жінці, — де мої пістолєти?

„— Що таке? — перелякано спитала вона.

„— Все пропало. Треба спасти честь. Іду вмерти на барикадах!

„— Ах, Казимире! — кинулася вона мені на шию, заливаючися ревними слезами, — я досі не розуміла вас! Даруйте мені!

„— Дарую вам, Авреліє, — поважно і зворушено відповів я, — знаю, що маю великі хиби...

Перервавши цю сумну сцену, я поспішив на вулицю. Там взяв я візника.

„— Дістанеш двайцять франків на пиво, коли встигнеш завезти мене на Ліонський двірець до шестої години трийцять сім. Поспішаю до марсильського експресу".

Гетьман Житомирський не міг більше говорити. Він упав на подушки і заснув мертвим сном.

Хитаючися, підійшов я до вікна. Сонце сходило за темно-синіми горами.

## ГОДИНИ ОЧІКУВАННЯ.

Свою історію оповідав мені Сент-Авіт звичайно ночами, не оминаючи жадної подробиці тої драми, траґічний кінець якої я передбачав згори.

Цього вечора ми одержали почту з Франції. Листи, що їх нам приніс Шатлєн, лежали нерозпечатані на малім столику. При непевному світлі фотофора можна було пізнати, звідки лист. Ох, з яким тріюмфом усміхнувся Сент-Авіт, коли відсуваючи всі листи я сказав йому з тремтінням у голосі:

— Кажи далі!

І він почав, не даючи себе довго просити.

— Не можеш собі уявити того нервового піднесення, яке я відчував від дня, коли гетьман Житомирський оповів мені свою історію, аж до менту, коли я знову став перед Антінеєю. Дивним було, що мені навіть не приходила до голови думка про смерть, на яку я, зрештою, був засуджений. Противно, я горячково очікував тої хвилини, що мала принести мені смерть, хвилини візвання Антінеї. Але вона не поспішала і це опізнення невимовно мордувало мене. Не пригадую собі жадного просвіту в цьому хоробливому

напруженню. Ані разу не сказав я собі: „Соромися! Невільник ганебного становиска, ти не тільки не дбаєш про свободу, але благословляєш неволю і стремиш до знищення“. Я навіть не підшукував причини для своєї поведінки, не казав собі, що не уважаю можливим втекти без Моранжа... Якщо його відсутність непокоїла мене, це походило з цілком инших причин. До тогож я знав, що нема чого непокоїтися про його життя та здоровля, бо він напевно був у той час живий та здоровий... Хоч білі Туареґи не були балакучі, а жінки зі служби Антінеї мало що оповідали, проте я встиг довідатися від Сидії та Аґіди, що мій товариш любить ґранати та не зносить „кускус“ з бананів. Але варто було поширити свої питання, як вони перелякано втікали довгими корідорами.

Цілком инакше було з Таніт-Зеґрою: вона ніби відчувала відразу до всього, що було звязане з іменем Антінеї, хоч я добре знав її собачу відданість своїй пані. При самій згадці про Антінею, вона уперто мовчала і тим самим позбавляла мене відомостей про Моранжа.

Що до Туареґів, мені не дуже бажалося розпитувати ці білі примари. Гетьман Житомирський все більше упивався алькоголем. Здавалося, що в той вечір, коли оповів мені своє життя, він остаточно втратив розум і свідомість. Час від часу зустрічав я його в корідорах, де йому було затісно, бо хитаючися на слабих ногах, штовхався об стіни. Хриплим голосом виспівував арії з оперетток.

Що до пастора Спардека, я з охотою давби поличника цьому лицемірові, а гидкому старцеві з відзнакою Академії, хибаж не мав я права сказати: „Ге, ге, пане професор, дуже цікава комбінація! А т л я н т і н е а —, скоротимо а л ь ф у, т а у і л я м б д а! Додамо дещо і буде К л и м е н т і н е а. Чи не цікаво?! Якби з нами був Моранж, він багато чого ученого оповівби нам. Але на жаль Моранж не приходить, невидно Моранжа!“

Менш стриманою була стара манікюристка Розіта. Ніколи я так часто не полірував собі нігтей, як в часи цього очікування.

— Антінеа, — казала мені стара муринка, — донька Ель-Гадж-Ах-мет-бен Ґемама, шейка шляхотного племени Кель-Реля. Вона ніколи не побажала ні з ким одружитися. Її волю пошановано, бо взагалі в цьому Гоґарі, над яким вона зараз панує, волю жінок шанують. Сіді-Ель-Сенусі — її кузен і варто їй слово сказати, як від Джериду до Туату і від Чаду до Сенеґалю рікою поллється кров „румі“. Але вона воліє, щоб вони самі до неї прийшли.

— А ти знаєш Сеґеїр-бен-Шейка? — спитав я. — Він дуже їй відданий?

— Ніхто тут не знає добре Сеґеїр-бен-Шейка, бо він стало в розїздах. Так, він дуже відданий Антінеї. Сеґеїр-бен-Шейк племени Сенусі, а Антінея — тіточна сестра його вожда. Опріч того він завдячує їй життя. Він один з тих, хто убив великого начальника Флятерса. Боячися репресій з боку Французів, вожд Туареґів Азджерів наказав видати їм Сеґеїр-бен-Шейка і коли ціла Сагара відмовилася від нього, він знайшов захист у Антінеї. Цього Сеґеїр-бен-Шейк ніколи не забуде, бо він чесна людина і дотримується закону Пророка. Щоб віддячитися, запровадив він до Антінеї, яка була тоді дівчиною, трьох французьких старшин з окупаційного корпусу в Тунисі. То вони стоять в мармировій червоній салі під числами 1, 2, 3.

— І щож, Сеґеїр-бен-Шейк завжди добре вивязувався зі своїх обовязків?

— Сеґеїр-бен-Шейк набув великої вправи і знає Сагару так добре, як я свою кімнатку там, на шпилю гори. Спочатку він миливсь. Так в одну з перших подорожей він захопив Лє Межа і Спардека.

— Що на те сказала Антінеа?

— Антінеа? Вона так сміялася, що подарувала їм життя. Сеґеїр-бен-Шейка дуже вразив її сміх і він ніколи більше не помилявся.

— Не помилявся?

— Ні! Всім, кого він сюди запроваджував, я плекала руки та ноги. Всі були молоді та гарні. Але мушу тобі признатися, що той твій товариш, якого привели по тобі, видається мені найгарнішим.

— А чому, — спитав я, щоби змінити розмову, — чому не відпустила вона на волю Лє Межа і Спардека?

— Вони видалися їй потрібними — відповіла стара. — Опріч того, хто сюди раз зайшов, не може вийти. Якби Французи довідалися про червону салю, прийшлиб і всіх повбивалиб. Зрештою, жаден з тих, кого припровадив сюди Сеґеїр-бен-Шейк, не побажав втекти — побачивши Антінею, всі... опріч одного.

— Чи довго тримає їх Антінеа при собі?

— Се залежить від них і від тої приємности, яку дають Антінеї. Два, три місяці... залежно від обставин. Один Бельґієць, старшина кольосального росту, не перебув навіть восьми днів. Противно, всі ще памятають маленького Дуґ-

ляса Кен, анґлійського старшину: вона затримала його на рік.

— А потім?

— Потім він умер, — відповіла стара, ніби здивована моїм питанням.

І вона повторила слова Лє Межа:

— Як усі — від кохання.

— Від кохання, — казала вона далі. Вони всі вмирають від кохання, коли побачуть, що прийшов кінець і що Сеґеїр-бен-Шейк їде по нових. Декотрі умирали спокійно, тихо, з очами повними слез. Вони припиняли їсти та спати. Один французький моряк збожеволів і по ночах співав сумну пісню зі свото краю і голос його лунав по цілій горі. Другий — Еспанець, наче сказився, кидався всіх кусати; прийшлося вбити його. Багато умерло від „кіфу", що міцніше від опіюму. Коли не бачуть вже Антінеї, курять, курять безупинно. Більшість умерла від цього... найщасливіші. Малий Кен умер инакше.

— А якжеж умер малий Кен?

— Так, що всім нам прикро було. Я тобі вже казала, що він найдовше лишався з нами. Ми до нього звикли. В кімнаті Антінеї на малому столику є дзвін зі срібним молотком на дуже тяжкій ручці з гебанового дерева. Аґіда оповіла мені цілу сцену. Коли Антінеа усміхаючись, як завсіди, попращала малого Кена, він нагло зблід і стояв перед нею мовчки. Вона подзвонила, щоб його забрали. Увійшов білий Тарґієць. Але малий Кен вхопив молоток і Тарґієць упав на землю з розторощеним черепом. Антінеа все усміхалася. Кена силоміць затягнули до його покою. Тоїж ночі, ошукавши своїх сторожів, він кинувся через вікно з висоти двісті стіп. Робітники, що бальзамують тіла, оповідали мені, яку замороку мали з ним. Але нарешті добре вийшли зі свого завдання. В червоній салі він занимає нижу ч. 26.

— Два дні перед тим я полірувала його нігті.

— Скажи, — сказав я з трудом ховаючи своє зворушення, — коли Антінеа має над ким небудь вплив, чи тримає його біля себе увязненого? І він вже більше не показується?

Стара похитала заперечуючо головою.

— Ні, вона не боїться, що вони втечуть. Гора скрізь добре замкнена. Вистарчить Антінеї задзвонити, як він зараз буде біля неї.

— А мій товариш? Я не бачив його з того дня, коли вона його покликала до себе...

Муринка усміхнулася.

— Якщо ти його не бачиш, значить він воліє не залишати її. Антінеа не примушує. Напевно і йому не перешкаджає.

Люто ударив я пястуком об стіл.

— Іди геть, стара відьма! — Розгублена Розіта втікла ледви позбиравши всі свої дрібні знаряди.

Я піддався словам муринки і довгими корідорами, весь час блукаючи, дістався нарешті за помічю пастора Спар дека до червоної марморової салі.

Свіжість та ароматичне повітря печери добре вплинуло на мене. Шелест джерела надав мені відваги. Колись, підчас бою лежав я зі своїм відділом серед високої трави, чекаючи на команду іти на зустріч ворожим кулям. Під ногами журчав потічок. З насолодою прислуховувався я до його ніжного мурмотіння і придивлявся грі світлотіней у воді: маленькі чорні рибки, зелена трава, жовтий, весь у зморщках пісок... Таємниця води завжди захоплювала мене.

Тут у цій траґічній салі думки мої скупчилися біля темного джерела. Я відчуваю його приязнь. Воно додає мені сил серед страшних свідків страшних злочинств. N. 26. Так, це він. Поручник Дуґляс Кен, народжений в Единбурзі 21. вересня 1862 р. Умер в Гоґарі 6 липня 1890 р. Двайцять вісім років! Йому було лише двайцять вісім років!

Обличчя накрите маскою з орішальку. Сумні, колись палкі уста. Так, це він бідолаха! Единбурґ — знаю його, ніколи не бувши там. З мурів замку далеко видко горби Петлянду. Виїзжаючи звідти, напевно лишив там Кен якусь золотоволосу міс. Але що значить вона поруч з Антінеєю! І розважний Кен, призначений для любови тих золотоволосих, покохав иншу і вмер! А ось N. 27, той, через кого він розбився на скелях і який загинув у свою чергу...

Кохати — умерти. Як природно лунають ці слова в цій марморовій салі! Як виростає Антінеа серед цих німих статуй. Хібаж любов потребує смерти для прояву своєї величавости?! Багатож у світі жінок гарних як Антінеа, гарніших од неї! Беру тебе за свідка, що досі мало згадував про красу Антінеї. Звідкиж ся горячка, це тремтіння, ся готовість за всяку ціну купити можність обняти цю недосяжну істоту?

Ось N. 53, останній. N. 54 буде для Моранжа. N. 55 — буду я. За шість, а може за вісім місяців — зрештою все одно коли — поставлять мене до цієї нижі, точніше сказати, мою скамянілу постать без душі та очей.

Моя екзальтація росте, я розумію, де щастя. Який з мене дітвак! Дав себе зворушити старій муринці! Був заздрісний до Моранжа! А чомуж тоді не відчуваю заздрости до тих усіх, що тут і до всіх, що прийдуть по мені і заповнять собою порожні нижі... В цей момент Моранж біля Антінеї і мене наповнює гірка радість на думку про його щастя. Але мине три, чотирі, пять місяців, білі невільники прийдуть сюди і нижа N. 54 заповниться. Тоді Тарґієць підійде до мене. Мене перейме тремтіння солодкої екстази. Він доторкнеться мойого рамени. І настане моя черга вступити у вічність через криваві двері кохання.

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

Коли повернувши до свідомости, я опинився в бібліотеці, ніч заповнювала своїми тінями кімнату і заслонювала особи, що там зібралися.

Я пізнав Лє Межа, пастора, гетьмана, Аґіду, двох білих Туареґів, ще инших. Всі у незвичайнім піднесенню про щось радили.

Здивований, навіть занепокоєний бачити разом стільки людей, що взагалі не симпатизували один з другим, я підійшов до них.

Трапилася нечувана подія, яка перевела справжню революцію між населенням гори.

На заході, в Адрар Агнет завважили двох еспанських дослідників. Ледви довідавшися про се, Сеґеїр-бен-Шейк почав збіратися їм на зустріч. Але перед хвилиною дістав наказ не вирушати. .

Відтак не було жадного сумніву: Антінея перший раз покохала.

## СПІВЧУТТЯ ТАНІТ-ЗЕРҐИ.

— Аррау, аррау...

Поволі прокинувся я з півсна, у який нарешті запав. Відчинив очі і нагло подався назад.

— Аррау.

Близько над моїм обличчям побачив я жовту у чорні крапки пащу Гірама. Ґепард сидів і не виявляв великої цікавости до моєї особи. Він позіхав, ліниво відчиняючи кармінову пащеку з двома рядами блискучих білих зубів.

Разом з тим я почув вибух сміху.

То була мала Таніт-Зерґа. Вона прикуцнула на подушці біля моєї канапи і з цікавістю придивлялася моїй зустрічі з Ґепардом.

— Гірам нудьгувався, — пояснила вона, — і я привела його сюди.

— Добре, — пробурмотів я. — Але скажи, може він піде деинде нудьгуватися?

— Він тепер осамотнів, — сказала маленька. — Його проганяють. Він за галасливий підчас забави.

Ці слова пригадали мені вчорашні події.

— Коли бажаєш, я вигоню його, — сказала дівчина.

— Ні, лиши.

Я подивився з симпатією на Ґепарда. Спільна доля лучила нас. Я навіть поласкав опукле чоло. Гірамові це подобалося, він витягнувся цілим тілом і показав свої величезні жовті кихті.

— Ґалє також тут, — сказала Таніт-Зерґа.

— Ґалє! Хто це?

Разом з тим я побачив на колінах дівчини дивовижне звірятко, велике як кіт, з пласким ухами і довгим писком. Футро було сиве і шорстке.

Воно оглядалося навколо смішними рожевими оченятками.

— Це манґуст, — пояснила Таніт-Зерґа.

— Це все? — спитав я невдоволено.

Певно мав я кумедний вигляд, бо Таніт-Зерґа знову вибухнула сміхом. Я також засміявся.

— Ґалє моя приятелька, — сказала вона, коли заспокоїлася. — Я спасла їй життя. Вона була ще зовсім маленька. Я тобі це колись оповім. Подивись, яка вона мила.

Кажучи це, поклала мені манґуста на коліна.

— Дуже добре з твойого боку, що відвідала мене, — сказав я мляво, гладячи рукою звірятко. — Котра година?

— По девятій. Бачиш, сонце вже високо. Я спущу занавісу.

— Ти очевидно вільна сьогодні, — тягнув я далі. — Ніколи ще не приходила ти так вчасно.

Сумний вираз перебіг через її лице:

— Так, я вільна, — майже гостро відповіла вона.

Я уважніше подивився на Таніт-Зерґу і перший раз завважив, що вона гарна. Її кучеряве волосся збігало хвилями по плечах. Риси тонкого обличчя були бездоганно правильні: ніс простий, маленькі делікатні уста, енерґійне підборіддя, краска лиця не чорна, лише ясно бронзова.

Струнка, зграбна постать не мала нічого спільного з грубим тілом добре відкормлених муринок.

Широка мідна опаска обтисло облягала її чоло і волосся. На ногах та руках мала ще ширші бранзолєти, убрана була в зелену шовкову туніку в золоті цятки. Золото, зелень, бронз!

— Ти належиш до племени Сонраї? — лагідно спитав я.

Вона відповіла з гордістю:

— Так, я Сонраї.

„Дивна з неї дівчинка“, подумав я.

Очевидно я впав на тему розмови, яку вона охоче підтримає.

— Я Сонраї, — повторила вона. — Народилася в Ґао на Ніґері. Це старовинна столиця Сонраї. Предки мої панували над великою державою Мандінґів. Не треба ставитися до мене з погордою, хоч я тепер невільниця.

— Сидячи в соняшнім промінню, Ґалє терла лабою свої блискучі вуса; Гірам розтягнувся на плахті і спав, видаючи час від часу жалісний стогін.

— Йому сниться, — сказала Таніт Зерґа, приклавши палець до уст.

Запала хвилина мовчання. Опісля вона сказала:

— Ти певно голодний. І мені здається, що не маєш зараз охоти бути між людьми.

Я не відповів.

— Треба їсти, — тягнула вона далі. — Якщо дозволиш, я принесу їжу для тебе і для себе. Принесу також обід для Гірама і Ґалє. Не варта залишатися на самоті зі своїм горем.

І мала зелено-золотиста фея вийшла, не чекаючи на мою відповідь.

Так почалася моя дружба з Таніт Зеґрою. Що ранку приходила вона до мене з двома звірятами. Рідко коли згадувала про Антінею і то припадково. Здавалося, вона відгадувала болюче питання, яке що хвилини готове було зірватися з моїх уст і старанно оминала цікаві для мене теми.

Щоби не дати мені дійти до них, вона сама весь час говорила, наче сполошений попугай, говорила без кінця.

Ще жаден хорий не мав ніколи такої опіки, як я від цієї сестри жалібниці в зеленому шовку з золотом. Обидва хижаки — малий та великий — сиділи з двох боків мойого ложа і підчас гарячкового маячіння, я все бачив їх сумні таємничі очі перед собою.

Своїм мельодійним голосом оповідала мені Таніт Зерґа ріжні цікаві історії. З них вона уважала за найцікавішу історію власного життя. Тільки пізніше здав я собі справу з тої ролі, яку відограла ця маленька варварка в моїй долі. Деб ти не була зараз, кохана дівчино, з яких би берегів та країв не придивлялася моїй траґедії, кинь оком на твого друга і прости йому, що не відразу обдарував він тебе увагою, на яку ти заслуговувала.

— З дитинства зберегла я спогади, — казала вона, — про ніжне, рожеве, ранішнє сонце, серед прозорої білявої мряки, над великою рікою з блискучими тяжкими хвилями. То був Ніґер... Але ти не слухаєш мене.

— Слухаю, даю тобі слово!

— Правда, я не докучаю тобі? Ти бажаєш, щоб я говорила?

— Оповідай далі, Таніт-Зерґа!

— Я бавилася з своїми товаришками на березі великої ріки. Там зривали ми великі ґірлянди з мімоз і ріжних білих та рожевих квітів. Ми їх кидали у зелені води Ніґера, щоб уласкавити злих богів і дуже сміялися, коли звідти зявлялася нагло добродушна голова гіпопотама. Тоді ми починали кидати у нього всім, що до рук попадало, аж поки він не пірне назад до води, розкидаючи круг себе каскади білої піни.

Так бувало ранками. Опісля на Ґао спадали години червоної спеки. Над вечір повертали ми знову до води, щоб побачити, як з води обережно вилізають страшні каймани та зрадливо ховаються на піщаних греблях поміж очеретом.

Тоді починали ми їх бомбардувати — як гіпопотама ранком — і щоб ушанувати заходяче сонце, ставали в коло і відбиваючи такт ногами, заводили народній гимн Сонраїв.

Так минав нам, вільним дівчаткам, час. Але не вважай мене за скінчену пустунку. Коли бажаєш, оповім тобі, як я вратувала французького начальника. Він був напевно значніший за тебе, бо мав на рукавах багато більше золотих нашивок, ніж ти.

— Оповідай, Таніт-Зерґа! — казав я, дивлячися перед себе.

— Даремно ти усміхаєшся, — завважила вона ображено. — Ти міг би поставитися більш уважно. Але менше з тим! Я оповідаю для себе, для споминів! Отже, вище Ґао Ніґер творить закрутину і протилежний беріг видається півострівцем. Там росте багато ґумових дерев. Одного вечора

сонце вже заходило, в лісі всі пташки спали і не чути було ані їх голосів, ані шелесту крил. Нагло почули ми незнаний досі звук: бум-бум, бум-бум і ще блище — бум-бум, бум-бум. Всі птиці водяні та лісові зірвалися, баби, чаплі, качки, всі вилетіли вище над ґумові дерева, а за ними тягнувся сивавий дим.

То була канонєрка, що обїхала півострівець. Вона розтинала воду і залишала за собою хвилі, в яких колисалися галуззя прибережних дерев. На ній повівав синьо-біло-червоний прапор.

Вона причалила до маленької деревляної греблі, — спустили з неї човен і небавом три начальники скочили на беріг. Старший між ними, французький марабут, в білому бурнусі, знаменито знав нашу мову і побажав говорити з Шейк-Соні-Азкія. Мій батько підійшов і сказав, що це він. Тоді марабут оповів йому, що ґубернатор Томбукту дуже гнівається, бо о милю звідти канонєрка натрапила на несподівану і ніде не зазначену греблю, дізнала шкоди і що вони не можуть так далі їхати до Ансанґо.

Батько відповів, що Французи, постійні оборонці мешканців від наїздів Туареґів, завсіди будуть приємними гістьми; що греблю збудували не для псоти, а на рибу; що він віддає до розпорядження ґубернатора всі можливі засоби Ґао, як наприклад кузню.

Підчас розмови, французький начальник дивився на мене, я — на нього. Це був підстаркуватий чоловік, широкий у раменах, трохи згорблений, з очима блакитними як потік.

— Іди сюди, мала, — сказав він дуже солодким голосом.

— Я донька Шейка Соні-Азкія — відповіла я — і роблю тільки те, що бажаю. — Його сміливість одурила мене.

— Маєш рацію, — усміхнувся він — бо ти гарна. Дай мені квіти, що їх маєш на шиї.

Се було намисто з великих порфірових біскусів. Я йому віддала його. Він поцілував мене і між нами завязалася дружба.

Тимчасом батько розпоряджався, щоб канонєрку затягнули до невеличкого заливу.

— Буде роботи на весь завтрішній день, пане полковнику, — рапортував старший механік, оглянувши шкоди. — Можемо вирушити тільки позавтра рано. Та ще треба, щоб ці ледачі лаптоти не вередували.

— До лиха! — пробурмотів мій новий приятель.

Але він не довго хмурився, бо ми з товаришками старалися розважити його. Він охоче слухав наших пісень і щоб віддячитися, частував нас смачними річами, що їх принесли з канонєрки на обід. Ночував він у великій хаті, яку відступив йому батько. І довго, довго бачила я скрізь шпарки нашої хати, де ми з мамою спали, світло ліхтаря канонєрки, що відбивалося червоними смугами на темній поверхні води.

Тої ночі приснився мені страшний сон. Я бачила, що мій приятель, французький старшина, спокійно спить, а над головою його літає великий крук: к р а а, к р а а — кричав він, — тінь ґумових дерев не укриє більше ані білого начальника, ані його ескорти... к р а а, к р а а!

Удосвіта побігла я подивитися на лаптотів. Вони лежали на помості канонєрки, користаючи з відпочинку білих, щоб не працювати.

Я підійшла до найстаршого і сказала йому:

— Слухай, мені сьогодня снився чорний крук. Він сказав мені, що тінь ґумових дерев Ґао буде небезпечною для твойого начальника...

А тому, що вони не поворохнулися і байдуже дивилися у небо, я додала:

— І для його ескорти.

Сонце стояло вже високо, коли до хати, де снідав полковник з иншими Французами, увійшов механік.

— Не знати, що сталося з лаптотами, вони працюють як ангели. Якщо вони будуть так далі робити, ми зможемо виїхати цього вечора.

— Тим краще, — відповів полковник, — але нехай вони не зіпсують справи своїм поспіхом. Маємо прибути до Ансанґо лише на кінець тижня. Краще затриматися один день.

Я здрігнулася. Благаючо підійшла до нього і оповіла йому свій сон. Він вислухав мене зі здивованим усміхом і нарешті поважно відповів:

— Добре, маленька Таніт-Зерґа, на твоє бажання ми поїдемо цього вечора.

І він поцілував мене.

Вже запав сумерк, коли канонєрка вийшла з заливу. Французи, між якими я бачила свого друга, довго пращали нас, вимахуючи шапками.

Довго стояла я на березі та дивилася їм у слід, доки чула гук пароплаву б а у м - б а р а б у м.

Таніт-Зерґа замовчала.

— Ця ніч була останньою для Ґао. Коли я засипляла, місяць стояв високо на небі і десь далеко скавулив пес, але не довго. Опісля заверещали люде, закричали жінки... Таких криків ніколи не забуде той, хто їх раз чув. Коли зійшло сонце, я цілком гола з іще одною товаришкою бігли за верблюдами, на яких сиділи Туареґи. За нами слідували жінки, між ними моя мати, з ярмом на шиї. Мущин було мало. Всі загинули разом з моїм батьком, хоробрим Соні-Азкія, на руїнах Ґао, знесеного з лиця землі Туареґами, що прийшли повбивати Французів.

Туареги весь час підганяли нас, бо боялися, що їх гонитимуть. Так бігли ми десять днів і в міру того, як зникало просо та коноплі, дорога ставала труднішою. Нарешті в країні Кидаль Туареґи продали нас каравані Маврів Ґранза, яка ішла з Мабруку до Рґату. Спочатку я була щаслива, бо посувалися не так швидко. Але нагло піщаний шлях усіявся гострими каміннями і жінки почали падати. Мущини вже давно загинули під ударами доглядачів, бо відмовилися іти далі.

Я ще мала сили бігти і навіть випередила товаришок, щоб не чути їх жалісного плачу; коли одна з них падала і ясно було, що не встане більше, доглядач злізав з верблюда і відтягав її у бік, щоб задусити. Але одного дня я почула крик, який примусив мене спинитися. То була моя мати. Вона стояла на колінах і протягала до мене свої бідні руки. В одну мить була я біля неї. Але високий мурин розділив нас. На його шиї висіла на шнурі чорних коралів, червона скіряна похва, звідки він витягнув ніж. Ще досі стоїть мені перед очима синя криця на бронзовій шиї... Ще крик! Страшний... За хвилину мене прогнали ударами батога і я знову побігла, ковтаючи свої гіркі діточі слези.

Біля студні Асію каравану напали Туареги Кель-Тазголєт і вирізали до пня. Звідти запровадили мене сюди і презентували Антінеї. Я сподобалася їй і вона все була добра для мене.

Отже тому сьогодні забавляє тебе оповіданнями не звичайна невільниця, а остання зі славного роду Сонраї, короля Соні-Алі, побідника над людьми та країнами, Могамеда-Азкія, який відбув подорож до Меки в супроводі півтори тисячі верхників, тоді як наша могучість сягала від самого озера Чад до Туату і до Західнього моря, коли Ґао перевисшав своїми мінаретами инші міста, як перевисшає тамариск скромну пальму сорґо.

# СРІБНИЙ МОЛОТОК.

Не боронюся більше і тільки бажаю
Пізнати місце, де маю загинути.
(*Андромаха.*)

Ось яка погода була тої памятної ночі. О пятій годині небо захмарилося і відчувалося, що наближається буря.

Все життя памятатиму: це було 5. січня 1897 р.

Гірам та Галє, наче пригнічені, лежали на килимі. Опершися ліктями на камяну стіну, побіч Таніт-Зерґи, спостерігав я далекі блискавки. Раз за разом перетинали вони темне небо своїми блакитними смугами. Не було ще чути грому. Очевидно буря оминала Ґоґар, залишаючи нас в задушній атмосфері.

— Піду спати, — сказала Таніт-Зерґа. Я вже казав, що її кімната була над моєю і її вікно було на яких десять метрів понад моїм.

Вона взяла на руки Ґалє. Але Гірам не бажав слухати. Вчепившися пазурами в килим, гнівно гарчав.

— Лиши його, — нарешті сказав я, — він може і тут виспатися.

Ось чому хиже звірятко несе частину відповідальности за те, що опісля відбулося.

Залишившися сам, я потонув у своїх думках. Круг мене панувала темна ніч, гори огорнулися у мовчання.

Від моїх мрій відірвав мене знову таки Ґепард своїм гарчанням.

Стоячи на задніх лабах перед дверима, він дер їх пазурами. Перед тим не бажав звідси рушати, а тепер намагався вийти, рішуче намагався.

— Тихо! — крикнув я йому. — Досить, йди сюди!

І я спробував відірвати його від дверей.

За це я дістав такий удар лабою, що захитався.

Тоді я сів на канапі.

Мій спокій тривав не довго. „Трохи щирости з самим собою, сказав я. Відколи Моранж покинув мене, я побачив Антінею, у мене нема иншої думки. Чому маю розважати себе хочби й цікавими оповіданнями Таніт-Зерґи? Цей Ґепард дуже добрий претекст, а може навіть провідник. О! передчуваю, що цієї ночі відбудуться таємничі речі! Як міг я так довго перебувати в бездільности!“

І відразу рішився.

„Якщо відчиню двері, Ґірам скочить до корідору і даремне треба буде шукати за ним в темряві. Треба робити инакше".

Біля віконної стори висів шнур. Я відвязав його і прикріпив до металевого нашийника ґепарда.

Тоді повільно відчинив двері.

— Так, тепер можеш іти. Тихо, чуєш, тихо!

Ледви міг я стримати Гірама, який що сили тягнув мене по темних корідорах.

Було коло девятої години і рожеві лямпи згасали в нижах. Який лябіринт! Відразу не зрозумів я, що ніколи сам не віднайду знов свою кімнату. Мусів здатися на ґепарда.

Спочатку гнівний та нетерпеливий, він небавом призвичаївся тягнути мене за собою. Він біг, видаючи ніжне, щасливе гарчання.

Ніщо так до себе не подібне, як чорний корідор до чорного корідору. Один момент мені здалося, що я підходжу до салі гри. Але це булоби несправедливим що до Гірама.

Нагло, на одній закрутині темрява просвітліла. Розливалося мягке й червоно-зелене світло.

Разом з цим ґепард спинився перед різьбленими дверима; з поза них саме добувалося світло.

Я заразже пізнав ці двері, через які на другий день нашого сюди прибуття, впровадив мене білий Тарґієць, мене напав Гірам і я опинився перед Антінеєю.

— Сьогодня ми з тобою у кращій згоді, — прошепотів я йому на ухо, щоб разом з цим повстримати його від голосного гарчання.

Одночасно я старався відчинити двері. Клямка піддалася. Я підтягнув коротше шнур Гірама, бо він починав помітно нервуватися.

Велика саля, де я вперше побачив Антінею, була темна Але огород, з яким вона лучилася, був цілий освітлений неясним світлом місяця. Ані повіву. Озеро стояло нерухомо, як срібна таца.

Я сів на подушці, тримаючи міцно між колінами нетерпеливого ґепарда. Я думав не над своєю метою — вона вже давно була намічена — але над способами досягнення її.

Тоді-то здалося мені почути віддалений звук голосів.

Гірам голосніше загарчав і почав видиратися від мене. Я попустив трохи шнур. Він пішов попід темними мурами у напрямі голосів. Я слідкував за ним, чіпляючися ногами за розкидані скрізь подушки.

Тепер вже очі мої призвичаїлися до темряви і я пізнав піраміду з килимів, де лежала Антінеа.

Нагло я захитався. Ґепард спинився, бо я наступив йому на хвіст. Порядне звірятко навіть не скрикнуло.

Мацаючи по стінах, я відчув під руками другі двері. Тихенько відчинив я їх як і попередні. Ґепард загарчав.

— Тихо, Гіраме!

І я обняв його могутню шию.

Я відчув під руками його теплий вохкий язик. Він тяжко віддихав. Незмірне щастя наповнювало його серце.

Перед нами зявилася друга саля, освітлена посередині. Шість чоловіків прикуцнуло на килимах і грало у кости, попиваючи чорну каву з малих мідяних філіжанок на довгих ручках.

То були білі Туареґи.

Ліхтар, завішений на стелі, освітлював їх. Поза їх колом лежали чорні тіни.

Чорні обличчя, мідяні філіжанки, біла одіж, світло і темрява... Все разом творило дивовижний рухомий образ.

Вони грали дуже поважно, виголошуючи ставки глухим голосом.

Тоді обережно, обережно відвязавши шнур від нашийника Гірама, я сказав:

— Іди, мій сину!

Він скочив з гострим криком. Сталося те, що я передбачав.

Першим скоком опинився він серед білих Туареґів, вносячи безладдя в їх поважне товариство. Другим скоком дістався до темряви і я побачив, як він зник у пащі нового корідору, якраз напроти мене.

— Там, — подумав я.

В кімнаті панувала розгубленість, одначе мовчазна і видно було, що тільки сусідство Величности викликає цю стриманість у перераженої сторожі.

Скрізь на підлозі лежали кости, шпільмарки, філіжанки. Двох Туареґів терли собі побиті боки, лаючися у півголос.

Нема чого й казати, що я скористав з цього замішання, щоби пересунутися через кімнату. Я вже стояв під стінкою корідору, де зник Гірам.

Нагло почувся голосний дзвін. По тому, як здрігнулися Туареґи, я зрозумів, що тримався правильного напряму.

Один з шости встав і пройшов повз мене. Я поспішив за ним, знаменито пануючи над собою. Кождий мій рух був точно розрахований.

— Чим я властиво ризикую, — казав я собі, — найбільше, що мене ласкаво запровадять назад до кімнати.

Тарґієць підніс портієру. За ним і я вступив до покою Антінеї.

То була величезна саля одночасно і світла і темна. В той час, коли правий бік, де перебувала Антінеа, заливало світло лямпи під абажурами, ліва частина лишалася темною.

Там помітив я квадратову темну нижу, яку можна часто зустріти в мусульманських домах. До неї провадили східці, устелені килимами. Я пішов туди. Кров ударяла мені до голови. Проте я не тратив рівноваги.

Звідти я все бачив і чув.

Я знаходився у кімнаті Антінеї. Там не було нічого особливого, опріч величезного прегарного килиму. Стеля ховалася у темряві і лише кілька ріжноколірових лямпок кидали своє лагідне світло на матерії та футра.

Розтягнувшися на шкірі льва, Антінеа курила. Гірам притулився до неї і пристрасно лизав її стопи.

Білий Тарґієць стояв перед нею, приклавши одну руку до чола, другу до серця. Він чекав.

Не дивлячися на нього, гостро вимовила Антінеа:

— Чому пустили сюди ґепарда? Я сказала, що бажаю бути сама.

— Він відштовхнув нас, пані, — покірно відповів слуга.

— Отже двері не були зачинені?

Тарґієць не відповів.

— Забрати ґепарда? — спитав він. Зір його звернувся на Гірама, очі якого вороже блищали.

— Лиши, коли він вже тут.

І вона нервово тарабанила пальцями по столику.

— Що робить капітан? — спитала вона.

— Недавно зі смаком пообідав, — відповів Тарґієць.

— Нічого не казав?

— Висказав бажання побачитися з товаришем — другим старшиною.

Антінеа затарабанила голосніше.

— Нічого не казав більше?

— Ні, пані, — відповів Тарґієць.

Маленьке чоло Антінеї нагло зблідло.

— Приведи його, — різко сказала.

Схилившися перед нею, слуга вийшов.

З невимовним страхом слухав я цей діяльоґ. Отже Моранж, Моранж... Значить, це правда? І я несправедливо сумнівався в цьому? Він бажав мене бачити, тільки не міг!

Я не відривав очей від Антінеї. То не була вже високомірна й насмішкувата княгиня, яку я побачив перший раз. Золотий Уреус не зносився над її чолом. Ані бранзолети

ані перстеня. Легка золотиста туніка укривала її. Море чорного волосся розстелялося на плечах і падало на голі рамена.

Її темні вії ще потемніщали. Прикра зморшка змінила вираз божественних уст. Чи приємно мені було, чи прикро, бачити цю новітню Клєопатру в розпуці?!

Цього я не міг зрозуміти.

У ніг її Гірам, ніби зачарований, придивлявся їй з покорою.

Величезне зеркало з оришальку знаходилося на протилежнім мурі. Нагло Антінеа підвелася і стала перед ним. Я побачив її голою.

Чарівне й гірке видовиско! Бачити як поводиться перед зеркалом жінка, котра думає, що вона сама, перед приходом цікавого для неї мущини.

З шости курильниць, розставлених в кімнаті, зносилися легкі смуги ароматного диму. Обернувшися до мене плечима, проста наче лілея, Антінеа усміхалася до зеркала. В корідорі почулися кроки. В мент Антінеа приняла недбалу позу, як тоді, коли вперше зявилася мені. Треба бачити, щоби повірити у можливість такої зміни.

Попереджений білим Тарґійцем, Моранж увійшов до кімнати.

Він також трохи зблід. Але мене найбільше вразив вираз глибокого спокою на його так добре мені знайомім обличчю.

Я відчув, що ніколи, ніколи не розумів я цього чоловіка.

Він стояв перед Антінеєю, ніби не помічаючи її запрошення сісти.

Вона дивилася на нього з усміхом.

— Може тобі дивно, що я тебе викликала о такій пізній порі? — нарешті спитала вона.

Моранж не поворохнувся.

— Чи ти добре обміркував?

Моранж поважно усміхнувся і далі мовчав.

Я бачив на обличчю Антінеї велике зусилля заховати усмішку і подивляв, як ці двоє панують над собою.

— Ти не догадуєшся, чому я тебе закликала? Отже, щоби сказати те, чого напевно не сподіваєшся. Не буде новиною, коли скажу тобі, що не зустрічала ще такого чоловіка, як ти. За весь час твойого увязнення у мене ти висловлював лише одне бажання. Памятаєш, яке?

— Я вас просив — скромно відповів Моранж, — о дозвіл побачитися перед смертю з товаришем.

Не можу досі сказати, що саме відчув я при цих його словах, захоплення чи зворушеність: захоплення від того, що Моранж звертається до Антінеї на ви; зворушення його єдиним бажанням.

Але вже дуже спокійним голосом Антінеа говорила:

— Власне я тебе для того закликала, щоби сповістити про побачення з ним. Зроблю більше Може навіть ти поставишся до мене зневажливо, побачивши свою надімною перемогу. Досі воля моя була понад усе. Але менша з тим. Саме головне, що я вирішила повернути волю вам обом. Завтра Сеґеїр-бен Шейк відпровадить вас поза межі моєї держави Чи ти вдоволений?

— Дуже, — насмішкувато відповів Моранж.

Антінеа придивлялася йому.

— Це дасть мені можність — почав він далі, — краще орґанізувати майбутню експедицію в цю країну. Бо виж не маєте звичайно жадного сумніву, що я поверну сюди подякувати вам за гостинність. Тільки цим разом, щоби віддати такій великій королеві належні їй почести, я попрошу свій уряд повірити мені двісті-триста жовнірів-Европейців, та пару-дві гармат.

Антінеа зблідла і випростувалася.

— Ти так кажеш?

— Кажу, — відпер зимно Моранж, — що я передбачав: по загрозах прийдуть обіцянки.

Антінеа підійшла до нього. Він схрестив руки на грудях і дивився їй у вічі поважно і лагідно.

— Ти умреш в страшних муках, — сказала вона нарешті.

— Я ваш вязень, — відповів Моранж.

— Перетерпиш муки, яких навіть не уявляєш собі!

І знову Моранж спокійно повторив:

— Я ваш вязень.

Антінеа кружляла по салі, як звір у клітці. Нагло підійшла до мого товариша і ударила його в лице.

Він усміхнувся і обезсилив її, схопивши міцно, але разом з тим делікатно її маленькі ручки.

Гірам заревів. Я вже чекав, що він кинеться. Але Моранж повстримав його зимним поглядом.

— Я кажу замордувати на твоїх очах твойого товариша — вистогнала Антінеа.

Мені здалося, що Моранж іще більше зблід, але тільки на хвилинку. Він відповів словами, які вразили мене своєю шляхотністю.

— Мій товариш відважна людина. Він не лякається смерти. До тогож я певний, що воліє смерть ніж життя, куплене за ціну, яку ви мені пропонуєте.

При цих словах він пустив ручки Антінеї. Вона була смертельно бліда. Я відчував, що зараз з її уст пролунають рішучі слова.

— Слухай, — сказала вона.

О, яка вона зараз була гарна, в її зневаженім маєстаті, в її красі, так жорстоко відкинутій!

— Слухай, — повторила. — Слухай останній раз. Згадай, що я тримаю ключ від дверей цієї палати, що маю владу над твоїм життям.. Що ти доти живий, поки треває моя до тебе любов... Подумай...

— Я це знаю, — відповів Моранж.

— Останній раз! — повторила Антінеа.

Обличчя Моранжа набрало в той мент такого небесного спокою, що я навіть не бачив більше його бесідниці. Не було нічого земного в цій преображеній постаті.

— Останній раз, — якимсь зломаним голосом вимовила Антінеа.

Моранж навіть не дивився.

— Тоді бувай вдоволений! — сказала вона і задзвонила. Увійшов білий Таргієць.

— Вийди!

З піднесеною головою Моранж вийшов.

. . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .

Антінеа в моїх раменах. Але це не горда палка жінка на мойому серці. Це тільки маленька, нещаслива, ображена дівчинка.

Її пригнічення було таке міцне, що вона навіть не здивувалася, побачивши мене. Голова її на моїм рамені. Її теплі ручки конвульсійно обіймають мене...

О, непевне серце людське...

Хтоб то міг опертися цим обіймам серед чарівних пахощів і нічного сумерку! Я підчиняюся. Чи це мій голос, який шепоче:

— Все, що бажаєш, що розкажеш, все, все зроблю?

Я розгубив свої почуття. Відхилена голова спочиває на маленькім ніжнім коліні. Аромати уносяться круг мене. Мені здається, що золотисті лямпи на горі починають колисатися, наче великі кадильниці. Хіба це мій голос ніби скрізь сон повторює:

Майже проти себе бачу Антінею. В її величезних очах полискують дивовижні огники.

Трохи далі помічаю палаючі очі Гірама. Біля нього стоїть маленький столик, а на ньому дзвін. Бачу також срібний молоток, яким вона бє у дзвін. Срібний молоток на чорній гебановій ручці. Ручка довга, молоток важкий... той самий, яким поручник Кен вбив..

Більше нічого не бачу...

## ДІВЧИНА СКЕЛЬ.

Я прокинувся у своїй кімнаті. Сонце стояло високо і наповнювало покій світлом і спекою.

Перше, що я побачив, була зірвана з вікна стора, що лежала посередині кімнати. Тоді почали повертати до мене згадки про події вчорашньої ночі.

Тяжка голова боліла. Свідомість була запаморочена, память непритомна. „Я вийшов з ґепардом напевно. На вказуючому пальці досі маю червону смужку, — наслідком сили, з якою він тягнув мене. Коліна запорошені, бо я кавалок дороги зробив повзучи на колінах вздовж муру, в салі, де грали в кости білі Туареги, після того як на них скочив Гірам. Опісля? А так – Антінеа і Моранж... А потім, потім...“ Далі я вже нічого не знав. Одначе повинно було щось статися, чого я ніяк не міг собі пригадати.

Мені стало моторо і но. Старався пригадати собі, а разом з цим ніби лякався дійти до цього. Ніколи ще не відчував я нічого такого неприємного, як ця суперечність у самому собі.

„Дорога від апартаментів Антінеї досить довга, думав я. Треба було міцно спати, щоби не чути, як мене несли. Бо зрештою, мене принесено!“

Біль голови примусив мене знову спинити свої доходження.

— Піду на повітря, — прошепотів я. – Тут можна зваритися або збожеволіти.

Я потребував людського товариства, будь якого. Махінально удався я до бібліотеки.

Там сидів Лє Меж в нападі бурхливої радости. Професор розвязував величезний пакунок, старанно запакований у бронзову матерію.

— Ви в сам час надходите, — закричав він, побачивши мене. — Прибула пошта.

Він рухався з гарячковим поспіхом. З пакунка він видобув цілу масу книжок синіх, зелених, жовтих, рожевих...

— Гаразд, все гаразд, — говорив він, підскакуючи від щастя. — Не дуже велике опізнення, бо ось числа від 15 жовтня. Треба подякувати цьому доброму Туркові.

Його радість передалася мені.

— Цей достойний турецький купець з Триполісу погодився передплачувати всі найцікавіші журнали із обох континентів. Він привозить їх до певної місцевости, де передає Радомесові.

Радість робить людей ласкавими.

— Прошу вас, беріть все, що вас цікавить, — казав він мені.

Легкий вітрець повівав тепер і підійшовши до балюстради, я почав перекидати картки „Revue de deux Mondes".

Я не читав, лише переглядав. Нагло увага моя почала купчитися. Дивовижний звязок був між краєвидом, що окружав мене і змістом друкованих сторінок

„Небо над нашими головами було покрите лише легкими хмарами, подібними до білого попелу, який лишається на вогнищі. Сонце обіймало своїми проміннями вершки скель, вирисовуючи на яснім небі їх урочисті контури. З гори спадав тихий сум і мягка тиша наповнювала околицю, як чарівний напиток наповнює глибокий кубок *)".

Нервово перекинув я сторінку. Мої думки ніби починали прояснюватися

За мною Лє Меж гнівним бурмотінням висловлював своє обурення з приводу якоїсь статті.

Я читав далі:

„Звідусюди, в непевнім світлі, розтелювався перед нами величавий краєвид. Ланцюг гір, голих, самітних тягнувся ніби величезне скупчення велитенських, загадкових для людського розуму форм, решток якоїсь первісної держави титанів".

— Ганьба, — повторював професор.

„...Зруйновані вежі, розкидані цитаделі, роздушенкопули, побиті колюмни, скинені кольоси, розбиті кораблі, скелети титанів... Це величезне звалище своїми реілєфами та проваллями справляло враження чогось глибоко траґічного".

---

Ґабрієль d'Анунціо: Дівчина зі Скель. „Revue de deux Mondes" з 15 жовтня 1896 р., сторінка 867.

— Ганьба, — обурювався Лє Меж.

„Д а л е ч і н ь  б у л а  т а к а  п р о з о р а, щ о  я  в і д р і ж н я в  к о ж д у  р и с к у,  н і б и  м а в  ї ї  т у т,  п е р е д  с в о ї м и  о ч и м а,  н е з м і р н о  п о б і л ь ш е н у  і  с к е л ю,  я к у  м е н і  п о к а з а л а  В і о л я н т а  з і  с в о г о  в і к н а...“

Я здрігнувся і замкнув книжку. У моїх стіп лежав золотистий огород, а над ним здіймалася ціла червона під сонцем, біла гора, яку мені показала Антінеа в день нашої першої зустрічі.

— Це весь мій овид, — сказала вона.

Тимчасом обурення Лє Межа зростало.

— Це вже не ганьба, але просто безбожність,

Мені бажалося в цей мент задусити його, щоби мовчав. Він схопив мене за руку і завізвав бути свідком.

— Перечитайте це і, не будучи навіть фаховцем, побачите, що ця стаття про римську Африку уявляє з себе зразок несовісности і незнання. І знаєте хто її підписав?

— Дайте спокій, — грубо сказав я йому.

— Він підписаний Ґастоном Буасє. Знаменито! Ґастон Буасє, старшина ордеру Почесного Леґіону, досмертний секретар французької Академії... Бідний університет, нещаслива Франція!

Я не слухав його і знову читав. Піт скропив моє чоло. Але мені здавалося, що в голові моїй все більше світліє, наче в кімнаті, де почерзі відчиняють усі двері і спогади повертають, наче голуби, що, вимахуючи крилами, поспішають до голубника.

„...Тепер вона ціла тремтіла; очі її розширилися, ніби страшне видовище наповнило їх жахом.

„Антонелльо... — прошепотіла вона.

„І кілька секунд вона не могла слова вимовити.

„Я придивлявся їй з невимовною тугою і відчував у своїй наболілій душі усі конвульсійні рухи її милих уст. І привид, який був у її очах, перейшов до моїх і я побачив омертвіле обличчя Антонелля, поспішне тремтіння його вій і хвилю суму, який опанував нагло всім його довгим, щуплим тілом і хитав його наче гнучку лозу“.

Не читаючи більше, кинув я книжку на стіл.

— Ось де воно, — сказав я сам собі. Для розрізування книжки я взяв ніж, що ним Лє Меж розпаковував пакунок. Це був стилєт з гебановою ручкою, які носять Туареґи при бранзолєті на лівій руці.

Я поклав його у кишеню свого широкого флянельового убрання і пішов до дверей.

Я вже переступив через поріг, коли мене покликав Лє Меж.

— Пане де Сент-Авіт!

Я обернувся.

— Прошу о невеличке пояснення.

— Що таке?

— О, дурниця! Вам відомо, що мені доручено заповнювати таблички у червоній салі...

Я підійшов до столу.

— Отже я забув заздалегідь довідатися від пана Моранжа про рік та місце його уродження. Пізніще не мав нагоди, бо не бачився з ним більше. Тому примушений звернутися до вас. Можете мене поінформувати?

— Можу, — сказав я дуже спокійно. Він вийняв з коробки широку картонову картку, взяв перо і спитав:

— Отже, число 54... Капітан?

— Капітан Іван-Марія-Франціск Моранж.

І підчас коли я диктував йому опертий рукою на столі, випадково зауважив на білому рукаві мойого одягу червонаво-бронзову плямку.

— Моранж, — повторив Лє Меж. — Уроджений у...

— Вільфранш.

— Вільфранш. Родан. Коли?

— 14 жовтня 1859 року.

— 14 жовтня 1859 року. Добре. Умер в Гоґарі 5 січня 1897 року. Усе в порядку. Дуже дякую, коханий пане, за вашу ласкавість.

— До ваших послуг, пане.

І я спокійно залишив Лє Межа.

Відтак моя постанова була тверда і, ще раз повторюю, спокійний настрій не покидав мене. Однак я відчув потребу хоч трохи відпочати поміж постановою та виконанням.

Спочатку я блукав у корідорах. Опісля, опинившися недалеко від своєї кімнати, вступив до неї. Там ще не відсвіжилося й панувала задуха. Я сів на канапу і почав думати.

Стилєт перешкаджав мені у кишені і я, витягнувши його, поклав на підлогу.

То був солідний стилєт з крицевим вістрям.

Між вістрям а ручкою находився поясок з червоної скіри.

Його вид пригадав мені срібний молоток і легкість, з якою я ним ударив...

Усі подробиці прийшли тепер мені до голови з незвичайною докладністю. Але я навіть не здрігнувся. Моя тверда постанова вбити ініціяторку злочину, дозволила мені викликати всі його страшні подробиці.

Я не осуджував себе, лише дивувався.

„Цей Моранж, — думав я, — був колись, як усі инші діти, приносив багато горя своїй матері, підчас діточих недуг, а я його вбив; я перетяв нитку його життя і знищив цей памятник любови, сліз і радощів, що зветься людиною. Яка дивна пригода!"

То було все. Ані страху, ані каяття, ані жаху, який у творах Шекспіра слідує за злочином і примушує мене тепер тремтіти щоразу, як залишаюся на самоті в темній кімнаті.

„Однак, — подумав я, — вже час. Треба кінчати".

Я підняв стилєт і перед тим, як сховати його до кишені, зробив жест, ніби вдаряю ним когось. Все було гаразд. Я тримав ручку міцно.

Ще ані разу не приходив я сам до апартаментів Антінеї: перший раз запровадив мене білий Тарґієць, другий — ґепард. Цим разом я потрафив дійти сам. Недалеко від різьблених дверей зустрів мене Тарґієць. Перепусти мене, — приказав я. — Твоя пані чекає на мене.

Чоловік відсунувся і я увійшов. Небавом я почув якусь музику і пізнав ребазу, рід скрипки з одною струною, — туарезький інструмент, То грала Аґіда, прикуцнувши як завсіди у ніг своєї пані. Инші три жінки окружали її. Таніт-Зерґи не було.

Ах! дозволь мені тепер говорити тобі про Антінею, бо я бачив її тоді в останнє!

Може відчула вона небезпеку над своєю головою і тому ужила найміцніших способів боротьби? Підходячи до неї я ще мав у памяти її тонке ніжне тіло, яке тримав у обіймах минулої ночі, тіло, нічим не прикрите, без перстенів та бранзолєт...

І нагло відступив я перед прикрашеною наче ідол, не жінкою, але королевою! Її ніжна постать згиналася під осліплюючим багатством клейнодів фараонів. На голові вона мала золотий п ш е н т египетських королів та богів, на якому величезними смараґдами висаджено було її імя на мові „тіфінар". На собі мала червону атласову ш е н т і,

з вишиваними золотом цвітами льотосу. У стіп її стояв гебановий скиптр з тризубом на горі. Голі рамена прикрашували два золоті уреуси. З обох боків пшенту звішувався смараґдовий нашийник: перший ряд біг зараз під бородою, инші спливали нище на голу шию.

Коли я увійшов, вона усміхнулася.

— Я на тебе чекала, — просто сказала вона.

Я підійшов і коли був у яких чотирьох кроках від неї, спинився.

Вона насмішкувато подивилася.

— Що це значить?

Я подивився в напрямі її очей і зауважив ручку стилєту, що виглядала з кишені.

Тоді я витягнув його цілком і взяв міцно в руку, готовий ударити.

— Першу з вас, яка тільки рушиться з місця, кажу завезти на шість миль звідси і кинути голу серед червоної пустині, — спокійно звернулася Антінеа до свого жіноцтва, серед якого мій жест викликав перестрах.

Опісля сказала мені:

— Цей стилєт, направду, дуже поганий і мені здається, що ти його зле тримаєш. Коли бажаєш, я пішлю Сидію по срібний молоток. Ним володієш ти багато краще.

— Антінеа, — глухо сказав я, — я вас вбю.

— Кажи мені ти. Вчора ти звертався до мене так, чому ж не наважуєшся сьогодня? Може вяжешся ними? — указуючи на переляканих жінок.

— Вбити мене? Ти не дуже послідовний. Вбити мене саме тоді, коли вільно можеш користати з нагороди за убійство того другого...

— А... а він терпів? — тремтячим голосом спитав я.

— Мало. Я вже тобі сказала, що ти виявив себе дуже вправним... Наче ціле життя нічого иншого не робив.

— Як малий Кен — прошепотів я.

Вона здивовано усміхнулася.

— А, ти знаєш цю історію... Так, як малий Кен. Однак малий Кен був послідовніший за тебе. Тоді як ти... не розумію.

— Я також не розумію.

Вона дивилася на мене з цікавістю.

— Антінеа, — відізвався я.

— Що?

— Я зробив те, що ти мені приказала. Чи можу я, в свою чергу, звернутися до тебе з проханням... з питанням?

— Кажи.

— Тоді було темно в кімнаті?

— Дуже темно. Я мусіла запровадити тебе за руку до канапи, де він спав.

— Він спав, ти певна того?

— Кажуж тобі.

— Він... не відразу умер?

— Ні, я напевно знаю, що він умер дві хвилини після того, як ти з криком утік, ударивши його.

— Отже він не довідався...

— Про що?

— Що це я тримав молоток...

— Він дійсно міг про це не довідатися, — сказала Антінеа, — тільки він довідався.

— Як?

— Він довідався, бо я йому сказала, відповіла вона, сміливо дивлячися мені у вічі.

— І він повірив? — прошепотів я.

— Дякуючи моїм поясненням, він пізнав твій голос, коли ти крикнув. — Колиб він не мав знати, що це ти, ціла справа втратилаб для мене цікавість, — додала вона зі зневажливим сміхом.

Я вже казав, що мене відділювали від Антінеї яких чотирі кроки. Одним скоком був я біля неї, але перше ніж я міг ударити, покотився на землю.

Гірам скочив мені на груди.

Одночасно я почув розказуючий голос Антінеї:

— Закличте людей!

Хвилину пізніше мене визволили з обіймів ґепарда. Шість Туареґів окружили і пробували звязати мене. Я досить міцний і нервовий. Одразу удалося мені стати на ноги. Один з моїх ворогів лежав на підлозі, звалений вправним ударом пястука у бороду. Другий харчав під моїм коліном. Тоді то останній раз побачив я Антінею. Вона стояла, оперта обома руками на гебановому скиптрі і придивлялася цій боротьбі з іронічним усміхом.

В цей мент я з голосним криком відпустив свою жертву. Щось тріснуло в моїм лівому рамені: один з Туареґів, схопивши це рамя, викручував його назад і звихнув мені його.

Коли два білі привиди несли мене темними корідорами, звязаного і обезсиленого, я зомлів.

## СВЯТОІВАНІВСЬКІ ЧЕРВЯЧКИ.

Крізь відкрите вікно вкрадалося до кімнати бліде світло місяця.

Побіч з софою, на якій я лежав, біліла тонка постать.

— Це ти, Таніт-Зерґа? — прошепотів я.

Вона поклала мені палець на уста.

— Тихо, це я.

Я спробував підвестися, але несамовитий біль схопив моє рамя. Відразу згадки вчорашнього передполудня вдерлися до моєї бідної хворої голови.

— Ах, маленька, маленька, якби тільки ти знала!

Знаю.

Я був безпомічний, наче дитина. За нервовим подразненням попереднього дня, слідував цілковитий упадок сил. Хвиля сліз підкотилася мені до горла і дусила...

— Якби ти тільки знала, якби... Забери мене звідси, забери!

— Говори не так голосно, — завважила вона, — за дверима стоїть білий Тарґієць.

— Забери мене, забери, — безглуздо повторював я.

— Для того я і прийшла, — відповіла вона.

Я придивлявся їй. На ній не було гарної туніки з червоного шовку: звичайний білий „гаїк“ оливав її тіло, а один його кінець накривав голову.

— Я також, — сказала вона здушеним голосом — піду звідси, вже віддавна мрію відійти. Хочу побачити Ґао, оселю на березі ріки, блакитні ґумові дерева, зелену воду...

І повторила:

— Відколи я тут, все мрію повернути додому, але думала, що я за мала і слаба для подорожі через велику Сагару. Нікому не могла зрадити своїх мрій, нікому до тебе. Всі вони думали тільки про неї... Але ти, ти хотів її вбити.

Я глухо застогнав.

— Ти страждаєш, — сказала вона, — вони зломили тобі руку.

— Принайменше наполовину.

— Покажи!

З безмежною ніжністю торкала вона своїми маленькими ручками моє рамя.

— Кажеш, за дверима стоїть вартовий білий Тарґієць? Якже могла ти дістатися сюди?

— А тудою, — хитнула вона головою — у бік вікна. Блакитну пляму світла перетинала прямовісна чорна смуга шнура.

Таніт Зерґа підійшла до вікна. Я бачив, як вона стала на край його, обтяла ножем шнур і він з легким шелестом упав на підлогу.

Опісля повернула до мене.

— Тікати, тікати, — повторяв я, — але як?

— А тудою, — відповіла вона з таким самим рухом голови у бік вікна.

Я вихилився. Моє горячкове око шукало тих скель, на яких розбився малий Кен.

— Тудою! — і я здрігнувся, — але тут не менш як двісті стіп до землі.

— Шнур має двісті пятьдесять, — відповіла вона. — То добрий, витревалий шнур, я передтим украла його в огороді; він служив до звалювання дерев. І цілком новий.

— Злізти по ньому на діл, Таніт Зерґа. — А моє рамя!

— Я спущу тебе, — рішучо відповіла вона. — Спробуй мою руку, подивись, яка вона міцна. Звичайно, я не знесу тебе на руках. Але ось дивись: з кождого боку вікна є марморова колюмна. Ми привяжемо шнур до одної з них і ще раз перепустимо його довкола неї і тоді я зможу спустити тебе, не дуже відчуваючи твою вагу.

Вона тягнула далі:

— Дивись: я поробила вузли що дві стопи; вони дозволять мені час від часу спиняти рух, коли стомляться руки.

— А ти? — спитав я.

— Коли ти будеш на долині, я злізу за тобою. На вузлах буду спочивати, як-що шнур буде занадто терти руки. Не бійся, я дуже спритна. Дівчинкою у Ґао вилізала на такуж висоту на ґумові дерева за пташачими яйцями. Спускатися легше.

— А коли злíземо, куди вийдемо? Чи тобі відомі шляхи?

— Ніхто не знає околиці мабуть опріч Сеґеїр-бен-Шейка та може ще Антінеї.

— Отже?

— Отже лишаються ще верблюди Сеґеїр-бен-Шейка. Вони багато разів ходили з ним. Я відвязала одного найміцнішого і привела його сюди на діл, дала йому багато трави, щоби не кричав і добре наївся перед відходом.

— Але... — ще вагався я.

Вона тупнула ногою.

— Що таке?... Лишайся коли бажаєш, коли лякаєшся. Що до мене — я поїду, я хочу ще раз побачити Ґао, блакитні ґумові дерева і зелену воду.

Я почервонів.

— Поїду з тобою, Таніт Зерґа, волію умерти від спраги у пустині, ніж залишатися тут. Ходімо...

— Тихо, — прошепотіла вона і показала на місяць. — Тепер за ясно і нас моглиб побачити. За годину місяць сховається за горою і тоді буде темно.

Вона сіла мовчки і ціла загорнулася у свій „гаїк". Чи молилася? Може...

Нагло я вже не бачив її, у кімнату влилася нічна темрява. Місяць зайшов за гору.

Таніт Зерґа поклала руку на моє рамя. Вона тягнула мене до безодні; я з усіх сил старався перемогти дрожання.

Під нами була темрява. Тихим, але твердим голосом Таніт Зерґа сказала:

— Готово, я приладила шнур довкола колюмни. Ось петля. Перепусти її під рамена. Ах! візьми цю подушку. Підклади її під хворе рамя... Скіряну подушку... Вона досить груба. Тримайся лицем до муру. Подушка захистить тебе від ударів і тертя.

Тепер я вже опанував себе і спокійно сів ка край вікна, спустивши ноги у порожнечу. Свіже гірське повітря додало мені сил.

У своїй кишені я відчув ручку Таніт Зерґи.

— Це коробка. Коли ти будеш на землі, то подаш мені знак, щоби я також злізла. Тоді відчиниш коробку. Там є огнисті червячки, я побачу їх і спущуся в низ.

Вона довго стискала мою руку.

— Тепер іди, — прошепотіла.

Я почав спускатися.

Підчас цього спуску мені часами ставало моторошно, коли шнур спинявся і я недвижно висів біля гладкої стіни. „Чого вона ще там чекає ця глупа, хвилювався я, вишу вже не менш як чверть години... Нарешті! Знову зупинка!" Раз або два мені здалося, що я вже доторкнувся землі. Але це був лише відступ у стіні і треба було відштовхнутися від нього ногою... І нагло я сів на землю, простягнув руки... корчі... колючка вколола мене. Я був на землі.

Одразуж повернулося нервування. Спішно визволився від подушки, зняв петлю. Здоровою рукою відтягнув шнур на пять-шість стіп і наступив на кінець його.

Одночасно вийняв з кишені коробку і відчинив її.

Вилетіли три блискучі зірки і піднеслися у темряві ночі; я бачив, як червячки летіли все вище та вище паралєльно до стіни. Їх рожеве сяйво зменшувалося. Один за другим вони нарешті зникли.

*

Ти втомився, сіді поручнику. Дозволь, я потримаю шнур.

Біля мене зявився Сеґеїр-бен-Шейк. З жахом подивився я на його високу чорну постать. Неприємне враження перебігло по цілому тілі, але я не залишив мотуза, що почав уже помітно колихатися.

— Пусти, — повторив він рішучо. І взяв мені його з рук.

В цей момент я не розумів, що зі мною діється. Стояв побіч цього темного привиду. Що мав я робити супроти міцного, спритного чоловіка, я, хворий зі звихненим рамям? Зрештою, що би то мені дало? Я бачив його напів зігненого, значно краще за мене тримаючого обома руками і ногами мотуз.

Шелест над нами... Маленька чорна тінь...

— Нарешті, — сказав Сеґеїр-бен-Шейк, приймаючи в свої міцні рамена маленьку тінь і обережно ставлячи її на землю.

Таніт-Зерґа застогнала, коли пізнала Тарґійця.

Він брутально затулив їй уста рукою.

— Чи замовчиш, погана злодійко верблюдів, мала погана мухо!

Він узяв її на руку і звернувся до мене.

— Тепер ходім.

Я послухав; підчас короткої розмови чути було, як дзвонила зубами Таніт Зерґа. Коли ми підійшли до маленької печери, Тарґієць сказав:

— Входіть!

Він запалив смолоскип. При червоному світлі я побачив дуже гарного мехарі, що спокійно жував траву.

— Маленька не дурна, — сказав Сеґеїр-бен-Шейк, — вона зуміла обрати найкращого верблюда, наймічніщого. Та вона легковажна.

І він зблизив смолоскип до звіряти.

— Вона легковажна, — тягнув він далі, — бо зуміла лише його осідлати. Ані води, ані харчів. За три дні ви всі троє мусілиб умерти по дорозі... Та ще на якій дорозі!

Таніт Зерґа вже не дзвонила зубами. Вона дивилася на Тарґійця змішаним почуттям жаху й надії.

— Сіді поручнику, підійди сюди до верблюда, я тобі поясню, — сказав Сеґеїр-бен-Шейк.

Коли я зблизився, він казав далі:

— З кождого боку є міх з водою. Ощаджуйте, по можности, цю воду, бо удаєтеся у страшну дорогу. Можливо, що на протязі пятьсот кільометрів не подиблете керниці.

— Тут, у цих мішках — бляшанки з консервами. Небагато, бо вода цінніша; є також рушниці, твій кріс, сіді. Подбай вживати його лише супроти антильоп. А тепер подивися сюди. І він розгорнув звиток паперу. Я бачив його завуальоване обличчя, очі усміхалися.

— Куди думав ти йти, по виході з гірських проваллів?

— До Ідлесу, щоб дістатися до того місця, де ти зустрів нас з капітаном.

Сеґеїр бен Шейк похитав головою.

— Я так і думав.

І додав:

— Ще перед заходом сонця завтра вас були би піймали і вбили. Все, що на північ, це Гоґар, а весь Гоґар підвладний Антінеї. Вам треба йти на південь.

— Отже підемо на південь, — відповів я.

— А якже дістанетеся на південь?

— Через Сілєт і Тімісао.

Таргієць знову похитав головою.

— Там вас також шукатимуть, там добра дорога, дорога з керницями. Всім відомо, що ти її знаєш. Туареги напевно чекатимуть там на тебе.

— Щож робити?

— Очевидно треба вийти на шлях до Тімісао і Тімбукту на сімсот кільометрів звідси, біля Іферуану, або навіть біля Телємсі.

Пролунав голос Таніт Зерґи:

— То Ауеліміди вбили мою рідню і зробили мене невільницею. Не хочу переходити їх краєм!

— Мовчи, мала погана мухо, — різко перебив її Сеґеїр-бен-Шейк

І звернувшися до мене, казав далі:

— Що я сказав, то сказав добре. Мала має почасти рацію, бо Ауеліміди кровожадні. Але вони лякаються Французів. Багато з них мають діла в постах на північ від Ніґеру. З другого боку, вони перебувають у війні з мешканцями Гоґару, які через те не поженяться за вами у той бік. Я знаю, що кажу: вам треба дістатися на шлях до Тімбукту через країну Ауелімідів. Там є праліси і богато джерел. Якщо дійдете до Телємсі, будете далі їхати ніби під дахом з квітучих мімоз. Та навіть дорога звідси до Телємсі коротша ніж до Тімісао: вона проста.

— Правда, вона проста, — сказав я, — але ти знаєш, що до неї треба іти через Танезруфт.

Сеґеїр-бен-Шейк схвильовано відповів:

— Сеґеїр-бен-Шейкові це добре відомо. Він знає, що таке Танезруфт. Навіть він, що переїхав Сагару в усіх напрямах багато разів, не наважився б їхати Танезруфтом. Він знає, що коли там заблукає верблюд, то згине, або здичіє, бо ніхто не наразить свого життя, щоби шукати його... Жах перед цією країною уратує вас. Зрештою треба вибирати: або ризкувати смертію на шляхах Танезруфту, або бути напевно задушеним на якійсь иншій дорозі.

Він додав:

— Можете також лишитися тут.

— Я вже вибрав, Сеґеїр-бен-Шейк, — сказав я.

— Добре, — сказав він і знову розгорнув звиток паперу. — Ця риска починається при виході з другого земляного пояса, де я вас запроваджу. Вона іде до Іферуану. Я понамічав керниці, але не здавайся на них, бо більшість повисихала. Дбай про те, щоби не віддалитися від наміченого шляху. Коли згубиш його — умреш. Тепер вилізай на верблюда з малою. Двоє роблять менше галасу ніж четверо.

Довго ішли ми в мовчанню. Сеґеїр-бен-Шейк ішов перший, за ним слухняно слідував верблюд. По черзі перейшли ми через темний корідор, через вузьку щілину, знову через темний корідор... Кождий прохід був вкритий скелями та корчами.

Нагло повіяло на нас гарячим подувом пустині і ми побачили круг себе червонавий сумерк.

Сеґеїр-бен-Шейк скомандував:

— Злізайте.

Між скелями журчав потік.

— Пийте, сказав він нам, подаючи шкіряне горнятко.

Ми послухали.

— Ще пийте, — розказав він. — Так ви ощаджуєте воду в міхах. Подбайте не пити більше аж до заходу сонця.

Він ще раз оглянув упряж верблюда.

— Все гаразд, — прошепотів він. — За дві годині світатиме і треба, щоб вас вже тут не було.

Якесь зворушення охопило мене в цей момент; я підійшов до Таргійця і взяв його руку.

Сеґеїр-бен-Шейк, — сказав я йому потихо, — чому ти робиш це для нас?

Він відступив і я побачив, як у темряві сяють його очі.

— Чому?

— Так, чому?

— Пророк, — поважно відповів він, — дозволяє від-

ному піддатися один раз у життю почуттю милосердя, всупереч справедливости. Сеґеїр-бен-Шейк користає з цього, щоб віддячитися тому, хто вратував йому життя.

— А ти не лякаєшся, що коли дістануся до Французів, розголошу таємницю Антінеї?

Він похитав головою.

— Не боюся, — і голос його пролунав іронією. — Тобі, сіді поручнику, цілком не цікаво, щоби твої земляки довідалися, як умер сіді капітан.

Я затремтів від цієї льоґічної відповіді.

— Може я роблю помилку, не вбиваючи малої... Але вона тебе любить і нікому не оповість. Поспішайте, небавом настане день.

Я хотів ще раз устискати руку цього дивного спасителя, але він знову ухилився.

— Не дякуй мені, бо я це роблю для себе, щоби заслужитися перед Богом. Знай, що вдруге я цього не робитиму, ані для тебе, ані для кого иншого.

На мій заперечуючий жест він додав:

— Не протестуй. Це, що роблю, корисне лише для мене, не для тебе.

Насмішкуватий тон його слів досі лунає в моїх ушах.

Я здивовано подивився на нього.

— Не для тебе, сіді поручнику, не для тебе, — повторив він поважно, — бо ти повернеш і тоді не рахуй вже на ласкавість Сеґеїр-бен Шейка.

— Поверну? — повторив я здрігаючися.

— Повернеш, ти сам повернеш, — ствердив Тарґієць.

Він стояв наче темна статуя на світлому тлі скелі.

— Так, ти повернеш, — з притиском казав він. — Тепер тікаєш, але милишся, думаючи, що відтак дивитимешся на світ тими самими очима, як перед подорожю. Невідступно за тобою буде слідувати єдина та сама думка і колись за рік, може за пять, або десять років увійдеш ти сюди тими самими корідорами, через які я зараз провадив тебе.

— Замовчи, Сеґеїр - бен - Шейк, — тремтячим голосом спинила його Таніт-Зерґа.

— Сама мовчи, мала погана мухо, — відповів їй Сеґеїр-бен-Шейк.

І насмішкувато зареготався.

— Мала боїться, бо знає, що я маю рацію і тому, що їй відома історія поручника Ґільберті.

— Поручника Ґільберті? — спитав я, почуваючи, як піт спливає мені цо чолі.

— То був італійський старшина. Я спіткав його між

Антінеї не відвернула його цілком від життя. І він спробував втекти, що йому вже не знаю як удалося. Бо я не допомагав йому. І він повернув на батьківщину. Щож було далі! Слухай: два роки опісля, день в день, я виїзджав на розвідку і біля північного пояса зауважив нещасливе, напівживе людське тіло. Це був він, що даремно шукав входу і умирав від втоми та голоду. Тепер занимає Ч. 39 в червоній салі.

Тарґієць знову тихенько засміявся.

— Така то історія поручника Ґільберті, якою ти зацікавився... Однак пора! Вилізай на верблюда.

Не кажучи ані слова, я послухав. Таніт Зерґа трималася мене своїми маленькими рученятами.

Сеґеїр-бен-Шейк ще тримав поводи.

— Ще слово, — сказав він, вказуючи на півдні чорну пляму на фіолєтовому тлі неба. — То ваш напрям. Мусите дістатися до цього горба заки сонце зійде. Тоді подивіться на мапу. Слідуюча точка там зазначена. Якщо не зібєшся з правильної дороги, будете в Телємсі на восьмий день.

Тарґієць опустив поводи.

— Тепер їдьте!

— Дякую, — відповів я йому, обертаючися на сідлі, — дякую тобі Сеґеїр-бен-шейк і прощай!

Вже здалека пролунала мені його відповідь.

— До побачення, поручнику де Сент Авіт!

## XIX

## ТАНЕЗРУФТ

Першу годину нашої втечі мехарі Сеґеїр-бен-Шейка віз нас з шаленою швидкістю. Ми зробили не менше як пять миль. Я впялив взір в горбок, що його вказав мені Тарґієць. Він уже виростав перед нами на блідому небі.

Від швидкої ходи в наших ушах свистів вітер. Направо і наліво утікали темні плями засохлої трави.

Серед вітру почув я голос Таніт Зерґи.

— Спини верблюда.

Відразу я не зрозумів її.

Її рука міцно стиснула моє праве рамя.

Я послухав. Дуже неохоче стримував свій хід верблюд.

— Слухай, — сказала дівчина.

Спочатку я не чув нічого. Опісля донісся легкий сухий шелест за нами.

— Спини верблюда, — сказала Таніт-Зерґа. — Не варта ставити його на коліна.

Нагло на мехарі спочила якась сіра тінь. І він почав далі бігти.

— Дай йому волю, — сказала Таніт-Зерґа. — То Ґалє скочила.

Одночасно я почув під рулами купку розкудовченого футра. Манґуст весь час біг за нами слідом і тепер голосно віддихав. Відважне звірятко!

— Я дуже щаслива, — прошепотіла Таніт-Зерґа.

*

Сеґеїр-бен-Шейк не помилився. Зі сходом сонця ми доїхали до горба. Я подивився назад: Атакор видавався вдалі хаотичним нагромадженням серед скель непевного сумерку передранку. Вже не можна було відріжнити поміж гостроверхими горами тої, де перебувала у свойому царстві крови та кохання — Антінеа.

Ти знаєш що таке Танезруфт, пустинна, незаселена країна, країна спраги та голоду. Ми їхали якраз тою частиною цієї пустині, яку Дюверє називає Південним Тазілі і що на мапі Міністерства Праці має виразну примітку: „Скелиста площина, без води, ростинности, несприятлива для людей та звірят".

Нема нічого страшніщого за цю камянисту пустиню. Ах! Сеґеїр-бен-Шейк не помилився: нас ніхто не шукавби в цій околиці.

*

Сеґеїр-бен-Шейк рахував, що на восьмий день ми дістанемося до лісистої країни Ауелімідів, за якою пічнеться степова околиця Судану. Він добре знав, чого варт його мехарі. Таніт-Зерґа назвала його Ель-Мелєн, що значить „білий", бо це чудесне звіря не мало на собі найменшої плями. Одного разу він два дні не їв нічого опріч пару галузок напівзасохлої акації. Вона мала кільця довгі на десять сантіметрів і я дуже побоювався за здоровля нашого приятеля. Ми відразу знаходили всі керниці, які нам позазначав Сеґеїр-бен-Шейк, але в них, замість води, було гаряче, жовте болото. Верблюд охоче пив його і дякуючи нашій ощадности, через пять днів подорожі ми випили воду лише з одного міха. Відтак могли вірити у своє спасіння.

Біля одної такої калабані мені удалося вбити з кріса ґазелю з маленькими простими ріжками. Таніт-Зерґа справила її і ми з насолодою поїли свіжої печені. Тимчасом Ґалє, яка підчас наших денних зупинок у годинах найбільшої спеки нишпорила поміж скелями та камінням, відкрила „урана", піскового крокодиля, довгого на три стоци і заразже пере-

гризла йому горло. Вона наїлася так, що не могла рухатися і коштувала нас цілу кварту води, для направи її травлення. Але ми жертвували їй воду охоче, бо були щасливі. Таніт Зерґа не казала нічого, але я бачив, як вона раділа на саму думку, що я не згадаю більше про жінку у золотім пшенті і смараґдах. І справді за ці дні я не думав про неї. Страшна спека турбувала мене і я старався яко мога глибше закопати у пісок міх з водою, щоби зберегти її зимною. Що за насолода підносити до уст шкіряний кухоль, повний свіжої, цілющої води... Можу цілому світові сказати і ще раз голосно ствердити, що великі пристрасти, як розумові, так і фізіольоґічні належать до цілком ситих, напитих і невтомлених людей.

Була пята година вечора. Страшна спека вменшилася. Ми вийшли з невеликої печери, де весь день відпочивали. Сидячи на великому камені, придивлялися ми червоному заходові.

Я розвинув звиток паперу, на якому Сеґеїр-бен-Шейк намітив наш шлях до самого Судану. З приємністю ще раз ствердив я, що плян його дуже правильний і що ми не відступили від нього.

Позавтра увечері, — сказав я — зробимо останній етап, який доведе нас на другий день зі світом до Телємсі. Там уже не будемо непокоїтися за воду.

Очі Таніт-Зерги засвітилися на схудлому обличчю.

— А Ґао?

— Будемо який тиждень дороги від Ніґеру. А Сеґеїр-бен-Шейк сказав, що від Телєнсі шлях іде під мімозами.

— Знаю мімози — сказала вона. — То малі жовтенькі кульки, що тануть в руці. Але я волію квіти капарців. Поїдеш зі мною до Ґао. Правда, мойого батька вбили Ауеліміди, але инші люде напевно відбудували свої хати. Вони до цього звикли. Ти побачиш, як мене приймуть.

— Поїду, Таніт-Зерґа, поїду, прирікаю тобі. Але й ти мусиш приректи...

— Що? А, догадуюся. Ти, очевидно, береш мене за малу дівчинку, здібну оповідати речі, шкідливі для її друга?

І вона дивилася на мене. Втома і труди ніби вирізьбили її бронзове обличчя, на якому горіли величезні очі. Пізніше я помітив на мапі місце, де перший раз зрозумів красу очей Таніт-Зерґи.

Між нами запало мовчання. Вона перервала його.

— Надходить ніч. Треба поїсти, щоби яко мога швидше їхати.

Вона встала і пішла до скелі. Майже в той самий момент я почув її голос, що вразив мене своїм одчаєм.

— Іди! О! Іди скорше.

Одним скоком був я біля неї.

— Верблюд, — прошепотіла вона.

Я подивився і смертельна дрож перейшла по мені.

Розтягнувшися, тут, за скеллю на піску, тяжко сапаючи і конвульсійно здрігаючися, конав Ель-Мелєн.

Годі це висказати, з яким поспіхом кинулися ми до бідного звіряти. Від чого він умирав? Я ніколи про це не довідався. Усі мехарі такі. Одночасно найвитреваліщі і дуже делікатні. Цілими місяцями можуть вони подорожувати, голодні та спрагнені і це їм не зашкодить. Одногож дня, серед повного достатку, кладуться на бік і зраджують цілком несподівано ваше товариство.

Коли ми з Таніт-Зерґою переконалися, що тут вже нема чого робити, відійшли і мовчки дивилися на завмираючі конвульсії верблюда. З останнім його віддихом ми зрозуміли, що разом з ним відлітає наше власне життя.

Таніт Зерґа заговорила перша.

— У якому віддаленню находимося від Судану?

— У двохсот кільометрах від Телємсі, — відповів я. — Можна скоротити на трийцять кільометрів, коли іти до Іферуану, але в цьому напрямі не позазначувано криниць.

— Тоді треба іти до Телемсі, — вирішила вона. — Двісті кільометрів це сім днів дороги?

— Принайменше.

— А до першої керниці?

— Шістьдесять кільометрів.

Обличчя дівчинки посумніло, але за хвилину вона опанувала себе.

— Треба, не гаючи часу, іти.

— Іти! Таніт Зерґа, іти пішки?

Вона тупнула ногою. Я стояв захоплений її відвагою.

— Треба іти, — повторила вона. — Ми поїмо та напємося і нагодуємо Ґалє, бо все одно, не зможемо нести усіх бляшанок з консервами і важкий міх з водою.

Трохи води візьмемо до одної з бляшанок з консервів, випорожнивши її через дірочку. Це нам вистарчить на сьогодняшню ніч, коли ми зробимо трийцять кільометрів. На слідуючу перейдемо ще трийцять і дійдемо до студні, зазначеної на мапі Сеґеір-бен-Шейка.

— Ах, — жалібно скаржився я, — якби не моє хворе рамя, я взявби міх з водою.

— Щож робити, — відповіла Таніт Зерґа. — Ти візьмеш кріс і дві бляшанки з консервами. Я візьму також дві і те, що з водою. Ходім. За годину мусимо вирушити, якщо ба-

жаємо зробити за ніч трийцять кільометрів. Ти знаєш, що по сході сонця скелі так нагріваються, що йти неможливо.

У якім тяжкім мовчанню минала ця, така спочатку щаслива, година!

Думаю, що без товаришки, я сівби на камінь і залишивсяби сидіти до кінця. Тільки Ґалє раділа.

— Не треба їй давати за багато їжі, — сказала Таніт Зерґа, — вона не моглаби іти за нами. До тогож завтра вона повинна працювати. Якщо спіймає знову „урана“, той вже буде для нас.

*

— Ти подорожував пустинею і знаєш, що перші години ночі найстрашніші. Коли сходить величезний жовтий місяць, здається разом з ним зноситься їдкий жовтий порох і дусить тебе своїми хмарами. Мимоволі порушаєш весь час щелепами, щоб проковтнути цей порох, що пече та розїдає горло. Потім настає заспокоєння, дрімота. Ідеш наперед і ні про що не думаєш. Забуваєш, що ідеш. Треба о щось спіткнутися, тоді опритомнюєш. Зрештою можна витримати. „Ніч мине, а з нею перейдемо цілий етап“, кажеш собі. „Та я вже не такий втомлений, як спочатку“. Ніч кінчається і настає найгірша година: умираєш від спраги і тремтиш від холоду. Ціла втома повертає. Легкий вітрець, попередник світла не приносить жадної полегші, противно! З кождим кроком ти кажеш: це останній.

Ось що кажуть і відчувають люде, які знають, що за кілька годин на них чекає добре ліжко, питтє, їжа...

Я невимовно терпів. Кожде штовхнення відбивалося на хворому рамені. Одної хвилини я мав бажання спинитися і сісти. Випадково подивився я на Таніт Зерґу. Вона ішла з замкненими очима. На обличчю була мішанина терпіння та волі. Я також заплющив очі і пішов.

Так зробили ми перший етап. Дідня ми опинилися у невеличкім заглибленню в скелі. Незабаром спека примусила, нас шукати кращого захисту. Таніт Зерґа не їла. Замість того випила вона майже половину води з бляшанки. Прикуцнувши, мовчки сиділа цілий день. Ґалє крутилася круг неї і жалісно кричала.

Не можу оповісти про другу частину подорожі. Вона перейшла всі межі жаху і терпіння, які тільки може уявити собі людина. Я терпів, як взагалі терплять у пустині люде, але з великим жалем почав зауважати, що моя чоловіча натура переважає над нервами бідної товаришки. Нещаслива дитина мовчки йшла і жувала ріжок свого серпанку, який спустила на обличчя. Ґалє слідувала за нею. Керниця, до

якої ми ледви волочилися, зазначена була на мапі Сеґеїр-бен-Шейка під назвою Тісарірін. Це слово значить „Два самітні дерева“.

У досвіта побачив я ці два дерева. Не більше милі відділювало нас від них. Від радощів я закричав:

— Таніт Зерґа, відваги, ось керниця!

Вона відхилила серпанок і я побачив її сумне обличчя.

— Тим краще — прошепотіла вона. — Тим краще, бо інакше...

Вона не скінчила.

Останній кільометр ми майже бігли. Вже темніла яма... нарешті...

Вона була порожня!

*

Дивне почуття буває, коли вмираєш від спраги. Спочатку — страшні муки. Згодом вони заспокоюються і цілого тебе охоплює знечулення. Перед очима стають незначні подробиці минулого життя і літають навколо ніби комарі. Мені пригадалася моя історична задача при вступі до Сен-Сірської військової школи. То була битва під Маренґо. Уперто бубнило у мене в голові речення: „Тоді я написав, що батерія Келєрмана мала вісімнайцять гармат“... Тепер добре памятаю, що їх було лише дванайцять. Цілком певно — дванайцять!

І я впав у якесь дивне дрімання.

З цього півсну я нагло був випроваджений чимсь дуже гарячим на моїм чолі. Розплющивши очі, побачив я Таніт Зерґу, що схилилася надімною. То її рука так пекла мене.

— Ставай, — сказала вона. — Ходім.

— Іти, Таніт Зерґа! Пустиня палає вогнем, сонце в зеніті. Полудне...

— Ходім, — повторила вона.

Тоді зауважив я, що вона маячила. Її „гаїк“ упав на землю, а мала Ґалє загорнувшися у нього, солодко спала.

З непокритою головою, не дбаючи про пекуче сонце, дівчина повторювала:

— Ходім.

Звідомість повернула до мене.

— Накрий голову, Таніт Зерґа.

— Ходім, — уперто говорила вона, — ходім. Там Ґао, тут близько, я це відчуваю. — Хочу знову побачити Ґао.

Я примусив її сісти побіч мене в тіни скелі і переконався, що вона втратила всі сили. Невимовний жаль охопив мене і додав розваги.

— Ґао тут, близько, правда? — сказала вона.

І очі її світилися благанням.

— Так, моя маленька, кохана дівчинка. Ґао там. Але ради Бога покладися. Сонце шкодить тобі.

— Ах, Ґао, Ґао! Я знала, — повторювала вона — знала, що знову побачу його.

Вона випростувалася на свойому сидженню і міцно стискала мої руки своїми гарячими рученятами.

— Слухай. Треба, щоби ти знав. Скажу тобі, чому я знала, що побачу Ґао.

— Таніт Зерґа, заспокійся, моя маленька!

— Ні, мушу це тобі сказати. То було вже давно на березі великої ріки в Ґао, словом, в державі мойого батька .. Одного разу, у свято з далеких країн прийшов старий чарівник, убраний у пірря та шкіри, у гостро конечній шапці і двома гадюками у торбі. На площі нашого міста почав він танцювати. Я стояла в першому ряді і тому, що навколо шиї мала червоне намисто, пізнав він, що я донька вожда. Тоді почав він говорити мені про славне минуле моїх предків, про наших ворогів Кунтасів, нарешті сказав...

— Заспокійся, кохана.

Тут урвала й дивилася в даль з горячкою в очах.

— „Нічого не бійся — сказав. — Настануть для тебе лихі дні. Байдуже! Бо колись побачиш перед собою сяюче Ґао, не згноблену маленьку муринську оселю. але величаву колишню столицю чорношкірих, відроджене Ґао, з мечетом при чотирнайцяти копулах з туркусу, з гарними домами, свіжими фонтанами й садами, повними червоних квітів... То буде година твойого визволення і повернення королівського достоїнства“.

Нагло дитина піднесла руки з різким криком

— Ґао, там Ґао!

Я подивився.

— Ґао, — твердила вона. — Ах, я це добре знала. Бачиш дерева та фонтани, копули й вежі, пальми й великі червоні квітки! Ґао...

Дійсно, на краєвиді серед моря вогню виростало фантастичне місто, з чудесними ріжноколіровими будинками. Перед нашими розгорячкованими очима жорстокий міраж ставав все виразніше.

— Ґао, — крикнув я, — Ґао!

І майже одночасно, з моїх грудей видобувся другий крик — болю та розпуки, — бо я відчув, як змякла в моїх руках ручка Таніт Зерґи. Ледви встиг я вхопити у свої обійми дитину і почути, як вона завмираючим голосом прошепотіла:

— Вона прийшла, — година визволення та королівського достоїнства.

*

Кілька годин пізніше я копав при помочі ножа, яким вона два дні перед тим патрошила ґазелю, копав могилу у стіп скелі, піщану могилу де мала спочити Таніт Зерґа.

Коли все було готове, мене потягнуло ще раз подивитися на її миле личко.

І я втратив притомність... Швидко, швидко, покрив її бронзове обличчя білим серпанком і поклав діточе тільце до могили.

Я забув про Ґалє.

Манґуст не спускав з мене очей підчас усієї сумної церемонії. Колиж почув як перші жмені піску з шелестом спадають на „гаїк", видав різкий крик. Я оглянувся і побачив звірятко з червоними оченятами, готове скочити.

— Ґалє! — благав я.

І я хотів погладити її, але вона укусила мене в руку, швидким рухом скочила до могили і почала скажено відкидати лабами пісок з тіла.

Тричі старався я віддалити її, добре розуміючи, що колиб нарешті це удалося мені, Ґалє залишиласяб на могилі і нарешті розкопалаб її.

Кріс лежав біля моїх ніг. Рознісся стріл, відбившися многократною луною в безмежній пустині. Хвилину пізніше Ґалє лежала на шиї своєї господині, як часто клалася за життя і спала останнім вічним сном.

Коли на поверхні виринув невеличкий піщаний горбок, я підвівся і пішов, хитаючися пустинею, у світ за очі, на південь.

## КОЛО ЗАМИКАЄТЬСЯ.

В глибині долини Міа, там де кричав шакаль тої ночі, коли то Сент Авіт оповідав мені про убивство Моранжа, другий шакаль, а може і той сам, знову закричав.

Відразу почув я, що цієї ночі мусить щось статися, щось, чого не можна буде направити.

Ми сиділи цього вечора як завжди на скромній веранді, прибудованій до нашої їдальні.

Я вже згадував, що ця веранда виходила на пустиню. Скінчивши говорити, Сент Авіт підійшов і сперся на балюстраду. Я пішов за ним.

— А далі що? — спитав я.

Він подивився на мене.

— Що далі? Думаю, що ти не забув, як усі ґазети оповідали про мій поворот... Як мене знайшли умираючого з голоду і спраги в краю Ауелімідів і привезли до Тімбукту. Цілий місяць лежав я хворий та манячив. Що оповідав я в час нападів непритомности... цього я ніколи не довідався. Цілком зрозуміло, що старшини військового кружка Тімбукту не взяли на себе обовязку це мені повторити. Колиж я оповідав їм свої пригоди у такім вигляді як вони записані у рапорті місії Моранж—Сент-Авіт, без жадного труду міг зрозуміти по зимній ввічливости, з якою вони мене слухали, що офіційна версія повинна була в дечому відріжнятися від моїх оповідань підчас маячення.

Ніхто однак не настоював і погодилися на тому, що Моранж умер від соняшного удару і я поховав його недалеко від Тімісао. Всі добре бачили брак звязку в моїх оповіданнях і додумувалися певної таємничої драми. Але не було доказів. Перед неможливістю скупчити докази, постановили затушувати те, що могло лише викликати непотрібний скандал. Зрештою тобі ці подробиці відомі.

— А... вона? — несміливо спитав я.

Він тріюмфуюче усміхнувся. Він тріюмфував, бо бачив, що я не цікавлюся більше ані Моранжем, ані фактом злочину... Тріюмфував, бо прилучив мене до свойого божевілля.

— Вона, — сказав він, — вона... Шість років нічого про неї не знаю. Але бачу її, говорю з нею. Мрію про той момент, коли опинюся знову перед нею...

Кинуся до її ніг і скажу: „Прости, що я насмілився повстати проти твоєї волі. Я не зрозумів тоді... А тепер, бачиш, добровільно вертаю, як поручник Ґільберті“.

„Родину, честь, батьківщину, — казав старий Лє Меж —, все забудете для неї“. Старий Лє Меж дуже дурний, але говорив з власного досвіду. Він знав, чого була варта воля пятидесяти золотих мумій з червоної салі супроти Антінеї.

А тепер ти спитаєш, хто ця жінка? Хіба я знаю? Та що це мене обходить? Хіба може мене обходити її походження? Мені однаково, чи походить вона від Морського Бога чи від гетьмана-пяниці і париської повії.

Ці дурниці могли цікавити мене ще тоді, коли я піддавався заздрости до Моранжа і плекав своє смішне самолюбство, якого люди цивілізованого світу старанно домішують до сердешних справ. Але я обіймав тіло Антінеї і більше

ні про що не хочу думати. Не хочу знати, чи ще зацвитуть квіти, чи не замре рід людський.

Не хочу знати...

А може це тому, що ясно передбачаю свою будуччину і ні до чого иншого не стремлю, як тільки скоритися перед своєю долею і загинути від недосліджених сил природи і таємничого кохання.

*

Недосліджені сили природи!... Треба це тобі пояснити. Одного зимового дня, у великому людному місті я ішов за похороном по вулицях одного з тих страшних робітничих кварталів, брудних, закурених саджою.

Ми хлюпали по грязюці до убогої та вогкої церкви. З боку дві або три сумні постаті свояків... І на всіх обличчях у знайомих лише одна спільна думка: знайти претекст для втечі. До цвинтаря дійшли тільки ті, що не знайшли цього претексту. Тепер ще стоять мені перед очима ті сиві мури, дерева і грабарі в їх брудних блюзах та цератових шапках... Яка гидота!

В самому віддаленому кінці цвинтаря викопали в жовтавій мокрій глині яму. Туди зложили того мерця, імени котрого я собі тепер не пригадую.

Підчас коли його спускали у могилу, я придивлявся своїм рукам, що серед єдиного у світі краєвиду обіймали Антінею.

Болючий жаль охопив мене. Жаль до мойого тіла і страх перед тим, що чекає його в подібній багнюці. „Чи це може бути, думав я, що це таке дороге, єдине тіло прийде до цього кінця! Ні, ні, моє цінніше понад усі скарби тіло, я охороню тебе від цієї мерзоти, присягаюся тобі! Ти не згниєш серед сміття підмійського цвинтаря. Твої брати по коханню, пятьдесять лицарів з орішальку, чекають на тебе, мовчазні та поважні, в їх червоній салі. Я зумію запровадити тебе до них“.

*

Таємниче кохання. — Ганьба тому, хто відслонює таємницю свойого кохання. Незмірна Сагара окружає Антінею своїм широким недосяжним колом. Тому найскладніші вимоги цієї жінки є в дійсности скромнішими ніж твоє майбутнє одруження з усім його церемоніялом, розголосом, заповідями, які оголошують натовпові, що о такій-то і такій-то годині тобі буде вільно знасилувати твою наречену.

Це все, що я задумав сказати тобі. Ні, щось ще. Я перед хвилиною згадав про червону марморову салю. На південь від Шершелю, в старинній Цезареї, на захід від маленької річки Мазафрану, на горбку, що зноситься ранками серед рожевої мраки, стоїть таємнича камяна піраміда. Тубільці називають її „Могилою Християнки“. Там поховано тіло праматери Антінеї — Клєопатри Селєне, дочки Марка Антонія та Клєопатри Великої. Гробниця ця заховала свій скарб на протязі богатьох ворожих наступів. Ніхто ніколи не потрафив дістатися до розмальованої келії, де в скляній труні спочиває прекрасне тіло. Антінеа перевищить її величавістю замислу. Посередині червоної марморової салі на скелі, з камяних грудей котрої чути сумну скаргу невидимого джерела, уряджено площадку. Там, на троні з орішальку, з золотим уреусом на чолі, тризубом Нептуна в руці, в день, коли кожда зі ста двайцяти ниж навколо її трону дістане свою добичу, сяде чудесна жінка.

Коли я залишив Гоґар, на мою долю припадала нижа ч. 25. Відтак не припиняючи вираховувати, я дійшов до переконання, що тепер спічну під 80 або 85 числом. Але такі рахунки можуть бути хибними, бо полягають на дуже хиткому ґрунті жіночої вдачі. Ось чому я все більше турбуюся та нервуюся. Треба поспішати, кажу тобі, треба поспішати!

— Поспішаймо, — повторив я неначе в сні.

З невимовною відбиткою радости підвів він голову. Руки його тремтіли від щастя, стискаючи мої.

— Ти побачиш її, — повторював він несамовито, побачиш...

У захопленню схопив мене і почав обіймати.

Незвичайне піднесення опанувало нас. Ми сміялися та плакали, викрикуючи:

— Поспішаймо! Поспішаймо!

* *
*

Нагло знявся легкий вітрець. Блідо-ліліове небо ще більш проясніло і нагло розірвалося на сході величезною жовтою смугою. В пустині сходило сонце. Круг нас прокидалося життя, почали доноситися глухі шелести та невиразний гамір звірят. Пост заворушився.

Кілька секунд мовчки дивилися ми на південний шлях, на той шлях, яким можна дістатися до Темасініну та Гоґару.

Хтось постукав у двери їдальні. Ми здрігнулися.

— Хто там? — люто спитав Андрій де Сент Авіт.

Перед нами станув вахмістр Шателєн.

— Чого потребуєте від мене о цій порі? — невдоволено спитав мій друг.

Підстаршина випростувався та, віддаючи військову честь, сказав:

— Перепрошую, пане капітане. Цієї ночі піймано в околиці посту незнаного тубильця. Зрештою він навіть не ховався. Як тільки привели його сюди, почав просити запровадити його до вас. Була ніч і я не наважився турбувати вас.

— Який це тубилець?

— Тарґієць, капітане.

— Приведіть його сюди.

Шателєн зник за дверима. На його місце в супроводі чорного жовніра увійшов чоловік.

Високий на шість стіп, незнайомий дійсно був Тарґійцем. Ранішнє світло відбивалося на його темно-синій вовняній одежі. Чорні очі блищали.

Коли він опинився перед Сент Авітом, я зауважив, що дивна дрож перейшла по обох. Хвилину придивлялися собі. Опісля Тарґієць поклонився і дуже спокійним голосом сказав:

— Мир з тобою, поручнику де Сент Авіт.

Таким самим спокійним голосом Андрій відповів:

— Мир з тобою, Сеґеїр-бен-Шейк.

КІНЕЦЬ

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 071341058